

***Az ELTE Állam- és
Jogtudományi Doktori Iskola
elektronikus folyóirata***

2014. június

**Themis: Az ELTE ÁLLAM- és Jogtudományi Doktori Iskola
lektorált elektronikus folyóirata**

**A Szerkesztőség a Doktori Iskola hallgatóinak máshol nem
publikált tanulmányait közli.**

Szerkesztőbizottság:

Kukorelli István, Fazekas Marianna, Nagy Marianna

Szerkesztette: Fazekas Marianna

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem-tér 1-3.

Megjelenik minden évben kétszer.

HU ISSN 2064-0900

Tartalom

BAK Klára: A tartalékalap képzésének szabályairól a magyar szövetkezeti jogban nemzetközi kitekintéssel	4
FRANCSOVICS István: Az állami vagyon privatizációja, az önkéntes decentralizált privatizáció Magyarországon	31
HOLLÓ Klaudia: Az elővásárlási jogról mint a földforgalom korlátozásának közvetett eszközéről	42
JÁMBOR Gellért: A postarablások tetteseinek felderítése	60
KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS Gyöngyi: Az elővásárlási jog	86
LÉGRÁDI István: Mintaértékű kollektív igényérvényesítési eljárások Németországban – figyelemmel az uniós jogfejlődésre	118
MICZÁN Péter: A bizalmi vagyonkezelési jogállás és a bizalmi vagyonkezelés megszűnési okairól	135
NAGY Erika: A szövetkezeti mozgalom kezdete Finnországban	151
NAGY Krisztina: Az új Polgári Törvénykönyv szövetkezeti vagyoni jogi szabályainak bemutatása a hatályos szövetkezeti törvény és az Európai Szövetkezet Statútumáról szóló 1435/2003/EK tanácsi rendelet tükrében	165
NAGY Krisztina: A lakásszövetkezetekre vonatkozó magyar szabályozás áttekintése, figyelemmel az új Ptk. hatályba lépésére	190
NÁNÁSI Gábor: Gondolatok a büntetőeljárás nyomozati és vádelőkészítési szakaszában igénybe vehető panaszjogról	216

Bak Klára
Agrárjogi Tanszék
Témavezető: Réti Mária habil. egyetemi docens

A tartalékalap képzésének szabályairól a magyar szövetkezeti jogban nemzetközi kitekintéssel

Bevezetés

A magyar szövetkezeti jog tekintetében a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépése, valamint azzal összefüggésben a korábbi, a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény átfogó módosítása¹ jelentős szabályozási változásokat hozott. Az új szövetkezeti joganyag elméleti feldolgozása hasznos és véleményünk szerint szükséges is több szempontból.

A hatályos szövetkezeti jog elméleti elemzése iránymutatásul szolgálhat a joggyakorlat számára, továbbá az elemzések tanulságai megsegíthetik a szövetkezetek új szabályozási környezetben való működését. Alkalmasak az elemzések az előzőeken túlmenően arra is, hogy előremutató javaslatokat fogalmazhassunk meg a jogalkotó számára.

Jelen munkában arra vállalkozunk, hogy a szövetkezet egyik speciális vagyoni jogi kategóriáját, a tartalékképzés szabályozását elemezzük a szabályozást fejlődéstörténeti viszonylatban áttekintve, mégpedig összehasonlító módszerrel. Koncentrálunk a hatályos rendelkezésekre is annak érdekében, hogy megalapozott javaslatok születhessenek a jogalkotás számára.

A tartalékképzésre vonatkozó magyar szövetkezeti szabályok elemzésének kiindulópontjairól

A szövetkezés az ókortól napjainkig változatlanul arra az alapvető tényre vezethető vissza, hogy a kölcsönös együttműködésen alapuló összefogásból gazdasági, illetve társadalmi szempontból is elvitathatatlan előnyök származhatnak.² 1844-ben, ezt a szempontot kiindulópontnak

¹ A törvényt módosította az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény 181.§-a.

² A szövetkezés fejlődéstörténeti feldolgozására lásd: CZETTLER Jenő - IHRIG Károly: *Szövetkezeti*

tekintve alapították meg Rochdale-ben az „első szövetkezetként” definiált fogyasztási szövetkezetet, mely tagjai számára nem csupán átlagon felüli vagyoni gyarapodást hozott, hanem számukra szociális körülményeik stabilitását is eredményezte, valamint kulturális és egyéb ismereteik széleskörű bővítésére is lehetőséget teremtett.³ A Rochdale-i szövetkezet tehát képes volt az ipari forradalom negatív hatásaival küzdő kis és középtőkével rendelkező réteg megsegítésére, piaci pozíciójának védelmére, gazdasági megerősítésére, társadalmi státuszának megtartására.

A témát feldolgozó elemzések egybehangzó álláspontot képviselnek a tekintetben, hogy a Rochdale-i szövetkezet kiemelkedő eredményei az összefogásból származó előnyökön túlmenően, az alapszabályában rögzített sajátos működési elvekre, és az azok alapján létrehozott jogi kategóriákra vezethetők vissza.⁴ A Rochdale-i szövetkezet ugyanis e sajátos alaptételek mentén profitorientáltan, de egyidejűleg a tagok érdekét középpontba helyezve, a szolidaritást, a kölcsönösséget, a nyereszkeskedésmentességet érvényre juttatva fejtette ki tevékenységét.⁵

Sajátos alaptételnek minősült a nyitott tagság elve, mely a tagsági jogviszony létrehozatala körében a diszkrimináció tilalmát rögzítette, a

Ismeretek, Budapest, Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1926. Különösen kiemeljük a tanulmánynak a spontán szövetkezés időszakát, valamint az ókori, illetve középkori szövetkezés történetét feldolgozó 1-16. oldalt. A jelenkori elemzők közül részletesen feldolgozza a korai szövetkezés történetét: RÉTI Mária: *Szövetkezeti jog*, Egyetemi jegyzet, Eötvös Kiadó, 2010, 22-25.o.; LACZÓ Ferenc: *Szövetkezeti típusok és formák a piacgazdaságokban*, Szövetkezés XVI. évf. 1995. évi 2. sz 10-12.o.

³ A Rochdale-i szövetkezet működésére, gazdasági, társadalmi eredményeire lásd: KUNCZ Ödön: A Rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, *Küzdelem a gazdasági jogért*, II. kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941, különösen 414-420.o.; RÉTI Mária: Über die wirtschaftlichen, gesellschaftlichen, und ideologischen Fundamente der ungarischen und einigen internationalen Genossenschaftsregelungen, über die Merkmale und die Bewertung dieser Regelungen, *ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE - SECTIO IURIDICA* Tomus LI., 2010, 281-308. o.; George Jacob HOLYOAKE: *The History of Co-Operation*, Copyright Bibliolife, London, T. Fisher Unwin, 1, Adelphi Terrace, MCMVI, 277-335.o.; Johnston BIRCHALL: *The international co-operative movement*, Manchester and New York, Manchester University Press, 3-11.o.; DOMÉ Györgyné - RÉTI Mária: *Szövetkezeti jog*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999

⁴ Az elemzők közül kiemeljük Kuncz Ödönt, Nagy Ferencet, Czettler Jenőt, Ihrig Károlyt, Réti Máriát, Prugberger Tamást. Jelen munkában a következő elemzéseiket vettük alapul: KUNCZ: i.m. A szövetkezet gazdasági lényege alcím alatt 439-463.o.; NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelve című Akadémiai Székfoglaló Értekezés, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906; CZETTLER-IHRIG: i.m. 17-22.o.; RÉTI Mária: Az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetéről, *Szövetkezés*, XXXIII. évfolyam, 2012. évi 1-2 szám, 9-33. o.; A tanulmány elektronikus formájára lásd: <http://www.szovetkezetikutato.hu/kozlesre.php>, 2014.06.30.; RÉTI Mária: *Szövetkezeti jog*, Egyetemi jegyzet, Eötvös Kiadó, 2010.; PRUGBERGER Tamás: A kereskedelmi szövetkezetek szerepe a közép-európai térségben, *Szövetkezés* XV. évf. 1994. évi 1-2. sz.; v.ö. a szövetkezés legújabb, jelenkori tendenciáival: BAK Klára - RÉTI Mária: Die Rolle der Genossenschaften in der Sozial- und Beschäftigungspolitik, die Tendenz der internationalen und der ungarischen genossenschaftlichen Rechtsgebung (A szövetkezetek *szociál/foglalkoztatáspolitikában betöltött szerepéről, a nemzetközi és a magyar szövetkezeti jogalkotás irányairó*), CEDR AGRÁR- ÉS KÖRNYEZETJOG 2013. évi 15. szám 5-38. o.; a munka elektronikus elérhető: http://epa.oszk.hu/01000/01040/00017/pdf/EPA01040_agrar_es_kornyeztetjog_2013_15.pdf, 2014.06.30.

⁵ Lásd erről: NAGY: i.m., különösen 4-10.o.

szervezeti szabályokat tekintve pedig a demokratikus működést biztosító, annak alappillérét jelentő egy tag - egy szavazat elve, amelynek értelmében a tagot vagyoni hozzájárulásától függetlenül a szervezetkezeti döntéshozatal körében a közgyűlésen egy szavazat illette meg. Végül pedig, de nem utolsósorban, a szervezet nyereségének felosztására vonatkozó speciális szabályok emelendők ki, melyek egyike volt a kötelező tartalékképzés is.⁶

E különös működési alaptételek a Rochdale-i siker nyomán világviszonylatban elterjedtek, s ezek képezik mindmáig a szervezetkezeti joganyagok „alapkövét”. Ezeket a működési normákat tekintve a szervezetek nemzetközi szintű érdekképviselői, érdekvédelmi, szervezetkezeti jogegységesítést végző szervezete, a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (a továbbiakban: SZNSZ)⁷ is a szervezet lényegét adó szabályoknak, s hirdeti alkalmazásukat. Az egyes országok szervezetkezeti jogáról pedig általánosságban elmondható, hogy harmonizálva az SZNSZ által deklarált, a Rochdale-i hagyományokat követő rendezőelvekkel, ugyancsak érvényre juttatják a Rochdale-i szervezet alapszabályának szervezetkezeti lényegét kifejező elemeit.⁸ Lényeges e körben azt is megemlíteni, hogy az Európai Unió területén működő Európai Szövetkezetet szabályozó az Európai Szövetkezet Statútumáról szóló 1435/2003 EK Tanácsi Rendelet⁹ (a továbbiakban: Rendelet) is maradéktalanul összhangban van az SZNSZ által deklarált alaptételekkel.

Mindezekre figyelemmel a tartalékalap mint sajátos jogi természetű és sajátos célkitűzéssel bíró jogintézmény magyar szabályozásának elemzése körében szükségszerű elemzési kiindulópontként összefoglalóan ismertetni a Rochdale-i szervezet vonatkozó szabályozását, továbbá bemutatni az

⁶ Ezt a sajátos nyereségfelosztási módot nevezi a szervezetkezeti szakirodalom a Rochdale-i szervezet nyomán „Rochdale-plan”-nek. Lásd erről: KUNCZ: i.m. 419-420.o.; NAGY: i.m. 14.o.; valamint RÉTI: Szövetkezeti jog, i.m. 49-50.o.

⁷ A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének eredeti, angol elnevezése: International Co-operative Alliance (ICA). A nemzetközi szervezet jelenleg hozzávetőlegesen 1 milliárd tag számára látja el a fentebb megjelölt széleskörű tevékenységét. A szervezet tevékenysége, eredményei, illetve a szervezetre vonatkozó adatok tekintetében lásd az SZNSZ honlapját: <http://ica.coop/> 2014.06.20.

⁸ Kiemelhetjük e körben az európai szabályozások közül többek között a német, az osztrák, a francia, illetve a jelenleg hatályos magyar szervezetkezeti szabályozást. A hatályos német szervezetkezeti törvény – Gesetz betreffend die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften – megtalálható: <http://www.gesetze-im-internet.de/geng/index.html> , 2014.06.30.; a hatályos osztrák szervezetkezeti törvényt – Gesetz über Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften – lásd: [http://www.jusline.at/Genossenschaftsgesetz_\(GenG\).html](http://www.jusline.at/Genossenschaftsgesetz_(GenG).html) , 2014.06.30.; a hatályos francia szervezetkezeti törvény: <http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000684004> , 2014.06.30.; a hatályos magyar szervezetkezeti szabályozásról lásd: Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényt, illetve a szervezetkezekről szóló 2006. évi X. törvényt

⁹ A Rendelet internetes elérhetősége: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/;ELX_SESSIONID=Zy2TT47DcyvFlS3cjyyhTQ7bQ2fntB6Q11LBk4yMnHlQD3GdhQ6v!399342488?uri=CELEX:32003R1435, 2014.06.30.

SZNSZ által deklarált iránymutatásokat, s az európai uniós tagságra figyelemmel feldolgozni a már említett, az Európai Szövetkezet jogviszonyait összegző Rendelet vonatkozó szakaszait is.

A Rochdale-i szövetkezet alapszabályának tartalékalapról szóló rendelkezései

A Rochdale-i alapszabály vagyoni rendelkezései köréből Kuncz professzor munkája¹⁰ nyomán az alábbi szakaszt emeljük ki: *„A vásárlási visszatérítés kiszámításánál a rochdale-i szövetkezet a tiszta feleslegből negyedévenként levonja: 1. az igazgatás költségét, 2. a kamatokat, 3. az áruraktár értékcsökkenését, 4. az üzletrészekre jutó osztalékot, 5. a tartalékalap dotációját és 6. 2-5%-ot nevelés céljára. Az e levonások után fennmaradó összeg kerül azután a tagok között felosztásra.”*

A szövetkezet nyereségének felosztása tekintetében – eltérően más társas vállalkozások gyakorlatától – a Rochdale-i alapszabály a tag kötelező, személyes, aktív közreműködését¹¹ jelölte meg fő szempontként, a szövetkezeti tag vagyoni hozzájárulásának mértékét pedig kizárólag másodlagosan, korlátozott módon rendelte figyelembe venni. Sajátos vagyoni szabályként szerepelt az alapszabályban a nyereségfelosztásra vonatkozóan az is, hogy a szövetkezetnek a nyereség egy részét kötelezően tartalékalapba kellett helyezni. A későbbiekben pedig, az alapszabály módosítása nyomán az a kötelező szabály is érvényesült, ahogy azt a fenti idézet is tartalmazza, hogy a nyereség 2-5%-át nevelési célra kellett fordítania a szövetkezetnek.

A tartalékalap, mint a Rochdale-i alapszabályhoz kötődő, speciális vagyoni kategória létrehozásának többes célja volt. Egyrészt a Rochdale-i szövetkezet esetében a tartalékalap a szövetkezeti tag támogatásának, a szövetkezeti szolidaritás érvényre juttatásának alapvető jogintézményeként szolgált, másrészt pedig a szövetkezet folyamatos, gazdasági szempontból biztos alapokon történő működését erősítette. A Rochdale-i szövetkezet ebből a tartalékalapból volt képes finanszírozni többek között a tagok számára könyvtár létesítését, a tagok oktatását, a tagok, illetve hozzátartozóik megsegítését betegség esetén. A tartalékalap továbbá kiegyensúlyozni volt hivatott a nyitott tagság elvéből okszerűen következő szövetkezeti változó tőkét is, hogy az esetleges tagfluktuáció

¹⁰ KUNCZ: i.m. 419.o.

¹¹ Megjegyezzük, hogy a Rochdale-i szövetkezet mint fogyasztási típusú szövetkezet esetében a személyes, aktív közreműködést a vásárlás jelentette.

ne okozza a szövetkezeti vagyon hirtelen történő, drasztikus csökkenését.¹² Érdekes e körben a Rochdale-i alapszabály azon korlátozó szabályát is megemlíteni, hogy tagkilépés, a tag elleni csődeljárás, valamint végrehajtás esetén a tőkecsökkenést kiegyensúlyozandó, a taggal vagy hitelezőjével történő elszámolás nem üzletrészarányosan történt, hanem az üzletrést elárverezték, s a tag az üzletrész vételárát kaphatta meg, ahogyan erre Kuncz professzor több munkájában is utalt.¹³

A Rochdale-i szövetkezet alapszabályáról, mint az elemzés egyik kiindulópontját képező mintaértékű szövetkezeti dokumentumról összefoglalóan azt a lényegi megállapítást fogalmazhatjuk meg, hogy a tartalékalap képzését a nyereségfelosztás körében alapvető, kötelező jogi kategóriaként szabályozta, modelt teremtve ezzel a szövetkezeti vagyonjog körében más országok szövetkezeti szabályozásai számára.

A nemzetközi szövetkezeti alapelvekről, a szövetkezet fogalmáról és értékeiről

Ahogy arra már utaltunk, a tartalékalap képzésének szabályozásánál második kiindulópontként elengedhetetlen az SZNSZ tevékenységét is bemutatni, hiszen a Rochdale-i alaptételek világviszonylatú elterjedésére az SZNSZ az 1985. évi megalapításától kezdve nemzetközi szintű jogegységesítést célzó tevékenységével erőteljes hatást gyakorolt.

E tevékenység során először 1934-ben sorolta fel, legutóbb pedig 1995. szeptember 22-én, Manchesterben határozta meg nemzetközi szövetkezeti alapelvekként „A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének Állásfoglalása a szövetkezeti identitásról. A szövetkezetek nemzetközi alapelvei”¹⁴ elnevezésű deklarációjában azokat a szövetkezet-specifikus szabályozási alaptételeket, melyek álláspontja szerint minden „valódi szövetkezet” működését meghatározzák.

¹² Lásd erről: KUNCZ Ödön: A szövetkezeti visszatérítés problémája jogi szempontból (1940), Küzdelem a gazdasági jogért, 467-468.o.; Vö.: RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok vagyonjogi szabályairól, Jogtudományi Közlöny, LX. évfolyam, 2005/3. szám 110.o.

¹³ KUNCZ: i.m. l.j. 2; l.j.12.

¹⁴ A Manchesteri Állásfoglalást lásd eredeti, angol nyelven: <http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-identity-values-principles>, 2014. 06.30. A hatályos nemzetközi szövetkezeti alapelvek elemzéséről lásd: RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti elvek a főbb vagyonjogi kategóriák tükrében, Szövetkezés XXIII. évf. 2002. évi 1-2. sz.; BOBVOS Pál: Magyar szövetkezeti jogtan Egyetemi jegyzet. SZTE ÁJK - JATEPress. Szeged, 2011.,23-29.o.; BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban, Szövetkezés, XXXIII. évf. 2013/1-2 szám. 34-61.o. - elektronikus formában megtalálható: http://www.szovetkezetiutato.hu/letoltes/bak_klara.doc ,

A Manchesteri Állásfoglalás nemcsak a szövetkezetek működésére határozott meg konkrét iránymutatásokat, hanem a szövetkezet fogalmát is rögzítette, és a szövetkezet által képviselt értékeket is tartalmazta. A szövetkezetet az Állásfoglalás a következőképpen definiálta: *„A szövetkezet olyan személyek autonóm társulása, akik önkéntesen egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális céljaikat közös tulajdonú és demokratikusan irányított vállalkozásuk útján megvalósítsák.”*¹⁵

Szövetkezeti értékeként pedig a következőket rögzítették: *„önsegély”, „egyéni felelősség”, „demokrácia”, „egyenlőség”, „igazságosság”, „szolidaritás”, „becsületesség”, „nyíltság”, „társadalmi felelősség”, „másokért való törődés”.*

Az SZNSZ által meghatározott nemzetközi szövetkezeti alapelvekről, a rögzített szövetkezet-fogalomról és szövetkezeti értékekről megállapítható, hogy a Rochdale-i alapszabály szabályozási szemléletét követik, melynek középpontjában, ahogy arra már utaltunk, a tagok gazdasági, társadalmi érdekét szolgáló, emberközpontú működés állt. Jelenleg az SZNSZ Manchesteri Állásfoglalásának tartalma irányadó a nemzeti szövetkezeti jogok számára, ezért szükséges az Állásfoglalás szövetkezeti tartalékképzésre is irányuló *„tagok gazdasági részvétele”* alapelvet alaposabban bemutatni.

„A tagok gazdasági részvétele” nemzetközi szövetkezeti alapelvről

Ahogy említettük, a tartalékképzés szempontjából a nemzetközi szövetkezeti alapelvek jelenleg hatályos taxációjának¹⁶ 3. pontjában szereplő *„tagok gazdasági részvétele”* elv emelendő ki, mely a következők szerint rendelkezik: *„A tagok igazságosan járulnak hozzá a szövetkezetük vagyonához és azt demokratikusan ellenőrzik. Rendszerint a szövetkezet tőkéjének legalább egy része a szövetkezet közös tulajdonát képezi. A tagság feltételeként előírt nagyságú jegyzett tőke után – ha erre egyáltalán sor kerül – a tagok általában korlátozott mértékű*

¹⁵ Lásd eredeti, angol nyelven: úgy mint fent

¹⁶ Az SZNSZ Manchesteri Állásfoglalása a következő nemzetközi szövetkezeti alapelveket tartalmazza:

1. „Önkéntes és nyitott tagság elve”,
2. „Demokratikus tagi ellenőrzés elve”,
3. „Tagok gazdasági részvételének elve”,
4. „Autonómia és függetlenség elve”,
5. „Oktatás, képzés, tájékoztatás elve”,
6. „Szövetkezetek közötti együttműködés elve”,
7. „Közösségi felelősség elve”

ellenszolgáltatásban részesülnek. A többletet az alábbi célok bármelyikére fordítják: – szövetkezetük fejlesztésére, lehetőség szerint tartalék-alapok képzésével, aminek legalább egy része oszthatatlan; – a tagok részesedésére, a szövetkezettel bonyolított közreműködésük arányában; – és más, a tagság által jóváhagyott tevékenységekre.”

Az Állásfoglalás 3. alapelve – a Rochdale-i alapszabály vagyoni jogi rendelkezéseivel harmonizálva – a nyereségfelosztás hármas irányultságát rögzíti követendő iránymutatásként az egyes államok szövetkezeti joga, valamint a gyakorlatban működő szövetkezetek számára. Az alapelv a vagyoni hozzájárulás arányában csupán korlátozott mértékben rendel kifizetni osztalékot a nyereségből/„többletből” a tagok részére, összhangban a Rochdale-i alapszabály felfogásával. A fennmaradó részre pedig három variációt határoz meg. Elsőként a nyereség szövetkezeti fejlesztési célokra történő felhasználását említi, mégpedig hangsúlyozva e körben a tartalékalap képzésének fontosságát, s a tartalékalap egy részének oszthatatlan voltát; másodsorban a tagi közreműködés arányában történő részesedésozást, harmadikként pedig a tagok által, azaz demokratikusan jóváhagyott egyéb szövetkezeti célokra történő kifizetést említi.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az SZNSZ zsinórmértékül szolgáló Állásfoglalása a tartalékalapot a szövetkezet meghatározó jelentőségű jogintézményének tekinti, követve a Rochdale-i alapszabály felfogását e tekintetben. Jogi természetét érintően a tartalékalap legalább részbeni oszthatatlanságát pedig az Állásfoglalás azért emeli ki, mert oszthatatlanság esetén a tartalékalapban lévő vagyon főszabályként demokratikus úton, az alapszabály rendelkezéseit figyelembe véve meghozott szövetkezeti közgyűlési döntés alapján használható fel.

Az Európai Szövetkezet Statútumáról szóló 1435/2003 EK Tanácsi Rendelet tartalékképzésre vonatkozó szabályairól ¹⁷

¹⁷ A Rendelet elemzéséről: RÉTI Mária: *Az Európai Szövetkezet (SCE) Statútumáról szóló tanácsi rendeletben foglalt vagyoni jogi előírásokról, figyelemmel "A szövetkezetekről" szóló 2006. évi X. törvényre*, Európai Jog, 2007. évi 2. szám 27-36. o.; RÉTI Mária: *Az Európai Szövetkezet (SCE) Statútumáról szóló tanácsi rendeletben foglalt általános jellemvonásokról és egyes előírásokról, figyelemmel "A szövetkezetekről" szóló 2006. évi X. törvényre*, Európai Jog, 2007. évi 1. szám., 33-42.o.; PRUGBERGER Tamás: *Az európai szövetkezetekről szóló rendelet a magyar szabályozás és a nyugat-európai szövetkezeti jogi szabályozás tükrében*, Jogtudományi Közlöny, 2003/11. 460-470. o.; NAGY Krisztina: *Az európai szövetkezetekre vonatkozó szabályozás bemutatása, különös tekintettel a tagsági jogviszony tartalmára és módoszataira*, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2012., 107-119. o.

Magyarország európai uniós tagsága okán harmadik kiindulópontként ki kell térni az Európai Unió szövetkezeti joganyagának idevágó rendelkezéseire. Az Európai Szövetkezet Statútumáról szóló 1435/2003 EK Tanácsi Rendelet (a továbbiakban: Rendelet) szabályozásáról általánosságban megállapítható, hogy követi a Rochdale-i hagyományokat, az SZNSZ által rögzített nemzetközi szövetkezeti alapelvekben foglaltakat maradéktalanul megjelenítve. Igaz ez az állítás a tartalékképzés rendeleti szabályozására is azzal, hogy a Rendelet kinyilvánítja a tagállami jognak való megfelelés elsődlegességét e tekintetben.¹⁸ Arról van szó ugyanis, hogy a Rendelet 65. cikk (1) és (2) bekezdése értelmében az Európai Szövetkezet akkor köteles a nyereség egy részét az alapszabálya rendelkezései szerint a tartalékalapba helyezni, ha a tagállami szövetkezeti törvény ezt kötelezően előírja. A Rendelet „Törvényben előírt tartalék” alcímet tartalmazó 65. cikke ugyanis a nyereségfelosztás körében többek között a következő két kógens szabályt rögzíti: *„65. cikk (1) A nemzeti jog kötelező rendelkezéseinek sérelme nélkül, az alapszabály határozza meg az egyes üzleti évek többlete felosztásának szabályait. (2) Ilyen többlet esetén az alapszabály előírja, hogy törvényben előírt tartalékot kell képezni a többletből annak bármilyen felosztása előtt.”*

A tartalékképzés rendeleti szabályozásának két, egymással összefüggő lényeges jellemvonását állapíthatjuk meg. Az első kiemelendő jellemvonása a szabályozásnak az, hogy a tagállami szövetkezeti szabályozást tekinti elsődleges szabályozásnak. A második sajátossága pedig az, hogy tulajdonképpen többszintű szabályozási rendszert alakít ki. Első szintnek minősül a tagállami szövetkezeti jog, második szinten pedig a Rendelet tartalékképzésre vonatkozó szabályai helyezkednek el, ugyanakkor harmadik szinten az SCE alapszabályának rendelkezései érvényesülnek akkor, ha a tagállam joga szerint a tagok jogosultak a tartalékképzés részletszabályait maguk, az alapszabályban meghatározni.

A tartalékképzésre vonatkozó szabályok a Rendeletben elszórtan jelennek meg. Egyrészt az SCE lényeges ismérveit megjeleníteni célzó

¹⁸ Az Európai Szövetkezetre vonatkozóan alkalmazandó szövetkezeti jog tekintetében a Rendelet 8. cikke az alábbiak szerint rendelkezik: „8. cikk Az alkalmazandó jog

(1) Az SCE-re a következő jogszabályok vonatkoznak:

a) e rendelet;

b) amennyiben e rendelet kifejezetten megengedi, alapszabályának rendelkezései;

c) az e rendeletben nem szabályozott kérdésekben, vagy amennyiben egyes kérdéseket csak részben szabályoz, akkor a rendelet hatálya alá nem tartozó kérdések tekintetében: i. a kifejezetten az SCE-kre vonatkozó közösségi intézkedések végrehajtása tárgyában hozott tagállami jogszabályok; ii. azon tagállami jogszabályok, amelyek az SCE alapszabályában meghatározott székhely szerinti tagállam joga szerint alapított szövetkezetekre vonatkoznak; iii. alapszabályának rendelkezései, az SCE alapszabályában meghatározott székhely szerinti tagállam jogával összhangban alapított szövetkezetekkel megegyező módon.”

Preambulum utal a tartalékképzés szabályára. A részletszabályokat pedig a Rendelet az SCE alapszabályára, valamint a nyereségfelosztásra utaló rendelkezések körében rögzíti, továbbá a „Törvényben előírt tartalék” alcím alatt.

A Preambulum szabályai

A Preambulum bekezdései közül a téma szempontjából a (7) bekezdés és a (10) bekezdés emelendő ki. Ugyan a Rendelet Preambulumának (7) bekezdése, mely a szövetkezet lényegét meghatározó sajátos működési elveket foglalja össze a szövetkezet fogalmának meghatározása körében, nem rendelkezik kifejezetten a tartalékképzésről, de érzékelteti, hogy a szövetkezet nyereségének felosztása a méltányosság elve alapján történik. A (7) bekezdés szerint *„A szövetkezetek elsősorban magánszemélyek vagy jogi személyek olyan csoportjai, amelyeknek egyes működési alapelvei eltérnek az egyéb gazdasági szereplők működési alapelveitől. Ezek tartalmazzák a demokratikus felépítés és ellenőrzés alapelveit, valamint a működéssel elért nettó nyereség méltányos alapon történő felosztását.”* S tulajdonképpen kiegészítve a (7) bekezdés vagyonszóra vonatkozó iránymutatását a Preambulum (10) bekezdése részletezi azt, hogy miben nyilvánul meg a szövetkezetekben a méltányos nyereségfelosztás. A (10) bekezdés értelmében *„...a nyereséget az SCE érdekében végzett üzleti tevékenységnek megfelelően kell felosztani, vagy vissza kell tartani a tagok szükségleteinek kielégítése céljából,...”*

A Rendelet tartalékképzésre vonatkozó konkrét rendelkezései

A Rendelet tartalékképzésre irányuló konkrét rendelkezései között elsőként visszautalunk a fentebb elemzett 65. cikk (1)-(2) bekezdéseire, melyek szerint, ha a tagállam joga lehetővé teszi, a tartalékképzés részletszabályait alapszabályban kell rögzíteni. Ezt a szabályt erősíti a Rendelet 5. cikk (4) bekezdése is azzal, hogy rögzíti: az alapszabály kötelező tartalmi elemét képezik *„ a nyereségből – adott esetben – a törvényben előírt tartalékba átcsoportosítandó összegre vonatkozó egyedi szabályok,”*.

Észlelhetjük tehát, hogy a Rendelet e tekintetben harmonizál a nemzeti szövetkezeti joganyagokkal¹⁹, hiszen törvényben előírt tartalékképzési kötelezettség esetén, ha a tagállam joga alapján lehetséges, az erre vonatkozó részletszabályokat alapszabályban rendeli meghatározni.

Lényeges szabálynak minősül e körben továbbá a Rendelet 7. cikke, mely részletesen tartalmazza, miként oszthatja fel az SCE a képződött nyereséget. A 7. cikk értelmében *„(1) A törvényben előírt tartalékba helyezés, az osztalékként kifizetett esetleges összegek és az esetleges áthozott veszteség levonása után fennmaradó egyenleg – az esetleges áthozott többlet és a tartalékból kivont esetleges összeg – hozzáadásával felosztható nyereséget képez. (2) Az üzleti év elszámolását tárgyaló közgyűlés a többletről az alapszabályban meghatározott sorrend szerint és arányban rendelkezhet, és különösen a következőkről: - azok átvitele, - törvényben vagy alapszabályban előírt bármely tartalékalapba helyezés, - a befizetett tőke és a tőkejellegű kifizetések utáni díjazás teljesítése készpénzben vagy részjegyekben. (3) Az alapszabály tilthatja a felosztást.”*

A szabályozásról megállapíthatjuk, hogy a Rochdale-i alapszabályban, valamint az SZNSZ hatályos Állásfoglalásában meghatározott nyereségfelosztási rendszert tartalmazza. Az (1) bekezdés a nyereségfelosztás elvi keretét határozza meg, a (2) bekezdés pedig a közgyűlés számára ír elő gyakorlati természetű szabályokat. Koncentrálva a témánk szempontjából lényeges tartalékképzési szabályokra, azt állapíthatjuk meg, hogy a Rendeletben a nyereségfelosztás egyik pilléreként a nyereség egy részének tartalékalapba helyezése jelenik meg.

A tartalékképzésre vonatkozó kötelező szabály jelenik meg a 65. cikk (2) bekezdésben is azzal a korlátozással, miszerint ameddig a törvényben előírt tartalék megegyezik az Európai Szövetkezet minimumtőkéjével, azaz 30 ezer euróval, a tartalékalapba kerülő összeg nem lehet kevesebb mint az üzleti év többletének 15 %-a, az esetleges áthozott veszteségek levonását követően. A Rendelet tehát nem utalja teljeskörűen a tagok döntési kompetenciájába a tartalékalap képzését. A rendeletalkotó nyilvánvaló célja ezzel a kógens szabállyal az, hogy az SCE-k esetében nagyobb mértékű tőkekoncentráció valósuljon meg a gazdasági szempontból biztosabb működés érdekében.

Nemcsak a tőkekoncentrációval kapcsolatosan, hanem a szövetkezeti tőke megóvása érdekében is tartalmaz szabályt a Rendelet. A tag kilépése esetén ugyanis a 65. cikk (3) bekezdése a tartalékalap oszthatatlanságát

¹⁹ Lásd a magyar szabályozás elemzésénél.

nyilvánítja ki, követve a „Tagok gazdasági részvétele” elvben megfogalmazott iránymutatást. Konkrétan a Rendelet 65. cikk (3) bekezdése e körben a következőket tartalmazza: *„Az SCE-ből kilépő tagok nem tarthatnak jogot az ilyen módon a törvényben előírt tartalékba helyezett összegre.”*

A Rendelet tartalékképzésre irányuló szabályozását áttekintve azt a állapíthatjuk meg, hogy a Rendelet a tartalékalapot a szövetkezet egyik vagyoni jogi alapintézményének tekinti.

Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a „Kereskedelmi törvény” szabályozásáról²⁰

A szövetkezeteket törvényi szinten Magyarországon elsőként az 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a „Kereskedelmi törvény” (a továbbiakban: KT)²¹ szabályozta, konkrétan annak Tizenegyedik címe. A KT szövetkezeti szabályozásával kapcsolatban a korabeli és a jelenkori elemzők²² is egybehangzóan azt az álláspontot képviselik, hogy a KT a szövetkezetek alapítására, szervezetére, működésére vonatkozóan keretjellegű szabályozást nyújtott. Szövetkezeti szabályait a szövetkezők korabeli joggyakorlata, valamint a bírói gyakorlat egészítette ki, töltötte meg tartalommal. Ez a szabályozási felfogás érvényesül a tartalékképzés tekintetében is.

A KT-nak az alapszabály kötelező tartalmi elemeit rögzítő 225. § 7. pontja ugyanis kötelezően előírta a szövetkezetek számára, hogy az alapszabályban a nyereségfelosztás szabályait a következők szerint határozzák meg: *„Az alapszabályokban mindenesetre következőket kell megállapítani: ...7. a nyereség vagy veszteség kiszámításának és az egyes tagok közt felosztásának módozatait;...”* Ebből levonható az a következtetés, miszerint a KT értelmében a tagok döntési kompetenciájába tartozott az, hogy kívánnak-e egyáltalán tartalékalapot képezni, viszont ha igen, akkor a tartalékképzés szabályait a szövetkezet alapszabályában kellett rögzíteniük.

Érdekes módon azonban a keretjellegű szabályozása ellenére a tartalékalap oszthatatlanságáról a törvény egy diszpozitív szabályt azért

²⁰ A KT feldolgozásáról lásd például: GALOVITS Zoltán: *A magyar szövetkezeti jog*, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1901.; KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata*, I. rész, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1928.; NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*, különös tekintettel a bírói gyakorlatra, Budapest, Athenaeum R. Társulat Kiadása, 1884.; RÉTI: i.m. l.j. 12. A KT joggyakorlatáról pedig lásd: KUNCZ Ödön - NIZSALOVSKY Endre: *Hiteljog I.: A kereskedelmi törvény és joggyakorlata*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata

²¹ A törvény internetes elérhetősége: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5692> , 2014. 06.30.

²² Lásd l.j.20.

rögzített. A KT 237. § akként rendelkezett ugyanis, hogy *„a kivált tagok vagy örököseik, a mennyiben az alapszabályok másként nem intézkednek, a szövetkezet tartaléktőkéjére és más vagyonára igényt nem tarthatnak. Ellenben igényük van a kiválás évéről szóló zárszámadás szerint reájok eső üzletrészhez.”* Tagkilépés és a tag halála esetére tehát az a törvényi szintű főszabály érvényesült, hogy a taggal vagy örökösével való elszámolás során a tartaléktőke nem volt figyelembe vehető. A szövetkezet alapszabálya azonban jogosult volt ettől a rendelkezéstől eltérni.

A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvény tartalékképzésre vonatkozó szabályozása²³

A KT szövetkezetekre vonatkozó rendelkezései azonban a hitelszövetkezetek esetében nem bizonyultak elegendőnek, így hatályba lépett a XIX. század végén a számos tekintetben egzaktabb szabályozást nyújtó, a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvény (a továbbiakban: Szövetkezeti törvény).²⁴

Ez a törvény már a tartalékalapról is részletesebb szabályokat tartalmazott. Az aprólékosabb szabályozás egyik oka az volt, hogy a szövetkezetek egyik speciális típusát jelentő hitelszövetkezet esetében a tőkebiztosítás az átlagosnál nagyobb jelentőségű. Szükséges megjegyezni e körben, hogy erre figyelemmel a Szövetkezeti törvényben szereplő tartalékalapot, mint speciális vagyoni jogi kategóriát elsősorban a nagyobb mértékű tőkekoncentráció eszközeként szabályozták, s csak másodsorban volt hivatott a Rochdale-i minta nyomán szolidáris célokat betölteni.

A Szövetkezeti törvény – hasonlóan a fentebb elemzettekhez – a tartalékképzésről a nyereségfelosztás körében rendelkezett részletesen. A törvény 12. §-a a szövetkezeti eredmény felosztását tekintve a következő generális rendezőelvet rögzítette: *„Az üzletrészek után kamatot fizetni nem szabad. Osztalékkép felosztás alá a tagok között csak az kerülhet, a mi az évi mérleg szerint mint tiszta nyereség - a tartalékalapra fordítandó összeg levonása után - megmarad. (13. §)”*

A Szövetkezeti törvény tehát a tartalékképzést a törvény erejénél fogva kötelezővé tette. A szövetkezeti tagok a nyereségből kizárólag a

²³ A törvény részletes elemzését lásd: NAGY Ferenc: *A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény*, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1898. Megjegyezzük e körben, hogy a törvényt maga Nagy Ferenc alkotta meg. Lásd továbbá: GALOVITS: i.m.

²⁴ A törvény internetes elérhetősége: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6719>, 2014. 06.30.

tartalékalapba helyezendő összeg levonása után részesedhettek osztalék formájában. A 12.§ tartalmazta még azt a speciális szabályt is, hogy *„A mig a tartalékalap az összes üzletrészek névértékének felét el nem éri, arra a tiszta nyereségnek legalább tiz (10) százalékát kell fordítani.”* Ez a rendelkezés analóg módon a több mint száz évvel később hatályba lépett, s már elemzett Európai Szövetkezetre vonatkozó Rendelet szabályaival, a gazdasági szempontból biztosabb, kiszámíthatóbb működés céljára. Nem a tagok mérlegelésére bízta ugyanis, hanem kógens módon, 10%-os paritással szabályozta a törvény a tartalékalapba helyezendő összeg mértékét azzal a megengedő szabállyal, hogy ez csak addig kötelező, amíg a tartalékalapba helyezett vagyon az üzletrészek névértékének felét el nem éri. Ahogy már szóltunk róla, az Európai Szövetkezetről szóló uniós rendelet jelenleg ennél is szigorúbb szabályozást tartalmaz, a 15%-os paritással.

További kötelező szabályként a Szövetkezeti törvény 13.§-a azt is meghatározta, hogy *„...Az öt százalékot meghaladó nyereség a tartalékalap növelésére fordítandó.”* Sőt nemcsak a tartalékalap képzéséről, hanem annak céljáról, felhasználásáról is tartalmazott direkt, kógens rendelkezést a Szövetkezeti törvény. A törvény 14.§ elrendelte, hogy *„A mérleg szerint mutatózó veszteséget első sorban a tartalékalapból kell fedezni.”* A tartalékképzés egyik konkrét célját jelentő veszteségfedezést tehát a Szövetkezeti törvény 14.§-a rendezte.

A szövetkezeti tartalékképzés Rochdale-i szabályozásból eredő szolidáris természetét pedig a 41. § jelenítette meg a következőképpen: *„A felszámolt szövetkezetnek a tartozások és az üzletrészek kielégítése után fenmaradó tartalékalapjából 50%-ot a szövetkezet területébe tartozó község vagy községek szegényalapjának javára kell fordítani. Az alapszabályok erre a célra többet utalhatnak.”* Álláspontunk szerint a hitelszövetkezeti típusra jellemző specialitások miatt érthető az a szabályozási felfogása a Szövetkezeti törvénynek, hogy szolidáris alapon kizárólag a szövetkezet megszűnése esetén van helye a tartalékból való juttatásnak.

A szövetkezetekről szóló 1947. évi XI. törvény tartalékképzésre vonatkozó szabályozása²⁵

²⁵ Az 1947. évi XI. törvény tartalékképzésre vonatkozó szabályozásának elemzéséről lásd: DOMÉ Györgyné - RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999., valamint BOBVOS: i.m. 32.-33.o.; RÉTI: Szövetkezeti jog, i.m. 125-126.o.

A szövetkezetekről szóló 1947. évi XI. törvény (a továbbiakban: 1947. évi törvény)²⁶ tartalékképzésre irányuló szabályozása nagymértékben megegyezett a Szövetkezeti törvény elemzett rendelkezéseivel. Az 1947. évi törvény 92. §-a szerint *„Minden szövetkezetnek az évi mérleg veszteséges egyenlegének fedezésére tartalékalapot kell gyűjtenie. Ebbe az alapba be kell utalni az évi tisztafeleslegnek legalább tíz százalékát mindaddig, amíg a tartalékalap az üzletév végén volt összes üzletrészek névértékének összegét, vagy az alapszabályban meghatározott többszörösét el nem éri. Az évi mérleg veszteséges egyenlegét elsősorban a tartalékalap felhasználásával kell fedezni.”*

A szövetkezeti tőkét biztosító tartalékalap mellett az 1947. évi törvény – a Rochdale-i szövetkezet alapszabályának szabályozási felfogását kiindulópontnak tekintve – tartalmazott egy olyan mintaértékű rendelkezést is, mely törvényi szinten támogatta a szövetkezetnek tagok a szolidaritáson alapuló szociális, illetve az egyén mentalitását, gondolkodását formáló, képzését elősegítő funkcióját. A törvény 93. § (3) bekezdése szerint *„Az alapszabály úgy is rendelkezhetik, hogy a tiszta feleslegnek egy bizonyos hányadrészét társadalmi, művelődési vagy egészségügyi célra kell fordítani.”* Fontos azonban azon különbségtételt észlelni: a folyamatos, stabil gazdasági működést megsegítő tartalékalap képzése a törvény értelmében a szövetkezet számára kötelező volt, míg a nyereségből társadalmi, szociális, egészségügyi célokra történő juttatás a tagok döntési kompetenciájába tartozó, alapszabályi szinten szabályozandó lehetőségként szerepelt az 1947. évi törvényben.

Érdekes további részletszabályt tartalmazott a törvény 93.§ (4) bekezdése a nyereségfelosztásról. Eszerint *„Az alapszabály a tiszta feleslegnek a tagok közötti felosztását egészen ki is zárhatja abban az esetben, ha úgy rendelkezik, hogy a tiszta felesleg részben vagy a (3) bekezdés szerint fel nem használt részében a tartalékalapnak jut.”* Az 1947. évi törvény rendelkezése összecseng a Rendelet Preambulumában „méltányos” alapon történő nyereségfelosztásként definiált vagyoni jogi alaptétellel, mely a méltányosság egyik alternatívájaként a nyereség tartalékalapba történő helyezését jelöli meg. Az 1947. évi törvény 93.§ (4) bekezdése ugyanis abban az esetben tette lehetővé az alapszabály számára, hogy kizárja a személyes közreműködés arányában történő részesedést, ha a szövetkezet a teljes nyereséget, vagy annak a szociális, társadalmi célokra fel nem használt részét tartalékalapba helyezte.

²⁶ A törvény internetes elérhetősége: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8258>, 2014. 06.30.

A szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény tartalékképzésre vonatkozó szabályairól²⁷

A rendszerváltást követő első szövetkezeti törvény, a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény (a továbbiakban: Sztv.) a tartalékképzés szabályai tekintetében kiindulópontként kezelte az eddigiekben elemzett magyar szövetkezeti törvények idevágó rendelkezéseit, azzal azonban, hogy kétfajta alap létrehozását szabályozta. Megállapíthatjuk, hogy az Sztv. a gazdasági stabilitást biztosító tartalékképzésre enyhébb szabályozást írt elő, mint az 1947. évi törvény, azonban a Rochdale-i alapszabályra visszavezethető, szolidáris elemet is magában hordozó szabályozási felfogást az eddigi magyar törvényeknél erőteljesebben juttatta érvényre.

Az Sztv. főszabályként – eltérően az 1947. évi törvénytől –, alapszabályi hatáskörbe utalta a szövetkezeti tőkekoncentrációt biztosító tartalékalap szabályozását a következőképpen: *„67.§ A szövetkezet az adózott eredményéből az alapszabály szerinti mértékben és módon - a lakásszövetkezetek kivételével - eredménytartalékot képezhet, és - ha törvény eltérően nem rendelkezik - ebbe kell helyezni az adózott eredmény legalább tíz százalékát, amíg a tartalék el nem éri a részjegytőkének az alapszabályban meghatározott mértékét, amit a veszteségek fedezésére is fordíthat.”* Hangsúlyozni kell azonban, hogy amennyiben az alapszabály az eredménytartalék létrehozataláról rendelkezett, a tartalékalapra vonatkozó részletszabályokat is az alapszabálynak kellett rendeznie, természetesen a törvény adta kógens normáknak maradéktalanul megfelelően.

A magyar szövetkezeti szabályozásban követendő példaként a szövetkezet egyént támogató jellemvonását juttatta erőteljesen kifejezésre az Sztv.-nek a szolidáris alap létrehozásáról szóló rendelkezése. A törvény erről a jogintézményről a következőket tartalmazta: *„59. § (1) A mezőgazdasági és az ipari szövetkezet vagyona tíz százalékának megfelelő mértékben - fel nem osztható vagyonként - szolidaritási alapot köteles létrehozni.*

(2) A szövetkezeti szolidaritás elvének megfelelően a szövetkezet az alapszabályban (önkormányzati szabályzatban) meghatározott módon és feltételek szerint tagjait - különösen az arra rászoruló idős, munkaképtelen, tartósan beteg, többgyermekes tagjait - és azok özvegyeit, árváit, különféle anyagi segítségben és szolgáltatásban részesíti

²⁷ A törvény internetes elérhetősége: <http://www.complex.hu/kzldat/t9200001.htm/t9200001.htm>, 2014.06.30.

(segély, nyugdíjkiegészítés, szakmai képzés, étkezési hozzájárulás, üdülési hozzájárulás, szociális gondozó biztosítása stb.), és támogatja művelődésüket, sporttevékenységüket.

(3) A juttatások céljára a közgyűlés által meghatározott összeget a szövetkezet a költségek terhére számolhatja el.”

Az Sztv. tehát két szövetkezeti típus, a mezőgazdasági és az ipari szövetkezetek számára rendelte el kötelezően a szolidáris alap mint oszthatatlan jogi természetű vagyoni jogi kategória létrehozatalát. A szolidáris alaphoz a tagoknak szövetkezeti juttatást lehetett nyújtani szociális, egészségügyi, kulturális, oktatási és egyéb társadalmi természetű céljaik elérésére. Érdekes szabályozási felfogásként jelent meg, hogy míg az eredménytartalék létrehozatala a tagok döntési kompetenciájába tartozott, a szolidáris alapot az Sztv. értelmében a fenti, két típusú szövetkezet alapszabályának kötelezően tartalmaznia kellett. Az Sztv. kógens normaként azt is előírta e körben, hogy a szolidáris alaphoz legalább a szövetkezeti vagyon 10%-át ki kellett tennie. A fel nem osztható vagyon tekintetében a törvény 91.§ (1) bekezdése azt a további lényeges tulajdonságot is rögzítette, hogy „Az alapszabály szerint fel nem osztható vagyonrészt az alapszabályban megjelölt szövetkezeti célra kell fordítani.”

Álláspontunk szerint az Sztv. tartalékképzésre irányuló szabályozása a szolidáris alapot mint speciális vagyoni jogi kategóriát tekintetve példaértékű. Kifejezetten haladó szellemiségű azért is, mert a szövetkezet tagközpontúságát az eddig elemzett magyar törvények közül leginkább kifejezésre juttatta.

Az új szövetkezetekről” szóló 2000. évi CXLI. törvény tartalékképzésre irányuló rendelkezéseiről²⁸

Az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: 2000. évi törvény) követte az Sztv. szabályozási felfogását a tekintetben, hogy a tagok bizonyos mértékű kulturális, oktatási, szociális támogatását a szövetkezet kötelező feladataként határozta meg. Sőt a 2000. évi törvény ki is terjesztette ezt a törvényi kötelezettséget, mert nem csupán a mezőgazdasági és ipari, hanem minden szövetkezeti típus alapszabályának rendelkeznie kellett a tagok juttatásának és támogatásának részletszabályairól. A 2000.évi törvény 9.§(2) bekezdése

²⁸ A törvény internetes elérhetőségére lásd: <http://www.complex.hu/kzldat/t0000141.htm/t0000141.htm> , 2014.06.30.

ugyanis az alapszabály kötelező tartalmi elemei körében a következőt rögzítette: *„Az alapszabálynak tartalmaznia kell: ...f) a szövetkezet által nyújtott, illetve támogatott kulturális, oktatási, szociális szolgáltatások tárgyát, feltételrendszerét;”*.

A fenti szolidáris célokat biztosító vagyontömegről a 2000. évi törvény „A szövetkezet vagyona” címszó alatt rendelkezett részleteiben. A törvény ezt, a tagok juttatását és támogatását szolgáló vagyoni jogi kategóriát a fel nem osztható szövetkezeti vagyon meghatározott, elkülönített részeként definiálta, a korábbi szolidáris alap elnevezéssel azonban felhagyott. Arra figyelemmel pedig, hogy ez a vagyontömeg a fel nem osztható vagyon egy részét képezte, erre a vagyonra is a 2000. évi törvény fel nem osztható vagyonra vonatkozó rendelkezései voltak irányadóak.

A fel nem osztható vagyon tekintetében a 2000. évi törvény a következő kötelező szabályokat állapította meg:

A törvény 9.§ (2) bekezdés h) pontja előírta, hogy a szövetkezet alapszabályában kellett meghatározni *„...a szövetkezet fel nem osztható vagyona képzésének módját és a felhasználás során irányadó szempontokat;...”*. Ezt a rendelkezést egészítette ki a 22.§ (2) bekezdése, mely a közgyűlés hatáskörénél rögzítette: *„A közgyűlés hatáskörébe tartozik:... e) döntés a szövetkezet vagyonának, illetőleg meghatározott részének fel nem osztható vagyonná történő minősítéséről;...”*

A keretszabályokat a törvény kógens normákkal rendezte. A 2000. évi törvény 18. § (1) bekezdése értelmében *„A szövetkezet tőketartalékának, vagy ha ez nem nyújt fedezetet, eredménytartalékának az alapszabályban meghatározott hányadát fel nem osztható vagyonná minősíti, és ezt a lekötött tartalékba helyezi.”* A törvény tehát arról rendelkezett, hogy a szövetkezetnek bizonyos, az alapszabályban meghatározott vagyonhányadot fel nem osztható vagyonként kellett kezelnie.

A fel nem osztható vagyon célját, jogi természetét pedig a törvény 18.§ (2) bekezdése a következők szerint határozta meg: *„A szövetkezet fel nem osztható vagyona – a szövetkezettel tagsági viszonyban álló személyek körében bekövetkezendő változásokra tekintet nélkül – az alapszabályban meghatározott célok megbízható, tartós teljesítésének fedezetét szolgálja. A szövetkezet kulturális, oktatási, szociális feladatainak megvalósítását a fel nem osztható vagyon e célra elkülönített része biztosítja. Ha a szövetkezet az alapszabályban meghatározott célokra a fel nem osztható vagyon terhére kifizetést eszközöl, a lekötött tartalékot (fel nem osztható vagyont) a kifizetett összegnek megfelelően csökkentenie kell.”*

Észlelhető a fenti rendelkezésből, hogy a fel nem osztható vagyon is a korábbi magyar szövetkezeti törvények tartalékalapjának célját szolgálta, azaz a stabil pénzügyi működést. Továbbá az Sztv.-ben önálló jogintézményként szereplő szolidáris alapból nyújtható tagi szociális, egészségügyi, oktatási, kulturális juttatások is ebből a vagyonhányadból voltak fedezendőek akként, hogy ezeket a juttatásokat a szövetkezetnek a fel nem osztható vagyon elkülönített alapjából kellett fedeznie. Lényeges rendelkezései voltak a 2000. évi törvénynek a fel nem osztható vagyon oszthatatlanságát tartalmazó 19.§ (1)-(2) bekezdések is, melyek a következőket rögzítették: *„(1) A fel nem osztható vagyon a nyereségből való részesedésként, valamint a tagsági jogviszony megszűnéséhez kapcsolódó elszámolás során nem vehető figyelembe. (2) A szövetkezet átalakulása vagy jogutód nélküli megszűnése esetén – a hitelezőkkel való elszámolást követően – a szövetkezet fel nem osztható vagyonát az alapszabályban meghatározott szövetkezeti célra, más szövetkezet vagy szövetkezeti szövetség számára kell felajánlani.”* Ezeket a rendelkezéseket egészítették ki a taggal való elszámolás körében a törvény 64.§ (1) és (2) bekezdései²⁹. Eszerint a taggal való elszámolás körében a lekötött tartalék, melynek része a fel nem osztható vagyon is, nem volt figyelembe vehető.

A tartalékképzés szabályozása körében a 2000. évi törvény hasonlóan az eddigi magyar szövetkezeti törvények szabályozási felfogásához az oszthatatlanság álláspontjára helyezkedett. A törvény azzal, hogy a szövetkezet átalakulása, illetve megszűnése esetére kötelezően elrendelte a fel nem osztható vagyon átadását egy másik szövetkezet vagy szövetkezeti szövetség részére, a mindenkori szövetkezeti szabályozások számára példaértékű, követendő mintát jelentett. Ez a korlátozó szabály arra szolgált, hogy a fel nem osztható vagyon a szövetkezet átalakulása vagy megszűnése esetén ugyanazt a célt biztosíthassa egy másik szövetkezetnél vagy szövetkezeti szövetségnél, mint amire eredetileg elkülönítették.

²⁹ 2000. évi törvény 64. § (1) Ha a tagsági jogviszony a tag kilépése, vagyoni hozzájárulásának nemteljesítése, halála, illetve megszűnése vagy kizárása miatt szűnik meg, a volt taggal, örökösével, illetve jogutódjával e fejezet rendelkezései szerint kell elszámolni; ennek során az értékelési tartalék és a lekötött tartalék - szövetkezeti hitelintézetnél az általános tartalék - nem vehető figyelembe.

(2) A tagsági jogviszony megszűnését követően a tag, illetőleg örököse (jogutóda) igényt tarthat a szövetkezet - az (1) bekezdés szerint csökkentett - saját tőkéjének a tag által a tagsági viszony fennállása alatt teljesített vagyoni hozzájárulással arányos részére.”

A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény tartalékképzési szabályai³⁰

Elöljáróban megjegyezzük, hogy a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény (a továbbiakban: Szöv.tv.) 2014. március 14-ig hatályban volt változatát elemezzük, mely megváltoztatásáig a szövetkezetek jogviszonyait átfogóan rendező joganyag volt. A jelenleg hatályban lévő, módosított tartalom döntően az egyes szövetkezeti típusokra vonatkozó speciális szabályokat állapítja meg, melyre a későbbiekben térünk vissza.

A Szöv. tv. a tartalékképzés szabályozását tekintve jelentős mértékben a 2000. évi törvény szabályozási koncepcióját követte azzal, hogy a korábbi törvéynél részletesebb, pontosabb szabályozást nyújtott. Megállapíthatjuk azt is, hogy az elemzett korábbi törvények mintájára a Szöv. tv. is döntően az alapszabály, a közgyűlés, a szövetkezeti vagyon, valamint a nyereségfelosztás körében rendelkezik a tartalékképzésről.

Érdeme a Szöv. tv.-nek azonban az, hogy a 2000. évi törvényben körülírt, a tagok juttatását és támogatását szolgáló, a fel nem osztható vagyon részét képező vagyontömeget a Szöv. tv. külön megnevezéssel, „közösségi alap” megjelöléssel illette.

A Szöv. tv., hasonlóan a korábbi két szövetkezeti törvényhez, törvényi szinten, a 14.§ (2) bekezdésében rendelkezett arról, hogy *„Az alapszabálynak tartalmaznia kell:...g) a közösségi alapra vonatkozó szabályokat;...”*. Ennek a szakasznak a kiegészítéseképpen a 67.§ (2) bekezdése a következőt tartalmazza: *„A közösségi alap felhasználására vonatkozó szabályokat az alapszabályban kell meghatározni. Ennek keretében rendelkezni kell a szövetkezet jogutód nélküli megszűnése, illetőleg gazdasági társasággá való átalakulása esetén a közösségi alap más szövetkezet, illetőleg szövetkezeti szövetség részére való átadásáról.”*

Érdemes tartjuk megemlíteni Bernard Piot és Laczó Ferenc elemzései nyomán, hogy a francia szabályozás is, az 1947. évi szeptember 10-i szövetkezeti törvény is törvényi szintű kötelezettségként rögzítette a tartalékképzést. A törvény kötelező rendelkezésként azt is rögzíti, hogy a tiszta nyereség 15%-át kell tartalékalapba helyezni. Az olasz szövetkezeti szabályozás ezt a paritást 1/5-ben állapítja meg. Az elemzések szerint Belgiumban pedig a tiszta jövedelem egy huszad részét kell a tartalékalap

³⁰ A törvényt elemző munkák közül kiemeljük: BOBVOS: i.m. 51-161.o.; RÉTI: *Szövetkezeti jog*, i.m. 177-228.o.; RÉTI Mária: *Cooperative Law in Hungary*, In: Dante Cracogna Antonio Fici Hagen Henry (szerk.), *International Handbook of Cooperative Law*. Heidelberg: Springer Verlag, 2014. 431-448.o.; A törvény internetes elérhetősége: <http://www.complex.hu/kzldat/t0600010.htm/t0600010.htm>, 2014.06.30.

növelésére fordítani.³¹ Észlelhetjük, hogy az említett szabályozások az 1947. évi törvény szabályozási felfogásával egyeznek azzal, hogy kötelező arányt határoznak meg a tartalékképzésre.

A hatályos német szövetkezeti törvény is hasonló szabályozási felfogást követ, a német szövetkezeti törvény 92.§-a értelmében ugyanis a szövetkezet megszűnése esetén az oszthatatlan szövetkezeti vagyont annak a városházának részére kell rendelkezésre bocsátani, ahol a szövetkezet székhelye található. A kamatokat pedig közösségi célokra lehet felhasználni a törvény értelmében.³²

A közösségi alap részletszabályainak kötelező alapszabályi megállapítása mellett, azt kiegészítendő, a Szöv.tv. 20.§ (2) bekezdése a közgyűlés hatáskörébe utalta a szövetkezeti vagyon egy részének közösségi alappá minősítését, valamint a döntést a közösségi alap felhasználásának főbb elveiről.³³

„A juttatások és támogatások finanszírozása” címszó alatt a törvény a közgyűlés előzőekben idézett feladatát megerősítette, illetőleg pontosította a következők szerint: *„58. § A szövetkezet az adózás utáni eredményének a közgyűlés által meghatározott mértékében közösségi alapot képez a 71. § (2) bekezdése szerint, az 57. §-ban meghatározott juttatások és támogatások, valamint az azokat terhelő adók és járulékok fedezete céljára.”*

A korábbi két szövetkezeti törvényhez képest a Szöv. tv. érdeme az is, hogy az 57.§-ban, a „Juttatások és támogatások a tagok, valamint hozzátartozóik részére” címszó alatt felsorolta azokat a jogcímeket, melyekre a közösségi alapot fel lehetett használni. A közösségi alap részletszabályainak meghatározását pedig ez a szakasz alapszabályi hatáskörbe utalta. Az 57.§ így rendelkezett:

„57.§ (1) A szövetkezeti szolidaritás elvének megfelelően a szövetkezet alapszabályában meg kell határozni a természetes személy tagok, valamint hozzátartozóik számára biztosítandó juttatások és támogatások formáit, odaítélésének feltételeit, eljárási rendjét.

³¹ Bernard PIOT: *Az európai szövetkezeti jog rövid vázlata*, Szövetkezés, 1990, évi 1-2. szám. 104. o.; LACZÓ Ferenc: *A szövetkezeti tőke természete*, Szövetkezés, 1995. évi 1. szám 10.o.

³² Genossenschaftsgesetz lásd: I.j.8. „§ 92 Unverteilbares Reinvermögen

Ein bei der Auflösung der Genossenschaft verbleibendes unverteilbares Reinvermögen fällt, sofern dasselbe nicht durch die Satzung einer natürlichen oder juristischen Person zu einem bestimmten Verwendungszweck überwiesen ist, an diejenige Gemeinde, in der die Genossenschaft ihren Sitz hatte. Die Zinsen dieses Fonds sind zu gemeinnützigen Zwecken zu verwenden.”

³³ Szöv. tv. 20.§ (2) A közgyűlés hatáskörébe tartozik: ...d) a szövetkezeti vagyon egy részének közösségi alappá történő minősítése, valamint döntés a közösségi alap felhasználásának főbb elveiről;...”

(2) A juttatások és támogatások lehetnek a) szociális juttatások (szociális segély, lakásépítési támogatás, gyermekneveléshez, gyógyszervásárláshoz, betegápoláshoz nyújtott segély, keresőképtelenség esetén biztosított segély, temetési segély, étkezési hozzájárulás, nyugdíj-kiegészítés, üdülési támogatás); b) oktatási támogatások (képzési-továbbképzési támogatás, szakmai és nyelvtanfolyamokon való részvétel támogatása, ösztöndíj biztosítása); c) kulturális támogatások (amatőr kulturális csoportok, hagyományőrző együttesek tagjainak támogatása, kulturális rendezvényeken való részvétel támogatása); d) közművelődési tevékenység támogatása (ismeretterjesztő előadások és kiadványok finanszírozása, szakmai célú rendezvényeken való részvétel finanszírozása); e) sporttevékenység támogatása (amatőr és tömegsport rendezvények támogatása); f) egyéb, a szövetkezet céljához igazodó támogatások és juttatások biztosítása.”

A közösségi alapnak, mint a szövetkezeti vagyonjog máig egyik alapvető jogintézményének jogi természetét a törvény szintén precízen rendezte „A közösségi alapra vonatkozó külön szabályok” címszó alatt az alábbiak szerint:

„71. § (1) A közösségi alap fel nem osztható szövetkezeti vagyonnak minősül, amely a lekötött tartalékban van elkülönítve.

(2) A közösségi alap 58. § szerinti képzése az eredménytartalékból a lekötött tartalékba való átvezetéssel történik.

(3) A számviteli törvény szerinti tárgyévi beszámolót elfogadó közgyűlés határozza meg, hogy a közösségi alap rendelkezésre álló állományának hány százaléka erejéig lehet a tárgyévet követő évben az 57. § (2) bekezdése szerinti juttatásokat és támogatásokat teljesíteni. A beszámolónak a közgyűlés elé terjesztése előtt az alapból történő felhasználásra vonatkozó javaslathoz a szövetkezet közgyűlése által felhatalmazott országos szövetkezeti szövetség nyilatkozatát be kell szerezni.

(4) Az 57. § (2) bekezdése szerint teljesített juttatások és támogatások, valamint az ezeket terhelő adók és járulékok közösségi alapból felhasznált összegét a lekötött tartalékból az eredménytartalékba kell átvezetni.

(5) A szövetkezet gazdasági társasággá való átalakulása vagy jogutód nélküli megszűnése esetén - a hitelezőkkel való elszámolást követően - a közösségi alapot az alapszabály rendelkezése szerinti szövetkezet, vagy a szövetkezeti szövetség részére kell átadni. A (3) bekezdésben megjelölt országos szövetkezeti szövetség az alap elszámolásának helyességét és átadását a vagyonmérleg-tervezet, illetve végelszámolási zárómérleg

közgyűlés elé terjesztését megelőzően ellenőrzi. Az átadott közösségi alap összegét az átvevő köteles a lekötött tartalékán belül kimutatott közösségi alapba helyezni és azt az 57. § (2) bekezdés szerint felhasználni.

(6) A közösségi alap a nyereségből való részesedésként, illetőleg a tagsági viszony megszűnéséhez kapcsolódó elszámolás során nem vehető figyelembe.”

Végül, de nem utolsó sorban a közösségi alap jogi természetével összefüggésben elengedhetetlen kitérni arra a nyereségfelosztásról szóló speciális rendelkezésre, melyet a jogalkotó „A szövetkezet adózás utáni eredményének felosztása” címszó alatt, a Szöv. tv. 59.§ (2) bekezdésében rögzített: „59.§ (2) A közgyűlés meghatározza, hogy a szövetkezet gazdasági tevékenységéből származó, adózás utáni eredmény ...c) mekkora hányadát helyezi a lekötött tartalékon belül elkülönített közösségi alapba;” Ez a rendelkezés tulajdonképpen megegyezik a korábbi törvények vonatkozó szabályozásával.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Szöv. tv.-nek a közösségi alap jogi természetét, a közösségi alap felhasználásának rendjét meghatározó rendelkezései erőteljes hasonlóságot mutattak a korábbi két törvény előírásaival, azzal azonban, hogy a Szöv. tv.-ben a szövetkezet átalakulása és megszűnése esetére a közösségi alap jogi sorsát szigorúbb szabályokkal, részletesebben határozták meg. A Szöv. tv. a 2000. évi törvényhez képest ugyanis azt a többlétszabályt is tartalmazta, hogy a szövetkezetnek vagy szövetkezeti szövetségnek, amely részére az átalakult vagy megszűnt szövetkezet a közösségi alapját rendelkezésre bocsátotta, az összeget ugyanúgy a közösségi alapjába kellett helyeznie. Ez az egzakt szabályozás a közösségi alap célját figyelembe véve teljes mértékben érthető és helyeselhető.

Szükséges azt a további megjegyzést fűzni a Szöv. tv. tartalékképzési szabályaihoz, hogy a cizellált szabályozás ellenére a jogalkotó a mindennapi joggyakorlatot megsegítendő, a közösségi alap törvényi szintű szabályait rendeleti szintű szabályokkal egészítette ki. A szövetkezet által létrehozott közösségi alapból nyújtott támogatásokra vonatkozó részletes szabályokról szóló 124/2006.(V.19.) Korm. rendelet konkretizálta a tagok számára nyújtható támogatások körét, a támogatások nyújtásának szabályait, a közösségi alap felhasználásának ellenőrzésének rendjét. A kormányrendelet tehát egyszerűsítette a Szöv. tv. tartalékképzési szabályainak végrehajtását a gyakorlat számára.

A tartalékképzésre irányuló szabályozás háromszintűségét, vagyis azt a modellt, hogy a Szöv. tv. rendelkezéseit az eredményesebb végrehajtás érdekében kormányrendelet egészítette ki, s a kettő által megállapított

szabályokat figyelembe véve a tagok a részletszabályokat az alapszabályban maguk rendezhették, mintaértékűnek tartjuk, s a joggyakorlatot segítő szabályozási koncepcióként ismerjük el.

A „Polgári Törvénykönyvről” szóló 2013. évi V. törvény tartalékképzési szabályai

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) szövetkezetre vonatkozó rendelkezései, így a tartalékképzésre irányuló szabályok is a törvény Harmadik Könyve „A jogi személy” c. Negyedik részében találhatóak.

A Ptk.-nak a tartalékképzésre irányuló szabályozása, mely a 3:331. § [A szövetkezet létesítő okirata], valamint a 3:334. § [Közösségi alap] címszóval megjelölt rendelkezéseket jelenti, csekélynek minősíthető. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a Ptk. megtartotta a Szöv. tv. által alkalmazott terminológiát, s a tartalékalap vagyoni jogi kategóriáját a közösségi alap megjelöléssel illeti.

Míg azonban a korábbi szövetkezeti törvény, ahogy arra az elemzés körében rámutattunk, a közösségi alapként nevezett tartalékalapról részletes vagyoni jogi szabályokat rögzített, valamint meghatározta taxatív módon azokat a jogcímeket, amelyek alapján a tagoknak, illetve hozzátartozóik számára juttatást, valamint támogatást lehetett nyújtani, a jelenlegi törvény pusztán a leglényegesebb szabályokat tartalmazza, s a közösségi alapra vonatkozó részletszabályokat alapszabályi hatáskörbe utalja a 331.§ (4) bekezdés d) pontjában az alábbiak szerint: *„3:331. § [A szövetkezet létesítő okirata] ...(4) A jogi személy létesítő okiratának általánosan kötelező tartalmi elemein túl a szövetkezet alapszabályában meg kell határozni d) a közösségi alapra vonatkozó szabályokat; e) a természetes személy tagok, valamint hozzátartozóik számára nyújtandó szolgáltatások formáit, odaítélésének feltételeit, eljárási rendjét;...”*

A Ptk. a közösségi alap jogi természetéről csupán három rendelkezést rögzít a 3:334. §-ban. *„3:334. § [Közösségi alap] (1) A közgyűlés által a tagoknak és a hozzátartozóiknak nyújtott juttatások fedezése céljából közösségi alapba helyezett szövetkezeti vagyon nem osztható fel a tagok között. (2) A szövetkezet gazdasági társasággá való átalakulása vagy jogutód nélküli megszűnése esetén - a hitelezőkkel való elszámolást követően - a közösségi alapot az alapszabály rendelkezése szerinti szervezet részére kell átadni. (3) A közösségi alap terhére nyújtott*

szolgáltatás a nyereségből való részesedésként és a tagsági viszony megszűnéséhez kapcsolódó elszámolás során nem vehető figyelembe.”

A hatályos törvény értelmében a közösségi alapba helyezett vagyon fel nem osztható szövetkezeti vagyonnak minősül, ahogy azt a korábbi magyar szabályozások is tartalmazták. Ehhez a vagyonjogi jellegzetességhez szorosan kapcsolódik a közösségi alap azon jellemvonása is, hogy a tartalékalapba helyezett vagyont a Ptk. 3:334.§ (2) bekezdése szerint a szövetkezet gazdasági társasággá való átalakulása vagy jogutód nélküli megszűnése esetén - a hitelezőkkel való elszámolást követően - az alapszabály rendelkezése szerinti szervezet részére kell átadni. E körben azonban szükséges megjegyezni, hogy a szövetkezet átalakulásának és megszűnésének esetére a Szöv. tv. precízebb, s a közösségi alap célját jobban kifejező szabályozást nyújtott.

Harmadik ismertetőjegyként a Ptk. azt rögzíti – egybecsengve a Szöv. tv. korábbi szabályozásával –, hogy sem a nyereségfelosztás körében, sem a tagsági jogviszony megszűnése esetén az elszámolás során ez a vagyon nem vehető figyelembe.

A hatályos szövetkezeti tartalékképzés szabályok körében elengedhetetlen utalni arra is, hogy a jelenlegi szövetkezeti szabályozás lépcsőzetesen épül fel akként, hogy a szövetkezetekre irányadó Ptk. szabályok mellett a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény (a továbbiakban: 2006. évi X. törvény) kötelező erejű általános rendelkezései, valamint egyes szövetkezeti típusokra vonatkozóan, speciális rendelkezései is irányadóak. A 2006. évi X. törvény lényeges, a Ptk. rendelkezéseit kiegészítő szabályokat állapít meg egyrészt a szövetkezetekről általában, másrészt pedig bizonyos szövetkezeti típusokról, konkrétan az iskolaszövetkezetéről, a szociális szövetkezetéről, a foglalkoztatási szövetkezetéről, az agrárgazdasági szövetkezetéről.

Az agrárgazdasági szövetkezetek esetében a 2006. évi X. törvény 22.§ (3) bekezdése egy speciális vagyonjogi kategóriáról, az úgy nevezett „működési alapról” rendelkezik. A 22.§ (3) bekezdés szerint *„Az agrárgazdasági szövetkezet alapszabályában rendelkezni kell a tevékenységének megkezdését szolgáló működési alap létrehozásáról és a működési alap felhasználásának szabályairól.”*

Összegzés

A tanulmányban a tartalékképzés magyar szabályozásának történeti elemzését tűztük célul. A szabályozás egyes állomásait jelentő törvényeket egymással is összehasonlítva tettük meg megállapításainkat, magyarázatainkat. Észleltük, hogy a tartalékképzés jogintézményétől a magyar szövetkezeti szabályozás sosem idegenkedett, sőt azt állapíthatjuk meg, hogy a jogalkotó döntően törvényi szinten szabályozandó szövetkezeti alapintézményként kezelte ezt a nagy hagyományú, szövetkezeti vagyoni jogi kategóriát.

Az áttekintés céljai között azonban azt is rögzítettük, hogy a feldolgozás tanulságait is figyelembe véve javaslatokat kívánunk megfogalmazni a jogalkotó számára a tartalékképzés hatályos szabályaival kapcsolatban.

Álláspontunk szerint a Ptk. jelenlegi szabályozása kiegészítésre szorul a tartalékképzés szabályainak tekintetében. Áttekintve a tartalékképzés magyar szövetkezeti szabályozását szükségesnek tartjuk a joganyag kibővítését a közösségi alap mint speciális szövetkezeti vagyoni jogi kategória jogi természetének pontos meghatározásával, a tagoknak nyújtható támogatások, juttatások jogcímeinek legalább keretjellegű törvényi rögzítésével, a szövetkezet megszűnése, átalakulása körében a tartalékalap szigorúbb szabályozásával.

A 2006. évi X. törvénnyel kapcsolatosan pedig azt a véleményt fogalmazzuk meg, hogy a működési alap az agrárgazdasági szövetkezetek speciális tartalékalapjaként szolgálhat, azonban a hatályos rendelkezések részletezése szükséges. Erre figyelemmel e körben is javasoljuk a szabályozás kibővítését.

Felhasznált irodalom

BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban, Szövetkezés, XXXIII. évf. 2013. 1-2. szám. 34-61.o.

BAK Klára - RÉTI Mária: Die Rolle der Genossenschaften in der Sozial- und Beschäftigungspolitik, die Tendenz der internationalen und der ungarischen genossenschaftlichen Rechtsgebung (A szövetkezetek szociál/foglalkoztatáspolitikában betöltött szerepéről, a nemzetközi és a magyar szövetkezeti jogalkotás irányairól) CEDR AGRÁR- ÉS KÖRNYEZETJOG 2013. évi 15. szám 5-38. o., a munka elektronikusan

elérhető:

http://epa.oszk.hu/01000/01040/00017/pdf/EPA01040_agrar_es_kornyez_etjog_2013_15.pdf

Johnston BIRCHALL: The international co-operative movement, Manchester and New York, Manchester University Press

BOBVOS Pál: Magyar szövetkezeti jogtan Egyetemi jegyzet. SZTE ÁJK - JATEPress. Szeged, 2011.

CZETTLER Jenő - IHRIG Károly: Szövetkezeti ismeretek, Budapest, Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1926.

DOMÉ Györgyné - RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999.

George Jacob HOLYOAKE: The History of Co-Operation, Copyright Bibliolife, London, T. Fisher Unwin, 1, Adelphi Terrace, MCMVI

KUNCZ Ödön: A Rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, Küzdelem a gazdasági jogért, II. kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.

KUNCZ Ödön: A szövetkezeti visszatérítés problémája jogi szempontból (1940), Küzdelem a gazdasági jogért, II. kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.

LACZÓ Ferenc: A szövetkezeti tőke természete, Szövetkezés, 1995. évi 1. szám

LACZÓ Ferenc: Szövetkezeti típusok és formák a piacgazdaságokban, Szövetkezés XVI. évf. 1995. évi 2. sz

NAGY Ferenc: A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1898.

NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelve című Akadémiai Székfoglaló Értekezés, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906.

NAGY Krisztina: Az európai szövetkezetekre vonatkozó szabályozás bemutatása, különös tekintettel a tagsági jogviszony tartalmára és módoszataira, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest, 2012.

Bernard PIOT: Az európai szövetkezeti jog rövid vázlata, Szövetkezés, 1990. évi 1-2. szám.

PRUGBERGER Tamás: A kereskedelmi szövetkezetek szerepe a közép-európai térségben, Szövetkezés XV. évf. 1994. évi 1-2. sz.

PRUGBERGER Tamás: Az európai szövetkezetekről szóló rendelet a magyar szabályozás és a nyugat-európai szövetkezeti jogi szabályozás tükrében, Jogtudományi Közlöny, 2003/11. 460-470. o.

RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok vagyoni jogi szabályairól, Jogtudományi Közlöny, LX. évfolyam, 2005/3. szám

RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti elvek a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében, Szövetkezés XXIII. évf. 2002. évi 1-2. sz.

RÉTI Mária: Az Európai Szövetkezet (SCE) Statútumáról szóló tanácsi rendeletben foglalt általános jellemvonásokról és egyes előírásokról, figyelemmel a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényre, Európai Jog, 2007. évi 1. szám., 33-42.o.

RÉTI Mária: Az Európai Szövetkezet (SCE) Statútumáról szóló tanácsi rendeletben foglalt vagyoni jogi előírásokról, figyelemmel a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényre, Európai Jog, 2007. évi 2. szám 27-36. o

RÉTI Mária: Az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetéről, Szövetkezés, XXXIII. évfolyam, 2012. évi 1-2. szám 9-33. o.

RÉTI Mária: Cooperative Law in Hungary, In: Dante Cracogna Antonio Fici Hagen Henry (szerk.), International Handbook of Cooperative Law. Heidelberg: Springer Verlag, 2014. 431-448.o.

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, Egyetemi jegyzet, Eötvös Kiadó, 2010

RÉTI Mária: Über die wirtschaftlichen, gesellschaftlichen, und ideologischen Fundamente der ungarischen und einigen internationalen Genossenschaftsregelungen, über die Merkmale und die Bewertung dieser Regelungen, ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE - SECTIO IURIDICA Tomus LI. 2010. 281-308. o.

Az állami vagyon privatizációja, az önkéntes decentralizált privatizáció Magyarországon

1. A privatizáció tágabb és szűkebb jogi fogalma, fajtái, indokai

Egy korábbi tanulmányomban megállapítottam, hogy a klasszikus szocialista gazdasági jog időszakában az állami vállalatok nem minősülhettek vállalkozásoknak az alapvető kritériumok hiánya miatt. Az 1968-as gazdasági reformmal kapcsolatos, a jogi környezetet jelentősen átalakító változások nyomán azonban az akkori állami vállalatok már rendelkeztek a fő vállalkozói ismérvekkel. A rendszerváltás küszöbén egy sor gazdasági és pénzügyi jogi változás következett be, amelyek egyrészt felgyorsították a folyamatot, másrészt a piacgazdaság felé való nyitással a gazdasági és pénzügyi jogi rendszer alapjait változtatták meg. Az állami vállalat, mint vállalkozó kategóriától a magántulajdonú vállalkozás-vállalkozó kategóriájáig az út döntő részben a privatizáción keresztül vezetett.

A privatizációs fogalmakat és főbb technikákat Sárközy Tamás¹ munkája alapján tekintem át.

A privatizáció legtágabb fogalmába beletartozik a liberalizáció, a decentralizáció és a dereguláció is. Olyan gazdaságpolitikát jelent, amelyben az állam, ha lehet, nem avatkozik bele a gazdasági folyamatokba. Ezt alkalmazta a gyakorlatban a Reagan-korban az USA.

A privatizáció szűkebb jogi fogalma a vállalatprivatizáció, ezen belül is az állami tulajdon terhére történő magánosítás. A magyar privatizációs jog ezt a fogalmat ebben a megközelítésben használta. Ebben a fogalomkörben tehát nem számít privatizációnak sem az önkormányzati, sem a szövetkezeti vagyon magánosítása.

A magántulajdon döntő szerepének visszaállításának jelentősége a vállalkozási szektorban túlnőtt annak a gazdasági jogi jelentőségén, ahogyan Sárközy Tamás fogalmazott: „A magántulajdon

¹ SÁRKÖZY Tamás: A korai privatizációtól a késői vagyontörvényig. Az állami tulajdon jogának fejlődése, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2009. 17. o.

*elsődlegességének helyreállítása a rendszerváltozással keletkező új demokráciák 'Nyugat' által való elfogadásának alapvető kritériuma volt, ezért a privatizáció a rendszerváltozás döntő elemévé vált a korábbi szocialista országokban."*²

A Kelet-Közép-Európára jellemző privatizáció eltért a nyugat-európaiától. Ott is végbement szűk körben, maximum néhány százalékos nagyságrendben, azonban a folyamatos kapitalista fejlődés miatt az állami tulajdon magánkézbe adása elsősorban a tőzsdén, a tőkepiacon keresztül történt. Ezt a fajta privatizációt tulajdoni privatizációnak nevezi a szakirodalom. Jellegetessége, hogy a privatizáció a tőkepiacon keresztül történik, a megszokott tőkepiaci rendszer szabályai szerint, és a privatizáció folytán kismértékben erősödik a magántulajdonosi rendszer. Térségünkben a privatizáció rendszerváltoztató privatizáció volt. Ahogyan Mádl Ferenc fogalmazott: *„a magántulajdon rehabilitációjának alapvető területe volt a privatizáció”*.³ Sárközy a térségünkben lezajlott privatizáció lényegi ismérveit így fogalmazta meg: *„a privatizáció állami tulajdon valamilyen módon való elidegenítése magánszemélyeknek, tulajdonosi alanycsere, a köztulajdon felváltása magántulajdonnal.”*⁴

A privatizáció rendszerváltoztató jellegéből következett, hogy lehetőség szerint gyorsan kellett végrehajtani, hiszen fennállt annak a veszélye, hogy annak elhúzódása esetén az államszocializmusból államkapitalizmus lesz, mint például a volt Szovjetunió egyes utódállamaiban. Egyes vélemények (pl. Sárközy Tamás) egyetértenek azzal a privatizációs metódussal és sebességgel, amilyen gyorsasággal zajlott a magyarországi privatizáció, mert az óriási gazdasági és társadalmi veszteségek ellenére a tulajdoni rendnek utol kellett érnie a politikai fordulatot. A Magyarországon ténylegesen megvalósult privatizáció gyorsaságának túlzott mértékét, gazdaságpolitikai megfontoltságának hiányát azonban több jelentős szerző is megállapította, többek között Kornai János is.⁵

A Privatizációs Kutatóintézet korábbi ügyvezető igazgatója (ma az MNB elnöke) is kritikát fogalmazott meg 2002-es tanulmányában: *„Hibázott azonban a rendszerváltoztatás utáni első kormány akkor, amikor a hazai vállalkozóréteget, különösen a kis- és középvállalkozókat a lehetségesnél kisebb mértékben vonta be a privatizációba. Ráadásul a gazdaságpolitika középpontjába állított mikro-sokkterápia leértékelte Magyarország sok évtizeden át felhalmozott termelői vagyonát, ezért a privatizáció feltételei*

² SÁRKÖZY Tamás: im.17. o.

³ MÁDL Ferenc: Állam és gazdaság. Forradalom a jog útján a közép- és kelet-európai országokban, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997. 31. o.

⁴ SÁRKÖZY Tamás: im. 16. o.

⁵ KORNAI János: Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 77-78. o.

*igen kedvezőtlenek voltak.*⁶ Más vélemények szerint az állami vagyonvesztés, az érték alatti értékesítés – ami kb. 20%-ot tett ki – oka nem a privatizáció volt. Az értékvesztés valódi oka a magas infláció, az importliberalizáció, az árfolyampolitika és a csődtörvény együttes hatása.⁷ A rendszerváltás utáni második kormány privatizációs döntéseit is sokan megkérdőjelezték, többek között Matolcsy György is: „A rendszerváltoztatás után második kormány hibázott abban, hogy külföldi befektetőknek eladta a természetes monopóliumot képező olaj- és gázipart, valamint a villamos energia ipart.”⁸

Véleményem szerint túlságos gyors volt a privatizáció üteme. A Kelet-Közép-Európai térségben szinte egy időben indult meg az állami tulajdon lebontása, a rendszerváltoztató privatizáció. Ezért Magyarországon belül is és a térségben is erőteljes kínálat alakult ki az eladásra felkínált állami vagyon piacain, és a túlkínálat minden esetben lefelé hajtja az árakat. Valóban hatással volt az érték alatti privatizációra az importliberalizáció, az árfolyam politika és az akkori viszonyokhoz képest túlságosan szigorú csődtörvény, de a gyorsított ütemű magánosítás miatti túlkínálat is jelentős részben hozzájárult az állami vagyonvesztéshez.

A rendszerváltás időszakában, illetve az azt követő néhány évben gyakran elhangzott rendszerváltó politikusok szájából (liberális gondolkodású szakértőknél, politikusoknál manapság is), hogy az állam nem jó tulajdonos, amit csak lehet, mindent privatizálni kell. Azóta kiderült, hogy önmagában a privatizáció nem old meg minden problémát (bár kétségtelen, hogy a piacgazdaság egyik meghatározó összetevője), és nem axióma, hogy az állam minden vonatkozásban csak rossz tulajdonos lehet. Ezért napjainkban ellentétes irányú folyamatok zajlanak Magyarországon, és ennek keretében korábban privatizált cégeket, közműszolgáltató egységeket vásárol vissza az állam, most már elsősorban a tőkepiacon keresztül.

A privatizációnak egyik nyomós indoka volt, hogy az úgynevezett koppenhágai csatlakozási kritérium alapján az EU-csatlakozás egyik alapvető feltételeként fogalmazták meg az állami tulajdon nemzeti vagyonból való részesedésének egynegyed alá való szorítását. Ezt a feltételt Magyarország eminensként, néhány más térségbeli országgal együtt az 1990-es évek végére, a 2000-es évek elejére teljesítette. Azonban több ország, így Lengyelország, Románia, Bulgária annak

⁶ MATOLCSY György a privatizációról, <http://www.gondola.hu/cikkek/16784>, 2002. 11.27., letöltés 2014.06.08.

⁷ MATOLCSY György: Lábadozásunk éve, Tulajdon Alapítvány Privatizációs Kutatóintézete, Budapest, 1991. 227-229. o.

⁸ MATOLCSY György a privatizációról, 6.lj.

ellenére felvételt nyert az Unióba, hogy ezt a feltételt a belépéskor nem teljesítették.

2. A privatizáció első szakasza Magyarországon: önkéntes decentralizált privatizáció

Az úgynevezett „spontán” privatizáció kifejezetten magyar jelenség volt. Ez annak volt betudható, hogy 1984-85-től a vagyon feletti rendelkezési jogok az állami szektor 80 %-ánál a vállalatoknál voltak (az úgynevezett vállalati tanácsi modell alapján). A többi volt szocialista országban a rendszerváltozásig fennmaradt a centralizált tervutasításos rendszer, nem volt vállalati öntulajdonlás, így a spontán privatizáció lehetősége fel sem merülhetett.

Maga a „spontán privatizáció” kifejezés is és az ehhez köthető privatizáció megítélése a mai napig is vita tárgya. Egy vélemény szerint *„A magyar társadalomelleni bűnnek kell tekinteni azt a politikát, amelynek során az állami vagyon úgy került főleg külföldi magánkézbe, hogy ugyanakkor elképesztően nagy belső államadósság keletkezett, és kevesek felháborítóan meggazdagodtak...”*.⁹ Egy másik vélemény más oldalról nézi és értékeli magát a kifejezést: *„a spontán privatizáció a magyar privatizáció egyik legfélrevezetőbb kifejezése.”*¹⁰ Jól látható a különböző, egymásnak ellentmondó értékelésekből, hogy bár voltak komoly árnyoldalai is ennek a privatizációnak, a negatívumokat egyes kutatók nem tartják jelentősnek, mások megítélése az árnyoldalak kritikájára helyezi a hangsúlyt, és természetesen vannak közbenső vélemények is. Ilyennek tekinthető Pongrácz Tibor alábbi véleménye: *„Ezek az 1988-ban, illetve 1989-ben elfogadott törvények valóban megteremtették a polgári átalakulás egyik legfontosabb feltételét, hiszen legitimálták a magánvállalkozásokat és nem korlátozták a külföldi befektetéseket. Ugyanakkor az állami vagyon védelméről nem intézkedtek, velük párhuzamosan vagyonvédelmi privatizációs törvény nem született.”*¹¹

A vagyon feletti rendelkezési jog papíron a vállalati tanácsokra, kisebb állami vállalatoknál a dolgozók közgyűlésére vagy küldöttgyűlésére volt ruházva. Mindhárom formánál a dolgozók voltak többségben, amit a

⁹ KOPÁTSY Sándor: A magyar privatizáció stratégiája, CET, 1998/6-7. sz. 47. o.

¹⁰ MIHÁLYI Péter: A magyar privatizáció krónikája 1989-1997., Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998., 98. o.

¹¹ PONGRÁ CZ Tibor: Privatizáció és kárpótlás. In: Kollega Tarsoly I. (szerk.): Magyarország a XX. században, II. kötet, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997., 680-681. o.

vonatkozó jogszabály is megkövetelt. Azonban ez a vállalatirányítási forma többféle veszélyt, ellentmondást hordozott magában. A dolgozói részvétel a vállalatot érintő legfontosabb döntések meghozatalában demokratikus jog, csak éppen a dolgozók nagyrészt nem értettek azokhoz a kérdésekhez, amelyekben dönteniük kellett, ezért leggyakrabban a vállalatvezetés el tudta fogadtatni a javaslatait a döntésre illetékes testülettel. Az sem volt szerencsés ebben az irányítási formában, hogy kétoldalú függő viszony alakult, alakulhatott ki. Egyrészt az igazgató függött a dolgozóktól, illetve a dolgozók delegáltjaitól. Ugyanis a legfőbb szerv hatásköre volt az igazgató megválasztása. Így nem mindig tudta a mindenkori választott igazgató a szükséges személyi döntéseket meghozni. Másrészt értelemszerűen a dolgozók is függtek az igazgatótól, ezért – ez utóbbi szituáció gyakoribb volt, mint az előző igazgatói függés – az igazgató általában keresztül tudta vinni akaratát a legfőbb szerve (vállalati tanács, dolgozók közgyűlése, dolgozók küldöttgyűlése), részben a függés miatt, részben a dolgozók teljesen természetes módon meglévő kevesebb információja és általában nem létező vállalatirányítási ismeretei miatt.

2.1 Belső társaságok alapítása

A szocializmus korában az első lehetőséget részvénytársaság, illetve korlátolt felelősségű társaság alapítására az 1978. évi 78. tvr-t módosító 1986. évi 34. tvr adta meg. Mivel akkor még nem létezett a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény, értelemszerűen a világháború előtt hatályban volt Kereskedelmi Törvény alapján. Egyértelmű, hogy abban az időszakban már, illetve még nem léteztek magántulajdonosok által tulajdonolt gazdasági társaságok, ezért ezt a lehetőséget állami vállalatok kapták meg. Ráadásul az új társaságok három éven át jelentős adókedvezményeket kaptak. Mindezek hatására elindult a társaság-létesítési folyamat. Kezdetben egyes nagyvállalatok (pl. Medicor) a vállalati központot vagyonkezelőnek meghagyva a gyáregységekből kft-eket alakítottak. Ez még nem volt privatizáció, végső soron még mindig állami tulajdonban maradt a vállalati vagyon. Egy tanulmány ezért ezt a módszert (ál)privatizációnak minősítette.¹² Ettől függetlenül a kezdeményezés alkalmas volt a modern vállalatirányítási rendszerek alkalmazására. Mint a későbbiekben látni fogjuk, a tömeges vállalat-privatizáció előfeltétele (kivéve a ritkán alkalmazott és rövid ideig hatályos

¹² MÓRA Mária: Az állami vállalatok (ál)privatizációja, Közgazdasági Szemle, 38. évf. 6. sz. 1991. 6.sz. 565-584. o.

lehetőséget, hogy az átalakulási folyamattal egy menetben történjen a privatizáció), hogy a privatizálandó vállalat gazdasági társaság legyen. Ez amely megvalósulhatott az állami vállalat gazdasági társasággá történő átalakulásával vagy az állami vállalat által történő társaság-alapítással. A jelzett kft-alakítás már megalapozhatta a későbbi tényleges privatizációt. A leírt modell még a gazdasági társaságokról szóló törvény megszületése előtt működőképes volt, bár meg kell jegyezni, hogy az azt alkalmazó állami vállalatok többsége a túlélésért küzdött, csődhelyzetben volt, ezért a belső vállalat-alapítással az elsődleges céljuk nem a privatizáció előkészítése, hanem a túlélés volt.

Mint említettem, a belső társaságok alapítása nem volt valódi privatizáció, ezért nem fért össze a kapitalista rendszer alapelveivel. 1989-re a modellváltás egyre inkább rendszerváltásba fordult, ezért a belső társaság-alapítási változatot az idő nagyon hamar túlhaladta.

2.2. Az eladásos privatizáció

1989 elején még nem volt törvényi szabályozás az állami vállalatok gazdasági társasággá való átalakulásáról, ezért vállalatprivatizáció helyett más technikákat kellett keresnie annak a vállalatvezetésnek, amelyik magánosítani, privatizálni akart vagy egyszerűen csak vagyont vagy vagyonrészt szeretett volna értékesíteni az akkor hatályos törvények alapján. Az egyik módszer az eladásos privatizáció, amely jogi szempontból nem számított privatizációnak, mert a privatizáció szűkebb jogi fogalma szerint nem vállalatprivatizáció volt. E módszer alapján vállalati vagyontárgyat lehetett értékesíteni adásvételi szerződéssel, ami, ha nem is tekinthető privatizációnak, csökkentette az állami vagyont és növelte a vállalati bevételeket, másképpen fogalmazva legtöbb esetben csökkentette az állami ingatlanvagyon és növelte a vállalati pénzbevételeket. A vállalati pénzbevételek viszont már közvetlenül elkölthető pénzzé váltak, jó esetben vállalati adósságcsökkentésre vagy fejlesztésre lettek fordítva, rossz esetben közvetve akár magánérdekek szolgálatába is állhattak. Egy pénzzűkében lévő, forráshiányos állami vállalatnak jól jöttek az olyan bevételek, amelyet a vállalat nélkülözhető vagyontárgyai értékesítése ellenértékeként szereztek meg. Amennyiben az ilyen bevételeket a tőkehiány csökkentésére használták fel, az pozitív célú felhasználás. Azonban nagy volt a kísértés az ilyen ún. „talált pénz” kevésbé hatékony elköltésére is.

2.3. A részleges privatizáció koncepciója

1989. január 1-jén lépett hatályba az 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról, amely megteremtette a jogi lehetőségét annak, hogy bárki, akár jogi, akár természetes személy vagy egyéb szervezet szabadon alapíthasson a törvényben meghatározott formájú gazdasági társaságot. A törvény akkor még csak a gazdasági társaságok alapítását szabályozta, az állami vállalatok gazdasági társasággá történő átalakításáról nem rendelkezett.

A részleges privatizáció koncepcióját nagyvállalati vezetők alakították ki. A koncepcióval több kérdést is meg kívántak oldani, úgymint az adósság-problémát, a tőkebevonást, a vállalati vezetők és dolgozók tulajdonszerzését a vállalatban, valamint kereszttulajdonlás révén partnervállalatok is részesedéshez juttatását. Az adósság-problémát egyrészt úgy tervezték kezelni, hogy a vállalati adósságot az állam vegye át társasági részesedés fejében, másrészt külföldi befektetők tőkeemeléssel jussanak részesedéshez. Ezáltal részben vagy egészben megoldhatónak látták a likviditási gondokat, egyben kiváltva a korábbi vagy későbbiekben szükségessé váló hiteleket vagy azok egy részét is. A kereszttulajdonlás véleményem szerint azt a célt szolgálta, hogy a gazdasági vertikumban egymásra épülő vállalatok egymásban meglévő tulajdoni hányada bizonyos mértékű garanciát nyújtson arra, hogy az üzleti kapcsolatok kölcsönösen tartósak maradnak, pillanatnyi előnyökért ne lehessen egyszerűen üzleti partnert váltani. A kereszttulajdonlás azonban az egyik gyenge pontja volt a koncepciónak. Piacgazdaságban nem szerencsés, ha akár az üzleti partnerek, akár a vállalatvezetés biztos pozícióban vannak, mert ez nem ösztönöz a kiemelkedő teljesítményre, sőt jelentős visszatartó hatása is lehet.

2.4. Apportprivatizációs technikák

Az apportprivatizációs módszerek közös jellemzője, hogy apportbevitellel társulnak a különböző típusú privatizációs lépések. Az egyik gyakran használt ilyen módszer a vállalat-kiürítési technika. A módszer lényege, amelyet többek között a Medicor is alkalmazott, hogy a vállalat eszközeit, beleértve az ingatlanokat, gépeket, a forgóeszközök többségét, szétszította az ország különböző helyein lévő gyárai között, majd ezeket a gyárakat kft-vé alakította oly módon, hogy az adott gyárra eső eszközöket apportálta az így megalakuló, 100 %-os Medicor tulajdonú kft-

be. Az így létrehozott társaságok üzletrészeit a vállalati központ értékesítette, és természetesen a vezetők és a dolgozók is kedvezményes áron társasági részesedéshez jutottak. A vállalati központban csak a menedzsment maradt a központi infrastruktúrával együtt, valamint a vállalati tanács. A vállalat ezzel a módszerrel, legalábbis első körben, megmaradt, de az állami vagyon vállalatban lévő nagy része magántulajdonba került, amiből az állam gyakorlatilag nem részesedett, mert bár az üzletrész-értékesítés bevétele a vállalati központba folyt be, azt a menedzsment a saját fenntartására fordíthatta.

A másik jellemző apportprivatizációs technika a vállalat-megkettőzési módszer volt. E módszer szerint a vállalat a tényleges értékkel bíró vagyonát apportálja az általa alapított, kezdetben 100%-os saját tulajdonában lévő másik gazdasági társaságba. E módszer alváltozata, hogy egy alacsony törzstőkéjű gazdasági társaságot hoz létre az állami vállalat, amelynek működtetésre bérbe adja a működőképes vállalati vagyont, amely új cég a dolgozókat is átveszi. Az így létrejött gazdasági társaságra ráadásul kedvezőbb adó- és bérszabályok vonatkoztak, mint az állami vállalatra, tehát eleve nyereség-előnye volt. A folyamat általában a második változatban is azzal zárult, hogy a vagyonműködtetés nyereségéből fokozatosan kivásárolta a gazdasági társaság az állami vállalatától az eszközöket, és mindkét alváltozatnál – általában kedvezményes áron – a vezetők és kisebb arányban a dolgozók a gazdasági társaság üzletrészeit is megszerezhették.

2.5. A decentralizált önkéntes privatizáció jogi lehetőségének kizárása

A spontán privatizáció, mint az előző pontokból is kitűnik, az ügyeskedő vállalatoknak, vállalatvezetőknek lehetőséget adott az állami vagyon rovására magánvagyonok növelésére, gondolok itt a kedvezményes részesedés-vásárlásra, illetve az állami vállalat privatizációs bevételeinek (itt és most beleértve az eszköz-eladásokat is) felélésére. Ráadásul ez a folyamat arra vezetett, hogy a korábbi állami vállalati vezetők az állami vagyon bázisán újonnan létrejött gazdasági társaságoknak nemcsak tulajdonosaikká válhattak kedvezményes áron, hanem ezzel egyidejűleg a korábbinál általában sokkal erősebb vállalatvezetői pozíciókat szerezhettek tulajdoni arányuk révén. Teljesen indokoltnak tűnik az a vélemény, amely a decentralizált privatizációt sommásan a vállalatvezetők

hatalomátmentési kísérletének nevezte.¹³ (Egyes vállalatvezetők ugyanezt hangoztatták, de fordított irányban, ők az állami gazdaságirányító apparátus hatalomátmentéséről beszéltek). Az anomáliák hatására 1990 márciusától, bár megmaradt a vállalati önkéntes decentralizált privatizáció rendszere, de állami ellenőrzés mellett. Az állami ellenőrzés alapelemei voltak:

- az átalakulási törvénybe beépített privatizációs eljárás
- a vállalati vagyon eladásának, bérletének, apportálásának állami felügyeleti rendszere
- egyéb jogi garanciák.¹⁴

Így 1990 márciusától már csak fenti korlátokkal működhetett az önkéntes decentralizált privatizáció, és ez a privatizációs lehetőség aztán az 1992. évi LIV. törvény hatályba lépésével meg is szűnt.

3. Összefoglalás

Az első sarkalatos kérdés a téma feldolgozása szempontjából, hogy túl gyors volt-e a privatizáció, és ez vagy más tényezők okoztak jelentős állami vagyonvesztést az önkéntes decentralizált privatizáció időszakában. Véleményem szerint túlságosan gyors volt a privatizáció üteme. A kelet-közép-európai térségben szinte egy időben indult meg az állami tulajdon lebontása, a rendszerváltoztató privatizáció. Ezért Magyarországon belül is és a térségben is óriási kínálat alakult ki az eladásra felkínált állami vagyon piacain, és a túlkínálat az árakat minden esetben lefelé hajtja. Valóban hatással volt az érték alatti privatizációra az importliberalizáció, az árfolyam politika és az akkori viszonyokhoz képest túlságosan szigorú csődtörvény, de a gyorsított ütemű magánosítás miatti túlkínálat is jelentős részben hozzájárult az állami vagyonvesztéshez.

A következő sarkalatos kérdés a tanulmány témája szempontjából, hogy mennyire volt kedvező jogi változás a vállalati vagyonnal való rendelkezési jog átadása vállalati tanácsoknak, küldöttgyűlésnek, közgyűlésnek. Mindhárom formánál a dolgozók voltak többségben, amit a vonatkozó jogszabály is megkövetelt. Azonban ez a vállalatirányítási forma többféle veszélyt, ellentmondást hordozott magában. A dolgozói részvétel a vállalatot érintő legfontosabb döntések meghozatalában demokratikus jog, csak éppen a dolgozók nagyrészt nem értettek azokhoz

¹³ BOKROS Lajos: Rendszerváltás vakvágányon, Magyarország Politikai Évkönyve, Aula Kiadó Kft-OMIKK, Budapest, 1990. 72-78.o.

¹⁴ SÁRKÖZY Tamás: im. 48. o.

a kérdésekhez, amelyekben dönteniük kellett, ezért leggyakrabban a vállalatvezetés el tudta fogadtatni a javaslatait a döntésre jogosult testülettel. Az sem volt szerencsés ebben az irányítási formában, hogy kétoldalú függő viszony alakult, alakulhatott ki. Egyrészt az igazgató függött a dolgozóktól, illetve a dolgozók delegáltjaitól. Másrészt értelemszerűen a dolgozók is függtek az igazgatótól, ezért – ez utóbbi szituáció gyakoribb volt, mint az előző igazgatói függés – az igazgató általában keresztül tudta vinni akaratát a legfőbb szerven (vállalati tanács, dolgozók közgyűlése, dolgozók küldöttgyűlése), részben a függés miatt, részben a dolgozók teljesen természetes módon meglévő kevesebb információja és általában nem létező vállalatirányítási ismeretei miatt. Általában elmondható, hogy ez a vállalatirányítási rendszer a működő piaccgazdaságokban nem létezik, ezért a privatizáció és a rendszerváltás után rövid idővel ez a vállalatirányítási rendszer megszűnt.

A harmadik sarkalatos kérdés az önkéntes decentralizált privatizáció hatásának minősítése. E téren nagyon megoszlanak a vélemények. Személy szerint Pongrácz Tibor ismertetett véleményével¹⁵ értek egyet, mely szerint az állami vagyon védelme érdekében szükség lett volna egy vagyonvédelmi privatizációs törvény megalkotására. Egy ilyen, megfelelő garanciákat, eljárási szabályokat és állami ellenőrzést is tartalmazó törvény időben történő megalkotásával valószínűleg csökkenthető lett volna az állami vagyonvesztés mértéke e privatizációs folyamat során.

Felhasznált irodalom

BOKROS Lajos: Rendszerváltás vakvágányon, Magyarország Politikai Évkönyve, Aula Kiadó Kft-OMIKK, Budapest, 1990., 72-78.o.

KOPÁTSY Sándor: A magyar privatizáció stratégiája, CET, 1998/6-7. sz. 47. o.

KORNAI János: Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 77-78. o

MÁDL Ferenc: Állam és gazdaság. Forradalom a jog útján a közép- és kelet-európai országokban, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997. 31. o.

MATOLCSY György a privatizációról,
<http://www.gondola.hu/cikkek/16784>, 2002. 11.27., letöltés 2014.06.08.

MATOLCSY György: Lábadozásunk évei, Tulajdon Alapítvány Privatizációs Kutatóintézete, Budapest, 1991. 227-229. o.

¹⁵ PONGRÁCZ: 10.lj.

MIHÁLYI Péter: A magyar privatizáció krónikája 1989-1997., Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998., 98. o.

MÓRA Mária: Az állami vállalatok (ál)privatizációja, Közgazdasági Szemle, 38. évf. 6. sz. 1991. 6.sz. 565-584. o.

PONGRÁCZ Tibor: Privatizáció és kárpótlás. In Kollega Tarsoly I. (szerk.) : Magyarország a XX. században, II. kötet, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997., 680-681. o.

SÁRKÖZY Tamás: A korai privatizációtól a késői vagyontörvényig. Az állami tulajdon jogának fejlődése, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2009. 16-48. o.

Holló Klaudia

Agrárjogi Tanszék

Témavezető: Vass János tanszékvezető habil. egyetemi docens

Az elővásárlási jogról mint a földforgalom korlátozásának közvetett eszközéről

I. Bevezetés

2014. május 1. napjával hatályba lépett a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: *Földforgalmi tv.*) összes rendelkezése. Ez a sarkalatos törvény szabályozza a mező- és erdőgazdasági földek tulajdonjogának megszerzését, használatát, a tulajdon, valamint használati jog szerzőképesseggel rendelkező személyek körét, valamint azokat a mennyiségi korlátokat, amelyek a fenti személyi körökre irányadóak. A szabályozás e csomópontjai nem jelentenek újdonságot annyiban, hogy a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (a továbbiakban: *Tftv.*) is rendezte ezeket a kérdéseket, bár kevésbé cizellált formában, és meghatározta azokat a személyi köröket, akik föld tulajdonjogának megszerzőjeként, valamint használójaként megjelenhetnek, a rájuk irányadó térmérték- és értékbeli korlátozásokkal együtt.¹

Az Tftv.-hez képest vitathatatlanul új eleme a hatályos földforgalmi szabályozásnak a *hatósági engedélyezési rendszer*.² A jogintézmény lényege, hogy a föld tulajdonjogának, vagy föld használati jogosultságának megszerzését célzó szerződést³ jóvá kell hagyni a mezőgazdasági igazgatási szervnek. Hatósági jóváhagyás nélkül a szerződés alapján nem lehet ingatlan-, valamint földhasználati nyilvántartási bejegyzést teljesíteni.⁴

¹ Az Tftv. rendelkezéseinek elemzéséről lásd: KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről. Geodézia és Kartográfia 2008/9. <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2008/09/2.pdf>, letöltve: 2014. június 3.; KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről II. rész. Geodézia és Kartográfia 2008/10., <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2008/10/1.pdf>, letöltve: 2014. június 3.; DOMÉ-HÁRSFALVI-KURUCZ-RÉTI-VASS: Agrárjog. ELTE ÁJK Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék. 1999. 61-69. o.; CSÁK Csilla: A termőföld tulajdoni és használati viszonyainak magyar szabályozása az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően. Agrár- és Környezetjog 2010/ 9. <http://www.uni-miskolc.hu/~agrarjog/ujsag/jaelno9.pdf>, letöltve: 2014. június 3.

² A hatósági engedélyezésre – ami „a földtulajdon-forgalom intenzív közjogi korlátozási rendszerének” egyik eszközét jelenti – találunk példát a korábbi magyar szabályozásban. Lásd: KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről. Geodézia és Kartográfia. 2008/9., 16. o. <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2008/09/2.pdf>, letöltve: 2014. június 3.

³ Földforgalmi tv. 23-36. §§, 51-59. §§

⁴ Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: Inyvtv.) 39. § (4) bekezdés g)

A földforgalom szabályozásának másik új eleme a *helyi földbizottság*. Ennek a testületnek a föld tulajdonjoga megszerzésére irányuló adásvételi szerződések véleményezésében áll a szerepe, de ebben az ügykörben „vétőjoggal” bír. Amennyiben ugyanis a helyi gazdálkodó közösség által választott képviseleti szerv, vagyis a helyi földbizottság állásfoglalása hiányzik vagy az negatív tartalmú, akár az adásvételi szerződés szerinti vevőt, akár a jogukat gyakorló elővásárlási jogosultakat illetően, a hatósági jóváhagyást a mezőgazdasági igazgatási szervnek meg kell tagadnia,⁵ így a szerződés nem képezheti ingatlan-nyilvántartási bejegyzés alapját sem, vagyis az átruházáson alapuló tulajdonjog nem jön létre.⁶ Merőben új a szabályozás, hiszen a Tftv. hatályban léte alatt a földforgalom korlátozásának lehetséges eszközei közül sem a hatósági engedélyezési rendszerrel, sem a helyi földbizottság tevékenységének szabályozásával nem élt a jogalkotó.⁷

A földforgalom szabályozásának vizsgálata során azonban nem lehet kizárólagos szerepet tulajdonítani sem a hatósági engedélyezési rendszernek, sem a helyi földbizottságnak. A földforgalom korlátozása nemcsak közjogi eszközökkel történik, hanem erőteljesen támaszkodik magánjogi jogintézményekre is, mint az *elővásárlási jog* vagy az *előhaszonbérleti jog*.

A tanulmány *hipotézise* az, hogy a földek adásvétele esetén a törvényen alapuló elővásárlási jog, az elővásárlási jogosultak körének meghatározása nemcsak az eladó szerződéses szabadságát, azon belüli is a partnerválasztását szabadságát korlátozó magánjogi jogintézmény,⁸

pont. A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény (a továbbiakban: Vhtv.) 95. § (3) bekezdés.

⁵ Földforgalmi tv. 24-27. §§

⁶ Ptk. 5:168. § (2) bekezdés, 5:178. § (5) bekezdés, Inyvtv. 26. § (4) bekezdés, 32. § (6) bekezdés, 39. § (4) bekezdés g) pont.

⁷ Termőföldekre vonatkozó adásvételi szerződések esetében a tulajdonszerzés ellenőrzése a körzeti földhivatal hatásköre volt. A szerzési korlátokba ütköző szerződések semmisék voltak a Tftv. 9. § (1) bekezdése értelmében. A bejegyzési kérelmet elutasították, amennyiben a bejegyzés alapjául szolgáló okiratnak olyan tartalmi vagy alaki hiányossága volt, amely miatt az nyilvánvalóan (az okirattól kitűnően) érvénytelen volt. Amennyiben pl. a bejegyzési kérelem alapjául szolgáló okiratban olyan személy szerepelt szerző félként, akinek tulajdonszerzési képessége kizárt volt, a nyilvánvaló érvénytelenségre vonatkozó szabályok szerint a földhivatal elutasította a bejegyzési kérelmet (Inyvtv. 51. § (1) bekezdés). A földhivataloknak ez a hatósági ellenőrző szerepük megmarad, amennyiben olyan szerződés alapján kéri a tulajdonjog bejegyzését, valamint a földhasználat bejegyzését, amely nem kötött hatósági jóváhagyáshoz.

⁸ „Ez a jogosultság a tulajdonos rendelkezési jogát nem korlátozza, hiszen a tulajdonos saját döntése alapján idegenítheti el a tulajdonában lévő dolgot, de a szerződési szabadságát korlátozza abban az értelemben, hogy nem választhatja meg szabadon szerződő partnerét: a dolgot nem adhatja el az általa kiválasztott vevőnek, hanem ugyanolyan feltételek mellett az elővásárlási jog jogosultjával kell szerződéses viszonyra lépnie.” VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Complex Kiadó, Budapest, 2013. 689. o. Vö.: „Az elővásárlási jognak jogszabályon alapuló intézménye a tulajdonossal szemben kétségkívül a tulajdonjogból folyó rendelkezési jog korlátozása. Az elővásárlási jog ugyanis hatalmasságot biztosít a jogosultnak arra, hogy amennyiben a tulajdonos a dolgot el kívánja adni, az elővásárlási jog jogosultja egyoldalú nyilatkozatával a vevő helyett maga léphet be az adásvételi szerződésbe. A jogosultnak tehát elsőbbségi joga van annak a dolognak a megvételére, amelyre vonatkozóan az elővásárlási jogot kikötötték, vagy azt törvény rendeli. Ez pedig

hanem egy olyan jogintézmény, amely a földforgalom korlátozó eszközei közé illeszkedik, és alkalmas a földbirtokpolitika egyes célkitűzéseinek megvalósítására. A törvényen alapuló elővásárlási jogok rendszere nem kizárólagos, de nagyon erőteljes eszköz arra, hogy a föld tulajdonjogát olyan személyi körök szerezzék meg, akiket a mindenkori agrárpolitika preferál a földbirtokpolitikai célkitűzései szerint. Ezt az állítást igazolandó, nemcsak a Földforgalmi tv. szabályait kell áttekinteni, hanem érdemes áttekinteni a Tftv. elővásárlási jogi sorrendjét is.⁹

II. A Tftv. elővásárlási jogi rendszeréről

1. Termőföldek és tanyák adásvétele esetén a Tftv. hatálybalépése után 8 évig egyetlen személyi kör rendelkezett elővásárlási joggal: az adásvétel tárgyát képező *földet használók*, a haszonbérlet, felesbérlet, részesművelők. Ez a rendelkezés azt szolgálta, hogy a föld eladásáig a föld megművelését vállaló földhasználók kedvezőbb pozícióba kerülve meg tudják szerezni a kötelmi jogi jogcím alapján mezőgazdasági üzemükhöz tartozó földet. Ezáltal meg tud valósulni a földhasználat legpraktikusabb módja, hiszen *„legegészségesebb a saját kezelés, amikor a tulajdonos és a gazdálkodó ugyanaz a személy.”*¹⁰ A mezőgazdasági üzem „biztonsága” szempontjából is előnyös ez a rendelkezés,¹¹ hiszen a mezőgazdasági üzem alkotóelemei a termőföldek, mint földrészletek.¹² A mezőgazdasági üzem felszerelését, a mezőgazdasági beruházások vállalását nagyban befolyásolhatja az, hogy saját tulajdonú földön vagy haszonbérlet földön valósítják-e meg a beruházást, a haszonbérlet ideje alatt megtérül-e a beruházás, vagy, ha nem is térülne meg a beruházás a határozott időtartam, alatt, milyen jogi lehetőség van a földhasználat továbbfolytatására. Ebből a szempontból legjobb az, ha saját tulajdonban állnak a földek, mert ilyenkor fel sem merül a haszonbérlet időtartama, valamint annak azonnali hatállyal való felmondása, hiszen *„...a tulajdonjog, mint jogi uralom kizárólagos természetű; kizárólagos oly*

tartalmilag a tulajdonost megillető rendelkezési jog korlátozását jelenti.” 18/1992. (III. 30.) AB határozat

⁹ A dolgozat nem tér ki az elővásárlási jog alkotmánybírósági megítélésének részletes elemzésére. A földforgalom lehetséges korlátozó eszközei közül csak az elővásárlási joggal, mint közvetett eszközzel foglalkozik, ezt vizsgálja a hazai jogszabályi környezetben, és nem teszi vizsgálatának tárgyává a földforgalom korlátozásának közösségi jogi vonatkozásait, melyek külön dolgozat témáját képezhetik.

¹⁰ IHRIG Károly: Agrárgazdaságtan. Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest, 1941. 233. o.

¹¹ A kapacitáskihasználás az agrárüzemben tevékenykedő jogi személyek esetében a földtulajdonszerzési képesség összefüggésében is felmerülnek. Lásd: VASS János: A termőföld tulajdonjoga megszerzésének általános szabályai és különös esetei. In.: DOMÉ-HÁRSFALVI-KURUCZ-RÉTI-VASS: Agrárjog. ELTE ÁJK Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék. 1999. 64. o.

¹² KURUCZ Mihály: Az agrárüzem fogalma, formái. In.: DOMÉ-HÁRSFALVI-KURUCZ-RÉTI-VASS: Agrárjog. ELTE ÁJK Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék. 1999. 15. o., KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről II. rész. Geodézia és Kartográfia. 2008/10. 7. o.

értelemben, hogy a tulajdon tárgya felett uralmat gyakorolni egyedül a tulajdonos van jogosítva s így abból, ha csak a dologra való beavatkozás valamely nemére harmadik személy külön jogcíme őt nem gátolja: mindenkit kizárhat.”¹³

A földhasználóknak elővásárlási jogosultságot adó rendelkezést egyszer módosították hatályban léte alatt. Ez a módosítás inkább értékelhető a joggyakorlat számára a jogszabály értelmezéséhez nyújtott segítségként, mint érdemi jogszabály módosításként. A termőföld vagy tanya eladása esetén elővásárlási jog illeti meg a földhasználót,¹⁴ majd bekerül a jogszabályba a *„feltéve, hogy tulajdonszerzését törvény nem zárja ki”* fordulat. A Tftv. egyes személyi köröket kizárt a tulajdonszerzésből, más személyi körök szerzését térmérték vagy érték szerinti korlátok közé szorította. A haszonbérlet szabályozását illetően azonban jóval megengedőbb volt a jogszabály, nem volt olyan személyi kör (belföldi, külföldi, természetes vagy jogi személy), mely elől a használati jogosultság szerzését elzárta volna. Így tehát jogi személyek vagy külföldiek (természetes vagy jogi személyek egyaránt) lehetettek haszonbérlet pozícióban. A haszonbérlet föld eladásakor – felületes jogszabály-értelmezés alapján – ezeket a személyi köröket is megillette volna elővásárlási jog. Az elővásárlási jog, valamint annak gyakorlása a tulajdonszerzést célozza, így olyan személy, akinek nincs termőföldre vonatkozó tulajdonszerzési képessége, nem bírhat elővásárlási joggal, és annak gyakorlása nem eredményezhet tulajdonszerzést olyan személynél, akinek tulajdonszerzését a Tftv. kizárta. A módosítás – a fentiekkel összefüggő – oka volt a földhasználati nyilvántartás felállítása is. Ennek célja az volt, hogy legyen egy bármely jogcímen történő földhasználatot regisztráló nyilvántartás, amely alapját képezheti az agrártámogatások igénybevételének, valamint *„alkalmas a szerzési korlátozások kijátszására irányuló, legtöbbször valamilyen használati jogcímmel palástolt törekvések láthatóvá tételére”¹⁵* Ennek az elővásárlási jogosultak szabályozásában való leképződése a módosítással bekerült idézett fordulat, amely egyértelművé tette a kérdés megítélését, vagyis elővásárlási joggal csak azok a haszonbérlet birtokosai, akiknek tulajdonszerzését a törvény nem zárta ki, így 2002-ig földek eladása esetében lényegében csak belföldi magánszemély földhasználóknak lehetett elővásárlási joguk.

¹³ KOLOSVÁRY Bálint: A tulajdonjog. In.: Szladits Károly: Magyar Magánjog V. Dologi jog. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942. 104. o.

¹⁴ Tftv. 10. § hatályos 1994. VII. 27. – 1999. VI. 26., majd Tftv. 10. § 1999. VI. 27. napjától hatályos rendelkezése: „Termőföld vagy tanya eladása esetén a haszonbérlet, felesbérlet és a részesművelőt elővásárlási jog illeti meg, feltéve, hogy tulajdonszerzését törvény nem zárja ki.”

¹⁵ SZILÁGYI János Ede: A termőföldek törvényes elővásárlási jogának alakulásáról, különös tekintettel a rendszerváltás utáni jogfejlődésre. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXIV. 2006. 520. o.

2. *„Az agrárjogalkotás 2001-ben (...) a családi gazdaságot már agrárüzemként szabályozta.”*¹⁶ Az üzemszabályozási kérdések elemzése nélkül annyit meg kell jegyezni, hogy az agrárpolitikai célkitűzésként megjelenő családi gazdaság támogatása mellett a földbirtokpolitika nem ment el szó nélkül: normatívan definiálták *„a családi mezőgazdasági vállalkozásokkal kapcsolatos alapfogalmakat”,*¹⁷ és ezekre a fogalmakra épülve új elővásárlási jogi sorrendet is meghatározott a jogalkotó. A családi gazdaság, mint dologösszesség magában foglal maximum 300 ha nagyságú földet, amelyet a gazdálkodó család tagjai tulajdonolnak és valamilyen érvényes jogcím alapján használnak, valamint az ahhoz tartozó, leltárban megjelölt ingó és egyéb ingatlan vagyontárgyakat, személyi feltételként pedig ezekhez kapcsolódik a gazdálkodó család egy tagjának teljes foglalkoztatása, valamint a többi családtag segítő közreműködése.¹⁸ A családi gazdaság szabályozásával a Tftv.-ben felbukkant egy, a jogszabály egészét átható modellhez képest új szabályozási alapelv. A családi gazdaságok meghatározása, és az elővásárlási jogi sorrendben kitüntetett – első helyen való – szabályozása kifejezésre juttatja azt az elvet, hogy olyan személyi kör szerezhessen földtulajdont, aki azt saját munkájával meg is akarja művelni. A föld tulajdonszerzésének szabályozása azonban a Tftv.-nek csak egy „szeletében” mozdul el efelé, a tulajdon és a használati jogosultság szerzés főszabályként továbbra sem kötődik valamilyen agrártevékenység folytatásának kötelezettségéhez,¹⁹ hiszen a földekre vonatkozó generális hasznosítási kötelezettségnek akkor is eleget tesz a tulajdonos, földhasználó, *„ha nem folytat mezőgazdasági termelést, pusztán minimális, alapvető munkálatokat végez, végeztet el a termőföldjén.”*²⁰ *„A családi gazdaságokat preferáló puha földszerzési privilégiumok egy világos szabályozási modell mentén érvényesültek: a termőföldtulajdon és használati jogok forgalma elsősorban azért esik korlátozás alá, hogy azt a személyes munkán alapuló, mezőgazdasági felszereléssel és munkaerővel bíró, üzemszerűen megművelő termelőhöz kívánja terelni. A földforgalmi korlátozás közvetett maradt, meghatározóan magánjogi eszközökkel, az elővásárlási és előhaszonbérleti jogok eszközeivel hatott.”*²¹

¹⁶ KURUCZ Mihály: Gondolatok egy üzemszabályozási törvény indoklásáról. Gazdálkodás 2012. 2. szám. 134. o. http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/141808/2/Kurucz_2012_02.pdf, letöltve: 2014. június 4.

¹⁷ A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról szóló 2011. évi CXVII. törvény indoklása. Részletes indoklás az 1. §-hoz

¹⁸ Tftv. 3. § h) pont

¹⁹ A Földforgalmi tv. modelljének elsősorban ez a nívója: a földműves fogalma szerint csak olyan természetes személyek szerezhettek hatékony mezőgazdasági termelésre alkalmas földterületeket, akik élethivatásszerűen kötődnek az agráriumhoz. Lásd: Földforgalmi tv. 5. §, 7. §, 16. §, 18. §

²⁰ VASS János: A termőföld tulajdonjoga megszerzésének általános szabályai és különös esetei. In.: DOMÉ-HÁRSFALVI-KURUCZ-RÉTI-VASS: Agrárjog. ELTE ÁJK Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék. 1999. 63. o.

²¹ KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről II. rész. Geodézia és

Az elővásárlási sorrend átalakult tehát,²² amelynek élére a családi gazdaságot vezető családi gazdálkodó, illetve a gazdálkodó család tagjai kerültek, amennyiben a családi gazdasághoz kapcsolódó föld szomszédos az adásvétel tárgyát képező földdel. Ez a rendelkezés több szempontból is érdekes. Egyrészt meg kell említeni az agrárjogi szomszédosság fogalmát, amely értelmében két földrészlet akkor szomszédos, ha van közös határvonala, majd a bírói gyakorlat²³ megállapítja a szomszédossági kapcsolatot akkor is, ha a két földrészletnek azért nincs közös határvonala, mert közbeékelődik egy önálló helyrajzi számon nyilvántartott út, árok, csatorna. A szomszédosság fogalmát a jogalkotó pontosította a Tftv.-ben is, de a Földforgalmi tv.-ben a szomszédos fogalom csak a közvetlen szomszédságra utal.²⁴

A birtokszerkezet alakítására irányuló jogalkotói szándék jól látszik abból a rendelkezésből, hogy az adásvétel tárgyát képező földdel szomszédos családi gazdálkodót illeti meg első helyen elővásárlási jog. A családi gazdaságok mint mezőgazdasági üzemek tulajdonszerzését preferálta a jogalkotó minden egyéb jogosultat megelőzően, ha a családi gazdaságokhoz tartozó föld és az adásvétel tárgyát képező föld szomszédos. A családi gazdaság földállományát a tulajdonolt vagy érvényes jogcím alapján használt földek jelentik. Az elővásárlási jog gyakorlásához nem kellett a családi gazdaságnak tulajdonolnia az adásvétel tárgyát képező földdel szomszédos, de a családi gazdasághoz tartozó földet, elegendő volt, ha az haszonbérlet jogcímén tartozott a mezőgazdasági üzemhez. A célt világosan lehet látni: a családi gazdaságoknak lehetőséget biztosítani arra, hogy összefüggő, hatékonyan művelhető birtokokat tudjanak kialakítani. A haszonbérlet azonban csak

Kartográfia 2008/10., <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2008/10/1.pdf>, letöltve: 2014. június 3.

²² Tftv. 2002. II. 22. napjától hatályos elővásárlási jogi sorrendje:

10. § (1) Termőföld vagy tanya eladása esetén - ha törvény másként nem rendelkezik - az alábbi sorrendben elővásárlási jog illeti meg:

a) a családi gazdálkodót, a gazdálkodó család tagjait - ebben a sorrendben -, ha az eladásra kerülő termőföld vagy tanya a családi gazdasághoz tartozó termőfölddel vagy tanyával közvetlenül szomszédos;

b) a közös háztartásban élő családtagot;

c) a helyben lakó szomszédot;

d) a helyben lakót;

e) a magyar államot a Nemzeti Földalapról szóló törvényben foglaltak szerint;

f) a haszonbérlet, felesbérlet és részesművelő, ha tulajdonszerzését törvény nem zárja ki;

g) a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről szóló 2000. évi CXXXIII. törvény 93. § (17) bekezdése alapján az ÁPV Rt. hozzárendelt vagyonából kivett, a dolgozók részére már magánosított vagy magánosításra kerülő mezőgazdasági társaságok közvetlen vagy közvetett magánszemély tulajdonosait azon földterületek vonatkozásában, amelyeket az eladás időpontjában a mezőgazdasági társaság jogszerűen használ; közvetett tulajdonos az, aki egy vállalkozás tulajdoni hányadát, illetőleg szavazatait ebben a vállalkozásban tulajdoni részesedéssel, illetőleg szavazatokkal rendelkező más vállalkozás tulajdoni hányadain, illetőleg szavazatain keresztül birtokolja vagy gyakorolja.

(2) Az (1) bekezdés szerinti sorrend az elővásárlásra jogosultak között egymással szemben is érvényes.

²³ BH 2010.326

²⁴ Lásd: Tftv. 2010. IX. 1. napjától hatályos helyben lakó szomszéd fogalma, vö.: Földforgalmi tv. 5. § 9.

határozott időre szólhatott,²⁵ így megvolt arra a lehetőség, hogy a már tulajdonban tartott földekhez úgy szerzett a családi gazdaság még földet, hogy egy haszonbérlet földrészlet teremtette meg az alapot az elővásárlási jog gyakorlására. A haszonbérlet lejártával, az így kialakított birtok egysége feldarabolódhatott volna, amennyiben a haszonbérleti szerződést a tulajdonos nem a családi gazdálkodóval köti meg újból. Ennek kiküszöbölésére az előhaszonbérleti jogi sorrendet párhuzamosan szabályozták az elővásárlási joggal. Első helyen illetve meg előhaszonbérleti jog a családi gazdálkodót, amennyiben a gazdasághoz tartozó föld szomszédos a haszonbérlet tárgyát képező földdel. A vázolt tényállás mellett, vagyis, amikor a tulajdonolt, haszonbérlet és az elővásárlási jog gyakorlásával megszerzett földek egymás mellett helyezkednek el, biztosított volt a haszonbérlet folytatásának lehetősége az előhaszonbérleti jog segítségével a családi gazdaság számára, a kialakult birtok szerkezetének felbomlása nélkül. Amennyiben pedig az eddig haszonbérlet földet a tulajdonosa el kívánta adni, a szomszédos családi gazdálkodó a törvényben biztosított elővásárlási jogával élve meg tudta szerezni.

Az elővásárlási jogi sorrend 2002. februári módosításával a *Magyar Állam is bekerült az elővásárlási jogosultak közé*. A rendszerváltás utáni jogfejlődésben először ekkortól bír elővásárlási joggal a Magyar Állam termőföld adásvétele esetén. A Magyar Állam elővásárlási joggal való felruházása „földügyben” azonban nem újdonság a magyar jogi szabályozásban. Az 1945 előtti magyar magánjog a kikötött elővásárlási jog mellett szabályozta az állami elővásárlási jogot.²⁶ Ezek közül kiemelendő a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. tc. 16. §-a, amely alapján az államot földbirtokpolitikai célokra minden mezőgazdasági ingatlan elidegenítése esetében e törvénytől fogva elővásárlási jog illeti meg. Ezt az elővásárlási jogot a telekkönyvbe bejegyezni nem kellett, az telekkönyvi bejegyzés nélkül is mindenkiel, még a szerződéses elővásárlásra jogosulttal szemben is hatályos volt. Ezen a ponton tisztán látszik, hogy az elővásárlási jog, mint a földforgalom közvetett szabályozásának eszköze alkalmas a földbirtokpolitikai célkitűzések megvalósítására. Azáltal, hogy a Magyar Állam bekerült az elővásárlásra jogosultak közé, nincs olyan földtulajdonszerzés, amelyről ne szerezne tudomást, eltekintve azoktól a szűken szabott esetektől, amelyeknél maga a törvény zárja ki az elővásárlási jog gyakorlását. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban válik a földforgalom egyik jelentős szereplőjévé a

²⁵ Tftv. 13.§; A hatályos szabályozás szerint is törvényben maximalizált az időtartama: Földforgalmi tv. 44.§

²⁶ ANTALFY Mihály: Vétel, csere In.: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog. Kötelmi jog különös része Grill Könyvkiadó, Budapest, 1942. 352-360. o.

Magyar Állam. 2002. január 1-jén lépett hatályba a *Nemzeti Földalapról* szóló 2001. évi CXVI. törvény, amelynek preambulumban deklarált célja volt az állami tulajdonban lévő termőföldvagyonnal való ésszerű gazdálkodás, valamint a családi gazdaságokon alapuló korszerű birtokszerkezet kialakításának előmozdítása. A Nemzeti Földalap rendeltetése az állam által elővásárlási jogának gyakorlásával, valamint egyéb jogcímenek²⁷ megszerzett földeknek a birtokpolitikai céloknak megfelelő lehető legrövidebb időn belül való hasznosítása. „A Nemzeti Földalap állandóan változó vagyoni kört jelent, amelybe különböző jogcímen és forrásokból kerülnek be vagyoni eszközök és a vagyon hasznosításán keresztül kerülnek ki földterületek.”²⁸ A vagyon hasznosítása pedig a földbirtok-politikai irányelveknek megfelelően történik, amely közé tartozik többek között a működőképes családi gazdaságok kialakításának elősegítése, a szakirányú végzettséggel rendelkező agrárvállalkozók földhözjutásának támogatása, valamint a termőföld magánosítása során létrejött, a hatékony mezőgazdasági hasznosításra alkalmatlan birtokszerkezet vidékfejlesztési célokkal összehangolt javítása és gazdaságos birtokszerkezet kialakításának támogatása.²⁹ Ez a rendelkezés összhangban áll Ihrig Károly megállapításával, amely szerint „az államnak, mint a nemzeti közérdek érvényesítőjének fenn kell tartani a maga számára a lehetőséget, hogy (...) a föld birtoklásával, vagy legalább használatával járó előnyöket azok számára biztosítsa, akiket az közérdekből leginkább megillet.”³⁰ Az állami tulajdonban álló földek hasznosításával kapcsolatban komplex módon jelenik meg az agrárpolitika által preferált személyi kör: egyrészt állami földek eladásánál érvényesült az elővásárlási jog, haszonbérbeadásnál az előhaszonbérleti jog, amely a Tftv. a fent elemzett módon határozott meg. Másrészt ezt a személyi kört követően előnyben kellett részesíteni a termőföld-tulajdonnal, illetőleg haszonbérlettel rendelkező, élethivatásszerűen mezőgazdasági termelést folytató és ekként nyilvántartásba vett más természetes személyeket.³¹

Bobvos Pál megjegyzi, hogy a régi Nfatv. „az elővásárláshoz kötődő általános ismert és jól kikövezett jogi szabályozáson túlterjeszkedik, mert az adásvételen túl az elővásárlási jogot az ingyenes átruházásra is kiterjeszti.”³² „Elővásárlási jog csak akkor érvényesülhet, ha a tulajdonos a

²⁷ A Nemzeti Földalapról szóló 2001. évi CXVI. törvény (a továbbiakban: régi Nfatv.) 7. §

²⁸ CSÁK Csilla: A Nemzeti Földalap szerepe a földtulajdoni- és használati viszonyok között. Cég és Jog 2002. október 5. o.

²⁹ Régi Nfatv. 2. § (1) bekezdés a), c) pontok

³⁰ IHRIG Károly: A földár és a földérték a kapitalizmusban. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest, 1968.

³¹ Régi Nfatv. 13. § (2) és (4) bekezdés, 17. §

³² BOBVOS Pál: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása. ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS. ACTA JURIDICA ET POLITICA. Szeged, Tomus LXVI. Fasc. 3. 2004. 5. o.

*dolgát adásvételi szerződéssel akarja átruházni. Más szerződés esetén akkor sem gyakorolható elővásárlási jog, ha a szerződéssel a tulajdonos a dolgot valaki másra átruházza.”*³³ Az 1945 előtti magánjog is az adásvételhez kapcsolta ezt a jogot, „*nem gyakorolható tehát, ha a vevő nem adásvétel útján, hanem más módon idegeníti el a dolgot (például ha a vevő életjáradék alapítására fordítja az ingatlant; vagy elcseréli más dologgal stb.)*,”³⁴ ezzel összhangban a Ptk. az adásvétel különös nemeként³⁵ szabályozza az elővásárlási jogot. Ettől függetlenül termőföld ingyenes átruházása esetében is megillette a Magyar Államot elővásárlási jog, amelyet gyakorolva az ingyenesen szerződő fél kötelezettsége helyébe az állam kisajátításra vonatkozó szabályok szerinti fizetési kötelezettsége lépett. A vitatható szabályozás célja a földbirtokpolitika célkitűzéseinek érvényesítése az állam fokozott földpiaci szerepvállalásával.

Az elővásárlási jogi sorrend 2001-es módosítása során a volt földhasználók kedvezőtlenebb pozícióba kerültek.³⁶ Fentebb volt szó e személyi körnek a preferálásáról a tulajdonszerzés során. Érdekes azonban, hogy a módosított elővásárlási sorrend csak a szomszédos családi gazdaságot támogatta, azt az esetkört nem rendezte a jogalkotó, ha a volt haszonbérlo, volt földhasználó maga is családi gazdálkodó. Ennél a tényállásnál a volt földhasználó családi gazdálkodót az elővásárlási sorrendben 5 csoportba sorolható személyi kör is megelőzte. A helyben lakó szomszédok és helyben lakók csoportjának meghatározásában a gazdaságos birtokszerkezet kialakítása kapott szerepet. A föld megszerzését olyan személyi kör számára tette lehetővé, amely fizikai értelemben közel van a földhöz: bejelentett lakóhelye az adásvétel tárgyát képező föld fekvése szerinti településen van vagy attól maximum 15 km-re fekvő településen.³⁷ Ezek a személyi körök azonban függetlenek attól, hogy családi gazdálkodók-e vagy más mezőgazdasági vállalkozók. Nem kötődik agrárhasznosítási cél a földszerzésnél kedvezőbb pozícióba hozásukhoz. Bármilyen belföldi magánszemély, aki az adott településen lakott, rendelkezett elővásárlási joggal, pusztán annál a ténynél fogva, hogy legalább 3 éve azon a településen van bejelentett lakóhelye és föld tulajdonszerzési képességét a jogszabály nem zárta ki. Kérdéses, hogy az

³³ KISFALUDI András: Az adásvételi szerződés. KJK Kiadó, Budapest, 2003. 287. o.

³⁴ ANTALFY Mihály: Vétel, csere. In.: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog. Kötelmi jog különös része. Grill Könyvkiadó, Budapest, 1942. 352. o.

³⁵ Ptk. 6: 221-223. §§

³⁶ „E jogszabály-módosítást már a kezdetektől támadták a mezőgazdaságból élők (...). Magyarországon haszonbérlet címén sok esetben szövetkezetek, gazdasági társaságok béreltek földet, és félő volt, hogy ezek túlzottan hátrányba kerülnek egy ilyen módosítással.” SZILÁGYI i.m. 522. o.

³⁷ Tftv. 3. § m)-n) pontok

elővásárlási jog intézményének kiterjesztése ilyen széles körre indokolt volt-e?

3. A felvetett kérdésre adható választ némileg árnyalta, más tekintetben viszont új kérdéseket vetett fel az elővásárlási jogosultak köreinek következő módosítása.³⁸ Ettől az időponttól kezdődik az elővásárlási jogosultak sorrendjének „többszörös” rangsorolása. Hatályba léptek ugyanis azok a rendelkezések, amelyek alapján az egy jogosulti körön belül újabb sorrendet kellett felállítani. Ennek szükségessége abban keresendő, hogy a jogosulti körök meghatározása rendkívül tágran történt, ahogy arra fentebb is utaltam. Az újabb módosítással a jogalkotó nem szűkítette ezt, sőt a helyben lakó fogalmát még jobban kiterjesztette. „*A helyben lakó fogalma kiegészül továbbá az olyan jogi személlyel, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdálkodó szervezettel (akiknek székhelye a föld fekvése szerinti településen van, vagy attól max. 15 km-re lévő településen van), amelynek bevétele több mint 50%-ban mezőgazdasági bevételből származik, hogy ezek természetes személy tagjai (részvényesei) elővásárlási és előhaszonbérleti jog jogosultjai lehessenek.*”³⁹ A törvénymódosítás indokolásában világosan látszik a cél: előmozdítani a mezőgazdasági profilú jogi személyek tagjainak tulajdonszerzését. Ennek a célkitűzésnek a jelentőségét a haszonbérlehető terület mennyiségére vonatkozó rendelkezéssel együtt kell értelmezni. A Tftv. értelmében ugyanis a jogi személy haszonbérelőnek korlátozott, 2500 ha vagy 50000 AK értékű föld használatára volt joga, ez a

³⁸ A Tftv. 2002. IX. 2. napjától hatályos rendelkezése:

10. § (1) Termőföld vagy tanya eladása esetén - ha törvény másként nem rendelkezik - az alábbi sorrendben elővásárlási jog illeti meg:

a) a haszonbérlet, felesbérlet és részesművelőt; jogi személy vagy jogi személyiség nélküli más szervezet haszonbérlet esetén annak helyben lakó természetes személy tagját, illetve helyben lakó részvényesét;

b) a helyben lakó szomszédot;

c) a helyben lakót;

d) a magyar államot a Nemzeti Földalapról szóló törvényben foglaltak szerint.

(2) Az (1) bekezdés b)-c) pontjában meghatározott jogosulti csoportokon belül az elővásárlási jog gyakorlásának sorrendje a következő:

a) a családi gazdálkodó;

b) nyilvántartási (regisztrációs) számmal rendelkező östermelő, illetőleg egyéni mezőgazdasági vállalkozó;

c) jogi személy, illetve jogi személyiség nélküli más szervezet esetén annak helyben lakó természetes személy tagja vagy helyben lakó részvényese.

(3) Az (1) bekezdés szerinti elővásárlási jog nem áll fenn a közeli hozzátartozók [Ptk. 685. § b) pont] és a tulajdonostársak közötti adásvétel esetén, valamint olyan külterületi földrészlet eladása esetén, amely a törvény hatálybalépéséig zártkertinek minősült.

(4) Az (1)-(2) bekezdés szerinti sorrend az elővásárlásra jogosultak egymás közötti viszonyában is irányadó.

(5) Az (1) bekezdés a) pontja alapján az elővásárlási jogot akkor lehet gyakorolni, ha a haszonbérleti jogviszony (felesbérlet, részesművelés) legalább három éve fennáll. Ha a haszonbérlet (felesbérlet, részesművelő) jogi személy vagy jogi személyiség nélküli más szervezet, ennek tagja, illetve részvényese esetén további feltétel a legalább hároméves tagi, illetve részvényesi jogviszony.

³⁹ A Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről szóló 2000. évi CXXXIII. törvény módosításáról szóló 2002. évi XXIII. törvény indoklása. Részletes indoklása a 22. §-hoz

menyiségi korlát azonban átléphető volt a tagtól haszonbérlet föld nagyságával, a tagok számától függően korlátlan mértékben.⁴⁰ Ez olyan, „a szövetkezetekre és gazdasági társaságokra fennálló pozitív diszkrimináció”⁴¹ volt, amelyet a Földforgalmi tv. ebben a formában megszüntetett, és 1200-1800 ha nagyságú birtokmaximumban korlátozza a mezőgazdasági termelőszervezetek földhasználatát.⁴² A Tftv újabb módosítása következtében újra első helyen álló elővásárlási jogot kaptak a haszonbérlet, illetve a volt haszonbérlet jogi személyek tagjai, de csak abban az esetben, ha a haszonbérleti vagy a tagsági jogviszony már 3 éve fennállt. A helyben lakó szomszédok, helyben lakók közötti újabb rangsort rajzol fel az a pozíció, hogy ki, milyen mezőgazdasági vállalkozói státushoz tartozik. E csoportokon belül kiemelt szerepet kaptak a családi gazdálkodók, valamint az őstermelők és az egyéb mezőgazdasági vállalkozók. Ha az így kialakuló dupla rangsorban azonos szinten több elővásárlási jogosult volt, közülük az eladó választott. Ezzel a módosítással kerültek be a törvénybe azok az esetek, amikor nem áll fenn elővásárlási jog, vagyis a földforgalmi szabályozás ezekben az esetekben lemond arról, hogy közvetett eszközzel érvényesítse a jogalkotó által preferált földbirtokpolitikai célokat. Ezek közül a közeli hozzátartozók közötti, valamint a tulajdonostársak közötti adásvétel olyan eset, amely a Földforgalmi tv.-be is bekerült.⁴³

4. Az elővásárlási jogi sorrend következő jelentős módosítása 2010-ben következett be, amikor a *Magyar Állam került az elővásárlási jogosultak élére*. Az országban föld adásvételére irányuló minden szerződésről tudomást szerez a Magyar Állam, és bármely esetben élhet elővásárlási jogával minden egyéb jogosultat megelőzően, belépve a vevő helyére. Ez olyan erőteljes jogosítványa az államnak, amelyet alátámasztja a jelen dolgozat hipotézisének. A Magyar Állam elővásárlási joga nem volt újdonság ennél a törvénymódosításnál, hiszen már 2002-ben is megjelent az elővásárlási jogosultak között, de ekkor kapott elsőhelyi elővásárlási jogot, amelyet a Földforgalmi törvény is fenntartott.⁴⁴ „Az államot megillető elsőhelyi elővásárlási jog biztosításának az az oka, hogy a földalapkezelő szervezet (...) a földbirtokpolitikai irányelveket érvényesíthesse, és legyen lehetősége a tulajdonjog

⁴⁰ Tftv. 22. § (2) bekezdés

⁴¹ KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről. Geodézia és kartográfia. 2008/9. 22. o., <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2008/09/2.pdf>, internetről letöltve: 2013. december 30.

⁴² Földforgalmi tv. 43. § (2) bekezdés

⁴³ Földforgalmi tv. 20. §

⁴⁴ Földforgalmi tv. 18. § (1) bekezdés a) pont

adásvétellel történő átruházása esetén «piaci szereplőként» eljárni.»⁴⁵ A módosítás mögött ezúttal is az állami földalappal összefüggő jogalkotás állt. 2010. IX. 1. napjától hatályos a Nemzeti Földalapról szóló 2010. évi LXXXVII. törvény (továbbiakban: Nfatv.), amelyben újrafogalmazták⁴⁶ a földbirtokpolitikai irányelveket.⁴⁷ Ezek érvényesítésére kell felhasználni a Nemzeti Földalapot. A Magyar Állam nevében a Nemzeti Földalap 2012-ben 700 ha földet vásárolt, 2013-ban pedig 4 milliárd forintot különítettek el a költségvetésben erre a célra.⁴⁸

A földhasználók helyzetének stabilizálását mint földbirtokpolitikai célt lehet tetten érni abban a rendelkezésben, amely szerint az államot követően a helyben lakó földhasználók rendelkeznek elővásárlási joggal, ha a jogviszony legalább 3 év fennállt. A helyben lakók és a helyben lakó szomszéd személyi körének szerepeltetése az elővásárlási jogi sorrendben a racionális földtulajdonosi rendszer, a versenyképes birtokméret kialakítását szolgálja, abból a gondolatból kiindulva, hogy amennyiben a megművelendő föld fizikai közelségben van az állandó lakóhelyhez, a termelés hatékonyan tud megvalósulni. Megmaradt a személyi körökön belüli további rangsorképzés, amelynek élén a családi gazdálkodók állnak, így biztosítva a családi gazdaságok kialakítását és megerősítését, valamint azt, hogy *„elsősorban a mezőgazdasághoz élethivatásszerűen kötődő*

⁴⁵ A Nemzeti Földalapról szóló 2010. évi LXXXVII. törvény indokolása. Részletes indoklás a 36-39. §-hoz

⁴⁶ Nfatv. 15. § (3) A földbirtok-politika irányelvei:

- a) a földhasználók helyzetének stabilizálása, fejlődésük elősegítése;
- b) családi gazdaságok kialakítása és megerősítése;
- c) környezetbarát, a fenntartható gazdálkodást szolgáló termelés földhasznosítás oldaláról történő támogatása;
- d) a mezőgazdasági rendeltetésű földterületek művelésben tartásának elősegítése, a mezőgazdasági termelés összehangolása a természetvédelem, a környezetvédelem, a talajvédelem, a területfejlesztés, a vízgazdálkodás (különösen árterek kialakítása), a vonalas infrastrukturális létesítmények szempontjaival;
- e) a Nemzeti Erdőtelepítési Programban foglaltak végrehajtásának támogatása;
- f) a racionális földtulajdonosi és bérleti rendszer kialakulásának elősegítése;
- g) a földpiac élénkítése és szabályozása;
- h) az állattenyésztő telepek működéséhez szükséges termőföld biztosítása;
- i) a gazdálkodás jellegének megfelelő, versenyképes birtokméretek kialakításának elősegítése;
- j) minőségi földcserék lebonyolításának megalapozása;
- k) termelési-termékstruktúra átalakításának ösztönzése és befolyásolása;
- l) a mezőgazdasági termelésre leginkább alkalmas termőföldek mezőgazdasági termelési célú hasznosításának előtérbe helyezése;
- m) a mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas termőföldek, földterületek más irányú hasznosításának előkészítése, támogatása, esetenként végrehajtása;
- n) művelési-ág váltás támogatása;
- o) a nem művelt, vagy méretük és kialakításuk miatt gazdaságosan nem művelhető területek megvételének és hasznosításának állami kezdeményező szereppel történő meggyorsítása;
- p) a birtoknagyság alkalmassá tétele az európai uniós támogatások lehívhatóságához;
- q) szociális földprogram támogatása;
- r) pályakezdő agrárvállalkozók és mezőgazdasági vagy erdészeti szakirányú végzettséggel rendelkezők támogatása;
- s) különleges rendeltetésű (különösen oktatás, kutatás, büntetés-végrehajtás) gazdaságok működéséhez kedvezményes termőföld biztosítás.

⁴⁷ Nfatv. 15. § (3) bekezdés Vö: Régi Nfatv. 2. §

⁴⁸ http://www.nfa.hu/kozlemenyek_category_3?pagenum=1, letöltve: 2014. június 5.

személyek legyenek az elővásárlási jog kedvezményezettjei, azzal, hogy a joggyakorlás során továbbra is előnyt élveznek a fennálló haszonbérleti jogviszonyok jogosultjai.”⁴⁹

III. A Földforgalmi tv. elővásárlási jogi rendszeréről

„A birtokpolitikai preferenciák érvényre juttatásának egyik – a Tftv.-ben is alkalmazott – eszköze az elővásárlási jog intézménye. Ennek alkalmazása nem önkényes, az elővásárlásra jogosultak köre valamennyi esetben összhangban van a mezőgazdasági termelés racionalitásaival, valamint a hazai birtokviszonyok sajátosságaival.”⁵⁰

A Földforgalmi tv. elővásárlási jogi sorrendje⁵¹ nagyban támaszkodik a Tftv. utolsó elővásárlási jogi sorrendjére, azzal, hogy a tulajdonszerzési képességgel, ezáltal elővásárlási jogosultsággal rendelkezők körét alapjaiban más modell alapján határozza meg.

Megmarad az állam aktív földpiaci szereplőnek, mert első helyen továbbra is őt illeti meg elővásárlási jog föld eladása esetén. Az adásvételi szerződésbe vevőként való belépést a földbirtok-politikai irányelvek érvényesítése, a közfoglalkoztatás, valamint más közérdekű cél érdekében teheti meg. Az állami földvagyon rendeltetése, felhasználása a Nfatv.-ben megfogalmazottak szerint lehetséges.

A földforgalom lehetséges szereplőit az *agrárhasznosítási preferencia* alapján lehet csoportosítani. Főszabályként az a belföldi vagy tagállami természetes személy szerezhethet földtulajdont, aki élethivatásszerűen kötődik a mezőgazdasági tevékenységhez. Ezt a *földműves* jogi fogalma fejezi ki, aki olyan nyilvántartásba vett természetes személy, aki mező- vagy erdőgazdasági, tehát szakirányú képzettséggel rendelkezik vagy ennek hiányában mező-erdőgazdasági tevékenységet végez saját nevében és kockázatára vagy mezőgazdasági profilú jogi személynek tagja, és a

⁴⁹ A Nemzeti Földalapról szóló 2010. évi LXXXVII. törvény indokolása. Részletes indokolás a 36-39. §-hoz

⁵⁰ A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény indokolása. Részletes indokolása a 18-20. §-hoz

⁵¹ Földforgalmi tv. 18. § (1) A föld eladása esetén az alábbi sorrendben elővásárlási jog illeti meg:

a) az államot a Nemzeti Földalapról szóló törvényben meghatározott földbirtok-politikai irányelvek érvényesítése céljából, valamint közfoglalkoztatás, illetve más közérdekű cél megvalósítása érdekében;

b) a földet használó olyan földművest,

ba) aki helyben lakó szomszédnak minősül,

bb) aki helyben lakónak minősül, vagy

bc) akinek a lakóhelye vagy a mezőgazdasági üzemközpontja legalább 3 éve azon a településen van, amelynek közigazgatási határa az adás-vétel tárgyát képező föld fekvése szerinti település közigazgatási határától közúton vagy közforgalom elől el nem zárt magánúton legfeljebb 20 km távolságra van;

c) az olyan földművest, aki helyben lakó szomszédnak minősül;

d) az olyan földművest, aki helyben lakónak minősül;

e) az olyan földművest, akinek a lakóhelye vagy a mezőgazdasági üzemközpontja legalább 3 éve azon a településen van, amelynek közigazgatási határa az adás-vétel tárgyát képező föld fekvése szerinti település közigazgatási határától közúton vagy közforgalom elől el nem zárt magánúton legfeljebb 20 km távolságra van.

mező- vagy erdőgazdasági tevékenységet személyes közreműködésként végzi. A saját és közvetlen termelési és szolgáltatási munkavégzésen alapuló agrárgazdálkodás bővítése a Földforgalmi tv. egyik célja, ezért az elővásárlási jog szabályozásával is olyan személyek kapnak jogosultságot, akik ennek a kritériumnak a földműves fogalma révén megfelelnek. Az államot követő elővásárlási jogosultak első közös jellemzője tehát, hogy mindannyian földművesek. Közülük első helyen a földműves tulajdonostárs áll.⁵² A következő szempont, ami meghatározza a sorrendjüket az, hogy *korábbi földhasználónak* minősülnek-e vagy sem. Ezeken a csoportokon belül a rendezőelv az adásvétel tárgyát képező földhöz képest mért fizikai *távolság*, ami megalapozza a jogalapot az elővásárlási jog gyakorlására. A szomszédosság, a helyben lakás, valamint a föld „vonzáskörzetében”, azaz 20 km-es távolságban fekvő településen való lakóhely és üzemközpont tovább rangsorolja az egy-egy szinten megtalálható jogosultakat.

Megmarad szabályozási módszerként az egyes *csoportokon belüli rangsor* felállítása is, ahol előnyt élveznek a családi gazdálkodók, majd őket a fiatal földművesek, végül a pályakezdő gazdálkodók követik. A családi gazdaság fogalmát a Földforgalmi tv. nem definiálja, mert az Alaptörvény P) cikke szerint sarkalatos törvénynek kell szabályozni a családi gazdaságokra, valamint az egyéb mezőgazdasági üzemekre vonatkozó rendelkezéseket, amely azonban eddig nem született meg.⁵³ Az eddig nyilvántartásba vett családi gazdaságok lényegére pedig igazak a fentebb elmondottak. A fiatal földműves⁵⁴ olyan földműves, aki az elővásárlási, előhaszonbérleti jog gyakorlása időpontjában elmúlt 16 éves, de 40. életévét nem töltötte be. A pályakezdő gazdálkodó⁵⁵ nem rendelkezik földtulajdonnal az Európai Unió területén, Magyarországon tartózkodik életvitelszerűen és rendelkezik szakirányú végzettséggel. Ez összecseng a törvény preambulumban első helyen említett céllal, nevezetesen a falu népességmegtartó képességének megújításával, a helyi népesség korösszetételének javításával, a lakosság városba áramlásának mérséklésével.⁵⁶

Az elővásárlási sorrendbe további szereplők illeszkedhetnek be, amennyiben a *többlet tényállási elemek* teljesülnek. Közös tulajdonban

⁵² Földforgalmi tv. 18. § (3) bekezdés. A hatályos elővásárlási jogi rendszer elemzésére lásd: SZILÁGYI János Ede: A földforgalmi törvény elfogadásának indokai, körülményei és főbb intézményei. In.: KOROM Ágoston (szerk.): Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban. Konferenciakötet. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2013. 116. o.

⁵³ A dolgozat lezárásának időpontja: 2014. június 30.

⁵⁴ Földforgalmi tv. 5. § 6.

⁵⁵ Földforgalmi tv. 5. § 22.

⁵⁶ A vidéki térségek helyzetének elemzését lásd: Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020. 18-53. o. <http://videkstrategia.kormany.hu/download/4/37/30000/Nemzeti%20Vid%C3%A9kstrat%C3%A9gia.pdf>, letöltve: 2014. június 27.

álló föld esetében a tulajdonostársat elővásárlási jog illeti meg, ha harmadik személynek történik az eladás. Ugyanakkor a közös tulajdon megszüntetését eredményező, tulajdonostársak közötti adásvétel esetében nem érvényesül az elővásárlási jog. Ez utóbbi magyarázata az, hogy az állam preferálja a közös tulajdon megszüntetését. Magyarországon több mint 1,5 millió hektár áll osztatlan közös tulajdonban, amelynek hasznosítása, használata⁵⁷ a közös tulajdon természetéből adódóan nehézkes, egyes esetekben szinte lehetetlen. Az osztatlan közös tulajdon megszüntetését a Földforgalmi tv. is preferálja az előbbi rendelkezésével, emellett a 2012. június 1-jéig az ingatlanügyi hatósághoz benyújtott, a földkiadási eljárás eredményeként létrejött osztatlan közös tulajdonok megszüntetésére irányuló kérelmek esetében a megosztások költségeit az állam viselte.⁵⁸

Deklarált földbirtokpolitiai irányelv az állattenyésztő telepek működéséhez szükséges termőföld biztosítása.⁵⁹ Ennek normatív leképeződése egyrészt az, hogy az elővásárlási jogi sorrendben a volt földhasználó földműveseket az állattartó telep üzemeltetője követi.⁶⁰ Másrészt az állattartó telep üzemeltetője esetében a birtokmaximumot az általános 1200 ha nagyságú földterülethez képest 1800 ha-ban határozták meg.⁶¹

A Földforgalmi tv.-ben foglalt elővásárlási jogi sorrend a rendszerváltás utáni agrárjogi jogalkotás legcizelláltabb elővásárlási jogi sorrendje. A sorrend kiindulópontja a földforgalom főszereplőjének szánt földműves fogalom, akinek személyében a tulajdonszerzés agrárhasznosítási preferenciája mutatkozik meg. Tisztán kimutatható az elővásárlási jogi sorrend tagolása és az Nfatv-ben meghatározott földbirtokpolitikai irányelvek közötti kapcsolat. A földforgalmi korlátozások közvetett eszköze, az elővásárlási jog széles körre való kiterjesztése az eladóval megállapodást kötő vevő pozíciójának gyengítésére is alkalmas: a vevő ugyanis csak akkor szerezhethet tulajdont, ha nincs olyan elővásárlási jogosult, aki élni kíván ezzel a jogszabály biztosította egyoldalú hatalmassággal. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint *„a vevőként jelentkező személy tulajdonszerzési joga is korlátozott az elővásárlási jog jogosultjával szemben. A tulajdonszerzési jognak ez a korlátozása azzal jár, hogy a vevő a dolgot csak akkor szerezheti meg, ha az általa*

⁵⁷ Az osztatlan közös tulajdonban álló földek használatára speciális szabályokat állapít meg a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény X. fejezete, amely a közös tulajdonban álló földek használatának szabályairól szól.

⁵⁸ A földrendező és földkiadó bizottságokról szóló 1993. évi II. törvény 12/E. – 12/L. §§

⁵⁹ Nfatv. 15. § (2) bekezdés h)

⁶⁰ Földforgalmi tv. 14. § (2) bekezdés a)

⁶¹ Földforgalmi tv. 16. § (2)-(3) bekezdés

*elfogadott feltételekkel az elővásárlásra jogosult nem kíván szerződést kötni. A tulajdonszerzésnek ez a korlátozása csak az ún. hatalmassággal érintett dolgok viszonylatában áll fenn, nem jelent azonban általános szerzési jogkorlátozást, így a tulajdonjog lényegi tartalmát nem befolyásolja.*⁶² A földre vonatkozó, törvényen alapuló elővásárlási jog valószínűleg nem jelenti azt, hogy az elővásárlási jogosultakon kívül ne tudnának az eladók mással szerződést kötni, de az bizonyos, hogy az elővásárlásra jogosultak belépése, valamint a joggyakorlásukra biztosított 60 nap megnöveli az adásvétel idejét, ez pedig korlátozza a földforgalmat. A földforgalom korlátozásának a Földforgalmi tv.-ben szabályozott közvetlen eszközei, a hatósági engedélyezés, valamint a helyi földbizottság állásfoglalása után lehet, hogy a jogukkal élő elővásárlásra jogosultak egyikével sem hagyható jóvá a szerződés, és az eljárás eredményeként az eladó által elfogadott vételi ajánlatot tevő vevővel jön létre a szerződés. Az eljárás lépcsőit azonban végig kell járnia a szerződésnek, amelynek időtényezője nem lebecsülendő a földforgalom szempontjából.⁶³

Érdemesnek tartom megjegyezni, hogy a földforgalom főszereplője a *földműves*, és az elővásárlási jogi sorrend is erre a fogalomra van felépítve, de ez a státusz *nem automatikusan keletkezik*. A földműveseket kérelem alapján nyilvántartásba kell venni, amiről önálló adatlapot kell nyitni a mezőgazdasági üzemközpont vagy lakóhely, székhely fekvése szerint illetékes földhivatalnak.⁶⁴ 2014. május 21. napjáig 5627 földműves⁶⁵ vetette magát nyilvántartásba. Ez valószínűleg nem azt jelenti, hogy a földműves jogi fogalmának csak ennyi személy felelne meg, hanem azt jelentheti, hogy a lehetséges földművesek még nem vetették magukat nyilvántartásba. Ez akkor válik számukra szükségessé,

⁶² 18/1992. (III. 30.) AB határozat

⁶³ Az eladó által elfogadott vételi ajánlatot tartalmazó szerződést az aláírástól számított 8 napon belül kell a föld fekvése szerinti település jegyzőjének meg kell küldeni a hirdetőtábláján való közlés céljából, amelynek időtartama 60 nap. Ennek lejártát követő 8 napon belül a jegyző továbbítja az iratokat a mezőgazdasági igazgatási szerv részére. A mezőgazdasági igazgatási szerv az iratok érkezésétől számított 15 napon belül dönt az előzetes vizsgálat eredményének függvényében a szerződés jóváhagyásának megtagadásáról. Ha nem tagadja meg, akkor haladéktalanul megkeresi a helyi földbizottságot állásfoglalásának beszerzése céljából, akik 15 napon belül állást foglalnak. Ha nem ad állásfoglalást a helyi földbizottság, 15 napos újbóli határidő tűzésével erre felhívja a mezőgazdasági igazgatási szerv. A mezőgazdasági igazgatási szervhez visszakérülő iratok alapján születik meg a jóváhagyó vagy elutasító döntés, amelyre vonatkozó határidő nem világos a törvényben. Mindenesetre ha több, azonos ranghelyen álló elővásárlásra jogosult javára hozhatna jóváhagyó döntést a hatóság, 8 napon belül felhívja az eladót 15 napos határidő tűzésével, ami 15 nappal meghosszabbítható, hogy választási jogát gyakorolja. Ha nem él ezzel a jogával az eladó, akkor a határidő lejártát követő naptól számított 5 napon belül a mezőgazdasági igazgatási szerv jelöli ki azt a személyt, aki a vevő helyébe lép. Ezekkel a határidőkkel számolva ez az eljárás elérheti az 5 hónapot.

⁶⁴ A földművesekről, a mezőgazdasági termelőszervezetekről, valamint a mezőgazdasági üzemközpontokról vezetett nyilvántartás részletes szabályairól szóló 38/2014. (II. 24.) Korm. rendelet

⁶⁵ http://www.agrarszektor.hu/foldpiac/egyeb/kihaltak_a_magyar_foldek_sem_vevok_sem_uj_berlok_nincsen_ek.3831.html, letöltve: 2014. június 6.

ha földet akarnak szerezni, vagy elővásárlási jogukkal akarnak élni, ekkor ugyanis igazolniuk kell a szerzőképességüket, amelyet a földműves státusz alapoz meg. Ennek az igazolásnak a hiánya a jogviszonyban félként való részvétel lehetőségétől foszthatja meg ezeket a személyi köröket.

IV. Összegzés

A Földforgalmi tv. által bevezetett hatósági engedélyezési rendszer és a helyi földbizottság tevékenysége a földforgalom korlátozása közvetlen eszközének nevezhető, ami a Tftv-hez képest újdonság. A földforgalom korlátozása közvetett eszközének is rendkívül fontos szerepe van ennek a területnek a szabályozásában. Az elővásárlási jog, bár magánjogi jogintézmény, a földforgalom szabályozásában, korlátozásában jól alkalmazható eszköz, amivel a jogalkotó szívesen is él. A dolgozat sorba vette a Tftv. hatálybalépése óta a földekre vonatkozó elővásárlási jogi sorrend legfontosabb módosításait, amelyek mögött tisztán kimutatható az aktuális földbirtokpolitikai célkitűzések megvalósítására tett kísérlet. A Földforgalmi tv.-ben foglalt elővásárlási jogi sorrend cizellált, többszörös rangsora alapján határozható meg az a személy, aki a vevő helyébe léphet az adásvételi szerződésben. Ilyen széles körben megszabott elővásárlási jogi sorrend esetében talán nem is lenne elvárható, hogy az eladó maga rangsoroljon az elővásárlásra jogosultak között, ez a feladat a mezőgazdasági igazgatási szervre hárul. A földforgalmat korlátozó eszközök egymásra épülnek, egymást egészítik ki, az azonban tény, hogy a földforgalom szereplőinek meghatározása utáni legfontosabb eszköz az elővásárlás intézménye, amely lehetőséget teremt, hogy az adásvételi szerződésbe az agrár-, valamint a földbirtokpolitika által preferált személyi körök beléphessenek.

Felhasznált irodalom

ANTALFY Mihály: Vétel, csere. In.: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog. Kötelmi jog különös része Grill Könyvkiadó, Budapest, 1942.

BOBVOS Pál: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása. ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS. ACTA JURIDICA ET POLITICA Szeged, Tomus LXVI. Fasc. 3. 2004.

CSÁK Csilla: A Nemzeti Földalap szerepe a földtulajdoni- és használati viszonyok között, Cég és Jog 2002. október.

CSÁK Csilla: A termőföld tulajdoni és használati viszonyainak magyar szabályozása az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően, Agrár- és Környezetjog 2010. 9.

DOMÉ-HÁRSFALVI-KURUCZ-RÉTI-VASS: Agrárjog, ELTE ÁJK Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék 1999.

IHRIG Károly: A földár és a földérték a kapitalizmusban, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 1968.

IHRIG Károly: Agrárgazdaságtan, Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest, 1941.

KISFALUDI András: Az adásvételi szerződés, KJK Budapest, 2003.

KOLOSVÁRY Bálint: A tulajdonjog, In.: Szladits Károly: Magyar Magánjog V. Dologi jog, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942.

KURUCZ Mihály: Az agrárüzem fogalma, formái In.: DOMÉ-HÁRSFALVI-KURUCZ-RÉTI-VASS: Agrárjog, ELTE ÁJK Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék 1999.

KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről, Geodézia és Kartográfia 2008/9.

KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről II. rész, Geodézia és Kartográfia 2008/10.

KURUCZ Mihály: Gondolatok egy üzemszabályozási törvény indokoltságáról, Gazdálkodás.2012. 2. szám.

SZILÁGYI János Ede: A földforgalmi törvény elfogadásának indokai, körülményei és főbb intézményei In.: KOROM Ágoston (szerk.): Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban, Konferenciakötet, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2013.

SZILÁGYI János Ede: A termőföldek törvényes elővásárlási jogának alakulásáról, különös tekintettel a rendszerváltás utáni jogfejlődésre, Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXIV. 2006.

VASS János: A termőföld tulajdonjoga megszerzésének általános szabályai és különös esetei, In.: DOMÉ-HÁRSFALVI-KURUCZ-RÉTI-VASS: Agrárjog, ELTE ÁJK Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék 1999.

VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Kiadó, Budapest, 2013.

Jámbor Gellért

Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

Témavezető: Finszter Géza egyetemi tanár

A postarablások tetteseinek felderítése¹

A rablás a társadalomra fokozott veszélyességű bűncselekmények közé tartozik, éppen emiatt a lakosság érzékenyen reagál minden rablási esetre, akár személyi, akár közösségi tulajdon sérelmére követték el.²

A rablás jellegéből adódóan durván támadja az embereknek a fennálló jogrend által védett értékeit. Ráadásul ez a támadás kettős, hiszen a rablás bűncselekménye nemcsak hogy a jog által védett vagyoni viszonyokat támadja, hanem a cselekmény hatókörébe került személyek testi integritását, személyhez fűződő legszorosabb jogosítványait (szabad mozgás, testi épség) is sérti.³ Általánosságban tehát azt mondhatjuk, hogy a rablás motívuma – mint minden más bűncselekményre készítő érzelem, indulat, vágy – részben külső szituációk hatására keletkezik, részben pedig a folyamatos törekvés, a bűnözői beállítódás eredményeképpen valósul meg.⁴ Ezeknek a cselekményeknek a többségét alkalmoszerűen követik el, de egyre több a csoportosan, meghatározott elkövetők részvételével végrehajtott rablás, amely egyrészt az előre kiterveltség, a bűnszövetség, másrészt a sorozatban való elkövetés és a szervezett bűnözés jegyeit is magában hordozza. Az *elkövetés helyéről* összefoglalóan az állapítható meg, hogy a rablások jelentős részét szórakozóhelyekről indulva vagy azok környékén követik el. Gyakori elkövetési helyek továbbá a városokban az elhagyott parkok, utcák, félreeső területek, nagyobb bérházak lépcsőházai vagy liftjei, vidéken az idős személyek által lakott tanyák. Az *elkövetési idejét* értékelve megállapítható, hogy a rablások közel felét az esti, illetve az éjszakai órákban – 19 és 24 óra között – követik el. Jelentősen nőtt azonban a délután – 18 óráig – elkövetett bűncselekmények száma.⁵ Az elkövetők mind gyakrabban alkalmaznak fegyvert, vagy más támadásra alkalmas

¹ A cikk egyik forrásaként szolgált a következő tanulmány: Bodor Endre – Baranyó György: A Ferenc körüti postarablás tetteseinek felderítése. *Belügyi Szemle*, 1977/12. szám

² Dr. BARTA Endre – BARTHA Zoltán: Rablás, kifosztás, zsarolás nyomozása, *Kriminálisztikai Jegyzetek és Tanulmányok*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999., 5. o.

³ Dr. LÓCZI Zsolt: A rablás és a kifosztás nyomozása, *Kriminálisztikai Jegyzetek és Tanulmányok*, Rendőrtiszti Főiskola Kriminálisztikai Tanszék, Budapest, 2010, 6. o.

⁴ Dr. RÓZSA János: A rablás kriminológiai kérdéseiről. In: *Kriminálisztikai Tanulmányok VIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 1970, 143.o.

⁵ Dr. BARTA Endre-BARTHA Zoltán: i.m., 6. o.

eszközt.⁶ Az *eszközhasználatról* megállapítható, hogy nőtt azoknak a rablásoknak a száma, amelyeknél az elkövető valamilyen eszközt, főleg kést, esetleg baltát vagy más sérülés okozására alkalmas tárgyat használt. A lőfegyverrel vagy annak látszó tárggyal elkövetett rablások, illetve kísérletek és az álarcosan elkövetett rablások száma növekedett. Többször előfordult a robbanóanyagnak álcázott eszközzel való fenyegetés.⁷ Egyre jellemzőbb a durva erőszak kifejtése a sértettekkel szemben, ami az esetek jelentős részében teljesen öncélú, hiszen a sértett ennek hiányában is átadta volna értékeit az elkövetőnek.⁸ Növekvő tendenciát mutat az *egy rablásra eső elkövetési érték*, illetőleg a *kiemelt kárösszegű és a sorozatban elkövetett rablások* száma. A rablások elkövetőinek közel fele büntetett előéletű és 30 %-uk visszaeső. A rablás tettesei zömmel férfiak.⁹ Nyugtalanító körülmény a fiatalkorúak és ifjú felnőttek részvételi aránya, ami a rablások esetében jóval magasabb, mint más, nem erőszakos jellegű bűncselekmények elkövetői között. Jellemző a rablás tetteseinek életkorára, hogy zömében 18-30 év közötti személyekből tevődik ki az elkövetői kör, és igen sok közöttük az alacsony műveltségű személy, emellett elmarad más büntetési kategória terheltjeinek kulturális és műveltségi színvonalától is.¹⁰

Összefoglalóan a rablás elkövetői részéről jelentkező szubjektív tényezők a következők: a könnyelmű, munkakerülő életszemlélet; a bűnözői életfelfogás (különösen a többszörösen büntetett, visszaeső bűnözőkre jellemző); a keresettel arányban nem álló költekezés, züllött, erkölcstelen életmód. A *rablás okai* közül az elsődleges és másodlagos tényezőket emelhetjük ki. Az életszínvonal romlása, az árak emelkedése miatt a bűnözők aktivizálódtak. Más oldalról nagyobb pénzösszegek felhalmozódása, kézen forgatása csábítóan hat az elkövetőkre, mint bűnvonzó tényező. A *rablás elkövetési módszerei* a következőképpen csoportosíthatók: 1. előre kitervelt módon (főleg a fegyveres rablások), 2. alkalomszerűen elkövetett rablások (kocsmái, alkalmi ismeretség, a sértett kifigyelése, útonállásszerű rablás). Az elkövetési módszerek megállapítása igen fontos tényező a bűncselekmény felderítése, megelőzése szempontjából. A módszerek ismerete *biztosítja a tettesi kör leszűkítését, utal arra, hogy hol kell keresni az elkövetőket* –pl. szokásos bűnözők, vagy az alkalmi elkövetők között. Ez lehetőséget ad a tárgyi (az elkövetési eszközök és a zsákmány) és a személyi jellegű biztosítékok (tanúk) felkutatására. Lényegében megteremti azt az alapot, amelynek

⁶ Dr. LÓCZI Zsolt: i.m., 6. o.

⁷ Dr. BARTA Endre-BARTHA Zoltán: i.m., 6. o.

⁸ Dr. LÓCZI Zsolt: i.m., 6. o.

⁹ Dr. RÓZSA János: i.m., 122.o.

¹⁰ Dr. RÓZSA János: i.m., 124. o.

figyelembevétele elengedhetetlenül szükséges a nyomozás megkezdése, illetve megtervezése szempontjából, nem utolsósorban az elkövetési módszerek alapos ismerete lehetővé teszi a módszertani nyilvántartás gyarapítását és annak felhasználását a rablás tetteinek felkutatásában.¹¹ A sajtó híradásaiból lehet értesülni arról, hogy bizonyos célpontok (pénzintézetek, posták, országos takarékpénztárak, benzinkutak, boltok, gyógyszertárak, pénzváltók) és bizonyos személyi kör (időskorúak, fiatal iskolások) mind gyakrabban válnak rablások áldozataivá.¹²

A statisztikai adatokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy 1990-2010 között több mint 9,3 millió közvádas bűncselekmény vált ismertté (évenként átlagosan 443 630), melynek 70,66 %-a, valamivel több mint 6,5 millió, vagyon elleni bűncselekmény volt (évente átlagosan 313 484). A vagyon elleni bűncselekményekből 65 366, évente tehát átlagosan 3113 volt rablás. Ez a vagyon elleni bűncselekmények nem egészen egy százaléka (0,99 %), az összes ismertté vált közvádas bűncselekmény 0,70 %-a. A rablások száma tehát sem az összбүнözéshez, sem a vagyon elleni бүнözéshez viszonyítva nem képvisel jelentős arányt, társadalomra veszélyességét azonban minden бүнözéssel foglalkozó szakember és általában az állampolgárok többsége is kiemelkedőnek tartja. A vagyon elleni бүнözés körébe tartozó rablást a kriminológiai kutatások az elkövetés módja alapján kialakított kategóriákban az erőszakos бүнözéshez sorolják.¹³ A fenti adatokból látható, hogy e bűncselekmények alapvetően nem a mennyiségük miatt okoznak közbiztonsági problémát, hanem a cselekmények fokozott társadalmi veszélyességüknél, az okozott kár nagyságánál és a súlyosabb kimenetelű élet elleni bűncselekmények bekövetkezésének lehetősége miatt jelentenek komoly бүнүлдözési gondot.¹⁴

A rablások sorában speciális esetet képeznek a bank, a takarékszövetkezet, a posta sérelmére elkövetett deliktumok. A specialitás abban jelentkezik, hogy az esetek többségében az elkövetéshez lőfegyvert, annak látszó tárgyat használnak, nem ritka a robbantással való fenyegetés, a társas elkövetés, esetenként előfordul, hogy a pénzszállításban, pénzörzésben résztvevő személyek részesei a cselekménynek, és nagy a kárérték.¹⁵

E cselekmények további sajátosságai az alábbiak:

¹¹ Dr. BARTA Endre-BARTHA Zoltán: i. m. 6-7, 10, 12. o.

¹² Dr. LÓCZI Zsolt: i. m. 6. o.

¹³ Dr. VAVRÓ István: Rablás miatt elítéltek (1990-2010). Tanulmány. www.birosag.hu/resource.aspx?ResourceID=VavroR1, <http://www.google.hu/search?a=kriminn%C3%A11/statisztikai+adatok&hl=hu&gbv=28prmd=ivns&ei=4A7>. 2012. július 2. 22:13. 1. o.

¹⁴ Dr. HORVÁTH József: A postarablásokról, Rendészeti Szemle 1994. évi 2. szám, 15. o.

¹⁵ Dr. BARTA Endre-BARTHA Zoltán: i. m. 43. o.

- az egyszerűbb objektumok (vidéki posta, takarékszövetkezeti fiók, patikák) esetében jellemző a magányos elkövető, míg a nagyobb forgalmú intézményeknél inkább több elkövető szokott előfordulni;
- a fegyveres őrzés hiánya miatt egyre gyakoribb a patikák ellen irányuló támadás;
- az elkövető általában előzetesen megtervezi a cselekményt, előzetesen felméri a helyszínt mind a külső környezetét, mind a szűkebb helyszínt belülről is;
- a végrehajtáshoz sok esetben fegyverutánszatot, újabban egyre gyakrabban éles lőfegyvert használnak az elkövetők;
- az elkövetéshez szükséges fegyvert, járművet általában illegálisan, esetleg vagyon elleni bűncselekmény elkövetése útján szerzik be;
- az elkövető jellemzően sapkával, sállal, napszemüveggel eltakarja az arcát, amit a helyszíntől távolabb eldob;
- a végrehajtás általában egy-két percre tart, csak a kasszában lévő pénzt viszi(k) el;
- nagyobb forgalmú helyeken az elkövetők nem ritkán gyalogosan mennek el a helyszínről vagy a tömegbe vegyülnek, egyébként inkább a közelben hagyott gépjárművel menekülnek el;
- az elrabolt pénzt viszonylag rövid időn belül feléli az elkövető, feltűnő vagyongyarapodás általában nem jelentkezik.

A pénzszállítók sérelmére elkövetett rablásoknál az elkövetést kísérő jelenségek az alábbiak:

- szinte minden esetben több (jellemzően komoly bűnözői karrierrel rendelkező) elkövető hajtja végre a cselekményt, akik között határozott feladatmegosztás van;
- az elkövetők részletesen megtervezik a cselekmény végrehajtását;
- igen gyakori a belső kapcsolat (tippadó);
- komoly előkészítő munka előzi meg a végrehajtást (útvonal, terep, kísérő személyzet felmérése);
- az előkészítés során általában illegálisan, esetleg vagyon elleni bűncselekmény elkövetésével szerzik be az elkövetéshez szükséges eszközöket (fegyver, gépjármű);
- az elkövetés minden esetben fegyveresen, néha komoly tűzerővel (automata fegyverek, robbanóanyagok) történik, amelyeket az elkövetők

általában gondolkodás nélkül használnak is, ha szükséges (akár a rendőrség tagjaival szemben is);

- az elkövetéshez használt fegyvereket sokszor nem semmisítik meg az elkövetők, hanem elrejtik, esetleg ismételten használják;

- a csoport tagjai általában a cselekmény előtt és azt követően is erősen konspirálnak;

- a cselekmény helyszínéről szinte mindig korábban ellopott, komoly teljesítményű gépjárművekkel menekülnek el, amit a helyszíntől távolabb, legtöbbször felgyújtva megsemmisítenek;

- az esetek többségében – mivel nagyobb elkövetési értékről van szó – a megszerzett pénzt viszonylag hosszabb időn át élik fel;

- esetenként feltűnő vagyongyarapodás figyelhető meg.¹⁶

A rablás nyomozásakor eddig tett általános megállapítások illusztrálására egy 1977-ben elkövetett rablássorozatot kívánok példaként felhozni.

A Ferenc-körúti postarablás

A BRFK bűnüldözési osztálya 1977. szeptember 16-án nyomozást rendelt el, mert 1977. szeptember 15-én 19 órakor a Budapest IX. kerület, Ferenc körút 39. szám alatti 9. számú postahivatalban ismeretlen tettes lőfegyverrel rablást követett el. A bűncselekmény következtében kb. százharmincezer forint vagyoni kár keletkezett.

Üldözés forró nyomon

A BRFK központi ügyelete a bejelentés után – 19.07-kor – járőrt irányított a helyszínre. Az illetékes bűnügyi vezetők azonnal gondoskodtak a nyomon üldözés megszervezéséről, valamint a helyszíniszemle-bizottság kirendeléséről. A történetekről valamennyi rendőri szerv gyors értesítést kapott. A szolgálatban lévő rendőrök és a Forradalmi Rendőri Ezred tartalékállománya, továbbá az útlezáró őrszemek utasítást kaptak a közutak elzárására és a fokozott ellenőrzésre. A kiküldött szemlebizottság – nyomozó csoporttal és szakértőkkel kiegészítve – 19.20 körül

¹⁶ Dr. LÓCZI Zsolt: i.m. 28. o.

megkezdte a helyszíni szemlét. A IX. Kerületi Rendőrkapitányságon vizsgálati csoportot hoztak létre, amelynek a feladata volt a felkutatott tanúk jegyzőkönyvi kihallgatása és az elsődleges adatok pontosítása, ellenőrzése. A nyomon üldözésre parancsot kapó rendőri erők gyors intézkedéseket tettek a bűncselekmény elkövetéséhez használt mustársárga Škoda 1000 MB típusú személygépkocsi felkutatására, valamint az elkövetők elfogására, bevonva a kutatásba a Főtaxi és a Volán rádióval ellátott gépkocsijait is. A rendőri intézkedések nyomán a bűncselekmény elkövetéséhez használt, CP 51-30 forgalmi rendszámú személygépkocsit a IX. kerület, Nagyvárad tér 2. számú ház előtt 21.30-kor megtalálták. A helyszínről nyomozókutyát is indítottak, ez azonban nem vezetett eredményre. A rendelkezésre álló bűnügyi és közrendvédelmi erőkkel lezárták a postahivatal, illetve a gépkocsi megtalálásának környékét, és folyamatosan végezték az útvonalak ellenőrzését. A bűncselekmény elkövetésére, valamint a tettesekre vonatkozó adatokat és részletes személyleírást az egyenruhás rendőri és nyomozói állomány 20 órakor tájékoztatóban megkapta. A tájékoztató szerint a fegyveres tettes kb. 25-30 éves 175-180 cm magas, erős, izmos testalkatú, telt, kerek arcú, világos bőrű, szőkesbarna, rövid hajú személy volt. Ruházata sötét színű dzseki és kék farmernadrág. Az ügyben 20.30-kor országos körözést rendeltek el.

A helyszíni szemle megállapításai

A helyszíni szemlén megállapították, hogy 1977. szeptember 15-én 19.05-kor egy 30 év körüli 178-180 cm magas, izmos testalkatú férfi fegyverrel a kezében bement a postahivatalba, ahol nyolc postai alkalmazott és két ügyfél tartózkodott. Az ismeretlen férfi felállt egy asztalra, majd beugrott a kezelőterembe. Közben a mennyezet felé irányított pisztolyából lövést adott le. A kezelőteremben az elkövető ismét lőtt, és a megfélemlített alkalmazottakat felszólította, hogy ne mozduljanak, majd egy sporttáskába berakta a kezelőasztalnál talált pénzt. Miközben a tettes a pénzzel volt elfoglalva, a postahivatal egyik dolgozója egy üdítőitalos üveggel hátulról a fejére ütött. Az elkövető az őt megütő dolgozóra irányította a fegyverét, majd tovább pakolta a pénzt. Ez után fellépett egy székre, onnan egy asztalra, majd kiugrott az ügyfélfogadó térbe, ahonnan a főbejáraton keresztül az utcára rohant. A lövések zajára az utcai járókelők a posta főbejárata felé igyekeztek, ennek ellenére az elkövető akadálytalanul hagyta el a postát, majd a Ferenc körúton várakozó személygépkocsi jobb hátsó ajtaján a járműbe ugrott. Egy tanú a

menekülőt vissza akarta rántani, egy másik pedig a gépkocsi szélvédőüvegéhez vágta a kulcscsomóját. Mindezek ellenére a tettesek a gépkocsival nagy sebességgel elindultak az Üllői út irányába. Ebben az időpontban a közeli Tűzoltó utcában tartózkodott az egyik postai járat gépkocsivezetője is, aki a főbejárathoz szaladt, és látva a menekülő gépkocsit, arra két célzott lövést adott le. A tanúk elmondása szerint a gépkocsiban az elkövetőn kívül egy másik férfi és feltehetően egy nő is tartózkodott.

A helyszíniszemle-bizottság felkutatta, biztosította, illetve rögzítette a postahivatalban talált és a bűncselekménnyel összefüggő nyomokat, elváltozásokat (a lövések nyomait, lábnyomokat, ujjnyomokat és vérfoltokat). A fegyveres elkövető lábnyomairól szagkonzerválást is végeztek. A szakértők megállapították azt is, hogy az elkövető 7,65 mm kaliberű, erősen kilőtt, rossz állapotban lévő fegyvert használt. A helyszínen két kilőtt lövedékmagot, két töltényhüvelyt, valamint két ép töltényt találtak.¹⁷ A vizsgálat során végzett ilyen megállapításokra a szakértők csak olyan nyomokból következtethetnek, amelyekről egyértelműen felismerték, hogy a be- és kitárazás, csőre töltés, ürítés, illetve a lövés során, a fegyver valamely alkatrészéből vagy tartozékából keletkeztek. Ha az a kérdés, hogy valamely lövedéket, lőszerhüvely töltetét milyen fegyverből lőtték ki, illetve valamely töltény milyen fegyverbe volt betöltve, a szakértő munkája a keresendő fegyver típusának meghatározására irányul. A lövedék, töltényhüvely esetében megállapítja, hogy milyen kaliberű töltény részei, illetve hogy nem végeztek-e rajtuk átalakítást. Következő lépésként megállapítja, hogy a lövedéken/hüvelyen hol, milyen alakú, méretű nyomok vannak, és azok egymáshoz viszonyítva hogyan helyezkednek el. A nyomok értékelésekor a szakértő gyakran a fegyver működési zavarával, az alkatrészein végzett átalakításokkal, javításokkal kapcsolatos következtetésekre jut.¹⁸

A lövéshez használt fegyver azonosítása a lövedékeken, a töltényhüvelyeken visszamaradó nyomok sajátosságainak összehasonlításával végezhető el.¹⁹ A lőfegyver-azonosítási vizsgálatok jellegüket tekintve a traszológiai azonosítási vizsgálatokhoz állnak a legközelebb. A fegyver használata során a kilőtt lövedéken és hüvelyen keletkező nyomok általában traszológiai értelemben vett, úgynevezett *mechanikai* nyomok.²⁰ Ezek a kriminalisztikai gyakorlatban előforduló, de

¹⁷ BODOR Endre – BARANYÓ György: i. m. 98. o.

¹⁸ TÓTH István: Kriminalisztikai fegyvertan. Igazságügyi, ballisztikai alapismeretek. Kriminalisztikai Jegyzetek és Tanulmányok, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 91. o.

¹⁹ Uo. 94. o.

²⁰ ERDEI Árpád: Az azonosító ismérvek állandóságának néhány kérdéséről az igazságügyi lőfegyvertanban. In: Gödöny József (szerk.): Kriminalisztikai Tanulmányok VIII. KJK, Budapest, 1970, 330. o.

különösen a traszológiai vizsgálatok tárgyául szolgáló nyomok túlnyomó többségükben mechanikai erőhatások következtében jönnek létre. Az erő nagyságából következtetések vonhatók le a bűncselekmény elkövetésekor erőt kifejtő személy fizikai tulajdonságaira. Az emberi teljesítőképességet meghaladó erő kifejtés nyomainak észlelése szerszámok, eszközök bizonyos körének használatára utal.²¹ Az azonosítás első lépései módszertanilag megegyeznek a típusmeghatározás folyamatával: a kaliber egyezőségének ellenőrzése, majd a nyomok meglétének, méretének, elhelyezkedésének az egybevetése. A következő lépés a nyomtani sajátosságok értékelése. A töltényhüvelyeket (lövedékeket) összehasonlító mikroszkóppal vizsgálják: a rajtuk talált nyomok sajátosságait vetik egybe.²² A lövedéken elsősorban dinamikus, míg a hüvelyen elsősorban statikus nyomok keletkeznek.²³ A nyomképzés során ható erő iránya szerint a traszológiai nyomok között megkülönböztethetők: statikus nyomok és dinamikus nyomok. A nyomhordozó tárgyra megközelítőleg merőlegesen ható nyomképző erő hatására, a nyomképző és nyomkozó tárgy egymáshoz viszonyított oldalirányú elmozdulása nélkül statikus nyomok keletkeznek. Jellegzetesen statikus nyomnak tekinthetők például az ütés következtében létrejövő nyomok. Dinamikus nyomok keletkeznek, ha a nyomképző folyamat során a nyomképző és a nyomhordozó tárgy egymáshoz képest oldalirányban is elmozdul. A statikus nyomokat előidéző merőleges irányú nyomképző erővel ellentétben, a dinamikus nyomok létrejötténél működő erőt a nyomhordozóra merőleges és azzal párhuzamos erők mint összetevők alkotják. A pontszerű sajátosság a nyomképző tárgy elmozdulása folytán vonalat alkot. A vonalban elhelyezkedő sajátosságok rendszerint síkidomszerű nyomokat okoznak.²⁴ A lőfegyver-azonosítás úgynevezett vonal-összeillesztéses módszere az egyes nyomokban tükröződő, kiemelkedések és barázdák formáját öltő sajátosságok összeillesztésében áll. A szakirodalom egységesen foglal állást abban, hogy a pozitív irányú azonosítási következtetés levonásához a finom vonalak egybeesése szükséges. Ha e finom vonalak nem esnek egybe, negatív azonossági következtetést kell levonni.²⁵ A sajátosságok egyezősége esetén jelenthető ki, hogy a töltényhüvelyeken (lövedékeken) lévő nyomok egyazon fegyvertől származnak. Azonosításra különféle esetekben kerül sor:

²¹ KATONA Géza: A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. KJK, Budapest, 1965, 61. o.

²² TÓTH István: i. m. 94. o.

²³ ERDEI Árpád: i. m. 330. o.

²⁴ KATONA Géza: i. m. 62–64. o.

²⁵ ERDEI Árpád: i. m. 333. o.

- egyazon helyszínről származó bűnjel hüvelyek és lövedékek összehasonlító vizsgálata (egy vagy több fegyverből adták-e le a lövéseket?);

- több helyszínről származó bűnjeltárgyak egybevetése;

- bűncselekmény helyszínéről származó és a szakértő által vizsgált fegyverből próbálövessel kapott töltényhüvely (lövedék) összehasonlítása.

A próbálövést lehetőleg ugyanolyan tölténnyel kell végezni, mint amelyet a kérdéses lövésnél alkalmaztak. Gyakran több fegyver közül kell kiválasztani azt az egyet, amelyből a kérdéses lövedéket, illetve a hüvely töltetét kilőtték.²⁶ A vizsgálat során a szakértő kiválasztva az azonosítandó tárgyakon az egymásnak megfelelő nyomkomplexumokat, azokban kimutatja az egyezőségeket és a különbözőségeket. A különbözőségek okait feltárva az éppen vizsgált komplexum vonatkozásában vonja le azt a következtetést, hogy az azonosító tárgyakon lévő nyomkomplexumok azonos nyomképzőtől keletkeztek-e, vagy sem. Ez egyben azt is jelenti, hogy meghatározza az egybeesések és eltérések jelentőségét. Ugyanezt a tevékenységet folytatja valamennyi nyomkomplexxal, majd ez után alakítja ki a végső következtetést, amely arra a kérdésre ad választ, hogy a két lövedéket azonos (az azonosítandó) fegyverből lőtték-e ki, vagy sem.²⁷ Siker esetén az azonosítás gépesíthető. A gépesített keresés jelentős időt takaríthat meg, ennek a bűnismétlés, további bűncselekmények elkövetésének megakadályozása szempontjából hatalmas jelentősége van. Az előválogatott töltényhüvelyek (lövedékek) összehasonlító vizsgálata alapján a végső szó a szakértőé.²⁸ A szakértő segítségével a nyomozás tervezése és a verziók száma is konkrétabbá, jobban körvonalazhatóvá válik.

Külön ki kell kitérni a fegyverszakértői munka fontosságára a nyomozás során, különösen a helyszíni szemlén. A helyszín biztosításakor különösen ügyelni kell arra, hogy ott csak a legszükségesebb változtatásokra kerülhessen sor (például életmentés miatt). Meg kell gátolni minden felesleges mozgást, annak érdekében, hogy a lövésből származó anyagmaradványok a kihullási helyükön feltalálhatók legyenek. Minden változtatást, ami a helyszínbiztosító tudomására jut, nemcsak a szemlebizottság vezetőjével, de a szakértővel is ismertetni kell. Kiemelt, lőfegyverrel elkövetett bűncselekmények helyszíni szemléjének lefolytatásakor célszerű fegyverszakértő segítségét kérni. A jelenlét a szakértő számára is fontos; gyakran nem elégséges, ha csak fényképről

²⁶ TÓTH István: i. m. 94–95. o.

²⁷ ERDEI Árpád: i. m. 356. o.

²⁸ TÓTH István: i. m. 91., 94–95. o.

vagy videofelvételről ismeri valamely esemény helyszínét. Különösen érvényes ez akkor, ha olyan kérdéseket tesznek fel a szakértőnek, amelyekre a helyszín empirikus ismerete nélkül nem lehet megalapozott választ adni.

A fegyverszakértő szaktanácsokat adhat a szemlebizottságnak. Ilyenek például:

- honnan, milyen nézetből, milyen fényképfelvételeket célszerű készíteni (ezek rendszerint az olyan részleteket mutatják be megfelelő módon, amelyekre a szakértő hívta fel a figyelmet, illetve amelynek jegyzőkönyvbe vételéhez – pontos megfogalmazásához – ő nyújtott segítséget);

- milyen méréseket végezzenek el, milyen viszonyítási pontokat, síkokat tart lényegesnek;

- a fegyver felvétele előtt felhívja a figyelmet a veszélyes zónákra (hol nem célszerű mozogni);

- hol, milyen módszerrel célszerű szennyeződés- vagy anyagmintát gyűjteni (lövésianyag-maradványokat tartalmazhatnak);

- hol célszerű lövedék-bemeneti és -kimeneti nyílást keresni;

- hol és hogyan célszerű keresni töltényhüvelyt, lövedéket;

- hogyan csomagolják a lefoglalt tárgyakat (fegyvert, töltényt, töltényhüvelyt, lövedéket, véres és/vagy lövés által érintett ruházati tárgyakat);

- a beszállítás után hogyan kezeljék a bűnjeleket.

Ha szakértő van a helyszínen, célszerű, ha ő veszi fel a fegyvert, azt szükség szerint üríti is, és mindezt úgy végzi, hogy az esetleges későbbi ujjnyomkutató sikerét ne veszélyeztesse. Megadja a típusra, kaliberre vonatkozó adatokat, a töltények darabszámát, és ha tudja, a gyártmányát is. Ha a bútorzaton, járművön stb. löcsatorna jött létre, a szakértő feladata a löőirány megállapítása. A megállapított irány akkor reprezentálja megfelelően a lövést, ha a löcsatorna hordozójának helyzete a sérülés bekövetkezése óta nem változott meg. Szükség szerint a szakértő is fényképez, méréseket végez, vázlatot készít, részt vesz a szennyeződésminták gyűjtésében, a töltényhüvely, illetve a lövedék felkutatásában.²⁹ A lövés helyét le kell fényképezni, a lövedéket ki kell venni a becsapódás helyéről, kedvező esetben ugyanis igazságügyi fegyverszakértő megállapíthatja a lövedékből a fegyver típusát. Egyes

²⁹ Uo. 97. o.

esetekben összehasonlító vizsgálatokat is elvégezhet a sorozatrablások verziójának ellenőrzése érdekében. Ezért az elvégzett feladatokat, azok eredményét a helyszíni szemle jegyzőkönyvébe is bele kell foglalni.³⁰ A lövés leadási helyének meghatározása közeli lövés, illetve jól detektálható égéstermék lerakódása esetén rutinfeladatnak számít. Távoli lövések esetén rendszerint a megállapított lőirányokból következtetve, visszafelé haladva határozható meg a lövés leadásának helye. Öntöltő vagy sorozatlövő fegyverből leadott lövések vizsgálata során a töltényhüvelyek, sörétes fegyverből leadott lövés esetén a különféle töltőanyagok megtalálási helye orientálja a szemlebizottságot: a lövő személy nagy valószínűséggel a töltényhüvelyek megtalálási helyének néhány méteres körzetében, illetve sörétes lövés esetében a töltőanyagok megtalálási helyén túl, becsülhető távolságban tartózkodott. A jelenlévő fegyverszakértő elmagyarázza, milyen tárgyat, anyagmaradványt kell keresni, ha van minta, meg is mutatja. A szemlebizottság vezetője kioktatja a kutatásban részt vevőket, hogy ha találnak valamit csupán jelezzenek, semmihez ne nyúljanak. Ha sikerült felkutatni a lövések leadásának valószínű helyét, azt – illetve az ésszerűen körülhatárolt környezetét – át kell vizsgálni, és össze kell gyűjteni mindazon tárgyakat, anyagmaradványokat, amelyek a lövő személy kilétének megállapításához vezethetnek.

Nagy jelentőségük lehet például

- az esetleges ujjnyomhordozó tárgyaknak (palack, doboz);
- DNS-vizsgálatra esélyt adó cigarettavégeknek, zsebkendőknek, fogvájóknak, köpeteknek;
- nyomtani illesztésre lehetőséget nyújtó tárgyaknak, szakadt papíroknak;
- textílfoszlányoknak, elemi szálaknak, szagminta vételére alkalmas használati és ruházati tárgyaknak (szagminta vételére az álló-, ülő- és fekvőhely is számításba jöhet);
- felületről vett szennyeződésmintáknak (lőpor-égésterméket tartalmazhatnak);
- talajminta és növényzetből származó minta vételének.

A helyszíni szemle jegyzőkönyvének meg kell felelnie az általános – kriminalisztikai elvek szerinti – elvárásoknak. Mindazt tartalmaznia kell (mérési adatok, jellemzők), amit a szakértő segítségével vagy nélküle a szemlebizottság felkutatott, észlelt. A rutinos szemlebizottsági vezetők a

³⁰ Dr. BARTA Endre-BARTHA Zoltán: i.m., 46. o.

jegyzőkönyv készítése során támaszkodnak a szakértő által végzett mérésekre. Ily módon elkerülhető, hogy – különböző viszonyítási helyeket alapul véve – eltérő adatok szerepeljenek a helyszíniszemle-jegyzőkönyvben és a később elkészítendő fegyverszakértői véleményben. Hasonlóképpen fontos a szakértő által alkalmazott fegyvertechnikai kifejezések pontos rögzítése. A szakszerűtlen megfogalmazások, későbbi félreértések elkerülése érdekében a szemlejegyzőkönyvben célszerű szó szerint idézni a szakértő helyszíni megállapításait, illetve az általa használt fegyvertechnikai szakkifejezéseket. Ilyen például a fegyverek, töltények megnevezése, a kaliber és a töltényhüvelyek fenékjelzésének szakszerű közlése, a fegyverek megtalálási pozíciója, az egyes alkatrészek állapota, a lövés által okozott elváltozások leírása.

A helyszíni munka befejezése előtt célszerű nyilatkoztatni a jelenlévőket (így a szakértőt is), van-e észrevételük, javaslatuk a szemle tökéletesebbé tételére. A helyszín elhagyása, átadása után ugyanis rendszerint nincs lehetőség újabb nyomkutatásra, -rögzítésre, számos mérés nem ismételhető meg.³¹ Látjuk, jelen ügyben is kiemelkedő szerepe volt a precíz fegyverszakértői vizsgálatnak, és e vizsgálat eredménye pontos jegyzőkönyvezésének, mivel így elkerülhetők azok a félreértések, amelyek vakvágányra vinnék a nyomozást, hamis verzióra vezetnének, s ezáltal meghiúsítanák az elkövető kézre kerítését.

A CP 51-30 forgalmi rendszámú gépkocsi helyszíni szemléjekor a hátsó ülésen *vérfoltokat és abban hajszáltöredéket fedeztek fel. A gépkocsivezető melletti ülésen fröccsenéses és csorgó vér okozta szennyeződést találtak.* A postai járat gépkocsikezelője által leadott két lövés lövedékei közül az egyik a motorház tetején hatolt be, átütötte a hátsó ülés mögötti csomagtartó válaszfalát, majd ott mozgási energiáját elveszítve megállt. A másik lövedékmagot a gépkocsiban nem találták meg, feltehetően ez okozhatta az első ülésen helyet foglalók valamelyikének a sérülését. Figyelemmel az elkövető és az egyik tettes sérülésére, a nyomon üldözés utasításait kiegészítették az egészségügyi intézmények dolgozóinak tájékoztatásával. A bűncselekményről és a tettesek személyleírásáról felhívás készült negyvenezer példányban, amelyet az állami, társadalmi és gazdasági szervek vezetői, az önkéntes rendőrök, az egészségügyi intézmények és a közlekedési vállalatok dolgozói kaptak meg.

³¹ TÓTH István: i. m. 96–98. o.

Értékelő, elemző munka

Budapest területén 1977. augusztus 26-tól ismeretlen tettesek több Škoda 1000 MB típusú személygépkocsit törtek fel. Az elkövetők a pillangóablakot feszítették fel, majd a járművet – általában hamis kulccsal üzemeltetve – jogtalan használat céljából eltulajdonították. Az így szerzett gépkocsikkal lopást és rablást követtek el, illetve menekülésre használták őket. 1977. augusztus 26-án, 20 óra után a II. kerületi Mártírok útján, a Bem mozi bejárata előtt ismeretlen tettes kiragadta B. Á. kezéből bőr aktatáskáját, és azzal a helyszínről egy TN 54-10 forgalmi rendszámú Škoda 1000 MB személygépkocsival menekült el. Az aktatáskában a 22. számú ABC-áruház aznapi bevétele, 157 ezer forint volt, amelyet B. Á. pénzszállító a postán akart befizetni. Szeptember 5-én, 22.30-kor a Lenin körút 105–107. szám alatt lévő 62. számú postahivatal előtt ismeretlen tettes az előző esetben ismertett módszerrel megegyezően 30 800 forintot rabolt el. Az ismeretlen elkövető a reá várakozó társtettestel együtt személygépkocsival a Dózsa György út irányába menekült. A bűncselekmény elkövetéséhez a ZP 90-60 forgalmi rendszámú Škoda 1000 MB típusú személygépkocsit használták.³² Ezen a ponton hangsúlyozni kell a bűnelemzés fontosságát, amely segíti a rendőrségi stratégiai tervezést, a munkaerő-szervezést és a minőségi munkavégzést. A bűnelemzés segítheti a bűnelkövetők azonosítását azáltal, hogy összefüggéseket vázol fel a különböző gyanúsítottak és az egyes bűncselekmények között. Segítheti a bűncselekmények megelőzését a rendőrségi tervezőknek és kutatóknak nyújtott javaslataival, amelyek a lakókönyezetek, kereskedelmi centrumok biztonságát erősíthetik. Ezen kívül a bűnelemzés segítheti a rendőrségi alkalmazottakat, a nyomozókat abban is, hogy jobb közösségi kapcsolatokat alakítsanak ki a polgárok csoportjaival, lakóközösségi képviselőkkel, egyéb potenciális információforrásokkal.³³ A bűnelemzés jelen ügyre vonatkozó tanulságai a következőkben összegezhetők: A rendelkezésre álló adatok elemzése alapján feltételezhető volt, hogy a rendőri szervek egy előkészített, megszervezett, több tettes által elkövetett bűncselekmény-sorozattal állnak szemben.³⁴ A rablás az a bűncselekménytípus, amelynél gyakran előfordul a sorozat jellegű elkövetési mód. Az elkövetők általában ragaszkodnak a korábban jól bevált módszerükhöz, ezért sorozat-bűncselekmény gyanújakor fontos elvégezni az összehasonlítást, elemzést

³² BODOR Endre – BARANYÓ György: i. m. 95–99. o.

³³ Erre nézve lásd TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor: Kriminálisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 419. o.

³⁴ BODOR Endre – BARANYÓ György: i. m. 99. o.

a korábban hasonló módszerrel elkövetett cselekményekkel.³⁵ A jelen ügyre visszatérve kimondhatjuk, hogy a büntetteket nyilvánvalóan anyagi haszonszerzés céljából követték el, valamint a tanúk által elmondott személyleírások alapján egyértelműen azonos elkövetőkkel lehetett számolni. A tettesek feltűnően ragaszkodtak a Škoda 1000 MB típusú gépkocsihoz, mert minden esetben ezek felhasználásával követték el a bűncselekményeiket. Figyelemmel a postarablás körülményeire, feltételezhető volt, hogy az elkövetők mindenre elszánt, vakmerő elkövetők. Az egyes bűncselekmények elkövetése között tíz nap telt el. A tettesek feltehetően ezeket az időszakokat használták fel az újabb büntettek előkészítésére. Mivel a bűncselekmények készpénz megszerzésére irányultak, különös jelentőséget kellett tulajdonítani a költségek ellenőrzésének megszervezésére. A bűncselekmény-sorozat egyértelmű megállapítása után intézkedtek a bűnügyek összegzésére, valamint a bűncselekmények és az elkövetők felderítésének központi megszervezésére, irányítására. A rendőri szervek az összehangolt, nagy erőket mozgósító, sajátos rendőri intézkedések mellett kérték a társadalmi szervezetek és az állampolgárok segítségét is. A lakosság tájékoztatására a tömegkommunikációs eszközöket – rádiót, televíziót és az újságokat – is igénybe vették.

A nyomozási terv

A bűnelemzés elvégzése, az adatok kiértékelése után már elkezdődhetett a nyomozási terv részletes kidolgozása. Az általános feladatok között az egyik legfontosabb volt a rendőri állomány szükséges tájékoztatása. A feladatok meghatározása az ügybe bevonható valamennyi szolgálati ágra kiterjedt. Az 1977. szeptember 15-én történt bűncselekmény elkövetése után ellenőrző munka folyt más bűnügyek kapcsán őrizetbe vett, vagy előzetes letartóztatásba került személyek között is. Intézkedések a modus operandi, valamint az egyéb nyilvántartások igénybevételéről is. A BRFK bűnüldözési osztályának nyomozói kutatást végeztek a bűncselekmények elkövetésének helyszínén, és pontosították az elkövetőkre vonatkozó adatokat – elsősorban a személyleírásokat. A bűnügyi titkársági értékelő és a nyilvántartó osztály a szemtanúk által megadott jellegzetességek alapján elkészítette a fegyvert használó elkövető mozaikfényképeit is. A nyomozók a különböző helyszínekről származó nyomok szakértői vizsgálatát nagy körültekintéssel határozták

³⁵ Erre nézve lásd LÓCZI Zsolt: A rablás és a kifosztás nyomozása. Kriminálisztikai Jegyzetek és Tanulmányok. Rendőrtiszti Főiskola Kriminálisztikai Tanszék, Budapest, 2010, 29. o.

meg és az illetékesek ennek megfelelően végezték el. Külön-külön nyomozó csoportokat hoztak létre a lakosságtól származó bejelentések, a rendőri intézkedések során felmerült adatok, a modusoperandi-nyilvántartás és a költekezési vonal ellenőrzésére, továbbá vizsgálati, valamint az értékelő-, elemző munkára. Az általános rendőri feladatok végrehajtásában valamennyi kerületi rendőrkapitányság nagy erővel vett részt. A közrendvédelmi és közrendészeti állomány a részére kijelölt feladatokat hajtotta végre.

A kidolgozott verziók alapján a nyomozási tervben meghatározott konkrét feladatok jelentős része a főváros bűnügyileg fertőzöttebb területeinek – elsősorban a VIII. és a IX. kerület – fokozott ellenőrzésére, a veszélyes bűnözők elszámoltatására, valamint az ismert, rendőrileg figyelmet érdemlő csoportosulások tevékenységének figyelemmel kísérésére vonatkozott. A BRFK bűnüldözési osztályának feladata volt még további tanúk felkutatása, az elmúlt tíz évben ellopott Škoda 1000 MB gépkocsik ismertté vált elkövetőinek ellenőrzése, illetve az ilyen ismeretlen tetteses bűncselekmények iratainak tanulmányozása. A kerületi rendőrkapitányságok személyi állománya elsősorban a házról házra történő adatgyűjtéseket, a sérültek felkutatását és ellenőrzését, a megelőző intézkedések végrehajtását, a szabadságvesztés-büntetésből szabadult egyének – veszélyes bűnözők és utógondozottak – ellenőrzését, és a vérrel szennyezett ruhaneműk felkutatását kapta feladatul.

A nyomozási terv foglalkozott a fodrászüzletekben történő adatgyűjtéssel is, annak megállapítására, hogy volt-e olyan vendégük, aki feltűnő vagy gyanús módon törekedett a külseje megváltoztatására.

Az elfogás

1977. október 5-én, kb. 14.30-kor, a VIII. kerületi Park Szálló eszpresszójában az ellenőrzést végző nyomozó csoport egy társaságra figyelt fel, amely egy nőből és két férfiből állt. Az egyik férfi személyleírása teljes mértékben ráillett a tanúk által ismertetett elkövetőre. A nyomozók figyelték a társaságot. A három személy elhagyta a szállót és a Baross téren a Mező Imre út irányába haladt. A nyomozók – intézkedésüknek megfelelő helyen és időben – igazoltatták, majd a vám- és pénzügyőrség közeli hivatali helyiségébe előállították őket. Az egyik férfinak és a nőnek az iratai rendben voltak, a harmadik, a személyleírásnak megfelelő férfinak azonban semmilyen igazolványa nem volt. Mivel a személyazonosságát nem tudta igazolni, a ruházatát is

átvizsgálták, és egy M-5-ös poggyászmegőrző-kulcsot találtak nála. A nyomozók az illetőt a Keleti pályaudvar poggyászmegőrzőjébe kísérték, ahol jelenlétében egy bőröndöt és egy válltáskát vettek magukhoz a rekeszből. Az ismeretlen személyazonosságú férfi ekkor szökést kísérelt meg. Keresztülrohant a Baross téren, majd a VII. kerület Garai utca és Rottenbiller utca sarkán parkoló korallpiros, ZP 57-63 forgalmi rendszámú Polski-Fiat 125-ös gépkocsit igyekezett további meneküléséhez birtokba venni. Feltépte a kocsi ajtaját, amelyben a gépkocsivezető melletti ülésen tartózkodott T. Á.-né, akit a menekülő férfi ki akart löki az autóból. Ekkor a nyomozók utolérték és elfogták. Mivel ellenállást tanúsított, gumibotot használtak és megbilincseltek, majd előállították a BRFK-ra. A csomagjai átvizsgálásakor az ő fényképével ellátott, Jan Stratilek nevére szóló igazolványt találtak. A válltáskában egy belga gyártmányú Browning típusú, 7,65 kaliberű, 24970-es számú pisztoly volt. A pisztolyban hat TS 52 jelű lőszer (öt a tárban, egy a csőben) volt, ezeket a nyomozók lefoglalták.

A gyanúsított első kihallgatása

Stratilek, elmondása szerint, 1977. augusztus 8-án érkezett Magyarországra. A célja az volt, hogy Jugoszlávián keresztül Kanadába disszidál. Csehszlovákiában egy társával – aki jelenleg börtönbüntetését tölti – lopást követek el, és ő a felelősségre vonás elől elmenekült.

Magyarországon akart hamis útlevelet szerezni, és ehhez a pénzt bűncselekmények elkövetésével akarta előteremteni. Először a Lenin körút és a Rákóczi út sarkán lévő közértet figyelte, de megállapította, hogy innen rendőri kíséréssel szállítják a pénzt, ezért elállt a bűncselekmény végrehajtásától. Napokig tanulmányozta a Mártírok útján lévő 22. számú ABC-áruház pénzszállítását. Augusztus 26-án követte a pénzt szállító idős férfit, akinek a kezéből a 157 ezer forintot tartalmazó táskát kiragadta, és a lopott gépkocsival elmenekült. A kihallgatás folyamán igyekezett a bűntársát leplezni, többször megkísérelte a kihallgatását végző vizsgálótisztet félrevezetni. Vallomásaiban előbb azt állította, hogy valamennyi bűncselekményt egyedül követte el, később pedig nem a tényleges tettestársról nyilatkozott. Kihallgatása közben gyakran ellentmondásokba keveredett. Ezek feltárása után csak annyit mondott, hogy bűntársa egy Kálmán keresztnévű, büntetett előéletű fiatalember volt, akinek a lakhelyét nem tudja megjelölni, csak azt tudja, hogy a VII. kerületben van a lakása. Még folyt a kihallgatás, amikor a VII. Kerületi Rendőrkapitányság vezetőjének és beosztottjainak helyi és személyi

ismerete alapján nagy valószínűséggel feltételezhető volt, hogy az állítólagos Kálmán azonos a 28 éves, többszörösen büntetett előéletű Berki Kálmán, VII. kerület, Klauzál utca 9. szám alatti lakossal. Berkit a nyomozók a lakásán elfogták, a házkutatáskor pedig 12 500 forintot találtak nála. Stratilek beismerte továbbá, hogy szeptember elején Berkivel együtt elhatározták, hogy újabb bűncselekményt követnek el. Megfigyelték a Nyugati pályaudvarnál lévő 62. számú postahivatalba történő pénzszállításokat, és szeptember 5-én 22 óra tájban egy lopott gépkocsival a posta közelében parkoltak. A pénzszállítást végző idősebb férfitől Stratilek elragadta a táskát, majd a lopott gépkocsival Berkivel együtt elmenekültek. Többnapos figyelés után a Ferenc körút 39. szám alatt lévő postát szemelték ki, és ott az ismertetett módon végrehajtották az újabb bűncselekményt. Még szeptember 13-án elloptak egy Škoda típusú gépkocsit, és azzal szeptember 15-én 19 órakor a postahivatal közelében parkoltak. A bűncselekmény elkövetése után ezzel a gépkocsival menekültek el. Stratilek vallomása szerint az utolsó két bűncselekményből származó zsákmányt megfelezte Berkivel, mivel azokat közösen hajtották végre.

A bizonyítékok

A Jan Stratilektől lefoglalt 7,65 mm kaliberű, Browning maroklőfegyver szakértői vizsgálata kétséget kizáróan megállapította az azonosságot a Ferenc körúti postarablásnál használt pisztollyal. Az orvosszakértői összehasonlító vizsgálat a CP 51-31 forgalmi rendszámú gépkocsi hátsó ülésén talált vért azonosnak minősítette a Jan Stratilektől vett vérmintával. A gépkocsi első ülésén talált vér pedig a Berki Kálmántól vett vérmintával egyezett meg. Berki orvosi vizsgálatakor megállapították, hogy a postajárat gépkocsivezetője által leadott egyik lövés őt érte. A lövedék a jobb felső karját átütve a bal térd alatt hatolt be a lábába. Mind Jan Stratilek, mind Berki Kálmán részben beismerő vallomást tett.

Összegezhető tanulságok

A közrendre és a közbiztonságra veszélyes bűncselekmények elkövetői között egyre nagyobb szerepet játszanak a külföldi állampolgárok. Budapesten növekedett a munkanélküli, a könnyelmű életet választó, büntetlen és büntetett előéletű személyek száma. Tapasztalható, hogy az ilyen személyek között kialakul a bűnözői szolidaritás, egymás jogellenes

tetteit és bűncselekményeit leplezik, sőt az elkövetésben is segítséget nyújtanak egymásnak. Tevékenységükben a társadalom és a rendőrség elleni szembenállás tapasztalható – esetenként szervezett és konspirált formákban is. Mindezek arra figyelmeztetnek, hogy a bűnüldöző szerveknek a bűnözés megelőzése, visszaszorítása és a felderítése érdekében az eddiginél erőteljesebben, hatékonyabban, az új körülményekre is tekintettel szükséges végezniük a munkájukat. A rendőri bűnüldöző munka során fel kell készülni a nagy létszámú, egyenruhás rendőri és nyomozói állomány tervszerű és koordinált igénybevételére is. Gondoskodni kell az igénybe vett állomány kellő mértékű, folyamatos tájékoztatásáról, megakadályozva a megalapozatlan hírek, mendemondák elterjedését. A rendőri intézkedéseket mindenkor, de különösen egy-egy súlyos bűncselekmény nyomozása során nagy körültekintéssel kell végezni. A vizsgált ügyben helyes volt az intézkedő nyomozók eljárása a figyelt személyek igazoltatásakor. Mindazonáltal a kellő körültekintés és elővigyázatosság hiánya vezethetett a rendőri intézkedés alatt álló személy szökési kísérletéhez. A mindenre elszánt fegyveres bűnözők elleni rendőri-nyomozói tevékenység során fokozott elővigyázatossággal, a mindenre kiterjedő biztonsági rendszabályok megtartásával kell eljárni. A fegyveres elkövetőről a nyomozás különböző szakaszában készült fényképek és az elfogás körülményei is bizonyítják, hogy a tanúk segítségével összeállított személyleírás, illetve a mozaikképek elkészítése és felhasználása szakszerű volt.³⁶

Az ügy szintén a pénzintézetek (postahivatalok) elleni fegyveres rablások körébe tartozik, természetesen egyedi sajátosságokkal. Elmondható, hogy az elkövetők nagyobb forgalmú pénz kezelését lebonyolító intézeteket szemeltek ki és támadtak meg, ami a nagyobb kockázatra tekintettel igényelte a nagyobb szervezettséget és a társas elkövetést. További fontos jellemző, hogy valódi lőfegyverrel követték el a bűncselekményeket, és azt a deliktum után a tettesek meg is tartották, elrejtve azt a következő bűncselekményhez. A bűncselekmény-sorozatból következtetni lehetett arra, hogy mindenre elszánt, vakmerő bűnözőkről van szó, így ez a verziók felállításakor szűkítési lehetőséget adott. Az összegyűjtött adatok értékelése, elemzése kapcsán a következő feltevéseket lehet felállítani és azokat ellenőrizve valamelyiket kizárni, vagy helyességüket megerősíteni:

- egy nagy forgalmú IX. kerületi postahivatalt kirabolnak, és a helyszínen a nyomozók lőszerhüvelyeket és lövedéknyomokat, valamint vérfoltot találnak;

³⁶ BODOR Endre – BARANYÓ György: i. m. 99–103. o.

- a szemtanúk szerint a férfi gépkocsival menekült el;
- a nyomozók két verziót állítanak fel: vagy magányos elkövetőről és egyszeri bűncselekményről van szó, vagy pedig több elkövetőről, akik szervezeten követik el az ilyen és hasonló fegyveres rablótámadásokat, ám a helyszínen talált vérfoltokból ítélve mindenképpen sor kerülhetett valamiféle ellenállásra, dulakodásra;
- a több szemtanútól beszerzett vallomásokból kiderült, hogy a menekülő fegyveres tettesre bűntársa a megadott helyen gépkocsival várakozott, majd nagy sebességgel elhajtottak;
- a nyomozók a további adatgyűjtésből megtudják, hogy a közelmúltban hasonló módszerrel követtek el erőszak kifejtésével járó vagyron elleni bűncselekményeket, hasonló Škoda típusú lopott gépkocsikkal;
- meg is találják az eltulajdonított, golyóval átlukasztott gépkocsit, vérfoltokkal;
- ezzel megdőlt a magányos elkövető verziója, és megerősítést kapott a társas sorozatrablások verziója, amikor is érdemes ügycsomagokban gondolkodni, és ezek figyelembevételével kell leleplezni az elkövetőket. Ám figyelemmel kell lenni arra, hogy a sérült bűnelkövetők még agresszívabbá, vakmerőbbé válhatnak, így szükséges összehangolt és nagy létszámú rendőri erővel elfogni őket;
- az összehangolt és nagy létszámú rendőri erő hatékony bevetéséhez azonban szükség van megfelelő hálótervre. Megfelelő hálótervet a kritikus út meghatározásával, a cél eléréséhez legtöbb időt igénybe vevő munkasorozat felállításával készíthetünk.³⁷ Az alapvető kritikus utat is olyan részekre, szakaszokra oszthatjuk, amelyek már párhuzamosan is elvégezhetők.³⁸ Jelen rablási ügy nyomozásánál például a kritikus vonal a bűncselekmény helyszínén talált lövedékek és töltényhüvelyek, vérfoltok azonosítása és az elkövető által használt maroklőfegyver és az inkriminált töltények összetartozásának bizonyítása. A kritikus vonal másik szála a Škoda MB 1000 típusú, CP 51-31 forgalmi rendszámú személygépkocsiban talált vérfoltok azonosítása. A két eltérő vizsgálat eredményeit egymással kicserélve az egyes szakértői körök számára lehetővé teszi a pontosabb szakértői vélemény adását. Ezek felhasználásával a nyomozó hatóság jelentősen szűkítheti a potenciális elkövetők körét. Például azzal, hogy a fegyverszakértő megállapításai nyomán az orvosszakértő tudhatja, hogy a

³⁷ Erre nézve lásd ILLÁR Sándor (szerk.): Krimináltaktika. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983, 335. o.

³⁸ Erre nézve lásd TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor: i. m. 415. o.

vérminta analízisekor egy veszélyes bűnöző vérmintájának az azonosítása a cél, amely szintén a lehetséges elkövetői kör többé-kevésbé pontos behatárolására ad lehetőséget. Fontos megemlíteni, hogy a sérüléssel, halállal végződő fegyveres események szinte mindegyikénél együttműködik a fegyver- és az orvosszakértő. Az együttműködés gyakran már a helyszíni szemlén megkezdődik. A további kapcsolattartás során az orvos a testben keletkezett löcsatorna jellegéről, a bemeneti nyílás jellegzetességeiről informálja a fegyverszakértőt, az pedig az alkalmazott fegyver vagy lőszer technikai paramétereiről tud információt nyújtani. Esetenként közös munkával rekonstruálják egy-egy lövés körülményeit, és egyesített szakértői véleményt készítenek. A jó együttműködés nyomán kevesebb nyitott kérdés marad a szakvélemények elkészítése és összevetése után; az esetleges ellentmondások idejében történő feloldásával későbbi félreértések küszöbölhetők ki.³⁹ Ezáltal a nyomozás tervezése és a helyes verzió felállítása is gördülékenyebbé válik. Végül adódnak példák orvos- és fegyverszakértői kutatói együttműködésre is. Ilyen például a lövés által okozott szövettani elváltozások vizsgálata, a lövési anyagmaradványok kimutatása. Esetünkben Jan Stratilek és Berki Kálmán lövedék által okozott szövettani elváltozásai és a lopott gépkocsiban talált hajszáltöredékek megerősítik azt az egyetlen helyes verziót, hogy ők követték el a bűncselekménysorozatot. További segítséget nyújthat a Škoda MB 1000 típusú lopott személygépkocsi körében végzett bűnelemzés, amely a gyanúsítottak elkövetési szokásaiba, módszereibe enged betekintést.

Összegzés, kitekintés

A Ferenc-körúti postarablást követően, ahhoz hasonló, későbbiekben pénzintézetek, postahivatalok és pénzszállítók sérelmére elkövetett rablások jellemzőiről jogesetek értékelésével az alábbiakat mondhatjuk el.

Az elkövetés helyszínei

A rablások helyszínei között a bankok – magas fokú védelmi rendszerének kiépítettsége miatt – nem szerepelnek az elkövetők tipikusnak mondható elkövetési listáján. Ellenben a takarékszövetkezetek egy-két fős intézmények, ezért ezek a leginkább veszélyeztetettek. Itt a gyér ügyfélforgalom, az alacsony alkalmazotti létszám és a női munkaerő

³⁹ Tóth István: i. m. 104–105. o.

igénybevétele jelentősen megkönnyíti az elkövetést. A posta intézményei közül, ugyancsak a kis létszámú hivatalok a veszélyeztetettek. Fontos módszerként kell megemlíteni a postajáratok elleni támadást.

1991. május 6-án 18 óra 10 perckor Herceghalom és Biatorbágy között a 100-as főútvonalon az úttesten keresztbeálló IFA tehergépkocsival kényszerítették megállásra a posta ROBUR típusú autóját. Az elkövetők egyikénél géppisztoly, a másiknál pisztoly volt. A személyzettől követelték a raktér kinyitását. A gépkocsivezető megpróbálta elővenni szolgálati pisztolyát, ezt látva azonban a géppisztolyos támadó hasba lőtte. A ROBUR-t egy közeli földútra irányítva a rakteret átkutatták és 2 db postaszákban 615 ezer forintot találtak, amit magukhoz vettek. A postai dolgozókat a raktérbe zárták és az IFA-val a helyszínről elmenekültek. Ezt a közelben elhagyták, de előtte poroltóval a vezetőfülke belsejét befújták. A nyomozás során megállapították, hogy az IFA tehergépkocsit a perkáta-i tsz telephelyéről május 5-én a kora reggeli órákban lopták el oly módon, hogy a telephelyre a kerítésen keresztül behatoltak, majd a tehergépkocsival a kerítést és a tartóoszlopot kidöntve kihajtottak.

Jelen jogeset is azt példázza, hogy minimális ellenállás kifejtése sem ajánlott magatartásforma. Ennek oka alapvetően az, hogy fegyverrel, illetve az élet kioltására alkalmas eszközzel rendelkező elkövető magatartását a cselekményével szembeszegülő személy nem tudja kiszámítani, az elkövető döntően túlméretezett erőszakkal reagál.⁴⁰

Ebből kifolyólag a Ferenc-körúti postarablás esetében az elkövetővel szemben ellenállást kifejtő postai alkalmazott hatalmas kockázatot vállalt. Nem tudhatta előre, hogy arra válaszul, hogy ráütött a kólásüveggel az elkövető fejére, akár meg is löheti az elkövető. Az előbb ismertetett jogeset is azt példázza, hogy a rablók egyre agresszívebbekké válnak, mivel egyre gyakrabban használják lőfegyvereiket, nemegyszer felszólítás nélkül. Az előbb bemutatott jogesetben is megjelenik az a pénzszállítók sérelmére elkövetett rablási módszer, hogy a rablás elkövetéséhez, majd a helyszínről való meneküléshez az elkövetők jellemzően gépkocsit használnak, amelyekről általában kiderül, hogy maguk a gépjárművek, vagy rendszámaik lopottak. Ennél az IFA-s ügynél is tapasztalható volt az a jellegzetes módszer, hogy a lopott gépkocsikat a helyszíntől öt kilométeres körzetben felgyújtják vagy belsejüket poroltóval lefűjják, a későbbi nyomrögzítés és azonosítás lehetetlenné tétele érdekében.⁴¹ Ebben az IFA-s jogesetben is megjelenik az a módszer, amely a Ferenc körúti postarablásnál, vagyis az, hogy az elkövetők gépjárművek

⁴⁰ Dr. HORVÁTH József: i.m. 15-16. o.

⁴¹ Uo. 20-21.o.

eltulajdonításával könnyítik meg a rablási cselekményeik sikeres kivitelezését. Ezért ezeknek az eszközcselekményeknek, a felderítés szempontjából járulékos bűncselekményeknek a felderítése kulcskérdés lehet egy-egy rablási ügy megoldásához.

Az elkövetés ideje

A rablások elkövetésére jellemzően hétvége előtti napokon, például pénteken kerül sor. Ilyenkor nagyobb összegű készpénz halmozódik fel, különösen postákon. Az elkövetők nagy valószínűséggel felismerték azt is, hogy a felderítés körülményei a hétvégén nehezebbek, a rendőri apparátus ilyenkor készenléti szolgálattal dolgozik, illetve az elkövetés időpontját úgy választják ki, hogy a menekülésük a nagy forgalom miatt könnyebb, üldözésük nehezebb legyen. A napszakokat vizsgálva a délutáni és a kora esti órák kritikusak. Ez összhangban áll az érintett objektumok nyitvatartási idejével is. A pénzügyintézetek elleni támadások döntő többsége 12 és 18 óra közé tehető. Ezen belül a községekben és a takarékszövetkezetek és postahivatalok sérelmére elkövetett rablások a zárás körüli időben 15 és 16 óra között történnek. E bűncselekménynél szezonálisan a kora tavaszi időszak, ezen belül a március, a nyári időszakban a június, július, augusztus és az év végén november, december a fertőzött. Az év végi elkövetés indokai az ünnepekre való felkészülésben keresendők.⁴²

Az eddig elmondottakra példaként hozható fel az alábbi jogeset.

1991. augusztus 14-én 19 óra 30 perckor ismeretlen tettesek álarcot viselve behatoltak a Nyíregyházán lévő 1-es számú postahivatalba. Ott vadászfegyverrel a pénztár zárját széttörték, s több mint 6 millió forintot eltulajdonítottak. Az ügyfélként a helyiségben tartózkodó L.G. 24 éves nyíregyházi lakost túszként erőszakkal magukkal vitték, és egy rendszám nélküli gépkocsival a helyszínről elhajtottak. Tiszavasvári külterületén a túszt a gépkocsiból kilökték és tovább menekültek. Az elkövetőket, J. Cs. 24 éves nyíregyházi és G.A. 19 éves nagycserkeszi lakosokat a nyomozás eredményeképpen elfogták.⁴³

Az esetben megmutatkozik a posták sérelmére elkövetett rablásoknak az a sajátossága, hogy az elkövetés időpontja az esti órákra esik, és szezonálisan az egyik legfertőzöttebb időszakban, augusztusban valósítják meg az elkövetők cselekményüket. Összehasonlítva jelen jogesetet a Ferenc-körúti postarablással, megállapítható, hogy az elkövetés a késő

⁴² Dr. HORVÁTH József: i.m. 18. o.

⁴³ Uo. 16. o.

nyári, kora őszi időszakban történik, és a kritikusnak számító esti órákban valósul meg a bűncselekmény.

Az ismertté vált elkövetők főbb jellemzői

A tárgyalt postarablások esetében – mint rablások esetében általánosságban is – megállapítható, hogy az elkövetők döntő többsége férfi, női elkövetőkkel csak elvétve lehet számolni. Ennek okai a bűncselekmény jellegében, az erőszak és a fizikai erő jelentőségében keresendők. Az elkövetők többsége magyar állampolgár, azonban egyes nyomozási adatokból kiderül, hogy abban külföldi állampolgárok is részt vettek, pl. a Ferenc körúti postarablásnál az egyik elkövető csehszlovák állampolgár volt. A külföldi elkövetőre lehet következtetni a beszédéből, kiejtését jellemző ismérvekből, valamint a megállapítható rendszámtöredékekből és menekülési útvonalakból, irányokból.

A dr. Horváth József által végzett 1990-1994 közötti kutatásokról, amelyek a rablást elkövetőket vizsgálták, az alábbiakat emelném ki:

A fiatakorúak száma 165 volt, akik közül nyolc követett el rablást. Az elkövetők döntő többsége fiatal felnőtt korú férfi, számuk 373 fő, közülük 69 rablásban vett részt. A felnőttek száma 302, akik közül 79 fő követett el rablást. Az adatokból látható, hogy a legaktívabbak a fiatal felnőtt férfiak. Az ismertté vált bűnelkövetőkön belül 398 fő büntetlen előéletű volt, míg a többi büntetett. A büntetettek aránya 42,9%, amely rablások esetében 35%-ot tett ki. A visszaesők aránya rablóknál 50%.

Mindez egyértelműen jelzi a nyilvántartások fontosságát, a modus operandi nélkülözhetetlenségét. Ezen kívül az elkövetőkre felállított verziók közül nem hiányozhat a már büntetettek számításba vétele, ellenőrzése, a potenciális elkövetői körök folyamatos vagy visszatérő szűrése.

A verziók felállítása szempontjából az alábbi tényezőknek lehet még meghatározó szerepe:

- Az elkövetők döntő többsége – a dr. Horváth József által végzett vizsgálat szerint – 338 fő, 48,5%-a foglalkozás nélküli.

- A családi állapotukat tekintve az elkövetők zöme 472 fő, 67,7% nőtlen.

- Iskolai végzettség szerint az analfabéták száma kilenc, a nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezők száma 525 fő, azaz 75,3%, az egyetemet, főiskolát végzettké négy, míg a fennmaradó rész szakmunkásképzőt vagy középiskolát végzett.

Az elkövetők számát vizsgálva, megállapítható, hogy a bűncselekményenként háromnál több fő ritkán fordul elő. Az egy, kettő, háromfős elkövetések aránya közel azonos, 1/3-1/3 részt képviselnek. A második vagy harmadik személy szerepe gyakran a biztosítás, a menekülési útvonal szabaddá tétele, vagy a menekülés – gépkocsi vezetése – megszervezése.

Az elkövetők közötti viszonyokra a korábbi büntársi, börtöntársi, illetve rokoni kapcsolatok jellemzőek. Az ún. amatőrök között az ismerősi, munkatársi, szomszédi viszony a meghatározó.⁴⁴

Az előbb említett tényezők közül a Ferenc-körúti postarablásnál a verziók állítása szempontjából lényeges volt, hogy mind Jan Stratilek, mind Berki Kálmán büntetett előéletűek voltak, a közöttük lévő viszony ismerősi kapcsolatra volt visszavezethető, cselekményük véghezvitele inkább utalt amatőr elkövetőkre, mint hivatásos bűnözőkre. Ellenben itt is megfigyelhető, hogy az egyik személy szerepe a biztosításra koncentrált. E körülmények, valamint a modus operandi nyilvántartás révén sikerült a helyes verziókat felállítani, majd az elkövetőket kézre keríteni.

A pénzügyintézetek, postahivatalok, pénzz szállítók sérelmére elkövetett rablások megelőzési lehetőségei közül jellemzően a technikai, illetve az élőerős őrzésen alapuló megoldások mellett a különböző munkaszervezési szabályok, újítások alkalmazása is jelentőséggel bírhat (pl. minimalizálni a készpénzes ügyleteket, és ezáltal minél kevesebb készpénzforgalommal dolgozni; készpénzz szállítványok kísérőinek véletlenszerű kiválasztása; a párosok rendszeres cserélése). Egyre gyakrabban alkalmazott a pénz festékpátronos védelme, ami szintén hosszútávon megelőző hatású lehet.⁴⁵ Emellett a következő biztonságvédelmi intézkedéseket lehet tenni a megelőzés hatékonyságának növelésére:

- A munkahelyi vezetők szorgalmazzák riasztórendszereik rendőrségi ügyletekre történő bekötését.

- Igényeljük a helyi rendőrség bűnmegelőzési szakembereinek vagyonvédelmi szaktanácsadását. Megkeresésük alapján a rendőrség bűnmegelőzési egységei vagyonvédelmi szemlét tartanak a veszélyeztetett objektumokban, amelynek során írásban adnak tájékoztatást az általuk feltárt hiányosságokról, és javaslatot tesznek a vagyonvédelmi helyzetük hatékonyságának növelésére.

⁴⁴ Dr. HORVÁTH József: i.m. 21-22.o.

⁴⁵ Dr. LÓCZI Zsolt: i.m. 112. o.

- A biztonságtechnikai berendezéseiknek a veszélyeztetettségi szintnek megfelelő kiegészítése. Célszerű videotechnikai berendezések alkalmazása is, melyek beszerzésével a rendőrségi felderítő munka segítségével túl jelentős bűnmegelőzési hatást is elérhetnek.

- Fordítsanak különös gondot a pénztárak és a trezor helyiségek mechanikai védelmének kialakítására. Indokolt a pénztárak munkatértől való elkülönítése is (teljesen zárt legyen), valamint azok üvegezését golyóálló üvegekre kicserélni.

- A nagy alapterületű épületeknél célszerű az ügyfelek előtt elzárt térben dolgozókat is személyes támadásjelzővel ellátni, annak érdekében, hogy az épület hátsó frontja felől érkező támadásokat is képesek legyenek időben jelezni.

- Rendszeresen ellenőriztessék a vagyonvédelmi rendszereik fizikai állapotát, ennek érdekében kössenek karbantartási szerződést egy helyi vagyonvédelmi vállalkozással.

- Csak olyan vagyonvédelmi vállalkozást, pénz- és értékszállító, őrző-védő céget bízzanak meg, amelyik rendelkezik a szükséges hatósági jogosítványokkal, megbízatásukat a rendőrség bűnmegelőzési szakemberei is támogatják, felszerelésük, járműveik az előírásoknak megfelelőek és felelősségbiztosítással is rendelkeznek.

- A felajánlott vagyonvédelmi berendezések közül csak azokat fogadják el, amelyek a magyar szabványoknak megfelelnek.

- A személyes támadás /a rablás/ jelzését legbiztonságosabb módon optikai pénzjegycsapda segítségével lehet kiváltani, ilyenkor ugyanis a megtámadott személynek semmilyen felesleges (a támadó személyében esetleg veszélyesnek ítélt) mozdulatot nem kell tennie, a kijelölt pénzjegyköteg elmozdításával (átadásával) válthatja ki a riasztást.

- A támadások felderítését elősegítheti, ha a pénztárban olyan bankjegyköteget is elhelyeznek, amelyek sorszámait előre feljegyzik.

- Bizonyos fajta rablásokkal szemben jelentősen növeli a biztonságot, ha pénztárakban a készpénz tárolását időzáras multisafe-ben oldják meg.

- Célszerű és indokolt diszkrét kifizetőhelyeket kialakítani, ahol az ügyfelek nagy összegű be- és kifizetéseket végezhetik.

- Indokolt a pénzügyi fiókokban ún. veszélyhelyzeti terveket készíteni. Terveket kell kidolgozni a különböző bűncselekmények, terrorcselekmények, tűz- és egyéb katasztrófák esetleges bekövetkeztekor teendő intézkedésekre (személyekre lebontva). A

terveket naprakészen kell tartani, az azokban leírt feladatokat rendszeresen gyakoroltatni szükséges.

- A belső rendre vonatkozó biztonságvédelmi intézkedéseket rendszeresen vizsgálják felül, s amennyiben változtatások látnak szükségesnek, azt haladéktalanul tegyék meg. Fektesse ki különösen nagy hangsúlyt a fiók nyitásával-zárásával, a zárt területre való belépéssel, a belső és külső pénzmozgással kapcsolatos szabályok ellenőrzésére és betartására.

- A pénzügyi fiókba ellenőrzési céllal érkező személyeket csak okmányaiknak, megbízólevelüknek ellenőrzését követően, kétség esetén a küldő cégnél történő visszaellenőrzés után engedjék be a fiókba, illetve az ügyfelektől elzárt területre.

- Törekedjenek arra, hogy a biztonságvédelmi eszközökből és intézkedésekből minden dolgozó csak a munkájának elvégzéséhez szükséges adatokat ismerhesse meg. Különösen fontos ez a vagyonvédelmi, ill. a számítógépes rendszer kódjai és jelszavai tekintetében.

- Rendszeres oktatást kell tartani az alkalmazottak részére a biztonságvédelemmel összefüggő kérdésekről, melyek során különösen nagy hangsúlyt kell fektetni a titoktartási kötelezettség betartására, valamint az ezzel összefüggő írásos anyagok, számítógépes adathordozók és az azokba való betekintés, tárolás szabályaira.

- Törekedjenek az alkalmazotti állomány minél alacsonyabb fluktuációjára. Az alkalmazotti állomány megváltozásakor, az eltávozásakor, az eltávozó dolgozó által ismert valamennyi jelszót, kódszámot soron kívül meg kell változtatni.

- Új dolgozó felvétele előtt próbáljanak meggyőződni, hogy az állásra jelentkező személy családi és baráti környezete, anyagi helyzete rendezett-e, alkalmazása nem jelent-e veszélyt az intézményre.

- Mindig kísérik figyelemmel a fiókban tartózkodó személyek mozgását, tevékenységeit. A bizonytalanul viselkedő személyeket szólítsák meg, ajánlják fel segítségüket.

- Figyeljenek fel minden olyan ügyfélre, akinek ruházata és magatartása eltér a normális viselkedéstől, ill. öltözettől.⁴⁶

⁴⁶ Dr. BARTA Endre-BARTHA Zoltán: i.m. 93-95. o.

Késmárki-Mészáros Gyöngyi
Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: Menyhárd Attila, egyetemi tanár

Az elővásárlási jog

Bevezető gondolatok

A kötelmi jogban évszázadok fejlődését követően is az adásvétel töretlenül a leggyakoribb jogügylet, mely ugyan mit sem veszített jelentőségéből, mégis folyamatos változáson esett át. Különös nemei alakultak ki, kiegészült mellékkötelezettségekkel, és a gazdasági élet fejlődése számos ponton alakította át az egyszerű eladás-megvétel folyamatát.

Az egyik ilyen különös neme az elővásárlási jog, melynek jogosultja arról dönthet, hogy a más által tett ajánlat feltételei szerint akar-e az eladóval szerződést kötni, meg kívánja-e vásárolni a dolgot olyan vételáron, olyan feltételek mellett, melynek kidolgozásában maga nem vehetett részt. Ugyanakkor az eladó nem dönthet szabadon, hogy kivel kíván adásvételi szerződést kötni, a harmadik személlyel megtárgyalt jogügyletet az elővásárlási jog jogosultjának döntése alapján vele köteles létrehozni.

Alábbiakban az elővásárlási jog bemutatására kerül sor, különös hangsúlyt fektetve a bírói gyakorlatra, az alapjául szolgáló 1959. évi IV. törvény, azaz a régi Polgári Törvénykönyv, valamint a 2013. évi V. törvény, azaz az új Polgári Törvénykönyv rendelkezéseire.

Az elővásárlási jog rövid története

Az elővásárlási jog intézményét már a római jog is ismerte, amely az adásvétel bonae fidei természetéből adódóan megengedte, hogy a felek mellék-megállapodásokat kössenek. Diocletianus császár idejére alakult ki¹, hogy az elővásárlási jogot (pactum protimiseos) az eladó javára szóló mellékegyezménynek tekintették, amely alapján az eladó kiköthette, hogy ha a vevő a dolgot bármikor el kívánná adni, azt köteles az eladónak

¹KASER, Max: 561. o.

felajánlani, aki jogosult a dolgot a más által ajánlott vételáron megvásárolni.² Az elővásárlási jog a vevő számára kedvezőbb volt, mint a visszavásárlási jog (pactum de retroemendo), mivel vélhetően az eredetinel magasabb áron adhatta el az árut.

A kora középkor kötelmi joga főként a csere körül forgott, a megkötött adásvételi szerződések egyszerűsége nem igényelte az elővásárlási joghoz hasonló jogintézmények meglétét.

A XII. századtól, azaz az érett középkortól a hűbér jelentőségének csökkenése figyelhető meg, mely magával vonta a hűbérbirtok elidegeníthetővé válását, azonban ez nem volt korlátozásoktól mentes, a hűbérúri illeték mellett a hűbérúr elővásárlási joggal is rendelkezett.³

A kora újkorban az elővásárlási jog a jószágokra is kiterjedt, mellyel az osztályos atyafiak élhettek (hazánkban a 1723. évi XLVII. tc. biztosította ezt), mely szabályt Magyarországon csak az 1852. november 29-i ősiségi nyílt parancs törölte el.⁴

A római joghoz hasonlóan a szerződéssel alapított elővásárlási jog az 1959. évi Polgári Törvénykönyv megszületése előtt megőrizte azon jellegét, hogy azt akkor köthették ki, amikor egy dolgot eladtak, és annak jogosultja az eredeti eladó lehetett. Ezt a kikötést a dolog eladását követően is létrehozhatták, de annak jogosultja csak a korábbi eladó lehetett.⁵

Az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat (a továbbiakban MTJ) az elővásárlási jogra vonatkozó formai követelményként a vételi szerződésre előírt alakot határozta meg. Az MTJ az elővásárlási jog kötelmi jellegét erősítette, melynek megsértése csak kártérítést vont maga után, a jogosult nem követelhetette a szerződés vele szembeni hatálytalanságának megállapítását. Az elővásárlási jogot kötelmi jellegű jogügyletnek tekintették még akkor is, ha azt a telekkönyvbe bejegyezték. Megállapították azonban, hogy a *„kötelmi jogi jellege egyébként nem zárja ki telekkönyvi bejegyzés esetében a harmadik vevővel szemben való érvényesítést.”*⁶

Az adásvétellel vegyes szerződések esetében az elővásárlási jogosult a nem pénzbeli szolgáltatást pénzzel megválthatta, kivéve, ha az eladónak az ehhez fűződő érdeke ezt nem tette lehetővé. Egyebekben a vételi

² MARTON Géza: 234. oldal, 518. pont

³ KISTELEKI Károly - LÖVÉTEI István - NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin - RÁCZ Lajos - SCHWEITZER Gábor - TÓTH Ádám: 251. o.

⁴ SZLADITS Károly: 353. o.

⁵ SZLADITS Károly: 352. o.

⁶ SZLADITS Károly: 353. o.

ajánlatot teljes egészében kellett elfogadni, azonban, ha az a vevő részére fizetési halasztást engedélyezett, ezzel a lehetőséggel az elővásárlási jogosult csak akkor élhetett, ha a tartozás fejében biztosítékot adott az eladónak. Az elővásárlási jog gyakorlására szabott határidő ingatlan esetében 30 nap, más dolog esetén 8 nap volt, de a felek az elővásárlási jog alapítása során rövidebb határidőben is megegyezhettek.⁷

A szerződéssel alapított elővásárlási jogon kívül az állam javára jogszabály is biztosított ilyen lehetőséget, többek között műemlékekre, telepések telepítvényi ingatlanaira, illetve mezőgazdasági területekre.⁸

Az elővásárlási jog jelentése

Az elővásárlási jog lehetőséget biztosít a jogosultjának arra, hogy a más tulajdonában álló dolgot megvásárolja abban az esetben, ha a tulajdonos azt harmadik személy részére értékesíteni kívánja, mégpedig az eladó, azaz tulajdonos és a vevő, azaz a harmadik személy által megállapított feltételek teljes elfogadása mellett.

Az elővásárlási jog fennállása esetén egy személy által tett és egy másik személy által elfogadott ajánlat létrehoz egy bilaterális jogviszonyt, melybe az elővásárlási jog jogosultja egyoldalú nyilatkozatával beléphet oly módon, hogy ő lesz a vevő az ajánlat egyéb feltételeinek megváltoztatása nélkül. A kétoldalú jogviszonnyal szemben „*az elővásárlási jog fogalmilag háromszemélyes jogviszony*”,⁹ mely nem alakulhat ki az eredeti vevő nélkül.

A tulajdonos szempontjából az elővásárlási jog a kötelmi jog alapját képező szerződési szabadság elvének korlátját jelenti. A szerződési szabadság elve teszi lehetővé, hogy a felek szándékuk szerint határozhassák meg a szerződés elemeit, hogy egyáltalán szerződést kívánnak-e kötni, megválaszthatják a szerződő partnerüket, eldönthetik a szerződés tartalmi elemeit és kiválaszthatják a típusát. A szabadság ugyan nem korlátlan, mivel nem alkotmányos alapjog, de az önálló alkotmányos jogok körébe tartozik. Az elővásárlási jog a fentiek közül a partnerválasztás szabadságát korlátozza, mivel az eladó nem kötheti meg a szerződést az általa kiválasztott féllel, helyette az elővásárlási jog jogosultja egyoldalú nyilatkozatával belép az adásvételi szerződés

⁷ SZLADITS Károly: 355-358. o.

⁸ SZLADITS Károly: 359-360. o.

⁹ KISFALUDI (Harmathy Attila-jubileum): 164. o.

létrejöttére irányuló jogviszonyba, és a vételi ajánlat elfogadásával ő lesz a vevő.

Az elővásárlási jogot számos polgári törvénykönyv (így a magyar is), valamint a jogirodalom is az adásvétel különös nemeként tárgyalja, mely szerződések sajátosságai a szerződés létrejötte, hatályosulása vagy teljesítése körében jelennek meg. Jelen eset az első kört érinti, mivel az eladó köteles a vételi ajánlatot az elővásárlási jog jogosultjával közölni. *„Az ajánlat közlésével olyan helyzet áll elő, mintha a tulajdonos eladási ajánlatot tett volna a harmadik személytől származó ajánlatnak megfelelő tartalommal”,* írja a régi Ptk. kommentár. Az új Ptk. 6:222 § (2) bekezdése már törvényi szinten is megfogalmazza, hogy az ajánlat közlése a tulajdonos által tett eladási ajánlatnak minősül. *„Ez a szabály pótolja az 1959-es Ptk.-nak azt a hiányosságát, hogy az elővásárlási jog gyakorlására vonatkozó nyilatkozatok sorában nincs a tulajdonos részéről az elővásárlási jog jogosultjának címzett olyan akaratnyilatkozat, amely a később létrejövő szerződés egyik oldalaként lenne felfogható.”*¹⁰ Ebből adódóan az ajánlatra vonatkozó szabályoknak megfelelően kell a jogügyletet tekinteni, azaz a formai előírások betartása esetén a közlés a jogszabályban rögzítettek alapján távollevők között tett ajánlatnak megfelelő kötöttséget eredményez, mely csak az arra vonatkozó szabályok szerint vonható vissza, a jogosult pedig az ajánlati kötöttség időtartama alatt elfogadó nyilatkozatot tehet. Ha a jogosult élni kíván a lehetőségével, az ajánlat elfogadásával a szerződés közte és az eladó között létrejön. Ha a jogosult nem tesz nyilatkozatot, hallgatását úgy kell tekinteni, hogy nem kíván élni elővásárlási jogával, így a tulajdonos megkötheti a szerződést az ajánlatot tevő vevővel.

Az elővásárlási jog keletkezhet szerződés vagy jogszabály alapján. A tulajdonos több személy javára is alapíthat elővásárlási jogot ugyanarra a dologra, mely történhet egy megállapodásban vagy több szerződésben. Előbbi esetben az okiratban rendezendő, hogy a jogosultak milyen sorrendben gyakorolhatják jogukat, ennek hiányában azonos rangsorban lesznek jogosultak. Ha külön kötik a felek a megállapodásokat, akkor a jogok keletkezésének sorrendjében gyakorolhatják azt, azonban a szerződési szabadság elvének megfelelően eltérően is megállapodhatnak, melyhez a korábban megkötött szerződés jogosultjának a hozzájárulása szükséges.

Az elővásárlási jogot alapító szerződés írásbeli alakhoz kötött, melyre ennél további követelményt a jogszabály nem támaszt, így nem teljes bizonyító erejű magánokiratban is megköthető.

¹⁰ A Polgári Törvénykönyv – magyarázatokkal

Az elővásárlási jog mint személyhez fűződő jog átruházását a régi Ptk. kifejezetten tiltotta, melynek célja a törvény születésekor a spekulációs célú kikötések korlátozása és a tapasztalatlan személyek védelme volt. Az új Ptk. a szerződési szabadság elve alapján főszabályként megengedi az átruházást, korlátozást a 6:99. §-a tartalmaz, mely szerint pénzkövetelés biztosítása céljából többek között elővásárlási jog átruházását tiltja. Gazdálkodó szervezetek esetében mindkét jogszabály lehetőséget adott a jog gyakorlására jogosult személy kijelölésére.

Számos jogszabály alapít elővásárlási jogot, melyek közül a jelentősebbeket alább részletesebben bemutatjuk.

A szerződéses és jogszabályon alapuló elővásárlási jogok versengése esetére a Ptk. 6:226 § (3) bekezdése általános érvennyel mondja ki ez utóbbi elsőbbségét. A jogszabállyal alapított elővásárlási jog esetén az azt alapító rendelkezés határozza meg az elővásárlási jogra jogosultak egymás közötti rangsorát is.

Az elővásárlási jog terhelhet ingót és ingatlant is, illetve gyakran terhel üzletrészt, továbbá lehet határozott vagy határozatlan időtartamra kötött.

Ingatlan esetében az elővásárlási jog a nyilvántartásba bejegyezhető, azonban – ellentétben pl. a szerződésen alapuló tulajdonjoggal – a szerződés megkötésével és nem a nyilvántartásba történő bejegyzéssel jön létre. Ugyanakkor ahhoz, hogy az mindenkivel szemben hatályos legyen, azt az ingatlan-nyilvántartásba, továbbá közhiteles nyilvántartásban nyilvántartott ingóság esetén annak a nyilvántartásába be kell jegyezni.

Ha az elővásárlási jog közhiteles nyilvántartásban nem szereplő dolgot terhel, vagy ha a jogot a nyilvántartásba nem jegyezték be és annak megsértésével kötnek a felek adásvételi szerződést, a jóhiszemű, ellenérték fejében szerző vevő ebben az esetben megszerzi a dolog tulajdonjogát. Ez a gyakorlat összhangban áll az ingatlan-nyilvántartásra vonatkozó közhitelesség elvével, vagyis a jóhiszemű és ellenérték fejében szerző javára az ingatlan-nyilvántartás tartalmát akkor is helyesnek és teljesnek kell tekinteni, ha az a valódi anyagi jogi jogállapottól eltér. Ilyen esetben a sérelmet szenvedett elővásárlási jog jogosult az eladótól kérheti kárának megtérítését.

Az elővásárlási jog gyakorlásának szabályairól a PK 9. sz. állásfoglalás adott tájékoztatást, melyet az új Ptk. hatálybalépésére tekintettel a PK 272. hatályon kívül helyezett, ugyanakkor a gyakorlatra várhatóan továbbra is hatással lesz azon kérdésekben, melyeket jogszabály nem rendez másként, továbbá a PK 9. sz. állásfoglalás számos rendelkezése a

törvény szövegébe való beépítéssel továbbra is fennmarad. Az elővásárlási jog egyes kérdései körben a PK 9. sz. állásfoglaláson kívül a 2/2009. (VI. 24.) PK vélemény is iránymutatásul szolgál.

Az elővásárlási jog gyakorlására főszabály szerint kizárólag adásvétel címén történő átruházás esetén van lehetőség, jogszabály azonban ettől eltérően is rendelkezhet.

Tekintettel arra, hogy a vételi ajánlatot teljes tartalmában kell elfogadni, így csere esetén ezen kitételbe beletartozik, hogy a cserebe kínált dolgot kell ellenszolgáltatásnak átadni. Ha az elővásárlási jog jogosultja nem rendelkezik ilyennel (pl. osztatlan közös tulajdonban álló ingatlan tulajdoni hányad esetén megfelelő mértékű tulajdoni hányaddal), akkor nincs lehetősége az elővásárlási jog gyakorlására. Ez a rendelkezés vonatkozik a cserevel vegyes adásvételi szerződések esetére is.¹¹

A bírósági gyakorlat szerint cserevel vegyes adásvétel esetén is gyakorolható az elővásárlási jog, ha megállapítható, hogy a csere elem az elővásárlási jog gyakorlásának kijátszása érdekében került az egységes okiratba. Ilyen például, ha az elővásárlási joggal terhelt ingatlanért két festményt és jelentős mértékű készpénzt adnak. Az ilyen esetekben mérlegelni kell, hogy a szerződésben az adásvétel vagy a csereelem dominál-e, melynek vizsgálatánál figyelembe kell venni, hogy a pénzszolgáltatás mekkora hányadot képvisel. Ezen túlmenően figyelembe kell venni a szerződéskötéskori akaratot is, mely tekintetében előfordulhat, hogy az eladó a számára előszereteti értékkel rendelkező vagyontárgy fejében mond le az elővásárlási joggal terhelt tulajdonjogáról. Ez utóbbi esetben az elővásárlási jog gyakorlásának nincs helye.¹²

Gazdasági társaságok esetében lehetőség van ingatlan tulajdoni hányadának a társaság jegyzett tőkéjébe való apportálásra, azonban ez a jogügylet nem minősül adásvételnek, mivel az ellenszolgáltatás nem vételár, hanem üzletrész, azaz jogok és kötelezettségek összessége, így az elővásárlási jog gyakorlására sincs lehetőség.¹³

Nem áll fenn az elővásárlási jog akkor sem, ha a megállapodás tárgya ajándékozással és adásvétellel vegyes életjáradéki szerződés. Az ilyen vegyes szerződések esetén ugyan különös figyelemmel kell vizsgálni, hogy annak valamelyik eleme nem az elővásárlási jog kijátszására irányul-e, azaz nem színlelt-e, különösen, ha azokat külön-külön okiratba foglalják.

¹¹ BH2009. 362, EBH2009. 1952

¹² EBH2010. 2133

¹³ BH2008. 68., BH1995. 589.

Ha azonban megállapítható, hogy a felek által elérni kívánt célt együttesen szolgálják, akkor az elővásárlási jog nem gyakorolható.¹⁴

Ha több dolgot együttesen, dologösszességként kívánnak értékesíteni, azonban abból nem mindegyiket, vagy nem azonos tartalommal terhel elővásárlási jog, akkor vizsgálendő, hogy azok jogi értelemben oszthatatlan szolgáltatást képeznek-e. Dologösszesség alatt egymással alkotórészi kapcsolatban nem álló, hanem egymással csak funkcionális kapcsolatban levő (tehát fizikailag osztható szolgáltatásnak minősülő, a gazdasági forgalomban azonban egységet alkotó) dolgokat értünk.¹⁵ A vételi ajánlatot az elővásárlásra jogosulttal ilyen esetben is közölni kell, aki a vételi ajánlat tartalmát csak teljes egészében fogadhatja el. Ha csak az elővásárlási jogával terhelt dolgot kívánja megvásárolni és arra nézve tesz elfogadó nyilatkozatot, akkor nyilatkozata új ajánlatnak minősül, így közte és a tulajdonos között a szerződés csak akkor jön létre, ha ajánlatát a tulajdonos elfogadja. Ha az eladó nem fogadja el, akkor a jogosultaknak lehetőségük van arra, hogy – szükség esetén – peres eljárásban bizonyítsák, hogy a szerződő felek az együttes értékesítést az elővásárlási jog kijátszása érdekében, visszaélésszerűen gyakorolták¹⁶. Ennek vizsgálata során megállapítandó, hogy a szolgáltatás jogi értelemben oszthatatlan-e, ha például *„ingatlan adásvétele esetén lehetséges például egy nagyobb és egy kisebb értékű ingatlan együttes eladása az eladhatóság, illetve a jobb eladhatóság érdekében, vagy az egy birtoktestet képező, együttesen nagyobb használati és forgalmi értékkel bíró ingatlanok, illetve több különálló ingatlanból álló, de egységes létesítmény, üzem, telephely együttes értékesítése. Ilyen esetekben az eladási illetve vételi szándék indokolhatóan több dolog közös értékesítésére irányul, nincs mód ezért arra, hogy azokból az elővásárlásra jogosult egyes dolgokat kiválogasson.”*¹⁷ Egyéb esetekben az elővásárlási jog jogosultja kérheti, hogy csak az általa kiválasztott, elővásárlási joggal terhelt dolgoknak a tulajdonjogát szerezze meg.

A fenti, dologösszességként történő, oszthatatlan szolgáltatások értékesítése esetén a jogirodalom a kiterjesztés jogának nevezi azt az esetet, ha elővásárlási joggal terhelt és nem terhelt dolgokat együttesen értékesítenek, mely során az elővásárlási jogosult élni kíván jogával, és az eladó kérheti, hogy a jogosult valamennyi dolog tulajdonjogát megvegye, azaz az elővásárlási jogát terjesszék ki.¹⁸

¹⁴ BH1997. 480.

¹⁵ 2/2009. (VI. 24.) PK vélemény

¹⁶ 2/2009. (VI. 24.) PK vélemény

¹⁷ EBH2010. 2226

¹⁸ CSEHI Zoltán: 30-31. o.

Az elővásárlási jog kijátszásának egyik eszköze lehet, ha a vevő először a dolog kismértékű tulajdoni hányadának tulajdonjogát szerzi meg csere vagy adásvétel útján, majd a fennmaradó részt tulajdonostársként, azaz elővásárlási jogosultként vásárolja meg. Ilyen esetben a bíróság megállapíthatja az első szerződés színleltségét.

Az elővásárlási jog célja

Ahhoz, hogy a szerződési szabadság elvét korlátozzák, valamilyen jogpolitikai célnak kell mögötte meghúzódnia, melyet mindig az egyes rendelkezéseket megfigyelve állapíthatunk meg.

A szerződéssel alapított elővásárlási jog mögött a felek egyedi érdekei húzódnak meg. Az elővásárlási jog kialakulásakor – ahogy arra fentebb utaltam – az a dolog eredeti tulajdonosát a vevőjével szemben illethette meg, mely mögött többek között annak eszmei értéke állhatott, különösen, ha a dolog valamilyen családi értéket képviselt vagy az eladót anyagi okok kényszerítették. Ugyanakkor ezzel az eszközzel a jogosultak befolyást szerezhettek a későbbi adásvételre, illetve annak vevőjére is.

A szerződésen alapuló elővásárlási jog betölthet biztosítéki szerepet is, különösen abban az esetben, ha elidegenítési és terhelési tilalom kikötésére nincs lehetőség, mivel így a tartozás jogosultja befolyást szerezhethet a dologra annak elidegenítésének esetén.

Megállapodás esetén gyakran alapítanak elővásárlási jogot bérleti szerződésekben, különösen, ha hosszútávú bérleti jogviszonyra számítanak, illetve ha a bérlet tárgya valamilyen gazdasági kötődésű ingatlan, pl. üzlethelység, ipartelep. Ezen jog célja a tulajdonos részéről, hogy így a bérlő a dolgot bizonyos mértékig „sajátjának” tekinti, így annak állammegóvásához a szükséges intézkedéseket megteszi.

A jogszabályon alapuló elővásárlási jog körében a tulajdonostársakat megillető jogosultság célja a közös tulajdon megszüntetése, hogy a dolog feletti rendelkezési jog minél kevesebb személy között osztódjon meg, illetve lehetőség szerint egy kézbe kerüljön; valamint a tulajdonostársak lehetőséget szereznek annak megakadályozására, hogy nem kívánatos személlyel kelljen a dologról együttesen dönteniük.

A tulajdonostársak elővásárlási joga mögött meghúzódó érdekek miatt lenne célszerű, ha a Ptk. a haszonélvezők javára is biztosítana elővásárlási jogot, mely által a tulajdonjog elemei egy kézbe kerülnének. Tekintettel arra, hogy a haszonélvezeti joggal terhelt dolog a haszonélvező

hozzájárulása és tudta nélkül is elidegeníthető, az elővásárlási jog biztosítása esetén megoldható lehet a tulajdonos és a haszonélvező közti érdekellentét problémája.

A mező- és erdőgazdasági földek tekintetében kikötött elővásárlási jog birtokpolitikai célokat szolgál, melyek közé elsősorban a gazdaságos művelésre alkalmas birtokméret kialakítása és a helyi gazdák támogatása sorolható. Az államot megillető elővásárlási jog a külföldiek tulajdonszerzésének, valamint a spekulációs célú vásárlásoknak a meggátolását szolgálja, mely a földárak megemelkedését vonná magával.

A gazdasági társaságokra vonatkozó elővásárlási jog – a tulajdonostársakat megillető joghoz hasonlóan – lehetőséget biztosít a társaság tagjainak arra, hogy az általuk nem kívánatos személyek taggá válását és ezáltal a társaság irányításában való részvételét megakadályozzák.

A közlés szabályai

Ahhoz, hogy az elővásárlási jog jogosultja élni tudjon ezen jogával, tudomást kell szereznie az adásvételi szerződésről és annak feltételeiről. Ebből adódóan, ha elővásárlási joggal terhelt dolgot kívánnak értékesíteni, az eladó köteles az ajánlatot a jogosulttal közölni, és ha ő azt elfogadja, a szerződést vele kell megkötnie. A közölt vételi ajánlat *„olyan szerződéskötési szándékot kifejező, címzett jognyilatkozat, amely tartalmazza a megkötendő szerződés lényeges, illetve az ajánlattevő által lényegesnek minősített tartalmi elemeit”*.¹⁹

A régi Ptk. 373. §-a alapján a tulajdonos a kapott ajánlatot a szerződés megkötése előtt köteles az elővásárlásra jogosulttal közölni. Ezzel összhangban állnak az új Ptk. rendelkezései is, mely szerint az ajánlatot még az elfogadása előtt közölni kell. Ugyanakkor a régi Ptk. kommentár alapján kizárólag az elfogadott ajánlatot kell közölni a jogosulttal, amit a bírói gyakorlat is megerősített, megállapítván, hogy *„elfogadott vételi ajánlat nélkül nincs lehetőség arra, hogy az elővásárlásra jogosult a tulajdonoshoz intézett nyilatkozatával közte és az eladó között hozza létre a szerződést”*.²⁰ Az új Ptk. 6:222. § (1) bekezdése már kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a tulajdonos az elfogadni szándékozott vételi ajánlatot köteles a jogosulttal közölni.

¹⁹ KOLLÁR Márta - WELLMANN György: 3. o.

²⁰ BH1999. 63.

Ugyan a jogszabály a kapott ajánlat közlését írja elő, természetesen előfordulhat az az eset is, hogy ő tesz ajánlatot a vevőnek, aki azt elfogadja. Ez azonban a törvényi megfogalmazás ellenére sem mentesít a közlési kötelezettség alól.

A fentieknek megfelelően az eladó nem minden ajánlatot köteles közölni a jogosulttal, csak azt, amelynek a feltételeit elfogadta. Ezt a közlést úgy tekinthetjük mint a jogosultnak tett ajánlatot, mely tény az új Ptk. megerősíti. Az új jogszabályi rendelkezés alapja az, hogy a jogirodalom szerint vitatható volt, hogy vajon ez az ajánlat eredményez-e ajánlati kötöttséget, tekintettel arra, hogy a Ptk. 211. § (1) bekezdése szerint az ajánlattevő kizárhatja azt, ugyanakkor ebben az esetben annak elfogadásával nem jönne létre szerződés.

A probléma alapja, hogy a törvény szerint *„az elővásárlási jog gyakorlása az ajánlattétel és a szerződéskötés közé ékelődik be: a harmadik személy által tett ajánlatot közölni kell az elővásárlási jog jogosultjával, s csak ha a jogosult úgy nyilatkozik, hogy nem kíván élni elővásárlási jogával, vagy letelik a nyilatkozatra nyitva álló határidő, akkor adhatja el a tulajdonos a dolgot [Ptk. 373. § (2) bekezdés], vagyis akkor köthetné meg a szerződést. Ezt erősíti az a mozzanat is, amely szerint ebben az időpontban rögzülnek véglegesen a szerződés feltételei, hiszen a közölt ajánlatnál kedvezőbb feltételekkel is megköthető a szerződés”.*²¹

A kialakult gyakorlat szerint az eladó és a vevő megkötí az adásvételi szerződést, melynek lényeges tartalmi elemeiről tájékoztatják a jogosultat, tehát a felek már az ajánlat közlését megelőzően megkötik a szerződést azzal a kikötéssel, hogy annak hatálya az elővásárlási jog nem gyakorlásától függő hatállyal áll be. Ez a megoldás hatékonyabban veszi figyelembe a felek érdekeit, mint a jogszabályban felvázolt modell. Ugyanakkor a jogirodalom szerint *„ha felek a gyakorlatban formálisan szerződést kötnek is egymással, az jogi értelemben csak a felek szerződéses nyilatkozatainak tekinthető, amelyek még nem hoznak létre szerződést, a szerződés ugyanis csak az elővásárlási jog gyakorlásától függően jöhet létre.”*²² Az új Ptk. a jogirodalom által javasolt módon rendezi e problémát a kérdés egyértelmű megválaszolásával.

Az elfogadott ajánlatot teljes terjedelemben kell közölni, és a jogosultakat megfelelő határidővel kell felhívni a nyilatkozattételre.

Ha a vételi ajánlat nem minden lényeges elemét közli, akkor a közlés alkalmatlan lesz joghatás kiváltására, *„s ezért bekövetkezik az*

²¹ KISFALUDI András: 12. o.

²² A Polgári Törvénykönyv – magyarázatokkal

*elővásárlási jog sérelme, vagyis ugyanúgy kell értékelnünk a helyzetet, mintha egyáltalán nem történt volna közlés”.*²³

A bírói gyakorlat alapján²⁴ nem elegendő az elővásárlási jog jogosultjával azt közölni, hogy a tulajdonos a dolgot el kívánja adni és felhívni a jogosultat, hogy nyilatkozzon vételi szándékáról. A jogosultat arról is tájékoztatni kell, hogy az eladó és a vevő között az ajánlat elfogadásra került. Ez a kitétel összhangban van azon jogirodalmi állásponttal, mely szerint önmagában „*az a körülmény, hogy a tulajdonos elhatározza, hogy eladja a dolgát, még nem nyitja meg az elővásárlási jog gyakorlásának lehetőségét, még akkor sem, ha valamilyen módon egyértelműen bizonyítani lehetne a szándék meglétét.*”²⁵ A korábbi²⁶ bírói gyakorlattal ellentétben a jelenlegi²⁷ alapján a vételi ajánlatnak arra is ki kell térnie, hogy pontosan ki a vevő személye, akkor is, ha az tárgyi ügyben a jogosult döntését nem befolyásolta volna.

A nem teljes terjedelemben közölt vételi ajánlat esetén a jogosult kérheti annak kiegészítését, például arra vonatkozóan, hogy az ingatlan lakottan vagy üresen kerül-e értékesítésre.²⁸

A Legfelsőbb Bíróság egy 1995-ös döntése²⁹ értelmében a közlés feltételeinek megfelel, ha a felek az előszerződést küldik meg a jogosultnak, amit követően ugyanolyan tartalommal létrejön közöttük az adásvételi szerződés. Ennek oka abban található, hogy a megküldött előszerződés minden lényeges feltételt tartalmazott.

A vételi ajánlatot közölni lehet a szerződés vagy annak tervezete megküldésével is, de az is elegendő, ha a felek minden lényeges körülményt külön nyilatkozatban közölnek. Ingatlan esetében a vételi ajánlatot írásban kell közölni. Közöltnak akkor tekinthető a vételi ajánlat, ha a jogosult arról szóban tudomást szerzett, vagy az írásbeli üzenet hozzá megérkezett. Ha az eladó valótlan tartalmú vételi ajánlatot közölt, a sérelmet szenvedett jogosult a tudomásszerzéstől számítva akkor is gyakorolhatja az elővásárlási jogot, ha a korábbi ajánlatra nemlegesen nyilatkozatot tett. A jogosult lemondása vagy hallgatása esetén az adásvételi szerződés a közölt feltételekkel, vagy annál az eladó számára kedvezőbb feltételekkel köthető meg.

²³ KISFALUDI András: 16. o.

²⁴ EBH2002. 721.

²⁵ KISFALUDI András: 10. o.

²⁶ BH1980. 130.

²⁷ BH2005. 112

²⁸ BDT2009. 1978, Megjelent: Bírósági Döntések Tára 2009/3/40.

²⁹ BH1995. 568.

Ha a vételi ajánlat közlését követően a felek között a szerződés mégsem jön létre, de később újra megállapodnak – akár azonos feltételekkel – a jogosulttal ismét közölni kell az új ajánlatot.

A mező- vagy erdőgazdasági föld körébe nem tartozó ingatlanok esetében a tulajdonjog bejegyzése iránti kérelemhez mellékelni kell az elővásárlási jog jogosultjainak lemondó nyilatkozatát vagy annak igazolását, hogy a vételi ajánlatot a jogosult átvette.

A vételi ajánlatot minden jogosulttal közölni kell, még azzal is, akiről az eladó tudja, hogy a tulajdonszerzési korlátozás alá esik, ugyanakkor az új Ptk. rendelkezései alapján nem terheli e kötelezettség a tulajdonost, ha annak teljesítése a jogosult tartózkodási helye vagy más körülmény miatt rendkívüli nehézséggel vagy számottevő késedelemmel járna. A kodifikálás a korábbi PK 9. sz. állásfoglalás alapján kialakult gyakorlatot erősíti meg, mely a szerint *„a közlési kötelezettség alól mentesítő kivételnek számíthat a tulajdonostársak viszonylag nagy száma is.”* Azokkal, akikkel szemben a közlés nehézségbe nem ütközik, az ajánlatot közölni kell, még akkor is, ha nagy is a tulajdonostársak száma. Különösen fennáll a közlési kötelezettség azzal a tulajdonostárssal szemben, aki jelentősebb hányadban tulajdonos, feltéve természetesen, ha a közlés egyébként nem ütközik nehézségbe, pl. lakóhelye az ingatlan-nyilvántartás adataiból sem állapítható meg.

Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény végrehajtásáról szóló 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet 75. § (3) bekezdése értelmében is, ha a nyilatkozat beszerzése a jogosult tartózkodási helye vagy más körülmények miatt rendkívüli nehézséget okoz, és ezt a tényt a felek valószínűsítik, akkor kérhetik, hogy a földhivatal tekintszen el a nyilatkozattól. A gyakorlat alapján ez akkor fordul elő, ha az adásvétel tárgyát megalapítás előtt álló társasház, teremgarázs vagy mező- vagy erdőgazdasági föld körébe tartozó ingatlan képezi, mely osztatlan közös tulajdonban áll, különösen, ha a tulajdonostársak között külföldi lakcímmel rendelkező személyek is találhatóak. Ezekben az esetekben a gyakorlatban a felek között használati megállapodás van érvényben, és laikusként sokszor nem is tekintik egymás tulajdonostársnak.

Arról, hogy mikor kell közölni az elővásárlási jog jogosultjával az ajánlatot, nincs kifejezett jogszabályi rendelkezés, csupán annyi, hogy az Inyvtv. rendelkezési alapján a tulajdonjog bejegyzését meg kell előznie.

Ha a tulajdonos szerződést köt a vevővel, azonban az ajánlatot nem közli a jogosulttal, majd felbontják a szerződést, melynek létezéséről az elővásárlási jog jogosultja ezt követően szerez tudomást, az elővásárlási

jog akkor is gyakorolható, azaz az elővásárlási jog sérelmével kötött szerződésnek a jogosulti tudomásszerzést megelőző felbontása a jogosultra nem hat ki, mert a tulajdonosnak az elővásárlásra jogosulttal szembeni közzététtségét nem szünteti meg.³⁰

A közzétét módjára egyes jogszabályok külön rendelkezéseket tartalmaznak, például az erdő- és mezőgazdasági földek esetén. Ebben a témában 2014. március 1-jétől kezdődően alapvető változások következtek be.

Azt megelőzően, a termőföldről szóló 1994. évi LV. tv. rendelkezései szerint az eladó az elfogadott ajánlatot köteles volt az ingatlan fekvése szerint illetékes önkormányzat hirdetőtáblájára 60 napig kifüggesztetni, melynek letelte után a jegyző megküldte számára az esetlegesen beérkezett elfogadó nyilatkozatokat, illetve amennyiben nem érkezett nyilatkozat, az ezt megállapító záradékkal ellátott vételi ajánlatot. Az eladó ezzel egyidejűleg köteles volt az ajánlatát a Magyar Állam mint első helyen elővásárlásra jogosult képviselőjében eljáró Nemzeti Földalapkezelő Szervezet részére is megküldeni. Amennyiben 60 napon belül nem érkezett elfogadó nyilatkozat, a hallgatást úgy kellett tekinteni, hogy az elővásárlási jogot nem kívánják gyakorolni.

Ha egyetlen elővásárlási jog jogosult sem tett elfogadó nyilatkozatot, a felek kérhették a földhivaltól a vevő tulajdonjogának bejegyzését.

2014. március 1-jétől követően kifüggesztett vételi ajánlatok esetében a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII tv., azaz a Földforgalmi törvény alapján (mely már nem használja a termőföld kifejezést) a felek a megkötött adásvételi szerződést kötelesek megküldeni a jegyző részére. Itt tehát a törvény a Ptk. rendelkezéseitől eltérően elsőként a szerződés megkötését írja elő, majd csak ezután kerül sor az ajánlat közzétetésére. A gyakorlat alapján ezek a szerződések továbbra is azt a kitételt tartalmazzák, hogy a megállapodás hatályosulásának feltétele, hogy egyik elővásárlási jogosult sem éljen a törvény adta lehetőségével. Az új szabályozás alapján a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet részére a vételi ajánlatot nem kell külön megküldeni. A szerződés megküldése után a jegyző a továbbra is 60 napos határidő lejártát követően az iratokat nem az eladó, hanem a mezőgazdasági igazgatási szerv, azaz jelenleg a másodfokon eljárni jogosult megyei földhivatal részére küldi meg.

A mezőgazdasági igazgatási szerv megvizsgálja az érvényességi és hatályosulási feltételeknek való megfelelést, valamint az elővásárlási

³⁰ 2/2009. (VI. 24.) PK vélemény

jogra irányadó szabályok betartását, és annak maradéktalan teljesülése esetén megkeresi a helyi földbizottságot. Tekintettel arra, hogy a helyi földbizottságok még nem álltak fel, jelenleg³¹ az Nemzeti Agrárgazdasági Kamara területi szervei látják el ezt a feladatot.

A helyi földbizottság 15 napon belül dönt arról, hogy a törvényben meghatározott értékelési szempontok alapján a megküldött adásvételi szerződést jóváhagyja vagy a jóváhagyást megtagadja. Amennyiben a helyi földbizottság nem nyilatkozik, a „hallgatás beleegyezés” elvével ellentétben a jóváhagyást megtagadottnak kell tekinteni.

A helyi földbizottság döntése alapján a mezőgazdasági igazgatási szerv ismételtén megvizsgálja a szerződést, és dönt annak jóváhagyásáról vagy megtagadja azt.

Ha az eljárás során a jegyzőnél több elővásárlási jog jogosult is tett szabályszerű elfogadó nyilatkozatot, akkor mind a mezőgazdasági igazgatási szerv, mind a helyi földbizottság köteles valamennyi elővásárlási jog jogosult szempontjából döntést hozni.

Ha több, azonos ranghelyen álló jogosult javára is jóváhagyó döntés hozatalára van lehetőség, a mezőgazdasági igazgatási szerv felhívja az eladót, hogy a jogosultak közül válasszon. Ha az eladó a felhívás ellenére sem nyilatkozik, a mezőgazdasági igazgatási szerv jelöli ki azt az elővásárlási jogosultat, aki a vevő helyébe lép. A mezőgazdasági igazgatási szerv a döntését közli az eladóval, az adásvételi szerződés szerinti vevővel, valamint azokkal az elővásárlásra jogosultakkal, akik az adásvételi szerződésre elfogadó jognyilatkozatot tettek, továbbá a helyi földbizottsággal.

A mezőgazdasági igazgatási szerv döntésével szemben jogorvoslatként csak bírósági felülvizsgálat kezdeményezhető.

A felek ezt követően kérhetik az illetékes földhivataltól a tulajdonjog bejegyzését.

Az elfogadás szabályai

A fentebb írtak alapján a lemondás lehet hallgatólagos is, de ha az elővásárlási jog jogosultja élni kíván a jogával, az ajánlatot teljes terjedelmében köteles elfogadni, annak rendelkezéseitől nem térhet el. Az

³¹ Jelen mű lezárásának dátuma: 2014. május 30.

elfogadó nyilatkozatnak komolynak, a teljesítőkészségnek és képességnek pedig valóságosnak kell lennie és az ajánlat elfogadásakor fenn kell állnia.

Az elfogadó nyilatkozatot a Legfelsőbb Bíróság nem tartotta joghatás kiváltására alkalmasnak abban az esetben,³² amikor a jogosult úgy nyilatkozott, hogy a vételi ajánlatban szereplő szerződéskötéskor készpénzben történő fizetéssel szemben 30 napon belül tudja a vételárat megfizetni, mivel az összeg nem állt rendelkezésére. Az elővásárlási jog jogosultja nem kérhet részletfizetést sem, ha a vételi ajánlat azt nem tartalmazta, valamint ha az ajánlat a bruttó vételárat tartalmazta, akkor azt köteles teljesíteni.³³ A bíróság gyakorlata³⁴ értelmében az elfogadó nyilatkozat nem a vételi ajánlat teljes terjedelmére vonatkozik, ha a jogosult a vételárba be kívánja számítani követelését.

Ha a jogosult elfogadja a vételi ajánlatot, az eladó azt már nem módosíthatja. A Legfelsőbb Bíróság egy 2011-es döntése³⁵ értelmében nincs lehetőség *„arra, hogy a vételi ajánlat közlését és elfogadását követően az eredeti szerződő felek – korábban végzett értéknövelő beruházásokra hivatkozva – az elővásárlási jogát gyakorló féltől további összegeket követeljenek.”* A tárgyi ügyben a vevő meg kívánta vásárolni azt az ingatlanrészt, melyben már évek óta lakott, és amelyen értéknövelő, de tulajdonközösséget nem létesítő beruházásokat eszközölt. A vételár megállapításánál ugyan tekintettel voltak a beruházásokra, azt azonban nem foglalták bele sem a szerződésbe, sem a tulajdonostársnak eljuttatott felhívás nem utalt rá. Miután az elővásárlási jog jogosultja élni kívánt a jogával a felek által meghatározott vételáron, a vevő (viszontkeresetében) kérte a beruházások költségének megtérítését a jogosulttól; azonban erre a bíróság döntés értelmében nem volt lehetősége.

A vételi ajánlat közlésekor annak elfogadására a körülmények által indokolt határidőt kell szabni. Az ügyleti tárgyalásokban általában részt nem vevő elővásárlási jogosultnak ebből a sajátos helyzetéből folyik, hogy vele szemben az ajánlat elfogadásának határidejére vonatkozó rendelkezését nem lehet mereven alkalmazni, az összes körülményre tekintettel kell lenni. *„A határidő megfeleltetésének eldöntéséhez mérlegelni kell az összes körülményt, törekedve a tulajdonostársak és a vételi ajánlatot tevők jogos érdekeinek összehangolására, a polgári jogi alapelvek – a jóhiszeműség és tisztesség – követelményének érvényesülésére. A határidő nem lehet olyan rövid, hogy az elfogadás*

³² BH2005. 320

³³ BH1996. 433.

³⁴ EBH2003. 854

³⁵ BH2011. 8

*tekintetében tulajdonostársi döntés meghozatalát lehetetlenné tegye, vagy számottevően megnehezítse, és nem lehet olyan hosszú sem, hogy huzamos ideig függő helyzet maradjon fenn.*³⁶

Ha az eladó a fenti kitételnek megfelelő határidőt szabott az elfogadó nyilatkozat megtételére, akkor a megjelölt időpontig a nyilatkozatnak meg is kell hozzá érkeznie, azaz a határidő anyagi jogi természetű. Ha a jogosult a nyilatkozatát több eladó részére is postázza, a legkorábbi átvétel időpontját kell figyelembe venni.³⁷

A gyakorlatban általában 5-8 napot határoznak meg az elfogadó nyilatkozat megtételére.

Az elővásárlási jog a régi Ptk. alapján nem volt átruházható, ezért annak jogosultja e jogát nem gyakorolhatta harmadik személy érdekében, így a bíróság semmisnek nyilvánította az a megállapodást, ahol egy elővásárlási joggal nem rendelkező személy megbízta az egyik tulajdonostársat, hogy az éljen az elővásárlási jogával az általa átutalt összegből azzal a kikötéssel, hogy az adásvétel lebonyolítását követően azt apportálja.³⁸ Az új Ptk. a fentiekben már leírtak szerint lehetőséget ad az átruházásra.

Az elővásárlási jog megsértésének következményei

Ha az elővásárlási jog megsértésével kötnek a felek szerződést, akkor a jogosult kérheti annak megállapítását, hogy a jogügylet vele szemben hatálytalan, azonban azzal egyidejűleg köteles elfogadó nyilatkozatot is tenni.

A hatálytalanságból eredő igényeket az új Ptk.-ban meghatározottak szerint a jogosult a szerződéskötésről való tudomásszerzéstől számított harminc napon belül érvényesítheti, de legkésőbb a szerződéskötéstől számított három éven belül van rá lehetősége. A három éves igényérvényesítési időt a Ptk. a bizonytalan jogi helyzet minél gyorsabb lezárásának érdekében vezeti be.

Az elővásárlási jog sérelmére és a gyakorolt vételi jogra alapított kereseti kérelemnek arra kell irányulnia, hogy a bíróság az eladó és vevő között létrejött szerződés vele szembeni hatálytalanságát és azt állapítsa meg, hogy a szerződés közte és az eladó között jött létre. A szerződéssel

³⁶ BDT2009. 1951 Megjelent: Bírósági Döntések Tára 2009/1/13.

³⁷ BDT2009. 1951 Megjelent: Bírósági Döntések Tára 2009/1/13.

³⁸ BH1999. 513

érintett valamennyi félnek perben kell állnia. A perben tipikusan az eladó mint I. rendű alperes, a vevő mint II. rendű alperes szerepel, továbbá azok az elővásárlási jog jogosultak is alperesek lehetnek, akik nem tettek lemondó nyilatkozatot, és akiknek elővásárlási joga megelőzi vagy azonos a felperesével. Ezeket a személyeket a felperesi elővásárlási jog túrására kérhetik kötelezni.

A PK 9. sz. állásfoglalás rögzítette, hogy ha az elővásárlási jog jogosultja a bíróságtól keresetében kéri, hogy a sérelmére megkötött adásvételi szerződés vele szembeni hatálytalanságát állapítsák meg, egyúttal a vételi ajánlatot elfogadó nyilatkozatot is tennie kell. Az eljárás során a bíróságnak azt is vizsgálnia kell, hogy a jogosult a teljesítésre is képes-e. Az elfogadó nyilatkozat folytán az eladó és a jogosult között az adásvételi szerződés létrejön, így az ebből eredő követelések is érvényesíthetők ugyanebben a perben (pl.: a birtokba lépést követelheti az eredeti vevőtől).

Ha a felek az elővásárlási jog megsértésével kötnek adásvételi szerződést, melynek okán a jogosult bírósághoz fordul, ahol megállapítják, hogy a szerződés közte és az eladó között jött létre, a jogerős ítéletben az ingatlan átadására kijelölt napig tartó időre használati díj nem követelhető az eredeti vevőtől.³⁹

Közös tulajdonban álló ingatlan esetén a földhivatal a bejegyző határozatot megküldi a tulajdonostársaknak is, akik a határozat ellen fellebbezéssel élhetnek, illetve annak megváltoztatása iránt keresetet indíthatnak.

Az elővásárlási jog jogosultjainak köre – az elővásárlási jog egyes esetei

A fentebb megfogalmazottak alapján elővásárlási jog alapulhat szerződésen és jogszabályon. Alább a törvényen alapuló elővásárlási jog egyes eseteit tárgyaljuk, külön kitérve arra az eshetőségre is, ha több elővásárlási jog jogosult is van.

³⁹ BH2009. 243

Több elővásárlási jogosult

Gyakori eset, hogy egy jogügylet esetén több elővásárlási jog jogosult is van, akik közül esetleg többen is élni kívánnak ezen jogukkal. Ilyen esetekre a Ptk. határozza meg a közöttük fennálló rangsort.

A szerződéssel keletkeztetett elővásárlási jogot megelőzi a jogszabályon alapuló elővásárlási jog. Ennek oka, hogy a törvényen alapuló elővásárlási jog a felek akaratától függetlenül fennáll, így az egyszerűen kijátszható lenne egy szerződéssel alapított elővásárlási joggal.

A Ptk. a tulajdonostársak körében rögzíti, hogy ha azon kívül egyéb jogszabály is elővásárlási jogot biztosít valamely személy részére, főszabályként a külön jogszabályban biztosított jog megelőzi a tulajdonostárs elővásárlási jogát.

Ha több, azonos rangsorban álló elővásárlási jog jogosult is elfogadó nyilatkozatot tesz, akkor erről a tényről az eladó köteles őket tájékoztatni, akik nyolc napon belül nyilatkozatukat visszavonhatják. Ha többen is fenntartják a nyilatkozatukat, akkor ők *„egymás közötti érdekeltségük arányában szereznek közös tulajdont”*, melynek meg nem állapíthatósága esetén egyenlő arányban szereznek közös tulajdont. A törvény nem tér ki arra az esetre, ha az összes jogosult visszavonja a nyilatkozatát, mely esetben véleményem szerint a tulajdonos az eredeti vevővel kötheti meg a szerződést.

Tulajdonostársak

Közös tulajdonban álló dolog esetén a tulajdonosok külön jogosultak rendelkezni a tulajdonukban álló dologról, mely jog azonban korlátozott, mivel a régi Ptk. kommentár szerint *„a birtoklás, használat és haszonszedés jogának átengedése során ugyanis a tulajdonostárs az őt megillető jogokról is csak úgy rendelkezhet, hogy azzal a többiek jogát és a dologhoz fűződő törvényes érdekét ne sértse.”* Ezzel összhangban Polgári Törvénykönyv 5:81. § (1) bekezdése alapján közös tulajdonban álló dolog esetén a tulajdonostársakat értékesítés esetén harmadik személlyel szemben elővásárlási jog illeti meg.

Az elővásárlási jog csak adásvételi szerződés kötése esetén áll fenn, és csak akkor, ha a vételi ajánlatot tevő nem rendelkezik tulajdoni illetőséggel, azaz kívülálló, harmadik személynek tekinthető.

A tulajdonostársak elővásárlási jogának vizsgálatában első lépésként azt kell megállapítani, hogy kit tekintünk tulajdonostársnak. Ez a kérdés jellegüknél fogva elsősorban ingatlanok esetében merül fel, ahol a válaszhoz az ingatlan-nyilvántartás adataiból kell kiindulni. Jogátruházásról kiállított okiraton alapuló tulajdonjog az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzéssel keletkezik, vagyis a bejegyző határozat konstitutív jellegű. A beadvány benyújtása napján a kérelem széljegyre kerül, a bejegyző határozat a kérelem benyújtásának napjára visszamenőleges, ex tunc hatályú.

Tekintettel arra, hogy a széljegyzést követően a kérelem elutasításra is kerülhet, a döntéshozatalig *„egy függő jogi helyzet áll fenn, ami azt a kötelezettséget hárítja az eladó tulajdonostársra, hogy a kapott vételi ajánlatot mind az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tulajdonostárssal, mind pedig azzal a személlyel is közölje, akinek a tulajdonjog bejegyzése iránti beadványa iktatószámát a tulajdoni lapra széljegyként feljegyezték”,*⁴⁰ azonban a függő jogi helyzet okán a széljegyen szereplő személy az elővásárlási jogot csak a tulajdonjogának bejegyzését követően gyakorolhatja. Tekintettel arra, hogy az elfogadó nyilatkozat csak az általában elvárható határidőn belül tehető meg, ha ezen időtartam alatt nem kerül sor a tulajdonjoga bejegyzésére, akkor – a forgalom biztonságának elvére is figyelemmel – nincs lehetősége érvényes elfogadó nyilatkozat tételére.

A fenti álláspontot az új Ptk. deklarálja is, melynek 5:171. § szerint, ha valamely jogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték, vagy ha valamely tényről oda feljegyezték, senki sem hivatkozhat arra, hogy annak fennállásáról nem tudott, mely rendelkezés megfelelően irányadó az ingatlan-nyilvántartásban széljegyzett kérelmek kapcsán a folyamatban lévő eljárás tényére és tárgyára is.

Ha egy személynek egy ingatlan esetén kötelmi jogi jogcíme van, és a tulajdonjog bejegyzése iránti kérelmét az ingatlan-nyilvántartásban széljegyként feltüntették, fentiek alapján megilleti az elővásárlási jog. Kérdéses lehet, hogy ilyenkor az ingatlan-nyilvántartásban tulajdonosként szereplő eladót szintén megilleti-e ez a jog. A Legfelsőbb Bíróság döntése⁴¹ alapján ilyenkor *„az eladó és a vevő, mint a szerződés alapján az eladó helyébe lépő jogutód, egymás közötti viszonyukban jogosultak eldönteni, hogy melyikük él az elővásárlási joggal.”* A függő jogi helyzetre tekintettel ilyenkor a döntés csak akkor hozható meg, ha a tulajdonjog bejegyzésének kérdése elbíráláták. A vételi ajánlatot a bejegyzett

⁴⁰BH2007. 231, EBH2006. 1508, megerősítve a 2/2009. (VI. 24.) PK véleményben

⁴¹ BH2007. 90

tulajdonosokkal is közölni kell, melyet az is indokol, hogy több tulajdonostárs esetén a széljegyen szereplő adatokból nem állapítható meg az eladó személye, valamint az sem, hogy az eladó az egész tulajdoni illetőségét kívánja-e értékesíteni. Az eladó esetleges elfogadó nyilatkozata azonban csak akkor hatályos, ha a vevő tulajdonjogát nem jegyzik be, vagy kisebb tulajdoni hányaddal, de továbbra is tulajdonos marad.

Abban az esetben, ha van az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonostárs (pl. örökös, elbirtokló, házastárs), és ilyen személyről az eladó tudomással bír, akkor a vételi ajánlatot vele is közölnie kell. Ugyanakkor *„az ingatlan-nyilvántartáson kívüli résztulajdonos esetében a közlési kötelezettség elmulasztásából folyó jogkövetkezmények nem alkalmazhatók azzal a vevővel szemben, aki a szerződés megkötésénél jóhiszeműen járt el.”* Amennyiben az ilyen jóhiszemű vevő tovább értékesíti az ingatlant, az elővásárlási jog nem éled fel, az kártérítési igénybe fordulhat át.⁴²

Társasház alapítása esetén lehetőség van arra, hogy a külön tulajdonban álló albetétek tulajdonosai részére elővásárlási jogot biztosítsanak egymás javára. A gyakorlatban problémát okozhat, ha ezt az elővásárlási jogot csak a társasház törzslapjára jegyzik fel, a vevő azonban csak az albetét lapját tekinti meg.

Az új Ptk. rögzíti azt is, hogy a tulajdonostársak az elővásárlási jogot az érintett tulajdoni hányadra tulajdoni hányaduk arányában gyakorolhatják. Itt változást hoz a korábbi szabályokhoz képest a törvény, mert a régi jogszabály szerint főszabályként egymás között egyenlő arányban gyakorolhatták az elővásárlási jogot. Ha közöttük megegyezés nem jön létre, de van olyan tulajdonostárs, aki – akár másik tulajdonostárssal közösen – az érintett tulajdoni hányadra magáévá teszi az ajánlatot, az elővásárlási jog egyedül őt vagy őket illeti meg. Ha több ilyen – egyedül fellépő – tulajdonostárs van, közülük a tulajdonos választ, mely mögött az elhúzódó eljárások megelőzéséért áll, ugyanakkor ez a szerződési szabadság körében a szerződőpartner megválasztásának lehetőségéhez való visszatérést is jelent.

A fenti indok mellett az eladó választási jogának az is az alapja, hogy *„a több egy sorban elővásárlásra jogosultat egyetemleges jogosultaknak kell tekinteni. A jogosulti egyetemlegesség szabálya szerint, ha a követelés több jogosultat úgy illet meg, hogy mindegyik az egész szolgáltatást követelheti, de a kötelezettet egyszeri szolgáltatás terheli, a kötelezettség*

⁴² EBH2005. 1301

*minden jogosulttal szemben megszűnik, amennyiben bármelyik jogosult kielégítést kap.”*⁴³

Ha valamelyik tulajdonostárs élni kívánt az elővásárlási jogával, a PK 9. sz. állásfoglalás alapján megtehetette, hogy azt közösen gyakorolja a vele együttélő, de nem tulajdonos házastársával. A házastárs önállóan nem gyakorolhatta az elővásárlási jogot, kivéve, ha a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény 27. §-a alapján ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonostársnak kellett tekinteni. Véleményem szerint ez a gyakorlat – kodifikáció hiánya ellenére, de a házastársi közös vagyont szabályozó Ptk. 4:37. §-ára tekintettel – a jövőben is fenn fog maradni.

A tulajdonostársat az elővásárlási jog abban a jogesetben⁴⁴ is megillette, ahol az ingatlan összes tulajdonosa eladóként szerepelt, azonban a tulajdonjog bejegyzését követően az egyikük a bejegyző határozat ellen eredményesen jogorvoslással élt, és megállapították, hogy a szerződés az ő vonatkozásában érvénytelen volt.

Egy, a Legfelsőbb Bíróság elé került ügyben⁴⁵ a vevő megvásárolta egy több személy tulajdonában álló ingatlanból az egyik tulajdonostárs illetőségét. Ezt követően, még további tulajdonostársaktól vásárolt, mely eljárásban nem értesítették a többi elővásárlási jog jogosultat az ügyletről, hiszen az adásvételre tulajdonostársak között került sor. A tulajdonjog bejegyzését követően a vevő felbontotta azt a szerződést, mellyel eredetileg tulajdonostárs lett, majd egy újabb adásvételi szerződéssel ismét megvásárolta az érintett tulajdoni hányadot. Az egyik, a hivatkozott jogügyletekben nem érintett tulajdonostárs keresetben kérte, hogy a bíróság állapítsa meg az adásvételi szerződések vele szembeni hatálytalanságát, mivel a perbeli ingatlan vonatkozásában megkötött szerződések esetében élni kíván elővásárlási jogával. A vizsgálendő kérdés tehát az volt, hogy a vevő tulajdonostársként gyakorolhatta-e az elővásárlási jogát, ha az első adásvételi szerződést a megkötésére visszamenő hatállyal felbontották. A bíróság ítéletében megállapította, hogy az első szerződés felbontásával a szerződés *„annak megkötésére visszamenő hatállyal megszűnt, azaz olyan helyzet keletkezett, mintha a szerződést meg sem kötötték volna.”* Ennek megfelelően úgy kell tekinteni, mintha a később kötött szerződések időpontjában az ingatlan bejegyzett tulajdonosai közt a vevő nem

⁴³ 2/2009. (VI. 24.) PK vélemény

⁴⁴ BH1975. 526

⁴⁵ BH 2011. 67

szerepelt volna, tehát ezen szerződések megkötésekor a felperes elővásárlási jogát megsértették.

További speciális eset, ha teremgarázsban fennálló tulajdoni hányadot (tipikusan beállóhelyet) értékesítenek egy külön albetétet képező lakással együtt, dologösszességként. Amint azt a Legfelsőbb Bíróság kifejtette,⁴⁶ a közös tulajdon esetén az elővásárlási jog célja annak megakadályozása, hogy a tulajdonostársak száma tovább növekedjen, a tulajdoni hányadok elaprózódjanak. Ebből adódóan az osztatlan közös tulajdonban álló gépkocsi-tárolókra is vonatkozik az, hogy főszabályként a tulajdonostársakat megilleti az elővásárlási jog. Ugyanakkor „*az életviszonyok változása és az életkörülmények fejlődése nyomán ma már kétségtelen és köztudott, hogy egy személy külön tulajdonában levő öröklakás és gépkocsi-tároló olyan egybetartozó tárgyai a személyi tulajdonnak, amelyek iránt a magánszemélyek közötti ingatlanforgalomban az egyre növekvő kereslet együttesen jelentkezik, s ennek értéknövelő hatása is nyilvánvaló.*” A lakás és a gépkocsi-tároló együttes értékesítése a vevő, az ezáltal elérhető magasabb vételár pedig az eladó jogos érdeke, melyből következően ez nem minősül az elővásárlási jog kijátszásának, továbbá ilyen esetben az elővásárlási jog gyakorlása nem szolgálná eredeti célját, így ilyen esetben a gépkocsibeálló tekintetében tulajdonostárs nem gyakorolhatja elővásárlási jogát.

A mező- és erdőgazdasági földekre vonatkozó elővásárlási jog

A Földforgalmi törvény a mező- és erdőgazdasági földekre a következő, meghatározott sorrendben elővásárlási jogot biztosít:

- a Magyar Állam,
- a földet használó földműves,
- szántó, rét, legelő és fásított terület művelési ágú föld esetén állattartó,
- a szántó, kert, szőlő, gyümölcsös művelési ágú föld esetén földrajzi árujelzéssel ellátott terméket előállító illetve ökológiai gazdálkodó,
- a helyben lakó szomszéd földműves,
- a helyben lakó földműves és
- a legfeljebb 20 km távolságra lakó vagy gazdálkodó földműves részére.

⁴⁶ BH1984. 270.

A tulajdonostárs Ptk.-ban biztosított elővásárlási joga a Magyar Államot megillető elővásárlási jog után következik.

A fentiek között az azonos rangsorban állók között az elővásárlási jogosultak sorrendjét is meghatározza a törvény, előbbre sorolva a családi gazdálkodót, a fiatal földművest, és végére sorolva a pályakezdő gazdálkodót. A törvény indokolása alapján az elővásárlásra jogosultak köre összhangban van a mezőgazdasági termelés racionalitásaival, valamint a hazai birtokviszonyok sajátosságaival.

A Földforgalmi törvény alapján elővásárlási jog nem áll fenn

- a közeli hozzátartozók közötti adásvétel;
- a tulajdonostársak közötti, a közös tulajdon megszüntetését eredményező adásvétel;
- a földnek támogatás feltételeként más földműves részére való átadásával megvalósuló adásvétel; valamint
- az önkormányzat közfoglalkoztatás és településfejlesztés céljára történő tulajdonszerzése esetén.

A törvény indokolása alapján ennek oka, hogy a „*családi vagyon átrendezése során indokolatlan külső szereplők számára hozzáférést biztosítani. A tulajdonközösségek megszüntetése olyan támogatandó cél, hogy az azt eredményező adásvételből is indokolt kizárni harmadik személyeket. A mezőgazdasági termelők gazdaságátadási támogatásának feltétele, hogy a földet meghatározott személy kapja meg, így fogalmilag sem helyénvaló elővásárlási jog biztosítása. Az önkormányzatok – a magyar állammal ellentétben – nem rendelkeznek kiemelt ranghelyű elővásárlási joggal, így a közcélú földszerzésük során indokolt kizárni az azt megakadályozni képes elővásárlási jogosultságot.*”

Erdőbirtokossági társulatra vonatkozó szabályok

Az elővásárlási jogra vonatkozóan speciális szabályok érvényesek erdőbirtokossági társulatok esetében. Az erdőbirtokossági társulatról szóló 1994. évi XLIX. törvény (a továbbiakban Ebt.) 2. §-ának (1) bekezdése szerint erdőbirtokossági társulat az erdő művelési ágban nyilvántartott egy vagy több földrészlet tulajdonosai által létrehozott gazdálkodó szervezet, melynek tagja csak az erdő földrészlet tulajdonosa lehet. A tagokat elővásárlási jog illeti meg az erdő, illetve az erdővel vegyes művelési ágú területekre vonatkozóan. Ez az elővásárlási jog megelőzi a nem tag tulajdonostársak elővásárlási jogát, ugyanakkor, ha a társulat tagjai között vannak olyan személyek is, akik a tárgyi ingatlanban nem tulajdonostársak, akkor a társulat tagjai között a tulajdonostárs tag az

elővásárlási jog gyakorlására jogosultak sorában előrébb áll. Amennyiben több tag is élni kíván az elővásárlási jogával, nyilvános licitálást kell tartani.

Ha az ingatlan valamelyik tulajdonostársa illetőségét érvényesíteni kívánja, az Ebt. 30. §-ának (5) bekezdése szerint a társulat elnöke állít ki igazolást arról, hogy az elővásárlási jog gyakorlására az alapszabályban meghatározott módon került sor. Ennek elmaradása a szerződés semmisségét eredményezi.

Ez az elővásárlási jog a társulat tagját a társulat jogának ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésétől függetlenül is megilleti, mert a használatába adással a használati jogviszony már létrejött.⁴⁷

Föld és épület tulajdonjogának elvállása

A Polgári Törvénykönyv a föld és a rajta álló épület tulajdonjogának egységét kívánja, annak szétválását csak kivételes esetként szabályozza. A polgári jog a földrészletek egyik legfontosabb alkotórészének tekinti az épületet, ezért osztozik a földrészlet jogi sorsában. Főszabály szerint ugyanis (aedificium solo cedit) a föld tulajdonjoga az épület tulajdonjogával összekötött, egységes, vagyis az épület tulajdonosa és a telek tulajdonosa azonos. Az alapkoncepciót követve arra az esetre, ha elvált a tulajdonjog, annak egy kézbe visszahelyezését támogatja, így kölcsönösen elővásárlási jogot biztosított mindkét tulajdonosnak.

Az új Ptk. is megtartja ezt az elővásárlási jogosultságot, ugyanakkor a föld és az ingatlan tulajdonjogának szétválását bizonyos helyzetekben szükségszerűnek tekinti. Ebből adódóan az új törvény – az indokolásában is kifejtettek szerint – nem köti az építkezéshez a föld és az épület elváló tulajdonjogát keletkeztető megállapodás megkötését. A törvény széles körben teszi lehetővé, hogy az építkező és a földtulajdonos megállapodjanak az épület és a föld elváló tulajdonjogában, sőt megengedi azt is, hogy az egész ingatlan tulajdonosa rendelkezzen úgy, hogy a földet és a rajta álló épületet önálló ingatlanokként jegyezzék be az ingatlan-nyilvántartásba.

Ahhoz, hogy az épület tulajdonjogát az építtető megszerezze és ezáltal elővásárlási jog jogosultságot szerezzen, az szükséges, hogy a

⁴⁷ BH2013. 94

földtulajdonossal ilyen tartalmú megállapodást kössön, továbbá az ingatlan-nyilvántartásba önálló ingatlanként bejegyezzék.⁴⁸

Az elővásárlási jog nem gyakorolható csak az ingatlanra annak alkotórésze (pl. termálkút, felépítmény) nélkül, ha azok az ingatlan-nyilvántartásban egy helyrajzi számon vannak nyilvántartva.⁴⁹

Az elővásárlási jog gyakorlásának lehetősége a felszámolási eljárás során

Az elővásárlási jog a felszámolási eljárás során is gyakorolható. A felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény 49/C. § (3) bekezdése értelmében az elővásárlásra jogosult jogát a nyilvános értékesítésen gyakorolhatja oly módon, hogy a véglegesen kialakult vételár ismeretében nyilatkozik vételi szándékáról. Ha a felszámolás alatt álló társaság vagyontárgyát pályázat útján kívánják értékesíteni, mely során a pályázók előre meghatározott összegű bánatpénz fizetésére kötelesek, az elővásárlási jog jogosultja az eredményhirdetésen vagy az ártárgyalás alkalmával gyakorolhatja jogát, azonban a bánatpénz fizetésére nem lehet kötelezni. Ennek oka, hogy az elővásárlásra jogosult helyzete nem azonos a pályázóéval. A Ptk. rendelkezéseibe ütközőnek ítélte a bíróság⁵⁰ a felszámoló részéről azt az előírást, amelyet az elővásárlási jog jogosultja nem tud nyomban teljesíteni, továbbá nem követelhető tőle az sem, hogy a feltételeket tartalmazó tenderfüzetet megvásárolja. Ugyanakkor a felszámolónak kellő időt kell biztosítania a jogosult részére a nyertes pályázatban szereplő feltételek teljesítésére.

Az elővásárlási jog gyakorlása árverés során

A PK 9. sz. állásfoglalás rögzítette, hogy árverés esetén a tulajdonostársakat sem illeti meg elővásárlási jog, mivel *„végrehajtási árverés esetében az adós tulajdonostárs nem eladó, hanem az elidegenítés az ő akaratától függetlenül, a végrehajtást kérő érdekében történik.”* Ugyanakkor *„elkülönül ettől az az eset, amikor a közös tulajdon megszüntetése történik árverés útján, mert az ennek során gyakorolható elővásárlási jogot a tulajdonostársak részére a Ptk. 148. §-ának (3)*

⁴⁸ EBH2005. 1301

⁴⁹ BH2008. 23

⁵⁰ BH2009. 85

bekezdése biztosítja.” Ha egy ingatlant jogerős bírósági ítélet alapján, a közös tulajdon megszüntetése érdekében elárvereznek, és az ítéletben meghatározzák a legkisebb eladási árat, valamint azt, hogy a tulajdonostársakat az elővásárlási jog továbbra is megilleti, akkor a Legfelsőbb Bíróság döntése⁵¹ alapján az elővásárlási jogával a jogosult az árverésen élhet.

Az új Ptk. a fentiekhez képest változást hozott, az 5:81. § (5) bekezdése rögzíti, hogy a tulajdonostárs az elővásárlási jogot végrehajtási árverés esetén is gyakorolhatja.

Elővásárlási jog a gazdasági társaságok körében

Az új Ptk. magában foglalja a gazdasági társaságokra vonatkozó törvényi rendelkezéseket is, melyek között az elővásárlási jogról is találhatóak előírások.

A Ptk. 3:166. § alapján kft. esetében, ha a tagok a társasági szerződésben egymás javára az üzletrész pénzszolgáltatás ellenében történő átruházása esetére az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogot biztosítanak, arra az elővásárlási jogra vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell. E jog a tagokat üzletrészeik egymáshoz viszonyított mértéke szerint, arányosan illeti meg.

A Ptk.3:167. § alapján a pénzszolgáltatás ellenében átruházni kívánt üzletrész megszerzésére a többi tag, a társaság vagy a társaság által kijelölt személy – ebben a sorrendben – az elővásárlási jogra vonatkozó rendelkezések megfelelő alkalmazásával másokat megelőzően jogosult. E jog átruházása semmis. Az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog a tagokat üzletrészeik egymáshoz viszonyított mértéke szerint, arányosan illeti meg.

A tagnak 15 nap, a társaságnak vagy az általa kijelölt személynek 30 nap áll a rendelkezésére az ajánlat elfogadására.

A gazdasági társaságok esetében lehetőség van arra, hogy az elővásárlási jogukkal oly módon éljenek, hogy kijelölik azt a személyt, aki helyettük azt gyakorolhatja. Ez a rendelkezés oka a szocializmus jogában keresendő, amikor *„a gazdálkodó szervezetek tervutasításos gazdaságirányítási rendszerben működtek, az állami tulajdon egységes és oszthatatlan volt, aminek tárgyain a gazdálkodó szervezetek csak kezelői*

⁵¹ BH2004. 146

joggal rendelkeztek".⁵² A kijelölés révén az elővásárlási jog háromoldalú jogviszonyába újabb fél kerül, mégpedig az engedményezés és a tartozásátvállalás elemeinek bevonásával. A kijelölés mai gazdaságunkban a gazdasági társaságok kedvezménye, melyben a dolgot anélkül tudják quasi megvenni és újra értékesíteni, hogy annak tulajdonosai lettek volna, ezáltal mentesülve a tulajdonszerzési eljárás költségeitől, az illetékfizetési kötelezettségtől és a kapcsolódó egyéb díjaktól.

A Legfelsőbb Bíróság előtt 2008-ban folyamatban volt ügyben⁵³ egy kft.-ben meglévő üzletrésze értékesítésére az eladó pályázatot írt ki, melynek győztesével szerződést kötött azzal a kikötéssel, hogy az az elővásárlási jogosultak nyilatkozataitól függő hatállyal lép életbe. A felhívásra két elővásárlási jogosult is jelentkezett, melyek közül az egyik, egy jogi személy nem személyesen kívánta e jogát gyakorolni, hanem kijelölte a jog gyakorlására jogosultat. Az eladó ezen kijelölt személlyel megkötötte a szerződést, melyet a másik elővásárlási jogosult megtámadott. A kérdés az volt, hogy üzletrész adásvétele esetén is van-e lehetőség kijelölésre. A bíróság döntése alapján erre nem volt lehetőség, mivel a Gt. a Ptk.-nál szigorúbb szabályokat tartalmazott, és nem adott lehetőséget harmadik személynek az elővásárlási jog gyakorlására történő kijelölésére, az *„ugyanis ellentétes lenne a Gt. szabályozási céljával, lehetővé tenné, hogy kívülálló a Gt.-ben szabályozott elővásárlási jogosulti sorrend megkerülésével kerüljön be a társaságba.”*

Tekintettel arra, hogy a gazdasági társaságok szabályozása bekerült a Ptk.-ba, tehát jelenleg a fenti bírósági álláspont már nem áll fenn, melyet a Ptk. fent idézett 3:167 §-a egyértelműen ki is mond, azaz enenk alapján üzletrész adásvétele esetén is élhet a társaság a kijelölés jogával.

Részvénytársaságok esetében, ha a részvényre szerződéssel elővásárlási jogot alapítottak, az a részvénytársasággal, illetve harmadik személyekkel szemben akkor hatályos, ha az a részvényből, dematerializált részvény esetén az értékpapírszámla adataiból kitűnik.

Az elővásárlási jogot biztosító elsőbbségi részvény esetében a részvényest a részvénytársaság által kibocsátott, pénzszolgáltatás ellenében átruházni kívánt részvényekre elővásárlási jog illeti meg, melyre vonatkozó nyilatkozat megtételére 15 nap áll a rendelkezésére.

⁵² KOVÁCS László: 11. oldal

⁵³ EBH2008. 1790, BH2008. 189

További, elővásárlási jogot biztosító jogszabályok

A fentieken kívül elővásárlási jogot biztosít az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 25. §-a a települési önkormányzat javára az építési szabályzatban meghatározott településrendezési célok megvalósításához szükséges ingatlanok esetében, mely jogot az ingatlan-nyilvántartásba be kell jegyeztetni. Az önkormányzat ezen elővásárlási joga – az országos jelentőségű védett természeti területen lévő és a műemléki ingatlanra vonatkozó elővásárlási jogot kivéve – a más jogszabályokon, illetve szerződésen alapuló elővásárlási jogot megelőzi.

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 86. §-a alapján a kulturális örökség védetté nyilvánított elemeire a Magyar Államot elővásárlási jog illeti meg, melyet az ingatlan-nyilvántartásban fel kell tüntetni. Amennyiben a műemlékekre több elővásárlási jog áll fenn, első helyen az államot, második helyen az ingatlant kezelő önkormányzatot, harmadik helyen az ingatlan fekvése szerinti települési önkormányzatot illeti meg az elővásárlási jog. E körben megjegyzendő, hogy arra való tekintettel, hogy a helyi önkormányzat nem gazdálkodó szervezet, ezen jog gyakorlására nem jelölhet ki harmadik személyt.⁵⁴

A hegyközségekről szóló 2012. évi CCXIX. törvény 20. § (2) bekezdés szerint a szőlő termőhelyi kataszterében nyilvántartott szomszédos föld eladása vagy haszonbérbe adása esetén elővásárlási, illetve előhaszonbérleti jog illeti meg a hegyközségi tagot, ha ezen jogának érvényesítését megelőző 24 hónapban folyamatos hegyközségi tagsággal rendelkezett. A hegyközségi tagot az elővásárlási jog a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló törvényben meghatározott elővásárlásra jogosultak sorrendjében a földet használó földművest követően, a helyben lakó szomszéd földművest megelőzően illeti meg.

Elővásárlási jogot biztosít továbbá a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 61. § (5) bekezdése a nemzeti könyvtár javára nyilvános könyvérvéreseken.

⁵⁴ BH2013. 71

Az elővásárlási jog összehasonlítása néhány jogügylettel

Az elővásárlási jog a polgári jog ügyletei közül a visszavásárlási joggal számos közös vonást mutat, melyet tovább erősít a történeti részben már bemutatott tény, hogy mind a római jogban, mind a polgári korszakban a dolog eredeti tulajdonosának a javára alapíthattak szerződéssel elővásárlási jogot.

Visszavásárlási jog esetében a jogosult egyoldalúan dönthet arról, hogy létrejön-e adásvételi szerződés, míg elővásárlási jog esetében a dolog tulajdonosa az, aki dönthet arról, hogy értékesíteni kívánja a tulajdonát. Tehát míg a visszavásárlási jog a szerződéskötési akaratot is korlátozza, addig az elővásárlási jog csak a szerződő partner megválasztását.

A visszavásárlási joghoz képest jelentős különbséget jelent a vételár és az adásvétel egyéb feltételeinek meghatározása. A korábbi Ptk. a visszavásárlási árat az eredeti vételárban határozta meg, ilyen megszorítást a jelenlegi, új Ptk. nem tartalmaz, így azt a felek szabadon állapíthatják meg. Ha erre vonatkozó kikötést a megállapodásuk nem foglal magába, akkor a dolognak a visszavásárláskori forgalmi értéke képezi a visszavásárlási árat.

A vételi jog, valamint az újonnan kodifikált eladási jog esetén egyoldalú akaratnyilatkozattal a jogosult létrehozhatja az adásvételt akkor is, ha a kötelezett akkor nem akarna szerződést kötni. Ez a két jog a szerződési szabadság szempontjából a visszavásárlási joghoz hasonlóan a szerződéskötési akaratot és a partnerválasztás szabadságát is korlátozza.

Nemzetközi megjelenés

A fent megfogalmazottak a magyar szabályozáson alapulnak, azonban számos ország magánjogában megtalálható ez a jogintézmény. A célból, hogy teljesebb képet kaphassunk róla, alább néhány másik állam elővásárlási jogáról lesz szó.

A német polgári törvénykönyv (BGB) alapján az elővásárlási jog lehet dolog hatályú (§ 1094 - 1104 BGB) vagy kötelmi jogi (§ 463-473 BGB) jellegű. Az utóbbi esetben az elővásárlási jog csak az eredeti kötelezettel szemben áll fenn. Csak ingatlanokra alapítható dologi hatályú elővásárlási jog, melynek az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése szükséges. Alapítható úgy is, hogy egy meghatározott jogosultja van és az ingatlan mindenkorai tulajdonosára is kihat, vagy akár úgy is alapítható, hogy

annak jogosultja egy meghatározott, másik ingatlan mindenkori tulajdonosa. Ha a dologi hatályú elővásárlási jognak egyszerre több, azonos ranghelyű jogosultja is van, közülük az élhet e jogával, aki erre vonatkozó nyilatkozatát előbb benyújtotta.⁵⁵

A BGB 468 § (2) bekezdése a kötelmi jogi jellegű elővásárlási jog esetén – a felek eltérő megállapodása hiányában – az elővásárlási jog gyakorlására ingatlan esetén két hónapot, egyéb dolog esetén egy hetet határoz meg. Ezen megfontolás mögött nyilvánvalóan az gondolat húzódik meg, hogy az ingatlan nagyobb értéket képvisel, ezáltal a döntés komolyabb megfontolást igényel. Ugyanakkor a gyakorlatban sűrűn előfordul, különösen üzletrészek esetén, hogy egy átlagos ingatlan értékénél nagyobb összegű az elővásárlási jog nem ingatlan tárgya.

A német szabályok törvényen alapuló elővásárlási jogot biztosítanak az örökösársak javára, valamint az építési jog területén is.⁵⁶

Az osztrák polgári törvénykönyv (ABGB) a magyarhoz hasonlóan az adásvétel különös nemei között szabályozza az elővásárlási jogot. A törvény 1072-1079 §-a szerint az elővásárlási jog főszabály szerint személyhez kötött, harmadik személy javára át nem ruházható és nem örökölhető jog, azonban ingatlan esetén a nyilvántartásba bejegyezhető mely által dologi hatályúvá válik. Ingó esetén a közléstől számított 24 óra, ingatlan esetén 30 napon belül tehető elfogadó nyilatkozat.

Az angolszász jogrendszerekben különösen a társasági jogban van szerepe az elővásárlási jognak, így például az Egyesült Királyság társasági joga (section 561, Companies Act 2006) elővásárlási jogot biztosít a részvényesek számára a társaság által kibocsátott új részvények esetén.

Az Amerikai Egyesült Államokban a Pre-Emption Act of 1841 alapján elővásárlási joggal rendelkeztek az állami földek tekintetében azok a telepesek, akik a kérdéses földet művelték. Ennek célja a telepesek segítése volt, akik a területek kimérése előtt letelepedtek, majd az ingatlanok értékesítése során spekulánsok áldozatává válhattak volna.⁵⁷

⁵⁵ SELB, Walter: 252-253. o.

⁵⁶ Recht A-Z. Fachlexikon für Studium, 511-512.o.

⁵⁷ Encyclopædia Britannica <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/474592/preemption>
(letöltés dátuma: 2014. május 6.)

Összegző gondolatok

A fentiek alapján az elővásárlási jog tekintetében az új Ptk. alapvetően megtartja a régi törvény rendelkezéseit, kiegészítve a gyakorlat által megformált döntésekkel.

Az új Ptk. ennek alapján törvényi erőre emeli, hogy az eladó köteles a számára ismert, ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonostársakkal is közölni az ajánlatot. Rögzítette, hogy több tulajdonostárs esetén e jogukat tulajdoni hányaduk arányában gyakorolhatják, szerződésen alapuló elővásárlási jog esetén a jog a keletkezés sorrendjében illeti meg őket; valamint, ha több, azonos ranghelyen álló jogosult is nyilatkozik, erre való tekintettel visszavonhatják döntésüket. Kodifikálták, hogy a vételi ajánlatot írásban kell közölni, mely eladási ajánlatnak minősül; ha a jogosult nem nyilatkozik, hallgatása esetén az eladó és a vevő megkötheti a szerződést. Belekerült a törvénybe az elővásárlási jog megszegésével kötött szerződés jogkövetkezménye is, továbbá újításként lehetőséget biztosít az elővásárlási jog átruházására is.

Az új Ptk. alapján nem várható drasztikus változás a kialakult gyakorlatban. Az elővásárlási jog célja továbbra is az egyes jogilag méltányolt birtok- vagy gazdaságpolitikai célok elérése, melyben az elővásárlási jog hosszú hagyományokkal rendelkező eszközként funkcionál.

Véleményem szerint az elővásárlási jog gyakorlása körében az új Polgári Törvénykönyv számos kérdést megold, a fennmaradóakra pedig továbbra is a bírósági gyakorlat fogja megadni a választ.

Felhasznált irodalom

CSEHI Zoltán: Az elővásárlási jog kiterjesztéséhez – a kiterjesztés joga, Jogtudományi Közlöny 1/2007, 26-31. o.

KASER, Max: Das römische Privatrecht, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1971

KISFALUDI András: Az elővásárlási jog egyes dogmatikai kérdései, Harmathy Attila-jubileum 2003, 161-185. o.

KISFALUDI András: Az elővásárlási jog néhány szabályozásra váró kérdése, Polgári Jogi Kodifikáció 2003/6, 10-18. o.

KISTELEKI Károly - LÖVÉTEI István - NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin - RÁCZ Lajos - SCHWEITZER Gábor - TÓTH Ádám: Egyetemes állam- és jogtörténet, Ókor – feudális kor, HVG-Orac, Budapest 1998

KOLLÁR Márta - WELLMANN György: Az elővásárlási joggal kapcsolatos jogértelmezési kérdések a bírói gyakorlatban; Gazdaság és Jog 2009/7-8, 3-9. o.

KOVÁCS László: Az elővásárlási és a vételi jog gyakorlására való kijelölés rejtelmes kérdései, Céghírnök 2009/3, 11-12. o.

MARTON Géza: A római magánjog, „MÉLIUSZ” Könyvkereskedés, Debrecen 1943

SELB, Walter: Mehrheiten von Gläubigern und Schuldner, Tübingen, Mohr 1984

SZLADITS Károly: Magyar Magánjog, Kötelmi jog Különös rész, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1942 (hivatkozott részek szerzője: ANTALFY Mihály)

VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv – magyarázatokkal, Complex Kiadó 2013

Recht A-Z. Fachlexikon für Studium, Ausbildung und Beruf, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007

Encyclopædia Britannica
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/474592/preemption> (letöltés: 2014. május 6.)

Légrádi István

Polgári Eljárásjogi Tanszék

Témavezető: Varga István habil. egyetemi docens

Mintaértékű kollektív igényérvényesítési eljárások Németországban – figyelemmel az uniós jogfejlődésre

1. Bevezető gondolatok

A kollektív igényérvényesítés fogalma az utóbbi időkben gyakran jelenik meg a magyar és az európai tudományos diskurzusban. Az Európai Bizottság által 2005-ben kiadott Zöld Könyv¹ megállapításai szerint, gyakorlati okokból nagyon valószínűtlen, illetve akár lehetetlen is, hogy fogyasztók vagy vásárlók az antitröszt jog megsértésére épülő kisösszegű kártérítési pereket kezdeményezzenek, ezért a kollektív jogérvényesítési keresetek létjogosultsággal rendelkeznek.² A 2008. évi Fehér Könyvben³ a kollektív jogorvoslatról elismerték, hogy jelentős igény áll fenn olyan mechanizmusok létrehozására, amelyek lehetővé teszik a károsultak igényeinek egyesítését, tudniillik az egyes személyek elszórtan és viszonylag kisértékű kárt szenvednek el, ami elriasztja a feleket az egyéni igényérvényesítéstől.⁴ Az előbbi két versenyjogi tárgyú munkaanyagon túl a kollektív igényérvényesítés gondolata a fogyasztóvédelemben is megjelenik⁵, tehát nemcsak versenyjogi specifikumnak tekinthető.

Jelen tanulmányban – részben annak érdekében, hogy elkerüljük a jellemzően egyébként még a fogyasztóvédelem területén megtalálható párhuzamos megoldások⁶ bemutatásával járó szükségszerű ismétléseket, részben pedig abból a feltevésből kiindulva, hogy a kollektív igényérvényesítési eljárások versenyjogi jogsértésekkel kapcsán merültek

¹ Zöld Könyv Az EK antitröszt szabályainak megsértésére épülő kártérítési keresetekről, COM(2005) 672. o.

² Zöld Könyv (I. 1. lábjegyzetben) 2.5. pont.

³ Fehér Könyv Az EK trösztellenes szabályainak megsértésén alapuló kártérítési keresetekről, COM(2008) 165. o.

⁴ Fehér Könyv (I. 3. lábjegyzetben) 2.1. pont.

⁵ Ld. az Európai Parlament és a Tanács 98/27/EK irányelve a fogyasztói érdekek védelme érdekében a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárásokról; az Európai Parlament és a Tanács 2006/114/EK irányelve a megtévesztő és összehasonlító reklámról; az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól; Zöld Könyv a kollektív fogyasztói jogorvoslatról, COM(2008) 794. o.

⁶ Vö. BURCKHARDT, Markus: *Auf dem Weg zu einer class action in Deutschland?* Berlin, 2005. 29. skk. o., illetve 66. skk.o.

fel a legnagyobb hangsúllyal, és álláspontunk szerint ezen a területen állnak legnagyobb jövő⁷ előtt is –, főleg a versenyjogi jogsértésekkel szemben igénybe vehető eljárásokat mutatjuk be.

Általánosságban megállapítható, hogy tudomány nem állapotodott meg a kollektív igényérvényesítés, illetve ehhez kapcsolódóan a csoportos perlés fogalmát illetően⁸, ahogyan abban is nagymértékű változatosság tapasztalható, hogy az egyes szerzők mely konkrét jogintézményeket tekintenek olyannak, mint ami a „kollektív” jelleg, illetve a „csoportosság” kritériumát kielégíti. Az egység hiánya mögött a magyarázat elsősorban az eltérő jogi hagyományok, a hagyományos angolszász (jelen esetben mindenek előtt az egyesült államokbeli) jogrendszer(ek) és a kontinentális jogrendszerek közötti törésvonal mentén keresendő. Ezen túl nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az európai országok mind eltérő megközelítéssel láttak hozzá eme jogintézmények megalkotásához. Mondhatni, minden jogrendszert egyedi konstrukciók jellemeznek, ahol a csupán bizonyos aspektusokban megvalósuló európai uniós jogharmonizációnak és az USA jogából származó *class action* általánosnak tekinthető hatásának tudható be, hogy néhány közös vonást egyáltalán felfedezhetünk.

Ma már szinte minden európai országban találhatunk olyan kollektív igényérvényesítési formákat, amelyek a versenyjogsértések miatti magánjogi igények érvényesítésére alkalmasak, illetve amelyeket egyes esetekben kifejezetten fogyasztóvédelmi-versenyjogi célra alkottak meg. Az eltérő megoldások tükrében szükséges meghatározni azokat a kereteket, amelyeken belül a jelen tanulmányban a kollektív, vagy csoportos jogérvényesítés versenyjogi kontextusban bemutatható.

A „csoport” megjelölés (mint a kollektivitás mércéje) elemzésünkben általános, tudományos fogalomként szerepel annak érdekében, hogy a megvizsgált perjogi intézményeket közös nevezőre lehessen hozni. Ennek megfelelően ez nemcsak a külön aktussal létrehozott⁹, egyesült államokbeli *class* fogalmának felel meg, hanem mindazokat a személyeket felöleli, akik azonos vagy hasonló jogi és ténybeli alapokon álló magánjogi igényüket ugyanazon kötelezett ellen érvényesítik, függetlenül attól, hogy saját nevükben maguk, a soraikból egyesek, vagy egy különálló szervezet érvényesíti.

⁷ Vö. ebből a szempontból az Európai Bizottság irányelv tervezetét (Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a tagállamok és az Európai unió versenyjogi rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról, COM(2013) 0404).

⁸ Az Európai Unió tagállamaiban több elnevezés is használatos, például „*collective claim*”, „*class action*”, „*joint action*”, „*public interest litigation*”, „*representative action*”, „*assignment of claim*”.

⁹ Vö. C.F.R. Rule 23(c)(1)(B).

A bevezető mondatokban használt „kollektív” vagy „csoportos igényérvényesítés” és „csoportos perlés” fogalmának elhatárolása nem cél nélküli. A polgári jogérvényesítés másik fontos ágát képező nemperes eljárások közül a mai magyar jogban is találunk olyat, amely szélesebb alanyi kör igényeinek kielégítésére szolgál egy eljárás keretében. Példaként említhetnénk a csőd-, illetve a felszámolási eljárást, ahol a hitelezők egész „osztálya” áll az adóssal szemben.¹⁰ Meg kell tehát jegyezni, hogy a nemperes eljárások a jelen téma kapcsán sem kerülhetők meg. A csoportos perek eredménye ugyanis – vagy az alapul fekvő igény (például az abbahagyásra kötelezés) jellege, vagy a perben név szerint részt nem vevő felek miatt – mindenképpen olyan eljárásjogi kérdéseket vet fel, amelyek az egy adós – egy hitelező mintára szabott eljárásokban jelentős jogértelmezési nehézségeket, hovatovább akadályokat gördítenek a jogérvényesítés elé. A tanulmány keretei, továbbá az a tény, hogy a nemperes eljárások területén még nagyobb eltéréseket tapasztalunk, nem teszi lehetővé, hogy a számba jöhető összes megoldást elemezzük, így a nemperes eljárások tárgyalásáról jelen tanulmányban kénytelenek vagyunk lemondani.

További sajátosságként kell számot vetnünk azzal, hogy a csoportos jelleg minden esetben az igényérvényesítő, azaz a felperesi oldalon jelentkezik. Következésképpen az válik döntő kritériummá, hogy ki indít keresetet; a felperes (eredeti vagy származékos) anyagi jogosult-e; minden anyagi jogosult részt vesz-e a perben név szerint; illetve a név szerint részt nem vevő felekre kiterjednek-e az ítélet hatásai.¹¹ Alperesi oldalon rendszerint egyetlen kötelezett szerepel, de nem tartjuk kizártnak azt sem, hogy több, meghatározott személy jelenjen meg ebben a pozícióban azzal, hogy a felperesi csoport minden tagja igényt érvényesít az összes alperessel szemben.

A fentebb kifejtetteket szem előtt tartva a továbbiakban a magyar jog számára hagyományosan példaként szolgáló német jog megoldásait vesszük górcső alá. Németország kiválasztása mellett szól különösen az, hogy a polgári perjogi kodifikációról szóló 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozattal elindított kodifikációs folyamatban a hagyományos, a magyar jogra nagy hatást gyakorló, sokszor mintaértékű német megoldások megismerése távolról sem tekinthető öncélúnak.

¹⁰ Vö. magyar analógiaként a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX törvény 3. § (1) bekezdés c) pontjában olvasható hitelezőfogalommal.

¹¹ Nem minden csoportosper-modellben beszélhetünk az ítélet anyagi jogerejéről, azonban az ítélet más módon mégis hatással van a csoport tagjaira.

2. Egy lehetséges rendszerezés

A bevezetésben kifejtett sokszínűsége és egyéni utas megoldásokra tekintettel rendkívül nehéz egységes rendszert alkotni. Természetesen a jogirodalomban és a jogalkotási előkészítő munkálatok során több rendszerezés is napvilágot látott. A fókuszban továbbra is a német jog megoldásai vannak, különösen a speciálisan kialakított *Unterlassungsklager*, illetve a nemzetközi szinten is unikálisnak tekinthető *Musterverfahrenre*.

2.1. Szakirodalmi álláspontok

BURCKHARDT¹² szerint a kollektív jogvédelmi mechanizmusok három kategóriába sorolhatók.

Európában elsősorban a közérdekű per (*Verbandsklage*) intézménye terjedt el,¹³ amely során jogszabály által felhatalmazott szervezet nem egyes egyedileg meghatározott érintettek, hanem általánosságban véve egy csoport¹⁴ védelmében, például a fogyasztók érdekében jár el. Ennek keretében azonban elsősorban valamilyen eltiltási igény (*Unterlassung*) érvényesítésére kerülhet sor, a kártérítés – véleményünk szerint elsősorban technikai, kárfelosztási nehézségek miatt¹⁵ – nem jellemző. Az Ashurst-tanulmányba bevont tagállamok vizsgálata is azt az eredményt hozta, hogy egyik országban sem található olyan közérdekű per jellegű igényérvényesítési forma, amely kártérítés megítélését tenné lehetővé. Egyedüli példaként Németországot¹⁶ említik, ahol a kartellezéssel elért jogtalan előnynek az államháztartás részére történő elvonását – többek között – érdekvédelmi szervezetek is követelhetik.¹⁷

A közérdekű perrel szemben csoportpernél (*Gruppenklage*) a per tárgyát meghatározott anyagi jogi jogosultak igényei jelentik, amelyeket

¹² BURCKHARDT: i.m. 21. o.

¹³ A közérdekű per elnevezése (*actio popularis*) is a jogintézmény történeti beágyazottságáról tanúskodik. Ezen túl Németországra vonatkozóan például SCHACK is megjegyzi, hogy az 1896-os német UWG már szabályozta az érdekképviselői szervezetek abbahagyás iránti keresetét – ld. SCHACK, Haimo: Die Bündelung gleichgerichteter Interessen im Prozess-Verbandsklage und Gruppenklage. *Neue Juristische Wochenschrift* 2000, 2490. o.

¹⁴ BURCKHARDT találó megfogalmazásában „egyének feletti érdekről” (*überindividuelles Interesse*) beszél – ld. BURCKHARDT: i.m. 21. o.

¹⁵ SCHACK szerint kétséges, hogy a kártérítés individuális kompenzációs funkciója megvalósulhat kártérítésre irányuló *Verbandsklage* esetén – ld. SCHACK: i.m. 2491. o.

¹⁶ Ashurst-tanulmány 44. o., elérhető például a <http://emmanuelcombe.org/ashu.pdf> linken (utolsó lehvívás: 2014. június 30.)

¹⁷ Vö. Art. 34 Abs. 1 GWB.

(hasonlóan például az amerikai *class action*-hoz) a csoport egyik tagja, vagy egy a csoport tagjai által választott képviselő, avagy (tagjai nevében) az érdekképviselői szervezet fog össze.

A két modell között harmadik útként a német jog *Musterverfahren* eljárása szolgál.

ALEXANDER¹⁸ megkülönbözteti az egy-egy fél szembenállásán alapuló jogvitát – amelyre a polgári pert alapvetően szabták, és a kollektív jogvédelem különböző formáit, ahol úgymond „tömeges érintettségről” beszélhetünk. „Tömeges érintettség” alatt azt a helyzetet érti, amikor nagyszámú jogosult egyéni érdekei ugyanúgy vagy hasonló módon csorbulnak. Azokra az esetekre azonban, amikor az egyéni érdekek összességén túlmutató közösségi érdekek védelméről van szó, a jogalkotó eltérő jogérvényesítési módokat alakított ki.

A fenti célok megvalósítására több lehetőség adott:

- A hagyományos perjogi keretek között¹⁹ a pertársaság és a perek egyesítése a legkézenfekvőbb megoldás.
- Lehetséges az egyéni követelések engedményezése igényérvényesítési célzathoz érdekképviselői szervezetekre vagy kifejezetten jogérvényesítéssel foglalkozó vállalkozásokra.²⁰
- Több különálló jogvitát a közös jog- és ténykérdések következtében egy „mintaper” (*Musterverfahren*) segítségével is el lehet dönteni, és a mintaper kimenetele szolgál iránymutatóul ezekben a közös jog- és ténykérdésekben. A mintaperre sor kerülhet a felek döntéseként is, amikor valamelyikük jogvitáját „mintaügyként” kiválasztják, majd annak eredményére hivatkoznak a többi eljárásban. A 2005-ben elfogadott, majd 2012-ben felülvizsgált és újrakodifikált német szabályozás²¹ szűk körben intézményesítette is ezt a lehetőséget.
- A közérdekű per esetében kívülálló harmadik szervezet az igényérvényesítő.

¹⁸ ALEXANDER, Christian: Kollektiver Rechtsschutz im Zivilrecht und Zivilprozessrecht. *Juristische Schulung* 2009, 590. skk. o.

¹⁹ A két jogintézmény magyar pandantja a Pp. 51. §-ban és a Pp. 149. § (2)-(4) bekezdéseiben található.

²⁰ A legutóbbira bírósági gyakorlatból I. OLG Düsseldorf Urteil vom 14.05.2008 – VI-U (Kart) 14/07, U (Kart) 14/07, elérhető: BeckRS 2008, 10947. o.

²¹ Kapitalanleger-Musterverfahrensgesetz (KapMuG).

2.2. Az Európai Bizottság munkaanyagai

Az európai jogalkotásnak is számot kellett vetnie a különböző megoldásokkal. Az ún. Ashurst-tanulmány²² leszögezi, hogy a munkaanyagban elemzett kereseteken felül a tagállamokban több olyan jogérvényesítési mód létezik, amelyek nem vezetnek ugyan ítélethez, ám a versenyjogsértések okozta károk megtérítésére alkalmasak, továbbá hogy a kártérítési kereseteken felül az egyes szervezeti entitásoknak lehetőségük van más igényeket is érvényesíteniük. Az elemzett csoportos perlési lehetőségek kapcsán két kritériumot vesz a rendszerezés alapjául. Egyrészt azt tartja döntőnek, hogy a kereseteket milyen csoport nevében érvényesítik (egyedileg meghatározott személyek; bizonyos jellemzők alapján leírható, ám egyedileg meg nem határozott személyek; a tágabb értelemben vett köz), másrészt pedig az eljárás eredményeként meghozott ítéletben jogosítottak szerint különböztet (vagyis egyedileg meghatározott személyek külön-külön nyernek jogorvoslatot, vagy maga a csoport, amelynek tagjait egyedileg nem azonosították, avagy közérdekű célra fordítják a megítélt összeget).

A tanulmány ennek megfelelően az alábbi osztályozást²³ vezeti be:

- A közérdekű per (*public interest litigation*) általában érdekképviselői szervezet által, nem az egyes meghatározott anyagi jogosultak nevében indított peres eljárás a szélesebb értelemben vett közérdek jegyében. Ennek megfelelően gyakori, hogy a megítélt kártérítést közérdekű célra fordítják, vagy egyenesen az állami költségvetésbe juttatják.
- Az osztálykereset (*class action*) olyan peres eljárás, amelyben az anyagi jogosultak egyike vagy egy csoportja a saját, illetve a csoport tagjainak nevében, akiket egyedileg nem határoznak meg, indít keresetet. Az ítélet minden, a csoportba tartozó személyre nézve kötelező, kivéve azokra, akik úgymond kilépnek az eljárásból (*opt-out*). A kártérítést egy összegben ítélik meg, amelyre a csoport tagjai arányosan jogosultak.
- A kollektív kereset (*collective claim*) az osztálykeresethez nagymértékben hasonló megoldás, amelyben egyetlen felperes a csoport összes – az egyes tagállami jogokban egyedileg meghatározott, míg más tagállami jogokban egyedileg meg nem

²² Ashurst-tanulmány 42-47. o.

²³ Ashurst-tanulmány 43. o.

határozott – tagja nevében indít pert. A marasztalás ugyancsak egyösszegben történik.

- A képviseleti kereset (*representative claim*) egyetlen személy – általában egy magánjogi egyesület – által az egyedileg meghatározott anyagi jogosultak – többnyire a saját tagjai – nevében bíróság elé vitt kereset. Mivel a csoport tagjai azonosíthatóak, így az ítélet nem egyösszegben, hanem az egyes jogosultak számára külön-külön határozza meg a kártérítést.
- A pertársaság (*joint action*) esetében több felperes a köztük lévő valamilyen kapcsoló elem révén együttesen, egy eljárásban jogosult igényt érvényesíteni, azonban mindegyik fél eljárásjogilag is félként szerepel a perben, mindenki a saját nevében jár el. Ennek megfelelően – ugyan egy ítéletben – minden fél igényét egyénileg bírálja el a bíróság.
- A követelések engedményezése (*assignment of claims*) lehetővé teszi, hogy egy, az alapügyben egyáltalán nem érdekelt fél a kártérítési követelés engedményezése révén, úgymond származtatott anyagi jogosultként, egymaga érvényesítse a korábban több személy által elszenvedett kárt.

A Bizottság Zöld Könyve²⁴ felteszi azt a kérdést, hogy a fogyasztók eddig is meglévő egyéni jogérvényesítési lehetősége mellé szükség van-e külön kollektív perekre és a fogyasztói érdekek védelmére. Lehetséges opcióként említi a fogyasztói (érdekvédő) szövetségeknek az egyéni fogyasztókkal párhuzamosan érvényesülő kereseti jogát, valamint a nem végső fogyasztók kollektív keresetét.

A Bizottság Fehér Könyve²⁵ már figyelembe veszi a Zöld Könyv elkészülte óta bekövetkezett jogfejlődést is. A Bizottságnak elsősorban az Európai Bíróság *Manfredi* ügyben²⁶ kimondott jogértelmezésével kellett számot vetnie, miszerint bárkinek, aki a trösztellenes jogszabályok megsértéséből adódóan kárt szenvedett, joga van arra, hogy nemzeti bíróság előtt kártérítést követeljen.²⁷ A Bizottság felvetése szerint a kollektív jogorvoslat két mechanizmusának párhuzamos kell érvényesülni. Lehetőséget kell biztosítani bizonyos feljogosított szervek (ideértve állami és magánjogi szervezeteket is) számára, hogy az azonosított vagy – ritkább esetben – azonosítható károsultak nevében fellépessenek. Emellett a szabad részvételen alapuló (*opt-in*) közös kereseteknek is teret

²⁴ Zöld Könyv (I. 1. lábjegyzetben) 2.5. pont.

²⁵ Fehér Könyv (I. 3. lábjegyzetben) 2.1. pont.

²⁶ C-295/04, C-296/04, C-297/04, C-298/04, [2006] ECR, I-06619.

²⁷ Uo. 61. bekezdés.

kell adni, illetve nem szabad megfélekezni a fogyasztók egyéni igényérvényesítéséről sem. A Bizottság azonban felhívja arra a figyelmet, hogy meg kell teremteni annak a biztosítékait is, hogy ugyanazon kárra ne nyújtsanak többszörös kártérítést. A fentiek szempontjából a Bizottság 2013. június 11-i ajánlása²⁸ sem hozott változást.

2.3. Egy további rendszerezés

Az előző alpontokban bemutatott csoportosítások természetesen mit sem veszítenek létjogosultságukból, amennyiben a részünkről irányadónak tekintett szempontokkal is gazdagítjuk azokat.

Az előbbi szempontok alapján az általunk mintaértékűnek tekintett német illetve – a *class action* összehasonlító modelljének fontossága miatt megkerülhetetlen – egyesült államokbeli kollektív igényérvényesítési formákat a következőképpen osztályozhatjuk:

Eljárások, amelyekben a felperesek név szerint szerepelnek:

Anyagi jogosultak		Nem anyagi jogosultak	
Eredetileg		Származékosan	
Pertársaság	A csoport egyes tagjai	Engedményezés	Érdekképviselői szervezetek; ügyész/igazságügy miniszter/ ombudsman

Eljárások, amelyekben a felperesek, illetve az anyagi jogosultak név szerint nem szerepelnek:

	Hozzájárulás		Nincs hozzájárulás
	Explicit	Implicit	
Kiléphet	Pertársaság, perek egyesítése	Rule 23(b)(3) <i>class action</i> – megfelelő német modell hiányzik	<i>Unterlassungsklage</i>
Nem léphet ki	<i>Musterverfahren</i>	Rule 23(b)(1)-(2) <i>class action</i> – megfelelő német modell hiányzik	<i>Verbandsklage (Vorteilsabschöpfung)</i>

²⁸ A Bizottság ajánlása (2013. június 11.) az uniós jog által biztosított jogok megsértése tekintetében a jogsértés megszüntetésére és kártérítésre irányuló tagállami kollektív jogorvoslati mechanizmusok elveiről (2013/396/EU).

A következőkben a táblázatban szereplő egyes német eljárási modelleket vizsgáljuk.

3. Pertársaság a német polgári perben

A német polgári per – hasonlóan a magyarhoz – két perbeli pozíciót ismer a felek számára, a felperesit és az alperesit. Ugyan kettőnél több féli pozíció nem lehet a perben, az azonban megengedett, hogy egy-egy perbeli pozíciót több személy töltsön be. Amennyiben tehát akár felperesi, akár alperesi oldalon²⁹ több személy áll, azaz a keresetet több személy terjeszti elő, vagy a keresetet több személy ellen indítják,³⁰ pertársaságról beszélünk.³¹ A pertársaság létrejötte tehát a keresethez, illetve keresetekhez kapcsolódik, hiszen ez, illetve ezek határozzák meg, hogy kik és kik ellen indítják a pert. A felperesi oldalon természetesen a perben való részvétel önkéntes, míg az alperessé válás állami kényszerből történik.

A pertársaság eszközével tehát több felperes egyazon ügyben, egymással összefogva tud igényt érvényesíteni. Mivel a több felperes részvétele ellenére a per valójában mégis „egy”, hatékonyabb bizonyítási eljárás folytatható, amennyiben a felperesek kereseteiben található valamilyen közös elem jog-, illetőleg ténykérdésben. Természetesen minél több fél vesz részt a perben, annál magasabb költségekkel és időráfordítással jár a másik oldalról a per lefolytatása. A közös bizonyítás szinergiája és a szükségszerű költségnövekedés egymással szemben ható tényezők, amelyek eredője jól használható a pertársaság hatékonyságának a megítéléséhez. Előfordulhat tehát olyan eset is, hogy a pertársaság jobban hátráltatja a per ésszerű időn belül való befejezését, sem mint amelyet a pertársaság által hozott szinergiák ellensúlyoznának. Következésképpen pertársaságot nem lehet korlátlanul létesíteni, bizonyos ismérvek szerint meghatározhatóak azok az ügyek, amelyek a hatékonysági vizsgálatot már nem állnák ki.

A német ZPO 59. § szerint több személy felperesként közösen perelhet, illetve több személy közösen perelhető, amennyiben a per tárgyát illetően egymással jogközösségben állnak, vagy a jogosultságuk, illetve

²⁹ Természetesen nem kizárt az a lehetőség sem, hogy több felperes több alperest perel.

³⁰ A jelen pontban a pertársaság létrejöttének tipikus forgatókönyvét tárgyaljuk csak, azonban ismeretes, hogy pertársaság létrejöhet még egy perben korábban részt nem vett személy utólagos csatlakozásával, a perek egyesítésével, illetve a felek személyében bekövetkező jogutódlás esetén, amennyiben a félnek több jogutódja is van. Vö. MUSIELAK, Hans-Joachim: *Grundkurs ZPO*. München, 1991. Rn 192.

³¹ Ld. LÜKE, Wolfgang: *Zivilprozessrecht*. München, 2006. Rn. 443.

kötelezettségük ugyanabból a ténybeli és jogi alapból származik. Pertársaság ugyancsak létesíthető, ha a per tárgyát olyan igények vagy kötelezettségek képezik, amely hasonló vagy lényegében hasonló ténybeli és jogi alapon nyugszanak (német ZPO 60. §). A kollektív igényérvényesítés szempontjából a legfontosabb az utolsó kategória.

Az első két fordulat ugyanis olyan szoros kapcsolatot feltételez a felek között, amely nem jön létre a kollektív igényérvényesítésre okot adó tényállásokban. A felek akkor állnak jogközösségben a per tárgyát tekintve, ha a per egyazon dolgon fennálló vagy egyazon joggal kapcsolatos jogi pozícióra irányul (egyetemlegesség, mögöttes felelősség).³² A hétköznapi értelemben vett „jogközösség” tehát nem vonható ezen kategória alá. Ugyancsak hiányzik a megfelelő kapcsolat a pertársaság azon esetéhez, amelyben a felek jogosultsága, illetve kötelezettsége ugyanabból a ténybeli és jogi alapból származik. Az ugyanazon jogi alap még viszonylag könnyedén megvalósulhat (például ugyanolyan általános szerződési feltételt tartalmazó szerződést kötöttek tömegesen), azonban az egyes felek ügyei kollektív igényérvényesítés esetén tipikusan nem esnek egybe (maradva a példánál, külön-külön szerződnek). A pertársaság ezen esete valósul meg például akkor, ha egyazon szerződésből származó igényeket érvényesítenek³³ (például bérlőtársak esetén).

Az előzőekkel szemben hasonló vagy lényegében hasonló ténybeli és jogi alapon nyugvó igények jóval lazább kapcsolatot feltételeznek a potenciális felperesek között, amely így a kollektív igényérvényesítés megfelelő jogalapjává válhat. E kategória alá vonható ugyanis minden olyan eset, amelyek együttes tárgyalása, illetve a rájuk vonatkozó együttes döntés célszerűnek mutatkozik. Mint említettük, ameddig a felek együttesen peresített ügyein átívelő közös jog-, illetőleg ténykérdések terjedelme ezt indokolja, megengedhető lesz a pertársaság ezen válfaja az igényérvényesítők számára.

Bár a jelen dolgozat nem tűzött ki olyan célt, hogy a német polgári perjog megoldásait a magyar joggal összehasonlítsa, a német ZPO idézett 59-60. § kapcsán kézenfekvőnek tűnik a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 51. §-val való egybevetés. A Pp. 51. § a) pontja lényegében lefedi a német ZPO 59. § első fordulatának esetét (jogközösség), azonban a teljesség kedvéért ide kell vennünk a – témánk szempontjából most nem releváns, ezért nem tárgyalt – német ZPO 62. §

³² Vö. GEHRLEIN, Markus: §§ 59, 60. In: PRÜTTING, Hanns – GEHRLEIN, Markus (szerk.): *ZPO Kommentar*. 1. kiadás, Köln, 2010. Rn. 6.

³³ Ld. GEHRLEIN: i.m. Rn. 7.

(1) bekezdésének első fordulátát is (kényszerű pertársaság). A Pp. 51. § b) pontja lényegében megegyezik a német ZPO 59. § második fordulátával. Igazi szövegszerű különbséget találhatunk azonban a Pp. 51. § c) pontja kapcsán, amennyiben azt összehasonlítjuk a német ZPO 60. §-val. A magyar szabályban ugyanis feltételként szerepel, hogy a bíróság illetékességének az alperessel – a pertársaság esetére egyébként vagylagos illetékességi okot konstruáló – Pp. 40. § nélkül is fenn kell állnia. Ez a felperesi pertársaság azt jelenti, hogy pertársaság csak akkor létesíthető, ha az alperesi oldalon egy fél áll, vagy több fél esetében valamennyiükre megállapítható ugyanazon bíróság illetékessége.³⁴ A különbség azonban csupán látszólagos: a német ZPO rendszerében mindig, így a jelen esetben is, valamennyi alperessel szemben illetékesnek kell lennie az eljáró bíróságnak, hiszen a német ZPO-ban egyébként nem található a magyar Pp. 40. §-ának megfelelő kivételszabály.

4. A perek egyesítése

Az előző pontban utaltunk rá, hogy a felperesi alanytöbbség kialakulásához a felperesek együttműködése, főszabály szerint együttes keresetindítása szükséges. Ugyanakkor előfordulhat, hogy a leendő felperesek nem működnek együtt egymással, vagy egész egyszerűen nincs is tudomásuk egymás igényérvényesítési szándékáról. Ilyen esetben a külön-külön indult perek egyesítése merül fel, lényegében hasonló indokok alapján, mint a pertársaság esetében.³⁵ Bemeneti oldalon tehát lehet ugyan egy-egy pernek eltérő előtörténete (közös keresetindítás, illetve utólagos egyesítés), a végeredmény, az ügyek közös tárgyalása, azonos.

Komoly jogi korlátját jelenti ugyanakkor a perek egyesítésének, hogy azok adminisztratív okokból nem korlátlanul egybevonhatóak. A német ZPO 147. § szerint az eljáró bíróság az előtte folyamatban lévő perek közös tárgyalását, illetve azokban való közös döntéshozatalt rendelheti el – függetlenül attól, hogy azok ugyanazon vagy eltérő felek között folynak –, amennyiben az igények, amelyek a perek tárgyát képezik, jogilag összefüggnek vagy keresetként együttesen is érvényesíthetőek lettek volna. Következésképpen csak azok a perek egyesíthetőek, amelyek

³⁴ Ez a feltétel megvalósulhat úgy is, hogy mindegyik alperes tekintetében általános illetékességgel rendelkezik a keresettel felhívott bíróság, illetve úgy is, hogy különös (például valamely) illetékességi okot alkalmazunk.

³⁵ Vö. MICHAILIDOU, Chrisoula: *Prozessuale Fragen des Kollektivrechtsschutzes im europäischen Justizraum*. 1. kiadás, Baden-Baden, 2007. 256. o.

egyazon bíróság előtt vannak folyamatban, amely követelmény a magyar Pp. 51. § c) pontjában megfigyelt illetékességekritériumhoz képest szigorúbbnak tekinthető.³⁶

5. A követelések engedményezése

Szigorúan véve nem perjogi eszközként tekinthetünk arra a megoldásra, amely szerint a kollektív igényérvényesítés érdekében összefogó személyek a követeléseiket egy kiválasztott sorstársukra vagy harmadik személyre engedményezik, aki így anyagi jogosultként valamennyi követelés tekintetében eljárhat. Mint látható, itt egy anyagi jogi jogintézmény siet a jogkeresők segítségére, miközben anyagi jogi jellege ellenére az igényérvényesítés, azaz az eljárásjog területén hoz igazi könnyítést.

A korábbi német jogban³⁷ az engedményezést széles körben megengedő jogi környezetet hoztak létre Németországban annak érdekében, hogy széles körben, ám mégis a megfelelő garanciákkal és kontrollmechanizmusokkal működhessenek ilyen engedményezési, követelés-összegyűjtési sémák. Ennek megfelelően fogyasztók pénzfizetésre irányuló követeléseiket meghatározott szervezetre (fogyasztóvédelmet ellátó szervezetre) engedményezhetik behajtási célból, amely ezt követően bírósági úton érvényesíti a megkapott követeléseket, amennyiben ez a fogyasztóvédelmi érdekek megvalósításához szükséges.³⁸ A fogyasztóvédelmi szervezetek ezen eljárási jogosultságát az tette lehetővé, hogy a jogi tanácsadásról szóló törvény megengedte ezen szervezetek számára – az engedményezett követelések vonatkozásában – a más érdekében történő eljárást, így közvetett módon mások jogi képviseletét.³⁹ A törvényt azóta hatályon kívül helyezték, így effajta kollektív igényérvényesítési modellre már nincs mód. Álláspontunk szerint azonban semmi nem akadályozza meg azt, hogy az – akár csak közvetetten is – jogi képviselet szintjét el nem érő mértékben követelések engedményezése útján, egyetlen jogosult perelhessen.

³⁶ Míg ugyanis a különös illetékességi okok alapján több bíróságot is meghatározhatunk, amely valamennyi per elbírálására illetékes lehet, addig a „folyamatban lét” ezen túlmutat, hiszen nemcsak illetékesség-feltételt implikál, hanem ténylegességre is utal: a pereket ténylegesen meg is kell indítani ugyanazon bíróság előtt.

³⁷ A bemutatott szabályozás 2008. június 30-ig volt hatályban, amikor is életbe lépett az RDG (*Rechtsdienstleistungsgesetz*).

³⁸ Vö. MICHAILIDOU: i.m. 268-269. o.

³⁹ Vö. a német RBERG (*Rechtsberatungsgesetz*) 1. cikk 3. § 8. pontjával.

6. A német jog speciális válasza, az *Unterlassungsklage* és a *Verbandsklage*

A német jogban központi helyet foglal el az abbahagyásra kötelezés, mint a versenykorlátozó magatartások elleni fellépés eszköze, elsősorban a harmadik fél szervezetek által indított abbahagyásra irányuló perek formájában. A kártérítési igények kollektív⁴⁰ érvényesítése a legutóbbi időkhöz⁴¹ háttérbe szorult. Ennek megfelelően ebben az alfejezetben a magánjogi szervezetek által indított közérdekű kereseteket (*Verbandsklage*) vizsgáljuk meg.

Az általános *Unterlassungsklage*-szabályozáson túl (*Unterlassungsklagengesetz* – a továbbiakban: UKlaG) versenyjogi kontextusban a tisztességetlen piaci magatartás elleni törvényben (*Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb* – a továbbiakban: UWG) és a versenykorlátozások elleni törvényben (*Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen* – a továbbiakban: GWB) kell keresnünk az igényérvényesítés jogalapját.⁴²

Atekintetben, hogy a német jogban nincs lehetőség az *Unterlassungsklage* mintájára kártérítési igény érvényesítésére, az eljárásjogban is találhatunk fogódzót. A német polgári perrendtartás szerint ugyanis, amennyiben a felek között a kár megtörténte, illetve összege vitás, a bíróság a kárt, illetve annak összegét az összes körülmény mérlegelésével szabadon állapítja meg.⁴³ Látható, hogy ilyen széles bírói kompetencia mellett lehetetlennek tűnik, hogy a bíróság az összes potenciális, azaz egyedileg meg sem határozott érdekelt kárát felmérje.

Az egyéni kártérítési igények kollektív igényérvényesítésének hiánya nem jelenti azt, hogy minden kártérítésre irányuló kollektív kereset idegen lenne a német jogtól. A versenykorlátozás révén elért nyereségnek a költségvetés részére történő elvonása (*Vorteilsabschöpfung* vagy *Gewinnabschöpfung*) bevettnek tekinthető, és e körben közérdekű per indítására is lehetőség van.⁴⁴

A magyar jogban nem találunk a német példához hasonlóan külön törvényt, amely versenyjogsértések kapcsán a magánfeleknek külön jogérvényesítési lehetőséget biztosítana. Ezen túl azonban a

⁴⁰ Természetesen a károsultak külön-külön korábban és ma is indíthatnak keresetet a kárjuk megtérítése iránt.

⁴¹ Vö. 2004-es UWG-reform és a 2005-ös GWB novella.

⁴² Ld. UWG Art 8, GWB Art 33 Abs 1-2.

⁴³ Vö. Art. 287 Abs. 1 ZPO.

⁴⁴ Vö. UWG Art 10, GWB Art 34a Abs 1.

versenytörvény alapján a Tpvt. II. fejezetében leírt magatartások ellen fellépő érdekeltek⁴⁵ követelhetik a jogsértés abbahagyását,⁴⁶ illetve a károsodás veszélye esetén a Ptk. 6:523. §-ban leírt lehetőség kínálkozik. Harmadik lehetőségként a Ptk. 6:105. § szerinti közérdekű pert kell megemlíteni.

Indokolt az UKlaG szerinti *Unterlassungsklage* és a Ptk. 6:105. §-beli közérdekű per együttes vizsgálata, hiszen valójában mindkét szabályozásra közvetve vagy közvetlenül a közösségi jog komoly befolyást gyakorolt.⁴⁷ Mindazonáltal az erőfölényes pozícióban lévő vállalkozások által elért versenykorlátozás tipikus megvalósulási formája a tisztességtelen szerződési feltételek alkalmazása. A tisztességtelen szerződési feltételek használatától való eltiltásra irányuló per nem is a felperes személye vagy a kereset tárgya, hanem a közérdekű per és a fogyasztók egyéni jogvitái közötti összefüggések miatt érdemel kiemelést: kiterjed-e a közérdekű perben hozott ítélet jogereje a vállalkozás és a fogyasztók viszonyára.

A német jogirodalom nem ismeri el a szerződéses klauzulától eltiltó ítélet jogerejét a fogyasztók tekintetében. Ennek értelmében arra sincsen mód, hogy a már teljesített szerződéses viszonyban az eredeti állapot visszaállítására sor kerüljön. Az ítélet egyedüli hatása, hogy a fogyasztó a közte és a vállalkozás közötti jogvitában a kérdéses rendelkezés tisztességtelenségére, mint a közérdekű perben eldöntött előkérdésre kifogásként hivatkozhat, ha a vállalkozás az eltiltás ellenére mégis jogot alapítana a kérdéses kikötésre.⁴⁸ A magyar szabályozás szintén kizárja a már teljesített szerződések tekintetében az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazását.⁴⁹ Mivel nem beszélhetünk jogerőhatásról, így nem kötelezettség, hanem csak lehetőség az ítélet nyilvánosságra hozatala.⁵⁰

Annak ellenére, hogy közérdekű perben hozott ítélet jogereje nem terjed ki a fogyasztók és a vállalkozás közötti viszonyokra, a törvény erejénél fogva bizonyos magasabb bírói fórumok (például a Német

⁴⁵ Vö. Tpvt. 86. §§ skk.

⁴⁶ Vö. Tpvt. 86. § (2) bek. b) pontja.

⁴⁷ A Ptk. idézett szabálya is a Tanács 93/13/EGK irányelvének való megfelelést szolgálja. Az UKlaG eredetileg nem a nevezett irányelv végrehajtására született, de az UKlaG egyik alapját adó BGB §§ 307-309 ff. a nevezett irányelvre nyúlik vissza. Az UKlag csak a hatékony jogvédelmet valósítja meg hozzá – vö. az irányelv 7. cikke.

⁴⁸ MICKLITZ, Hans-Wolfgang: Gesetz über Unterlassungsklagen bei Verbraucherrechts- und anderen Verstößen (Unterlassungsklagengesetz – UKlaG). In: RAUSCHER, Thomas – WAX, Peter – WENZEL, Joachim (szerk.): *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*. 3. kiadás, München, 2008. § 11 Rn 3-4.

⁴⁹ BENEDEK Károly (átdolgozta GELLÉRT György): A szerződés megkötése. In: GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, 2007, 788. o.

⁵⁰ Vö. UKlaG Art 7.

Szövetségi Legfelsőbb Bíróság) ellenkező döntése alapján, amely a kérdéses kikötést hasonló szerződésekben mégis alkalmazhatónak mondja ki, a vállalkozás keresettel léphet fel a közérdekű per ítélete ellen.⁵¹

7. Lehet-e minta a mintaper?

A tőkebefektetői-mintaper törvény (*Kapitalanleger-Musterverfahrensgesetz* – a továbbiakban: KapMuG) teljesen új jogintézményt honosított meg a német jogban, amely a kontinentális jogi hagyományokkal rendelkező államoknak, így Magyarországnak is fontos tanulságokkal szolgálhat. Az eljárás bevezetésének a célja a többi kollektív igényérvényesítéshez hasonlóan a több jogosultat érintő, közös elemeket felmutató jogvitáknak a konzisztens, egymásnak ellentmondó ítéletek elkerülésével történő rendezése. A mintaper esetében az igényt megalapozó vagy kizáró feltételek fennállásának vagy fenn nem állásának a megállapítása, illetve a közös jogkérdések tisztázása a cél.

A KapMuG értelmében csak bizonyos követelések – többek között a téves, félrevezető vagy elmulasztott tőkepiaci információk okozta károk megtérítése iránti igény – számára nyílik meg a mintaper lehetősége. Látható tehát, hogy a kontinentális jogban jellemző, hogy a hagyományos permodelltől eltérő megoldásokat mindig kivételként, csak bizonyos szakterületeken szabályozzák.

A mintaper lényege, hogy alapjogvita tárgyában az elsőfokú eljárást lefolytató bíróság előtt minta-megállapítási kérelem (*Musterverfahrens Antrag*) terjeszthető elő, amelyet az elektronikusan elérhető hivatalos lap (*Bundesanzeiger*) keresetregiszterében tesznek közzé ezt követően. A kérelem az alappert félbeszakítja. Amennyiben a kérelem előterjesztésétől számított hat hónapon belül legalább további kilenc minta-megállapítási kérelmet terjesztenek elő ugyanazon alapon más alapperekben, a kérelem a perbíróság felett álló tartományi fellebbviteli bíróság elé kerül. A felterjesztést követően újabb minta-megállapítási kérelem nem terjeszthető elő. A kérelem tartományi felsőbírósági befogadását követően a kérelmet felterjesztő végzést közzéteszik a keresetregiszterben.

A minta-megállapítási kérelmet érintő eljárás az alapperekre – a félbeszakítástól eltekintve – a fenti fázissal bezárólag még nem hatott ki. A keresetregiszterben történő második közzétételt követően azonban

⁵¹ Vö. UKlaG Art 10, a német ZPO Art 767.

perbíróság valamennyi ugyanezen tárgyú peres eljárását fel kell függeszteni.

Az ezt követően lefolytatandó mintaperben az alapeljárások felperesei közül az eljáró tartományi felsőbb bíróság kiválasztja a megítélése szerint legmegfelelőbb személyt, aki a csoport érdekeit képviselni tudja. A minta-megállapítási kérelmet előterjesztő felekkel szemben álló fél (versenyjogi ügyekben a vállalkozás) tölti be értelemszerűen a mintaper alperesének pozícióját. Az alapeljárások többi szereplője meghívottként (*Beigeladener*) vesz részt a mintaperben, jogállása a magyar beavatkozónak, illetve a német perjog mellékbeavatkozójának felel meg.

A mintaper kollektív jellege nemcsak a fentiekben ismertetett, az előterjesztők perein túlterjedően minden perre kiterjedő felfüggesztő hatásban merül ki, hanem a kérelem visszavonásának szabályozásában is megjelenik. Tudniillik a minta-megállapítási kérelem visszavonása nincs hatással a mintaperre, sőt az alapperben bekövetkező keresetelállás sem hat ki rá. Ebben az értelemben tehát a mintaper olyan eljárás, amelyben nincs *opt-out* lehetőség.

Az alapeljárásoktól elszakadt mintaperben hozott ítélet végül minden olyan perbíróságot kötni fog döntése meghozatala során, amely előtt olyan per van folyamatban, amelynek eldöntése a mintaperben tárgyalta feltételektől vagy a mintaperben tisztázott jogkérdéstől függ.

8. Összegzés és záró gondolatok

Összegzésünkben visszatérnénk arra, hogy az európai uniós jogfejlődés, illetve egy hagyományosan példaértékűnek tekintett jogrendszer, a német jog milyen tanulságokkal szolgál a magyar polgári perjogi kodifikáció során.

A rendszerezésből általános tanulságként levonható, hogy az egyes jogérvényesítési mechanizmusok általánosságban egy-egy konkrét igény kielégítésére szolgálnak, csak kivételes esetben találkozunk olyan megoldással, amely általános jellegű, azaz mindenféle magánjogi igény előtt nyitva áll. Ezen kívül nem hagyható figyelmen kívül, hogy mindegyik jogintézmény egy adott társadalmi-kulturális közegben fejlődött ki, így a szolgásterű átvételük az eltérő célokon túl a társadalmak különbözőségén is megbukhat.

A versenyjogi jogsértésekből adódó magánjogi igények, elsősorban a kártérítés érvényesítésére – tekintettel az Európában, illetve hazánkban is

hiányzó ilyen tartalmú jogi hagyományokra és társadalmi feltételekre – kifejezetten versenyjogsértésekre irányuló keresetek meghonosítása tűnik célszerűnek ahelyett, hogy egy általános csoportos perlési eszközt ültetnénk át jogunkba. A belső piac egységességének fenntartása érdekében kézenfekvő az európai iniciativa.

Tekintettel kell lenni továbbá arra is, hogy a kollektív igényérvényesítés bevezetésének előfeltételét képezi annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a jogalkotó mely szereplőket kívánja védelemben részesíteni. Más eljárásjogi nehézségekkel néz szembe egy megkárosított fogyasztó, más érdekeket követ egy versenytárs, illetve óriási eltérés tapasztalható az anyagi források, továbbá a rendelkezésre álló bizonyítékok tekintetében is.

A fenti megfontolások fényében óva kell intenünk a magyar jogalkotót, hogy a teljesen más megközelítést alkalmazó, Egyesült Államokban kialakult csoportos perek szabályait ültesse át, ebből a szempontból inkább az európai uniós, fogyasztókat védő kollektív eljárások, illetve a német megoldások ajánlhatóak. Az európai (így a német) gondolkodásban ugyanis a megkönnyített jogérvényesítésre elsősorban a fogyasztók hátrányos helyzetének eljárásjogi kiegyenlítéseként, „a joghoz jutás”⁵² megvalósulásaként tekinthetünk. Ezzel szemben az amerikai *class action* elsősorban a precedensjog hátrányait⁵³ igyekszik kivédeni.

A közös keretek meghatározásán túl azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy a versenyjog terén fellépő magánjogi igényérvényesítés mind a per megkezdése előtt, mind pedig a jogerős ítéletet követően számos olyan megoldandó kérdést hordoz, amelynek megoldását egyetlen jogalkotó sem takaríthatja meg magának. Ennek megfelelően az ilyen perek szabályozását minden esetben egy komplex szabályrendszer kontextusába kell elhelyezni. Ilyen külön figyelmet érdemlő nehézséget támaszt többek között a pert megelőzően az anyagi jogosultak körének felmérése, illetve a jogvita lezárását követően az egy összegben megítélt kártérítés egyéniesítése.

⁵² A német terminológiában megjelenő „Zugang zum Recht” fogalma ebben az összefüggésben nemcsak a bírósághoz fordulás alkotmányos jogát testesíti meg, hanem azt is magában foglalja, hogy az anyagi jogosult az eljárás eredményét tekintve is valóban hozzájusson az őt megillető jogvédelemhez.

⁵³ A valójában hasonló helyzetben lévő felek jogai csorbát szenvedhetnek ugyanis, ha a csoport valamelyik tagjának a perében a bíróság olyan döntésre jut, amely precedensként később a csoport többi tagjának hátrányos lehet. Vö. C. F. R. Rule 23(b).

Miczán Péter
Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: Menyhárd Attila egyetemi tanár

A bizalmi vagyonkezelési jogállás és a bizalmi vagyonkezelés megszűnési okairól¹

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) és a bizalmi vagyonkezelőkről és tevékenységük szabályairól szóló 2014. évi XV. törvény (a továbbiakban: Bvktv.) 2014. március 15-i hatállyal vezette be a bizalmi vagyonkezelés jogintézményét a magyar jogba.

Meglátásom szerint a bizalmi vagyonkezelési jogviszony megszűnésével kapcsolatban kérdésként azonosítható elsődlegesen, hogy a konkrét megszűnést kiváltó jogi tények körét miként vonták meg, másodlagosan, pedig, hogy melyek a kötelelem megszűnésének joghatásai.

A jelen dolgozat a bizalmi vagyonkezelési jogállásnak és magának a bizalmi vagyonkezelési jogviszonynak a megszűnési okait kívánja röviden bemutatni a bizalmi vagyonkezelés testvér-jogintézményének tekinthető trustra vonatkozó, egyes modell szabályok – így az európai Közös Hivatkozási Kerettervezet trustokra vonatkozó X. Könyvének (a továbbiakban: DCFR),² és az amerikai Egységes Trust Kódex (a továbbiakban: UTC)³ – rendelkezéseire is figyelemmel.

¹ A jelen dolgozat lezárásának napja 2014. július 14. Külön köszönettel tartozom konzulensemnek, MENYHÁRD Attilának, továbbá CSAJÁGI Tímeának, JÓJÁRT Eszternek, NEMES Andrásnak, SELYEM Melindának a dolgozatban megfogalmazottak vonatkozásában segítő szándékú ötleteikért, különösen a kritikáikért, azzal, hogy a dolgozat valamennyi hibájáért természetesen engem terhel a felelősség.

² Christian VON BAR – Eric CLIVE – Hans SCHULTE-NÖLKE et al. (szerk.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference* Full Edition Sellier 2009. 5669-5743. (a továbbiakban: DCFR Indokolás). Tekintettel arra, hogy ezen írás egy rövid bevezetőtől eltekintve nem tartalmaz részletes indokolást, annak oldalaira való (a szövegben: DCFR) utalás az „outline” kiadás oldalaira vonatkozik.

³ National Conference of Commissioners on Uniform State Laws: *Uniform Trust Code* St. Augustin, Florida 2000. (utolsó módosítás 2010.) 103. cikk (12) bekezdése. A UTC tekintélyét jól mutatja, hogy – a Nemzeti Konferencia honlapjának tanulsága szerint – azt 26 állam alkalmazza. Ld.: <http://www.uniformlaws.org/Legislative> Fact Sheet.aspx?title=Trust Code.

1. A bizalmi vagyonkezelési szerződés lényeges létszakaszai

A bizalmi vagyonkezelési szerződésnek a következő létszakaszai lehetnek:

- (i) a szerződéskötést megelőző tárgyalás, (melynek jelentőségét különösen a Bvktv. 37. §-a által bevezetett előzetes tájékoztatási kötelezettségek adják);
- (ii) a szerződéskötést követő, de a kezelt vagyon létrehozását megelőző időszak (időben elváló teljesítés esetén);
- (iii) a szerződés megkötését és a kezelt vagyon létrehozását követő, a szerződés esetleges módosításait is magában foglaló, tartós teljesítés időszaka.
- (iv) ha a jogviszonyt a vagyonkezelő szünteti meg, felmondási időszak nyílik meg;
- (v) más, pl. a vagyonrendelő, hitelezője vagy a felszámolója felmondása esetén nincs felmondási idő, hanem a bizalmi vagyonkezelési jogviszony azonnali hatállyal szűnik meg, de csak részlegesen (illetve névlegesen), hiszen megszűnése mellett abból fakadóan akár továbbkezelési, de legalább elszámolási, tájékoztatási, ellenőrzésnek alávetési, elkülönítési, kiadási, és ennek teljesítéséig őrzési kötelezettségek fennmaradnak;
- (vi) kizárólag a titoktartási kötelezettség fennmaradásának időszaka.

A jelen tanulmányban a megszűnési okokat, eseteket fogom tárgyalni. Azok sajátosságainak jobb megvilágítása érdekében szükséges a bizalmi vagyonkezelési jogviszony és e jogviszonyhoz kapcsolódó bizalmi vagyonkezelési jogállási (vagyonrendelői, vagyonkezelői, kedvezményezetti, kezelt vagyon hitelezői) jogviszonyok megkülönböztetéséről szót ejteni.

2. A bizalmi vagyonkezelési jogviszony és a bizalmi vagyonkezelésbeli jogállási jogviszony megkülönböztetése

A bizalmi vagyonkezelési szerződés alanyaitól részlegesen függetlenedő sajátossága – a bizalmi vagyonkezelési jogviszony és a bizalmi vagyonkezelésbeli jogállási jogviszony megkülönböztetése. Érdeemes elkülöníteni a kötelelem teljes megszűnésének esetét a kötelelem három pólusában lévő vagyonrendelői, vagyonkezelői, kedvezményezetti jogállások – kötelelem fennmaradása melletti – megszűnésétől.

Főszabály szerint (Ptk. 6:326 (5) bek.) a bizalmi vagyonkezelés nem szűnik meg a vagyonrendelő, a vagyonkezelő vagy a kedvezményezett halálával vagy megszűnésével. Ez alól kivétel a Ptk. 6:326. § (1) bekezdés d) pontja szerint, ha a vagyonrendelő volt az egyetlen kedvezményezett, az ő halálának időpontjában szűnik meg a bizalmi vagyonkezelési szerződés.

E § (4) bekezdése szerint, a bizalmi vagyonkezelés nem szűnik meg azzal, hogy a vagyonrendelő a vagyonkezelő jogutódjává válik.

A Ptk. 6:325. § (1) bekezdése szerint a vagyonrendelő a vagyonkezelőt a megbízatásból másik vagyonkezelő egyidejű kijelölése mellett bármikor visszahívhatja. E § (2) bekezdése szerint, ha a vagyonrendelő meghal vagy jogutód nélkül megszűnik, és a kezelt vagyonnak nincs másik vagyonrendelője, a vagyonkezelőt a megbízatásból a kedvezményezett jogalakító kereseti *kérelmére* a bíróság másik vagyonkezelő egyidejű kijelölése mellett visszahívhatja, ha a vagyonkezelő súlyosan megszegte a szerződést.

A UTC, DCFR és az angol jogbeli *trust* hasonlóan független – főszabály szerint – az alapító, vagyonkezelő és kedvezményezett jogállásoktól, ezek részletesebb ismertetésére az 5-6. pontokban térek ki.

3. A bizalmi vagyonkezelésbeli jogállás megszűnési okai

A bizalmi vagyonkezelésbeli vagyonrendelői, vagyonkezelői, kedvezményezetti jogállás megszűnési okai között szerepelnek magának a bizalmi vagyonkezelésnek a megszűnési okai is. Ezeket azonban alább külön tárgyalom, és itt csak azon esetekre térek ki, amelyek a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyt nem szüntetik meg, pusztán az adott jogállást.

3.1. A felek megállapodása

Különösebb magyarázatot nem igényel, hogy a felek szerződésmódosítása és a felek személyében való változás körében lesz értékelhető, ha a jogviszony fenntartása mellett, valamelyik fél jogállásának megszűnésében állapodnak meg a szerződésátruházás jogintézményének (Ptk. 6:208-211. §§) alkalmazásával. Tekintettel arra, hogy a kedvezményezett joga a vagyoni juttatáshoz való jognál szélesebb, pusztán utóbbinak átruházása – ahogy azt a DCFR (X. – 9:301: *Transfer*

by juridical act of right to benefit, 539.) külön is nevesíti – egyéb feltételek teljesülésének hiányában nem eredményezi a jogállás megszűnését is.

3.2. A jogállás alanyának jogállás megszüntetésére irányuló egyoldalú jognyilatkozata

Mivel a vagyonrendelő, az ő hitelezőjének vagy felszámolójának (esetleg a vagyonkezelő felszámolójának) felmondása alapján főszabály szerint a bizalmi vagyonkezelési jogviszony is megszűnik ezeket az eseteket a 6. pontban tárgyalom.

3.2.1. A vagyonkezelő esetén (felmondás)

A vagyonkezelő felmondási jogával élhet, amely alapján a fentiek szerinti felmondási időszak nyílik meg. Dogmatikailag nem sorolható e körbe a végrendeletbeli vagyonkezelői kijelölést visszautasító jognyilatkozat (Ptk. 6:329. § (2) bek.), hiszen az előtt még sem a bizalmi vagyonkezelési jogviszony, sem a jogállás nem állt fenn.

Érdekesség, hogy a UTC – vagyonkezelő illetve a bíróság számára – megszüntetési alapnak, oknak minősítette az 50.000,- USD értéknél csekélyebb vagyonnal rendelkező *trustok* esetén, az ehhez viszonyítottan aránytalanul nagy kezelési költséget generáló, ezért gazdaságtalan működést (*uneconomic trusts*).

3.2.2. A kedvezményezett esetén (jogállásról való lemondás)

A bizalmi vagyonkezelési szerződés a harmadik személy javára szóló szerződések (Ptk. 6:136. §) sajátos alakzata, olyannyira, hogy ez alapján a kedvezményezettet a teljesítés követelésénél jóval több jogosultság illeti meg, továbbá egyes jogok gyakorlásával összefüggésben – pl. okozott költség megtérítésének kötelezettsége is keletkezik. Így inkább a kedvezményezetti jogállásról való lemondás tűnik helyénvalónak, nem pusztán a bizalmi vagyonkezelési jogviszony fennállása alatt a kezelt vagyon, illetve annak hasznai kiadása, mint szolgáltatás teljesítésének a követeléséről való lemondás. A lemondás joghatása pedig az, hogy a szolgáltatás követelésének joga a javára szerződő vagyonrendelőre száll

(Ptk. 6:136. § (2) bek. második mondata), egyéb jogai ugyanis egyező tartalommal, párhuzamosan illetik meg a vagyonrendelőt is.

3.3. Nem a jogállás alanyának, hanem másnak a jogállás megszüntetésére irányuló jognyilatkozata/döntése (visszahívás)

A fentiekben szó esett mind a vagyonkezelő vagyonrendelő általi visszahívásáról és új vagyonkezelő egyidejű kijelöléséről, mind a kedvezményezett jogalakító kereseti kérelméről, amely alapján a bíróság visszahívhatja a vagyonkezelőt új vagyonkezelő kijelölése mellett (Ptk. 6:325. §).

3.4. A jogállás megszerzésének jogellenességéből fakadó (részleges) érvénytelenség miatti jogállás megszűnés

Elméletileg elképzelhetőnek tűnik, hogy kizárólag a jogállás megszerzésére irányuló jognyilatkozat (pl. szerződésátruházás) legyen érvénytelen pl. kógens szabályba ütközés miatt (Ptk. 6:95. §).⁴ Mindez tehát akkor volna alkalmazható, ha a jogviszony és a jogállás függetlenedéséből kiindulva feltételeznénk, hogy a jogállás megszerzés orvosolhatatlan érvénytelensége miatti megszűnése esetén is fennmaradhat a jogviszony.

3.5. Megszűnés a jogállást betöltő (jogosult) halálával vagy megszűnésével

A fent említettek szerint bár a bizalmi vagyonkezelést magát nem szünteti meg a vagyonrendelő, a vagyonkezelő vagy a kedvezményezett halála vagy megszűnése (Ptk. 6:326. § (5) bek.), jogállásukat azonban nyilván igen.

⁴ Megjegyzendő, hogy jelenleg nincs olyan polgári jogi szabály, amely bárkit *eltiltana* a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyban való részvételtől, a 2009-es Ptk. a vagyonkezelők körét kizárólag kvalifikált professzionális jogalanyokra bízta volna kormányrendeletben (5:488. § (1) bek.) és számos külföldi, bizalmi vagyonkezelést jogrendszerébe bevezető állam e logika szerint korlátozta a bizalmi vagyonkezelők személyi körét. Bár a Bvktv. *nem tiltja meg* a bizalmi vagyonkezelő vállalkozásnak nem minősülő jogalannyal való bizalmi vagyonkezelési szerződés *megkötését*, mégis annak *joghatásait* kapcsolódó, főleg vagyontárgy nyilvántartási szabályok *korlátozzák* (Bvktv. 23. §). Továbbá a Bvktv. széleskörű *kizáró és összeférhetlenségi okokat* állapít meg a bizalmi vagyonkezelő *vállalkozás vezető állású személyére és tagjaira* (Bvktv. 4. §) hatósági engedélyezési feltételként.

3.6. Nem megszűnési okok

3.6.1. A tulajdonközösség sajátos megszűnési okainak alkalmazhatatlansága a vagyonrendelő esetén

Felvethető volna, hogy a tulajdonközösség szabályainak analóg alkalmazásával pl. megszűnhessen a vagyonrendelői jogállás alanytöbbség esetén a nagyobb részesedéssel bíró vagyonrendelő kisebb részesedéssel bíró társa részesedésének magához váltásával (kényszer adásvétellel). Ez azonban – a Ptk. kifejezett megengedő rendelkezésének hiányában, és mivel a vagyonrendelői jogállás nem minősül dolognak – nem alkalmazható.

3.6.2. Szerződésszegés miatti jogállás megszűnés szabályozásának elmaradása

A teljesítés megtagadásának esetétől eltekintve – ahol a jogosult választhatja akár a szerződés lehetetlenné válásának, ezért ipso iure megszűnésének a jogkövetkezményét is –, a bizalmi vagyonkezelés esetében a súlyos szerződésszegés egyes – pl. a gazdasági társaság tagjának a vagyoni hozzájárulás teljesítése elmulasztásának következtében, a tagsági jogviszony eredménytelen felszólítást követő harminc napos ipso iure megszűnési esetéhez (Ptk. 3:98. §) hasonlóan – nevesített eseteit nem szabályozták megszűnési okként.

4. A bizalmi vagyonkezelés megszűnési okai

A fentiek előrebocsátását követően merülhet fel a bizalmi vagyonkezelési jogviszony megszűnési okainak a vizsgálata.

A Ptk. szándéka a bizalmi vagyonkezelési kötelelem megszűnését eredményező okok meghatározását illetően hat szinten lokalizálható. Így – az általánostól a különös felé haladva – (i) a kötelelem megszűnésének általános esetei (6:3. §), (ii) a szerződésszegés általános szabályai (Ptk. 6:140. §) között elhelyezett felmondási és elállási jog gyakorlásának jogkövetkezménye, (iii) a teljesítés lehetetlenülésének jogkövetkezménye

(6:179. §), (iv) a szerződés megállapodással, egyoldalú jognyilatkozattal, a bíróság (6:212-214. §§) vagy a jogalkotó általi (6:60. §) megszüntetésének esetei, továbbá (v) a bizalmi vagyonkezelés utaló szabálya (Ptk. 6:330. §) alapján a megbízási szerződés rendes felmondással való megszüntetési esetei (6:278. § bek.), (vi) és magának a bizalmi vagyonkezelési szerződés különleges megszűnési esetei szintjén. A fentieket – részleges átfedéseikre is tekintettel – egységesen mutatom be az alábbiakban.

4.1. A teljesítéssel való megszűnés

A kötelelem általános megszűnési okai között szerepel a teljesítés (Ptk. 6:3. § a) pont). Erre jó példának tűnik az angolszász *trust* típus a *quistclose trust*, amelyet kifejezetten meghatározott szolgáltatás teljesítésére hoznak létre.⁵ E megszűnési ok azért nem egyezik meg a kezelt vagyon elfogyásával teljesen, mert egy szolgáltatás teljesítése nem feltétlenül vezet erre az eredményre.

4.2. A kezelt vagyon elfogy

A Ptk. 6:326. § (1) bekezdés a) pontja szerint a bizalmi vagyonkezelés akkor is megszűnik, ha a kezelt vagyon elfogy. E körben annyit érdemes megjegyezni, hogy a kezelt vagyon elfogyása vélhetően akkor állapítható meg, ha a vagyonkezelőnél a kezelt vagyonba tartozó dolgok, jogok és követelések végleg kikerülnek a kezelt vagyonból, tekintet nélkül arra, hogy abban maradtak-e a kezelt vagyon hitelezői felé fennálló tartozások. Mindez azért kiemelendő, mert a vagyon fogalmába általában a tartozások, passzívák is beleértendőek, de a Ptk. (6:310. § (1) bek.) leszűkítően kizárólag az aktívákra korlátozza annak fogalmát, így a törvény erejénél való megszűnési ok is a kezelt vagyon aktíváktól való kiürülésével következik be. Mindez a kezelt vagyon hitelezőinek érdekeit azonban arra tekintettel nem sérti, hogy a Ptk. 6:328. § (3) bekezdése szerint a kezelt vagyon terhére vállalt kötelezettségek a kezelt vagyon részeként háramlanak a további vagy új vagyonkezelőre, ilyen hiányában a vagyonrendelőre.

⁵ Erről részletesebben ld. pl.: SÁNDOR István: *A vagyonkezelés és a trust – Jegtörténeti és összehasonlító jogi elemzés* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest, 2014.116.

4.3. A bizalmi vagyonkezelés lehetetlenülése

Ha a teljesítés lehetetlenné vált, a szerződés megszűnik (Ptk. 6:179. § (1) bek.). Kérdés, hogy a teljesítés lehetetlenné válásába beleértendő-e a vagyonrendelő ügyleti céljának a lehetetlenülése is. A UTC *trust* (410. cikk) megszűnési esetei között kifejezetten szerepel ugyanis, hogy a *trust* megszűnik a visszavonás, időbeli lejárat, céljainak elérését, jogellenessé, közérdekbe ütközővé, vagy egyébként lehetetlenné válását követően. A magyar bizalmi vagyonkezelés lehetetlenülése céljának lehetetlenülése miatt azért tűnik nyelvtani értelmezés alapján problematikusnak megállapíthatónak, mert az nem lényeges eleme a jogügyletnek a Ptk. (6:310. § (1) bek.) szerint. A bizalmi vagyonkezelés megszűnési okai között – az alapítvánnyal (Ptk. 3:403. § (1) bek.) ellentétben – nem szerepel a bizalmi vagyonkezelés céljának – új meghatározása nélküli – megvalósítása vagy lehetetlenné válása, vélhetően a bizalmi vagyonkezelés mögötti, a vagyonrendelő és a kedvezményezett közötti jogviszony elválasztása érdekében. Meglátásom szerint a bizalmi vagyonkezelés teljesítése a vagyonkezelési szolgáltatás teljesítését jelenti, az azonban eszközcsелеkmény, és a vagyonkezelő alapvetően tisztában van a vagyonrendelőnek a vele közölt ügyleti céljával, amelynek feltárása egyébként érdekszolgálati (azon belül előzetes tájékoztató) kötelezettségéből is következik.

4.4. A kötelezett halála vagy jogutód nélküli megszűnése miatti megszűnés helyett a vagyonkezelői jogállás határozott ideig való megüresedése miatti megszűnés

A Ptk. 6:3. § c) pontja szerint a kötelelem megszűnik a kötelezett halálával vagy jogutód nélküli megszűnésével, ha kötelezettsége személyesen teljesíthető szolgáltatás nyújtására irányult. Bár a bizalmi vagyonkezelő szolgáltatása személyes szolgáltatásnak tekinthető, e megszűnési okot azonban felülírja a Ptk. 6:326. § (1) bekezdés c) pontja. E szerint ugyanis a bizalmi vagyonkezelés csak akkor szűnik meg a vagyonkezelői jogállás megüresedése – pl. a vagyonkezelő halála vagy jogutód nélküli megszűnése – esetén, ha a kezelt vagyonnak három hónapot meghaladó ideig nincs vagyonkezelője, a vagyonkezelői megbízás megszűnésének időpontjában. A megbízás megszűnésére visszaható hatály sajátos joghatásnak tekinthető.

4.5. A jogosult halála vagy jogutód nélküli megszűnése miatti megszűnési ok – az egyetlen kedvezményezettnek nevezett vagyonrendelő halála esetére való – korlátozása

A Ptk. 6:3. § d) pontja szerint a kötelem megszűnik a jogosult halálával vagy jogutód nélküli megszűnésével, ha a szolgáltatást – annak jellegénél fogva – kifejezetten részére kellett nyújtani. A bizalmi vagyonkezelésnek, mint szolgáltatásnak a vagyonrendelő az érdekhordozója, az ő ügyleti céljait szolgálja a jogviszony fennállása, így annak a vagyonrendelő halálával vagy jogutód nélküli megszűnésével meg kellene szűnnie. A Ptk. 6:326. § (5) bekezdése azonban kifejezetten ettől eltérő rendelkezést tartalmaz, és ez utóbbi alól csak akkor tesz kivételt (Ptk. 6:326. § (1) bek. d) pont), ha a vagyonrendelő természetes személy volt, meghalt és ő volt az egyetlen kedvezményezett.

4.6. Időmúlás

A Ptk. 6:116. § (2) és (3) bekezdései szerint, ha a felek a szerződés hatályának megszüntét időponthoz kötötték, annak beálltával a szerződés hatályát veszti. A Ptk. 6:326. § (3) bekezdése a felek jogviszony időtartamának meghatározására vonatkozó szabadságát annyiban csökkentette, hogy a határozatlan időtartamra vagy az ötven évnél hosszabb határozott időtartamra létesített bizalmi vagyonkezelési jogviszonyt ötven év elteltével a törvény erejénél fogva meg is szünteti. A rendelkezés emlékeztet a jogi személy javára alapított haszonélvezeti jog fennállásának jogalkotói időbeli korlátozására (Ptk. 5:147. § (5) bek.). Ugyanaz a jogalkotói cél azonosítható mindkét korlátozás esetében: az absztrakt tulajdonból jelentős jogosultságok kiválási idejének korlátozásával – a feudális osztott tulajdon kötöttségéből, ezért piacképtelenségéből fakadóhoz hasonló – társadalmi károk megelőzése.⁶

⁶ Erről bővebben különösen ld.: MENYHÁRD Attila: Ötödik Rész in: Vékás Lajos (szerk.): Az új Ptk. magyarázata Complex Kiadó Budapest, 2013. 484-485.

4.7. A felek megállapodása, mint megszűnési ok

A Ptk. 6:3. § e) pontja szerint a kötelelem megszűnik a feleknek a kötelelem megszüntetésére irányuló megállapodásával. Ezt kiegészíti a szerződésekre vonatkozóan a Ptk. 6:212. §-a, amely elválasztja a szerződés felek közös megegyezésével (i) jövőre nézve történő megszüntetését, vagy (ii) megkötés időpontjára visszamenő hatállyal való felbontását. Azzal, hogy a szerződés felbontásának nincs helye, ha az eredeti állapot természetben nem állítható helyre.

A UTC (411. cikk, 71-74.) külön szabályozza a visszavonhatatlan nem jótékony trust közös megegyezéssel (*consent*) való megszüntetését. Ennek a) pontja megengedi az ilyen *trust*ok közös megegyezéssel való megszüntetését, még akkor is, ha az nem is összeegyeztethető a *trust* lényeges céljával. A megegyezésben a UTC nem a vagyonkezelő és a vagyonrendelő megegyezését várja el, hanem a vagyonrendelő és valamennyi kedvezményezett egyetértését, a bíróság ezen feltétel teljesülése esetén hagyja jóvá a fenti megszüntetést. Érdekesség, hogy a kedvezményezettek megállapodása határozza meg a megszüntetett *trust* vagyon sorsát is. Ha az összes kedvezményezett nem ért egyet a módosítással vagy megszüntetéssel a bíróság a megszüntetést csak akkor hagyja jóvá, ha a megszüntetés egyéb feltételei fennállnak és a hozzá nem járuló kedvezményezett érdekei megfelelő védelmet élveznek.

4.8. Elállás

A Ptk. 6:213. §-a szerint, aki jogszabálynál vagy a szerződésnél fogva felmondásra vagy elállásra jogosult, a másik félhez intézett jognyilatkozattal szüntetheti meg a szerződést. A szerződés felmondása esetén a szerződés megszüntetésének, elállás esetén a szerződés felbontásának a szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy elállásra a fél akkor jogosult, ha az általa kapott szolgáltatás egyidejű visszaadását felajánlja.

Jóllehet az elállási jog vonatkozásában is fennállt a szerződésszegés vagy egyéb jogi tény mint megnyílást eredményező körülmény szerinti megkülönböztetés lehetősége, terjedelmi korlátoknál fogva ehelyütt mégis kizárólag a felmondást tárgyalom eszerinti bontásban.

Különösen akkor merülhet fel az elállás lehetősége a már létrejött szerződés megszegése miatt, ha a szerződés megkötésére sor került,

azonban a vagyonkezelő kezelési vagy bármilyen díjazandó tevékenységet még nem végzett, különösen mert a kezelt vagyon még nem jött létre.

4.9. Felmondás

4.9.1. A szerződésszegés miatti (rendkívüli) felmondás

A Ptk. 6:140. §-a alapján, ha a szerződésszegés következtében a jogosultnak a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke megszűnt, elállhat a szerződéstől, vagy ha a szerződéskötés előtt fennállt helyzetet természetben nem lehet visszaállítani, felmondhatja azt, ha e törvény eltérően nem rendelkezik. A bevezetőben említettek ellenére annyit még érdemes megjegyezni, hogy a tartós jogviszonyoknál fennálló rendes felmondási jog esetén alkalmazandó megfelelő felmondási időre a szerződésszegéssel összefüggésben megnyíló felmondási jog körében nincs utalás, az a tartós bizalmi vagyonkezelési jogviszonyt is azonnali hatállyal szünteti meg, tekintet nélkül arra, hogy a vagyonrendelő vagy a vagyonkezelő él e jogával.

4.9.2. Rendes felmondási jog (előkérdés a megbízási szerződés felmondási szabályainak alkalmazhatósága)

E körben előkérdésnek nevezhető, hogy a megbízási felmondására vonatkozó szabályok alkalmazhatóak-e a bizalmi vagyonkezelési szerződés megszűnési okai körében vagy utóbbiakat a Ptk. kizárólagosan rendezi. A kérdésre adott válasz jelentősen, de nem kizárólagosan határozza meg a kezelt vagyon vagyonrendelő vagyonától való elkülönülésének, vagy általánosabban a vagyonrendelő érdekköréből való kikerülésének a kérdését.

A kérdés vizsgálata során abból lehet kiindulni, hogy a Ptk. kódexszerű szabályozása többszörösen egymásra épülő, mögöttes – az e pont bevezetőjében bemutatott – szabályozási rétegekből épül fel. A bizalmi vagyonkezelés megszűnési okainak nyelvtani, logikai, rendszertani és teleológiai értelmezése alapján a következők tűnnek megállapíthatónak: (i) a bizalmi vagyonkezelési szerződésre vonatkozó eltérő rendelkezések hiányában a bizalmi vagyonkezelésre a megbízási szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni (Ptk. 6:330. §), (ii) a jogalkotó, ahol a bizalmi

vagyonkezelési szerződés vonatkozásában nem kívánta, hogy a megbízás szabályai alkalmazandóak legyenek, kifejezetten kizárta azokat (pl. utasítási jog hiánya Ptk. 6:316. §), (iii) azonban a bizalmi vagyonkezelés körében a vagyonrendelő felmondását a Ptk. annak ellenére nem zárta ki, hogy más szerződések esetén megszűnést kiváltó okokat e joghatásuktól kifejezetten megfosztott, (iv) a bizalmi vagyonkezelés megszűnési okai tehát nem értelmezhetőek akként, mint amelyek a mögöttes szabályok által meghatározott megszűnési okokat azért annihilálnák, mert taxatíván határozzák meg azokat. Nyilván (v) az eltérés nemcsak kifejezett kizárással valósulhat meg, hanem akkor is, ha a jogintézmény lényegével volna ellentétes valamely mögöttes szabály alkalmazhatósága. Itt azonban vitathatónak tűnik, hogy a vagyonrendelő felmondási joga valóban ellentétes volna-e a bizalmi vagyonkezelés lényegével, különösen arra tekintettel, hogy a jogintézmény ugyan igen közel áll az angolszász *trust*hoz – amelynek egyébként létezik a vagyonrendelő által felmondható és fel nem mondható változata is,⁷ azonban a bizalmi vagyonkezelés mégis sajátosan magyarnak tekinthető, különösen az osztott tulajdon jog megteremtésének elmaradása miatt. Álláspontom szerint a bizalmi vagyonkezelés jelenlegi egyéb építőkövei alapján is arra lehet következtetni, hogy a jogalkotó nem kívánta megvonni a vagyonrendelőtől a felmondási jogot, hiszen a jogviszony tartalmi elemei tekintetében jelentős szabadságot hagyott utóbbinak, így különösen – a fentiek szerint – a kezelt vagyonhoz való hozzáférésben is.

Mindezért úgy vélem a Ptk. akként értelmezendő, hogy a vagyonrendelőt megilleti a rendes felmondás joga a felek eltérő rendelkezésének hiányában. Itt érdemes azonban megjegyezni, hogy a Ptk. 6:278. § (4) bekezdése szerint, míg a felmondás jogának korlátozása vagy kizárása semmis, tartós megbízási jogviszony esetén a felek megállapodhatnak a felmondás jogának korlátozásában, és kiköthetik azt is, hogy meghatározott idő előtt a rendes felmondás joga nem gyakorolható.

Meglátásom szerint a vagyonrendelő rendes felmondási jogának kifejezett szabályozása mellett, felvethető – a vagyonkezelő rendes felmondásához fűzött három hónapos felmondási idő, mint sajátos joghatáshoz hasonlóan (Ptk. 6:326. § (1) bek. b) pont) –, hogy annak is legyenek sajátos joghatásai. Így a felmondási idő mellett, pl. vagyonrendelői alanytöbbség esetén, a felmondás joghatása a jogviszony fennmaradása érdekében – amely tehát a felektől részlegesen önállósodik

⁷ Ld. pl. LUPOLI, Maurizio (ford.: SIMON DIX): *Trusts: A comparative study* Cambridge University Press 2000.103. skk.

– korlátozódhatott volna kizárólag a vagyonrendelő jogállására. A jelen szabályok szerint az egyik vagyonrendelő felmondása esetén a jogviszony megszűnését a többi vagyonrendelő társ nem tudja „orvosolni” a jogviszony fennmaradása érdekében külön Ptk-beli vagy szerződéses rendelkezés hiányában, legfeljebb újra megkötik a bizalmi vagyonkezelési szerződést. Számviteli és főleg adójogi szabályok a kezelt vagyont részleges jogalanyisággal ruházták fel; a bizalmi vagyonkezelési jogviszony megszűnésének elháríthatósága e szempontból lehet különösen jelentős.

Érthető, hogy a bizalmi vagyonkezelés függetlenedése a jogviszony feleitől, különösen a vagyonrendelő központi helyzete miatt képzelhető el pusztán részlegesen. Ugyanakkor a vagyonrendelői alanytöbbség esetén a függetlenedés további erősítése ezzel összeegyeztethető volna.

E vagyonrendelői felmondás esetén a jogviszony és a jogállás függetlenségének hiánya adhatott okot kritikákra a vagyonrendelő hitelezőjének a felmondási joga tekintetében is.

Megjegyzendő, hogy a DCFR (X. – 9:103. 535.) főszabály szerint nem jogosítja fel a vagyonrendelőt a *trust* vagy egyes *trust* feltételek felmondására, kivéve azon esetekben, ha a *trust*ot ingyenesen hozták létre, és a kedvezményezett még nem létezik, vagy amennyiben az ajándék visszakövetelésének feltételei fennállnak.

4.9.3. A vagyonrendelő hitelezőjének felmondási joga

A felmondási jog ezen fajtáját részletesebben egy külön tanulmányban⁸ fejtettem ki.

4.9.4. A vagyonrendelő, vagyonkezelő felszámolójának felmondási joga

A bizalmi vagyonkezelési jogviszony két alanyát – ha tehát a jogviszony nem egyoldalú jognyilatkozat alapján jött létre – a vagyonrendelőt és a vagyonkezelőt a fentiek szerint – pl. annak megszűnés kiváltásának ideje alapján is – eltérő joghatású felmondási jog illeti meg. Bármelyikük felszámolása esetén azonban a felszámolójuk nem e jogot, hanem őt saját – csődtörvényen alapuló – jogon megillető (47. § (1) bek.) felmondási

⁸ Ld.: MICZÁN Péter: *A bizalmi vagyonkezelés vagyonrendelő hitelezője általi felmondásáról* In: Jogi tanulmányok. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak IV. Konferenciája – megjelenés alatt

jogot fog gyakorolni. E felszámolási eset pedig gyakorlatilag kivételt fog képezni – kifejezett eltérő rendelkezés hiányában – a Ptk. azon rendelkezése alól, hogy a bizalmi vagyonkezelés nem szűnik meg a vagyonrendelő, a vagyonkezelő vagy a kedvezményezett halálával vagy megszűnésével (Ptk. 6:326. § (5) bek.). Hiszen a felszámolás, mint bármelyikük jogutód nélküli megszűnését eredményező polgári nemperes eljárás önmagában valóban nem szünteti meg a bizalmi vagyonkezelést, azonban annak során a felszámoló jogosult lesz az ilyen jogviszonyt felmondással, azonnali hatállyal megszüntetni. Ezen eset továbbá kivételt fog képezni a vagyonkezelő jogutód nélküli megszűnési esetei között a kezelt vagyon továbbháramlási esetei alól is (Ptk. 6:328. § (2) bek.), amely azért problematikus, mert a továbbháramlás *ipso iure* kimondásának nyilvánvaló célja a bizalmi vagyonkezelési jogviszony fenntartása.

Mindezért e cél érdekében megfontolandó volna a továbbháramlási joghatást fizetéseképtelenség miatt induló, jogutód nélküli megszűnést eredményező eljárások esetén az eljárás megindulásához (jogerős elrendeléséhez) kötni. Ennek bekövetkeztéig pedig az óvatos szerződő felek kiköthetik e körülményt továbbháramlást kiváltó jogi tényként.

4.9.5. A kedvezményezett felmondási jogának hiánya

A magyar jog a kedvezményezettnek főszabály szerint nem biztosít jogot a bizalmi vagyonkezelés felmondására, ami nem zárja el a vagyonrendelőt attól, hogy ilyen jogot a kedvezményezett javára is kikössön.

Megjegyzendő, hogy pl. a DCFR (X. – 9:104. cikk 535.) a teljes cselekvőképesség bíró kedvezményezett(ek)et feljogosítja a kizárólagosan a javára (javukra) rendelt *trust* vagyon vagy vagyonrész felmondására. E jog azonban nem illeti meg őket, ha a más kedvezményezettek javára rendelt, fennmaradó *trust* vagyon részt ez hátrányosan érintené.

4.10. Jogszabályban, bírósági vagy hatósági határozatban, meghatározott megszűnési ok

A Ptk. 6:3. § f) pontja szerint a kötelelem megszűnik a jogszabályban, bírósági vagy hatósági határozatban meghatározott egyéb okból. Kisfaludi⁹

⁹ KISFALUDI András: *A kötelek közös szabályai, általános rendelkezések*; Wellmann György (szerk.):

utal rá, hogy a magánjogi viszonyokba ilyen mértékű beavatkozás kivételes lehetőség, az egyensúly fenntartása alapvető fontosságú, illetve, hogy a bíróságok nem kaptak a jogalkotótól általában (Ptk. 6:214. §), hanem kizárólag egyes esetekben (pl. tartás) kötelemszüntető jogot. A Ptk. a bizalmi vagyonkezelésre vonatkozó ilyen különleges felhatalmazást nem adott. Bírósági szerződésmódosításra volna ugyan lehetőség (Ptk. 6:192. § (1) bek.), azon körülmények azonban nem szolgálhatnak alapul a szerződés bírósági megszüntetéséhez.

Érdekesség, hogy a UTC (412. cikk a) pont, 76. skk.) a *clausula rebus sic stantibus* esetekben a módosítással azonos feltételekkel engedi meg a *trust* bíróság általi megszüntetést is.

4.11. Nem megszűnési okok

4.11.1. A bizalmi vagyonkezelést létesítő egyoldalú jognyilatkozat visszavonása

A Ptk. kizárja a visszavonás lehetőségét az egyoldalú jognyilatkozattal létrehozott bizalmi vagyonkezelés esetén (Ptk. 6:329. § (1) bek.).

4.11.2. A jogosult és a kötelezett személyének (részleges) egybeolvadása (confusio)

A *confusio*hoz a Ptk. 6:3. § b) pontja által kapcsolt megszűnés a bizalmi vagyonkezelés esetén nem következik be a Ptk. kifejezett eltérő rendelkezése alapján (6:326. § (4) bek.), amely kimondja, hogy a bizalmi vagyonkezelés nem szűnik meg azzal, hogy a vagyonrendelő a vagyonkezelő jogutódjává válik, illetve megengedi az egyoldalú jognyilatkozattal való bizalmi vagyonkezelés létesítést (Ptk. 6:329. § (1) bek.).

Felvethető, hogy bár egyébként maga a Ptk. általában lát arra lehetőséget, hogy ugyanaz legyen a jogosult és a kötelezett egy kötelemben, és az ne szűnjön meg (pl. zálogjog körében), a bizalmi vagyonkezelés esetén, azonban – mivel a vagyonkezelő nem lehet kizárólagos kedvezményezett (6:311. § (4) bek.) – a vagyonrendelő és a

vagyonkezelő személyének egyezése esetén is kell, hogy legyen legalább egy kedvezményezett, aki utóbbtól eltérő személy. Mindazonáltal pl. elképzelhetőnek tűnik, hogy a kedvezményezett a jogviszony fennállása alatt őt illető, kezelt vagyon kiadási jogáról lemond, amely így visszaháramlik a vagyonrendelőre, akit így anélkül illetnének az egyedüli kedvezményezett jogai, hogy magát annak nevezte volna. E körben a jogszabályba ütköző, vagy annak megkerülésére irányuló szerződésre vonatkozó rendelkezések alkalmazása merülhet fel.

Itt jegyzendő meg, hogy ha a jogviszony összes szereplőjének a személye az ügyletkötéskor megegyezik (*teljes confusio*), úgy az ügylet jogszabályba ütközés miatt semmis lesz, ha pedig utóbb alakul ki e jogszabályba ütköző helyzet, az vélhetően jogi lehetetlenülés miatt szűnik meg. Ezzel párhuzamosan szól a DCFR (X. – 9:109. cikk, 537.) is a jogok és kötelezettségek egyesüléséről, mint *trust* szüntető tényről.

4.11.3. A jogviszony főszemélyeinek halála, vagy megszűnése

Az 5. pontban említettek szerint, a bizalmi vagyonkezelés tehát főszemélyektől részlegesen függetlenedő sajátosságára tekintettel nem szűnik meg a vagyonrendelő, a vagyonkezelő vagy a kedvezményezett halálával vagy megszűnésével.

5. Összegzés

A tanulmány célja egyrészt annak bemutatása volt, hogy a magyar szabályok alapján (is) a bizalmi vagyonkezelési jogviszony részlegesen függetlenedik a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyhoz kapcsolódó jogállásokat hordozó jogviszonyoktól, és ez tükröződik a kétféle jogviszony eltérő megszűnési okaiban is. Másrészt a tanulmány válaszokat próbált adni a megszűnési okok közül különösen a felmondási jog értelmezési kérdéseire.

Nagy Erika:
Agrárjogi Tanszék
Témavezető: Réti Mária habil. egyetemi docens

A szövetkezeti mozgalom kezdete Finnországban

I. Bevezetés

A Finnországban, a XIX-XX. század fordulóján indult szövetkezeti mozgalom értékes hagyományokon nyugszik. Mára az egyik legjelentősebb gazdasági-társadalmi mozgalommá nőtt ki magát. Kevesen tudják, de Finnország ma az egyik „legszövetkezeti” ország, ahol nem csak a szövetkezetek piaci részesedése, gazdasági jelentősége, de kulturális, szociális, egészségügyi szerepvállalása is meghatározó. A finn nemzet gazdasági-társadalmi jólétéhez a szövetkezetek kiemelkedő mértékben járulnak hozzá. A demokratikus értékek, mint például az öngazgatás, egyenlőség, szolidaritás elsajátítása, gyakorlása és megbecsülése ma különösen fontos feladat. A finnek ezt többek között a szövetkezeti mozgalomban tanulták meg. A szövetkezeti mozgalom nehéz gazdasági és politikai időkben indult. Kialakulása, a kezdetek rávilágítanak arra, hogy mitől tud még ma is olyan sikeres lenni a szövetkezés eszméje Finnországban.

II. Finnország földrajzi adottságai és rövid története

Finnország földrajzi elhelyezkedése több szempontból előnyös és több szempontból előnytelen. Északi fekvése miatt zord időjárás jellemzi. Az ország többnyire sík területe az északi sarkkörön is túl nyúlik. Lappföldön télen akár két hónapig nem kel fel, nyáron viszont hosszú hetekig nem nyugszik le a nap. A mostoha időjárás is oka, hogy az ország 338.000 km² területéhez képest a lakosság száma kb. 5,5 millió.¹ Ez azt jelenti, hogy a népsűrűség kb. 16 fő/km². Északon nem ritka az 1 fő/km² sem.

Az ország ásványkincsekkel nem dicsekedhet, számos növény- és állatfaj nem bírja a klímát. Mégis azt mondhatjuk, hogy Finnország természeti kincsekben igen gazdag. Nem véletlenül hívják az ezer tó

¹ 2013.12.31-én az ország lakosainak száma pontosan: 5.451.270 fő volt.
http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/2014/uutinen_020_2014-06-09_en.html; letöltve: 2014.06.30.

országának. Több mint 168.000 tavat számoltak össze², melyek mérete különböző. A tavak körül sziklakkal tarkított, sík vidéken varázslatos erdővilágot találunk. Az ország 2/3-t erdő borítja, ezek közül a fenyvesek emelkednek ki. Tó és fenyves? Mégis változatos képet mutat a természet. Például nagyon sokféle fenyőfaj található. Az örökzöldek mellett lombhullatók is. A finnek rengeteg féle honos fenyőt ismernek, megmosolyogják, ha az odautazó nem tudja megkülönböztetni őket. Természetes, hogy ismerik az egyes fajtákat és mindegyiket külön névvel illetik. Ezt egy magyar számára megtanulni legalább olyan nehéz, különösen finn nyelven, mint például a halfajtákat. Nemcsak a táj képe, de a színek is mások, mint nálunk. A téli, egyhangú, sötét napok után a tavasz és a nyár ragyogó színeket kölcsönöz a természetnek. A napsütésben hihetetlenül szép kék az ég, szikrázik a vizek mélykékje és a növényzet zöld színe sem hasonlítható a nálunk megszokotthoz.

Azt hinnénk, hogy északi fekvése, a zord időjárás miatt viszonylag békésen élhettek itt az emberek, hiszen úgyis kevesen laknak nagy területen. De gondoljunk csak a vikingekre, akikről legkevésbé egy letelepedett, nyugodt, békeszerető nép jut eszünkbe. Észak-Európában ugyanúgy tapasztalhatók voltak a történelem során a területi viszályok, hatalmi harcok, mint a világ bármely részén.

Finnország nagyon fiatal állam, százéves sincsen, hiszen csak 1917-től beszélhetünk független Finn Köztársaságról. Előtte az ország mindig valamelyik északi hatalom része volt. Már a vikingek is felfedezték a földrajzi jelentőségét, és Kelet felé használták útvonalnak a mai Finnország területét. A középkortól folyamatosan két népcsoport, a svédek és az oroszok próbálták a területet megszerezni. Ez a svédeknek sikerült a XIII. században, és a Keleti Tartománynak nevezett finn terület hosszú évszázadokra a kialakuló Svéd Birodalom része lett. A hatszáz év nem mondható békésnek, hiszen ez alatt az idő alatt számos háborút folytattak a hódításra váró oroszokkal. Végül az oroszok 1809-ben megszerezték a svédektől a finn területet.³

² A 168.000 tó úgy értendő, melynek területe legalább 500 m²
http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/2014/uutinen_020_2014-06-09_en.html; letöltve: 2014.06.30.

³ A finn történelemről bővebben:
 Matti KLINGE: Finnország rövid története, In Forma Könyvek, Nyíregyháza 1993; Dr. Szij Enikő: Finnország, Panoráma Útikönyvek sorozat 1979, 27-105.o.

Finland-History, http://www.mongabay.com/reference/country_studies/finland/HISTORY.html; Short history of Finland <http://www.bridgeguys.com/International/FinlandHistory.html>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Finland> History of Finland

Finnish history; <http://www.discoveringfinland.com/travel/about-finland/finnish-history/>
<http://finnisch.com/geschichte/> Finnische Geschichte

<http://www.zeit.de/specials/Finnland/geschichte> Die finnische Geschichte; letöltve: 2014.06.30.
<http://finland.fi/Public/default.aspx?contentid=160032&nodeid=41803&culture=en-US>

III. Finnország a szövetkezeti mozgalom kezdetén

A finn szövetkezeti mozgalom a XIX-XX. század fordulóján bontakozott ki. Ebben az időben Finnország az Orosz Cári Birodalom nagyhercegségeként bizonyos autonómiát élvezett. A Finn Nagyhercegség élén a nagyherceg, azaz az orosz cár, valamint az általa kinevezett főkormányzó állt. A finneknek saját szenátusa, vagyis kormánya, saját parlamentje volt, önálló törvényhozása, közigazgatása, külkereskedelme, hadserege, saját pénzt és saját postabélyeget bocsáthattak ki, és hivatalos határ választotta el az Orosz Birodalomtól.

A Finn Nagyhercegség a XIX-XX. század fordulóján erősen elmaradott agrártértségnek számított. Az ország gazdasági fejlettségét az állandó idegen uralom, az elmaradt cári birodalomtól való politikai és gazdasági függés mellett az ország természeti adottságai is meghatározták. A művelés alá vonható és a ténylegesen megművelt területek aránya akkor és ma is 10% alatti. Ennek ellenére az ország lakosságának zöme az agráriumban dolgozott, a földből és az erdőből élt. Az ipar is a mezőgazdasághoz kötődött.

A városiasodás nagyon kezdetleges volt. A lakosság túlnyomó része vidéken lakott. A falusi lakosság nagy aránya mellett a tanyavilág is jelentős volt. Az ország természeti adottságaiból adódóan – a nagy kiterjedésű tavak és erdők miatt – a falvak és a tanyák egymástól távol helyezkedtek el. Ehhez járult hozzá az alacsony népsűrűség.

A több évszázados svéd uralom nemcsak gazdasági, hanem kulturális elmaradottságot is eredményezett. A svéd nyelv maradt hivatalos az orosz korszak beköszönte után is. A finn nyelv még fejletlen volt, holott az ország lakosságának túlnyomó része finnül beszélt. Mégis a művelt körök a svédet használták, és a hivatalos ügyeket is svédül intézték. Az orosz uralom alatt a finnekben is megérett az önállóság iránti igény, a nemzeti identitástudat. Hasonlóan a magyarországi felvilágosodás korához és a reformkorhoz, a finneknél a turkui romantika⁴, majd a helsinki romantika⁵ néven indult nemzeti mozgalom a finn nyelv és kultúra ügyét, illetve a gazdasági fellendülést tűzte ki célul. A finn nyelv ügye – ahogyan időbeli eltolódással Magyarországon – szorosan összefonódott a nemzeti függetlenség és a társadalmi-gazdasági felemelkedés ügyével. Szerették volna elérni a finn hivatalos nyelvként való elfogadását. A finnek azonban

⁴ A turkui romantika a XIX. század elején indult, nevét indulási helyéről, az akkori finn fővárosról, Turkuról kapta.

⁵ 1827-től beszélhetünk helsinki romantikáról, amikor az akkori főváros, Turku leégett, és a cár a turkui egyetemet Helsinkibe telepíttette.

felismerték, hogy ehhez mindenekelőtt a finn nyelv művelésére, megújítására van szükség, hogy a svéd nyelvvel egyenrangúvá válhasson a művelődés és a közélet területén. Ez maga után vonta az irodalom, az egyéb művészetek és a nemzeti tudományok előmozdítását is.

A mozgalom eredményeképpen II. Sándor orosz cár 1863-ban rendeletben mondta ki, hogy a finn nyelv a svédvel egyenrangú. A finn nemzeti mozgalmat azonban az orosz birodalom egyre gyanakvóbban nézte. 1889-90-től elkezdődött a finn önállóság megnyirbálása. 1899-ben pedig a cár „Februári Manifesztumában” megszüntette a Nagyhercegség autonómiáját. Ez óriási tiltakozási hullámot váltott ki a finnekben. Az „eloroszosítás” azonban folytatódott. A tiltakozás egyik szélsőséges megnyilvánulásaként 1904-ben megölték a finn főkormányzót, Bobrikovot. A finnek szerencséjére az orosz belpolitika változása, a közelgő forradalmat jelző belső zavargások, majd maga a forradalom és az orosz-japán háború enyhítette az elnyomást. 1905-ben a cár visszavonta a Februári Manifesztumot, és a finn autonómia hamarosan helyre állt.

A russzifikáció után megerősödött a finn nemzeti mozgalom azon szárnya, mely az ország függetlenségéért szállt síkra. Egy másik szárny nem látta reálisnak a sokkal hatalmasabb és erősebb orosz birodalomtól való elszakadást, és megmaradt a nemzeti mozgalom eredeti célkitűzésénél, az oktatás, a kultúra és a gazdaság fejlesztésénél. Ez utóbbi irányzat fő képviselője, J.W. Snellman⁶ nemzeti filozófus volt. Az ő tanai hatottak Hannes Gebhardra, aki a snellmani eszmék megvalósításának egyik lehetséges eszközt a szövetkezetekben látta meg. Ahogy számos országban, így például Angliában Robert Owent, Németországban Schulze-Delitzschet és Raiffeisent, Magyarországon gróf Károlyi Sándort, úgy Finnországban Gebhardot tekinthetjük a szövetkezeti mozgalom atyjának.⁷ A finn szövetkezeti mozgalom sajátossága tehát, hogy szorosan összefonódik a nemzeti identitás mozgalmával.

IV. Hannes Gebhard, a finn szövetkezetek atyja

Hannes Gebhard (1864-1933) előbb a Helsinkii Egyetem északi népek történelmével foglalkozó docense volt, majd 1899-től a

⁶ J.V. Snellman (1806-1881)

⁷ Samuli SKURNIK - Lee EGERSTROM: The Evolving Finnish Economic Model: How Cooperatives Serve as “Globalisation Insurance”, May 29, 2007, A paper presented at the joint conference of The Canadian Association for the Study of Co-operation (CASC), The International Co-operative Alliance Research Committee (ICA), The Association of Cooperative Educators (ACE), University of Saskatchewan, Saskatoon, Saskatchewan, 7. o.
http://usaskstudies.coop/socialconomy/files/congress07/skurnik_egerstrom.pdf; letöltve 2014.06.30.

gazdaságtudomány és a statisztika tudományok docense, később professzora lett. Az 1890-es években több európai országban, köztük Németországban járt tanulmányúton. Elsősorban a vidék lakosságának felemelkedése foglalkoztatta. Németországban találkozott a Raiffeisen típusú szövetkezetekkel.⁸ Utazásaiból hazatérve, 1899-ben megírta a *Földművesek kooperációja külföldön*⁹ című munkáját, és hozzájárult a hazai szövetkezeti mozgalom megteremtésének. Ebben nagy segítségére volt felesége, Hedvig Gebhard¹⁰, aki svéd származása ellenére kiválóan megtanult finnül, hogy támogathassa férje törekvéseit. Az, hogy jelentős tevékenységet végzett, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a sokan a szövetkezeti mozgalom anyjának is nevezik. Ők ketten voltak a világ első országgyűlési képviselő házaspárja is 1907-ben.¹¹

Gebhard jelentősége abban áll, hogy a már létező, de nem számottevő szövetkezeti jellegű társulások mellett felülről kezdeményezve szervezte meg a szövetkezeti mozgalmat. Hihetetlen munkát végzett, tulajdonképpen egyedül, feleségével együtt hozta létre, indította útjára a szövetkezeti mozgalmat Finnországban. Nem csak szellemi atyja, hanem tevékeny részese, vezetője volt az újonnan alakult mozgalomnak.

Gebhard elképzelése az volt, hogy létre kell hozni egy központi szervezetet, melynek segítségével a szövetkezeti mozgalom elindítható és támogatható mind anyagilag, mind szellemileg. A másik ötlete olyan szövetségi szervezetek felállítása, melyek az azonos tevékenységet folytató szövetkezeteket fogják össze. Tehát hármass szintű intézményrendszerben gondolkodott. Alapvetően a gazdálkodó földművesek érdekében kívánta a szövetkezeteket megalapítani. Első lépésként, Gebhard kezdeményezésére, 1899-ben megalakult a szövetkezeti mozgalom központja, a Pellervo-Seura (Pellervo-Társaság), melynek a professzor volt az első elnöke.¹²

⁸ A Raiffesein szövetkezetekről bővebben pl.: RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, Egyetemi jegyzet, ELTE Eötvös Kiadó, 2010 és RÉTI Mária: Az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetéről, Szövetkezés, 2012.1-2. szám 9-34.o.

⁹ Eredeti címe finnül: [Maanviljelijain Yhteistoiminnasta Ulkomailta](http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/maanviljelijain%20yhteistoiminnasta.pdf), , Helsinki, 1899 <http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/maanviljelijain%20yhteistoiminnasta.pdf> letöltve finnül 2014.06.30.

¹⁰ Hedvig Gebhard (1867-1961) nem kevésbé jelentős személy a finn szövetkezeti mozgalomban. Férjével ketten maguk is megtestesítették a szövetkezeti mozgalom eszmeiségét, az egyenlőséget. A férfi és a nő egyenrangúsága a századfordulón nem volt evidens. Pl. a nők választójogot a világon először éppen Finnországban kaptak, 1906-ban. Hedvig Gebhard a karrierjét adta fel azért, hogy férje asszisztense legyen, hogy mindenben őt támogathassa. Legalább olyan óriási munkát végzett a szövetkezés terén, mint a férje.

¹¹ Hannes Gebhard életéről bővebben: <http://pellervo.fi/gebhard/> és Aulis J. ALANEN: Hannes Gebhard, Kirjayhtymä Helsinki, Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki, 1964; digitálisan: http://pellervo.fi/gebhard/kirjat/Alanen_Gebhard.pdf?185ca3; letöltve: 2014.06.30.

¹² Ezt a tisztséget 1917-ig töltötte be.

Gebhard erősen szorgalmazta egy szövetkezeti törvény megalkotását is. A finn parlament 1901-ben fogadta el az első finn szövetkezeti törvényt,¹³ ami kettős célt szolgált. Egyrészt Gebhard felismerte, hogy a szövetkezeti mozgalom, a szövetkezetek azonos elveken történő működéséhez elengedhetetlen a jogszabályi háttér. A szövetkezeti mozgalom megindulásával egyidejűleg hatályba lépett szövetkezeti törvény segítette a szövetkezetek gyors és széleskörű elterjedését.

Másrészt Gebhard nagyon jól tudta, hogy a szövetkezeti mozgalmat a cári birodalommal a lehető leghamarabb el kell ismertetnie. Erre különösen szükség volt az adott politikai körülmények között. A finn nemzeti függetlenségi mozgalom eszméi erősen hatottak Gebhardra, aki a szövetkezeti mozgalom megindításával a vidéki parasztság felemelését, ezzel a finnek gazdasági megerősödését szolgálta. A szövetkezeti mozgalomtól azonban nemcsak gazdasági változást remélt, hanem szociális reformot is: kulturális, szellemi fejlődést, a nemzeti identitástudat, az erkölcsi és hazafias érzések felerősödését. Az sem véletlen, hogy a szövetkezetet mint társulási formát választotta a vidéki lakosság együttműködési formájaként. A szövetkezeti alapelvekben megtestesülő demokratikus értékek, mint például az önsegélyezés, az egyenlőség, az öngazgatás, a szolidaritás vagy a tagok továbbképzése stb., mind-mind olyan elvek voltak, melyek szemben álltak a cári rendszer által támogatott diktatórikus felfogással. Ugyanakkor rímelték a finn nemzeti mozgalom célkitűzéseivel. Ez nem jelentette, hogy Gebhard a szövetkezeti eszméket politikai célokra akarta felhasználni. Bár maga erősen politizált, de kifejezetten arra törekedett, hogy a szövetkezeti mozgalom politikailag semleges maradjon. Ez külföldi útjainak tapasztalatain és azon a meggyőződésén alapult, hogy hosszú távon ez szolgálja leginkább a szövetkezeti tagokat. A mozgalmi jelleg a szövetkezeti eszmék gyors elterjedését tette lehetővé, különösen a központilag szervezett intézményrendszer kialakításával. Mindezek miatt a szövetkezetekre vonatkozó jogszabály a mozgalom legalizálását is jelentette.

V. A Pellervo-Társaság

Az 1899. október 2-án alakult Pellervo-Seura ma is a finn szövetkezetek központi intézménye.¹⁴

¹³ 22/1901. számú törvény

¹⁴ Mai neve: Pellervo-Seura r.y., azaz, Pellervo Seura rekisteröidy yhdistys. Magyarul: Pellervo-Társaság

Hogy mennyire felülről jövő kezdeményezéssel jött létre a szövetkezeti mozgalom, az is igazolja, hogy – Gebhardhoz hasonlóan – a Társaság 80 alapító tagja a társadalmi felső körökből származott: jómódú üzletemberek, egyetemi oktatók, tisztviselők, szenátorok stb. voltak. A társaság célja *„az együttműködés javai révén az emberek gazdasági jólétének előmozdítása, és az országban működő szövetkezetek összekapcsolása”*¹⁵ Ez konkrétan a Gebhard által megálmodott szövetkezeti központok létrehozásának és az elsődleges szövetkezetek megalapításának és működésének anyagi és ideológiai háttérét jelentette. Létrejött továbbá a valamennyi szövetkezetet és a hozzájuk kapcsolódó szervezeteket átfogó érdekképviselő is.

A társaság első feladata a mozgalom megindítása volt. Ez elsősorban oktatási, illetve a mozgalom népszerűsítési feladatokat jelentett. A társaság e téren széleskörű, kiterjedt munkát végzett. A fáradhatatlan Gebhard iskolát hozott létre a társaság égisze alatt, és ott képezte ki munkatársaival azt kb. 150 gazdasági szakértőt, tanítót és egyéb végzettségű pionírt, akik vállalták, hogy az országot járva nemcsak népszerűsítik a szövetkezet eszméjét, hanem konkrét segítséget nyújtanak az alapításban, a vállalkozás irányításában és felügyeletében. Tájékoztatást nyújtottak a könyveléshez és a könyvvizsgálatoknál is segédkeztek. Ennek a tevékenységnek a lényege a személyes kapcsolatokon nyugodott. Így ismerte meg a központ a helyi szövetkezőket és azok a Társaságot.

A Társaság folyamatosan konferenciákat szervezett a szövetkezők számára. Rengeteg könyvet jelentetett meg a szövetkezéssel kapcsolatos jogi, gazdasági, statisztikai stb témakörökben. Kézikönyvek sokaságából választhattak a szövetkezők, melyek a mindennapi élet gyakorlatában voltak alkalmazhatóak. Maga Gebhard is számos könyvet írt. Emellett ellátták a központi szövetségeket a szükséges irodalommal. Jól tervezett szisztematikus irodalmi munkásság folyt az éves kiadványoktól egészen az újságig.¹⁶ A Pellervo újság 1899-1998 között jelent meg, utódja a Kodin Pellervo¹⁷ és a Maatilan Pellervo¹⁸ időszakos folyóiratok.

regisztrált egyesület. A Társaság neve a finn mitológia egyik istenétől ered. Pellervoinen – akit a finn hősi eposz, a Kalevala is megénekelt – a mezők, erdők, a termékenység, az aratás istene. A finn pelto szóból származik, jelentése: mező, szántó, szántóföld.

¹⁵ A quarter of a century of co-operation in Finland, published for the twenty-fifth anniversary of the Pellervo Society 2.X.1924.,Helsinki, 1924, Government Printing Office 9. o

digitálisan: http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/pellervo_quarter1924.pdf; letöltve 2014.06.30.

¹⁶ A quarter of a century of co-operation in Finland, published for the twenty-fifth anniversary of the Pellervo Society 2.X.1924.,Helsinki, 1924, Government Printing Office. 9.o.

digitálisan.: http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/pellervo_quarter1924.pdf; letöltve: 2014.06.30

¹⁷ kodinpellervo.fi

¹⁸ maatilanpellervo.fi

Ma a Pellervo-Társaság továbbra is központja a szövetkezeti intézményrendszernek. Több mint 270 tagja van, köztük szövetkezetek és szövetkezeti szövetségek is. Alapszabálya szerint a Társaság célja, a szövetkezeti mozgalom fejlesztése, a magántulajdon és az önkéntes gazdasági együttműködés alapján, a nemzet gazdasági és az egyének jólétének növelésével őrizni a szövetkezés közös előnyeit, előmozdítani a Társaság tagjainak hasznos kölcsönös együttműködését. Ennek megvalósítása érdekében kutatja és fejleszti a szövetkezés tartalmát, követi a szövetkezés fejlődését Finnországban és külföldön, felhasználja az ezzel kapcsolatos ismereteket és tanácsadást végez, kutatásokat folytat a tagság javára, gazdasági és jogi tanácsadó szolgáltatást nyújt, iskolákat szervez, lapokat, kiadványokat jelentet meg, fenntartja és fejleszti a tagságot szolgáló kapcsolatokat a hivatalokkal, a hazai és a külföldi intézményekkel.¹⁹

VI. A finn szövetkezeti mozgalom első évtizede (1899-1910)

A XIX. század utolsó harmadában már léteztek szövetkezeti társulások, elsősorban ott, ahol a svéd lakosság volt többségben, svéd szövetkezetek alakultak. Az első szövetkezeti vállalkozás Viipuriban jött létre 1878-ban. Az 1880-as évektől szórványosan fogyasztási szövetkezeteket találunk. Szövetkezeti tejgazdaságok is alakultak az 1880-as, még több az 1890-es években.²⁰ Bár a szövetkezetekre ekkor még nem létezett jogszabály, ezért általában az 1895-ös társasági törvény²¹ szerint társasági formában működtek. Működésük azonban szövetkezeti alapelveken nyugodott. Az egyes szövetkezetek között semmilyen kapcsolat nem létezett. Szórványos elhelyezkedésük miatt nem volt közös céljuk, közös érdek sem kötötte őket össze.

Ezen a csekély számú, elkülönülten működő társulás fölött alakult meg a Pellervo-Társaság, és jöttek létre a szövetkezeti központok. Felülről építkezve, ezt követően alakultak meg a primer szövetkezetek, kivéve a már említett fogyasztási szövetkezeteket és a svédek alapította szövetkezeteket.²² Már az első években is gyorsan szaporodtak a

¹⁹ A Pellervo-Seura r.y. alapszabály 2.§: <http://pellervo.fi/pellervo-seura/toiminta/pellervo-seura-r-yn-saannot/> letöltve: 2014.06.30.

²⁰ Hannes Gebhard: Co-operation in Finland, London, Williams and Norgate, 1916, 46.o.

digitálisan http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/co-operation_in_finland.pdf; letöltve: 2014.06.30.:

²¹ 1895. évi 22. számú társasági törvény. A finn társasági jog történetéről ld. még: Nagy Erika: A szövetkezeti jog reformjáról Finnországban, Themis 2013. december 278-297. o.

http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_dec.pdf; letöltve: 2014.06.30.

²² A svéd kisebbség lakta területeken már léteztek primer szövetkezetek.

szövetkezeti társulások, de a központok létrejötte után ugrásszerűen fejlődött a mozgalom.

A mozgalom első tíz évében az alábbi szövetkezeti központok jöttek létre a Pellervo-Társaság segítségével:²³

1. Osuuskassojen Keskuslainerahasto O.Y. (O.K.O.) ²⁴
Szövetkezeti Bankok Központi Hitelintézete	1902
2. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta r.l. (S.O.K.)
Finn Fogyasztási Szövetkezetek Központi Szervezete	1904
3. Keskusosuusliike Hankkija r.l. (Hankkija)
„Hankkija” Központi Szövetkezeti Szövetség	1905
4. Vainvientiösuusliike Valio r.l. (Valio)
„Valio” Központi Szövetkezeti Vajexport Szövetség	1905
5. Centralandelslaget Labor m.b.t. (Labor)
„Labor” Központi Szövetkezeti Szövetség (svéd)	1906 ²⁵

1910-ig a kereskedelmi nyilvántartás szerint az alábbiak szerint alakult a szövetkezetek száma:²⁶

<http://images.library.wisc.edu/WI/EFacs/USAIN/CoopPrimer/reference/wi.coopprimer.i0011.pdf>; letöltve: 2014.06.30

²³ A quarter of a century of co-operation in Finland, published for the twenty-fifth anniversary of the Pellervo Society 2.X.1924., Helsinki, 1924, Government Printing Office. o; digitálisan

http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/pellervo_quarter1924.pdf; letöltve: 2014.06.30.

²⁴ Az O.K.O. Bank első ügyvezető igazgatója H. Gebhard volt.

²⁵ A Labor a módosabb svéd paraszti szövetkezeteként már 1897-től létezett. 1906-tól működött azonban a szövetkezeti törvény szabályai szerint.

²⁶ Hannes GEBHARD: Co-operation in Finland, London, Williams and Norgate, 1916, 57.o.

digitálisan http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/co-operation_in_finland.pdf; letöltve: 2014.06.30.:

(megjegyzés: a központi szervezetek közül Gebhard kihagyta az 1902-ben alakult O.K.O.-t.)

	Teljes szám	Szövetkezetek száma						
		Fogyasztási szövetkezetek	Tejüzem	Hítelszövetkezetek	Cséplőgép szövetkezet	Tőzeg-mohaszövetkezet	Egyéb	Központi szervezetek
1901	3	3	0	0	0	0	0	0
1902	50	16	28	0	0	1	5	0
1903	189	66	75	24	3	2	19	0
1904	393	119	145	87	3	3	35	1
1905	592	166	225	140	4	7	47	3
1906	866	263	292	176	15	10	106	4
1907	1260	389	330	240	69	31	207	4
1908	1601	497	342	308	127	49	274	4
1909	1815	506	354	385	169	70	325	4
1910	1930	512	362	418	191	85	359	4

A szövetkezeti központok fajtái jelzik, hogy milyen területeken jöttek létre az első szövetkezetek. Gebhard törekvéseinek megfelelően a kisparaszti réteg érdekeit szolgálva alakultak az első társulások. Ezek közül ma is a legjelentősebbek a fogyasztási szövetkezetek. Központi Szervezetük, a S.O.K. 1904-es megalakulása előtt nem nagy számban ugyan, de már léteztek ilyen társulások. Ezért, bár nem felülről szervezett mozgalomként indultak, az egységes működési elveken nyugvó szövetkezetek tömeges elterjedése a Väino Tanner²⁷ és a Pellervo-Seura által alapított S.O.K. létrehozásával van összefüggésben. 1905-ben jött létre pl. az ELANTO, a ma is egyik legnagyobb fogyasztási szövetkezet.²⁸ Sok más fogyasztási szövetkezethez hasonlóan az ELANTO nem sokkal alakulását követően pékséget üzemeltetett, hogy saját pékáruval lássa el a boltjait, így biztosítva az alacsony árat és a minőséget. A következő lépés malmok, vágóhidak, tejüzemek stb. vásárlása volt. A fogyasztási szövetkezetek látták el a szövetkezeti tagokat – többek között – terménnyel, műtrágyával, mezőgazdasági gépekkel, munkaeszközökkel is.²⁹

²⁷ Ld. Väino Tanner (1895-1966) szociáldemokrata politikus, a szövetkezeti mozgalom támogatója, pionírja Finnország miniszterelnöke 1926-27-ben, 1909-ben a S.O.K. elnöke, 1915-1946 között az ELANTO ügyvezető igazgatója. <http://www.kansallisbiografia.fi/english/?id=635>; letöltve: 2014.06.30.

²⁸ AZ ELANTO éves üzleti forgalma 2013.12.31-i adat szerint 1,9 milliárd euro volt. <http://www.hok-elanto.fi/yriyuksesta/luvut/>; letöltve: 2014.06.30.:

²⁹ A fogyasztási szövetkezetekről ld. még: Raija ITKONEN: Fogyasztási szövetkezetek Finnországban, Szövetkezés – A Szövetkezeti Kutató Intézet Tudományos és Tájékoztató folyóirata, Budapest, 1999/2., XX. évfolyam. 18-25. o.

A másik legfontosabb terület, ahol szövetkezetek alakultak: a vidéki hitelintézetek. A Raiffeisen szövetkezetek mintájára Gebhard támogatta vidéki hitelszövetkezetek alapítását.³⁰ Ennek elősegítésére 1902-ben Gebhard és más vagyonos magánszemélyek anyagi támogatásával létrejött az O.K.O., a hitelszövetkezetek központi bankja, melynek első elnöki tisztét is elvállalta. Az O.K.O. a tagoktól és az államtól kapott pénzből tudta biztosítani az alacsony agrárhitelt. Az első agrár hitelszövetkezetek az O.K.O. megalapítása után jöttek létre, az OKO erős felügyelete alatt. Erre azért volt szükség, hogy maradéktalanul érvényesülhessenek a Raiffeisen szövetkezetekben tapasztalható működő elvek. Így a szövetkezet tagja csak természetes személy gazdálkodó lehetett, aki hitelező vagy kölcsön felvevő volt. Csak a tagok vehették igénybe a szövetkezet szolgáltatásait. A tagságból választott tisztviselők önkéntes, ingyenes munkát végeztek. Nem a profitszerzésen, hanem a tőkeszegény tagok kedvező hitelhez jutásán volt a hangsúly. Az O.K.O. erősen őrködött a törvényes működés felett. Ha egy szövetkezet működése nem felelt meg, a központ támogatására tovább nem számíthatott.³¹

További jelentős részt képeztek az értékesítési szövetkezetek. Ezek közül kiemelkedtek a vaj- és sajt értékesítésére, illetve feldolgozására először 1902-ben alakult társulások. Tíz éven belül majdnem a teljes kereskedelmet uralták az országban.³² Fontos volt a cséplőgép szövetkezetek tevékenysége, ahol a tagok közösen vásárolták meg és használták a gépet. A tőzeg-moha szövetkezetek a mocsaras, lápos részekén élő tagok számára vágták a tőzeget.³³ Később lápot vásároltak vagy béreltek, a tőzeget összegyűjtötték és kiszárították. Így értékesítették előbb csak a tagok, majd kívülállók számára is.³⁴ A 22/1901-es szövetkezeti törvény nem tette lehetővé, hogy szövetkezetek biztosítási tevékenység céljára alakuljanak.³⁵ Ennek ellenére alakult

³⁰ Hasonlóan, a német Raiffeisen szövetkezetek mintájára jött létre Hollandiában is a hitelszövetkezeti rendszer, melynek központi bankja, a Rabobank. Erről bővebben: GERGELY Sándor: A szövetkezeti bankhálózat integrációja. Szövetkezés 1996. 1-2. szám, 57-62. o.

³¹ A fogyasztási szövetkezetekről bővebben pl.:

1. Hannes GEBHARD: The present state of the co-operative rural bank movement in Finland, Pellervo Society Valtioneuvoston Kirjapaino Helsinki, 1927 digitálisan

http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/the_present_state_of_the_co-operative.pdf; letöltve: 2014.06.30.

2. A quarter of a century of co-operation in Finland, published for the twenty-fifth anniversary of the Pellervo Society 2.X.1924., Helsinki, 1924, Government Printing Office 14. o.

digitálisan http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/pellervo_quarter1924.pdf; letöltve: 2014.06.30.

³² Uo.25.

³³ A tőzeg a lápvídek jellegzetes szerves talaja. Elsősorban fűtésre használták.

³⁴ Hannes GEBHARD: Co-operation in Finland, London, Williams and Norgate, 1916, 130-132.o.,

digitálisan http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/co-operation_in_finland.pdf; letöltve: 2014.06.30.:

³⁵ A 22/1901. számú törvény 1.§-a: „Osuuskunta toiminta ei saa käsittää vakuutusliikettä.” forrás: Osuustoimintalaki, Helsinki Pellervo-Seura 1902; Osakeyhtiö Kauppapaino 58.o.;

néhány biztosítási szervezet, melynek működése a szövetkezeti alapelveken nyugodott. Kis számban alakultak pl. élőállat szövetkezetek, fűrész- és gabonamalom szövetkezetek (csak a tagok otthoni szükségleteire) vagy házépítő szövetkezetek is.

VII. Összegzés

A finn szövetkezeti mozgalom egyik legfőbb sajátossága, hogy idegen uralom alatti éraban indult útjára. Első évtizede szorosan összefonódott az ország történelmét meghatározó finn nemzeti mozgalommal. A nemzeti mozgalom eszméi, a finnek gazdasági és kulturális felemelésére való törekvés erősen hatottak a mozgalom megindítóira. Másik sajátossága, hogy a szövetkezés eszméje a felső értelmiségi körökből indult kezdeményezéssel terjedt el az országban. A mozgalmat a társadalmi elit indította el a vidéki parasztság gazdasági és kulturális felemelése céljából. A szövetkezetekben látták azt a hatékony eszközt, mellyel ezek a célok megvalósíthatók. Hannes Gebhard professzor más országokban, így különösen Dániában, Írországon és Németországban szerzett tapasztalatai alapján eltervezte és felépítette a szövetkezeti mozgalmat. Létrehozta a Pellervo-Társaságot, a finn szövetkezés ideológiai központját, mely mai napig összekötő láncszem a szövetkezetek között. A kialakított központosított szövetkezeti rendszer olyan stabil intézményekből állt, melyek változással ugyan, de a mai napig is működnek. Ehhez társult, hogy a szövetkezeti mozgalom megindulásával egyidejűleg megszületett egy modern szövetkezeti törvény, melyet az igazol, hogy több mint ötven évig hatályban is maradt. Mindezek lehetővé tették, hogy a Raiffeisen szövetkezetek működési elveiből kiindulva, egységes szellemi alapokon terjedjenek el a szövetkezetek Finnországban. Ez a fajta stabilitás és folytonosság a mai napig meghatározó a szövetkezeti rendszer működésében és a szövetkezeti jogalkotásban egyaránt.

Felhasznált irodalom

Aulis J. ALANEN: Hannes Gebhard, Kirjayhtymä Helsinki, Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki, 1964;

http://pellervo.fi/gebhard/kirjat/Alanen_Gebhard.pdf?185ca3

Hannes GEBHARD: Co-operation in Finland, London, Williams and Norgate, 1916, 130-132.o. http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/co-operation_in_finland.pdf

Hannes GEBHARD: Co-operation in Finland, London, Williams and Norgate, 1916, 46.o. http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/co-operation_in_finland.pdf

Hannes GEBHARD: The present state of the co-operative rural bank movement in Finland, Pellervo Society Valtioneuvoston Kirjapaino Helsinki, 1927

http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/the_present_state_of_the_co-operative.pdf

Matti KLINGE: Finnország rövid története, In Forma Könyvek, Nyíregyháza 1993.

Dr. SZÍJ Enikő: Finnország, Panoráma Útikönyvek sorozat 1979, 27-105.o.

Markku KUISMA, Annastiina HENTTINEN, Sami KARHU and Maritta POHLS: The Pellervo Story: a Century of Finnish Cooperation, 1899-1999. Helsinki Kirjayhtymä: Pellervo Confederation of Finnish Cooperatives, 1999.

NAGY Erika: A szövetkezeti jog reformjáról Finnországban, Themis 2013. december 278-297. o.; http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_dec.pdf

Samuli SKURNIK - Lee EGERSTROM: The Evolving Finnish Economic Model: How Cooperatives Serve as "Globalisation Insurance", May 29, 2007, A paper presented at the joint conference of The Canadian Association for the Study of Co-operation (CASC), The International Co-operative Alliance Research Committee (ICA), The Association of Cooperative Educators (ACE), University of Saskatchewan, Saskatoon, Saskatchewan, 7. o.. http://usaskstudies.coop/socialeconomy/files/congress07/skurnik_egerstrom.pdf

Samuli SKURNIK: The Role of Cooperative Entrepreneurship and Firms in Organising Economic Activities – Past, Present and Future. Finnish Journal of Business Economics.1/2002, pp. 103–124.

Samuli SKURNIK: The Transformation of the Finnish Business System – From a Closed Regulated Economy into a Bipolar Globalized Economy. (In Finnish) Helsinki: The Helsinki School of Economics. 2005.

Florence E. PARKER-Helen I. COWAN: Cooperative Associations in Europe and their Possibilities for Post-War Reconstruction, United States

Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, United States Government Printing Office, Washington:1944; 118-129.o.

Raija ITKONEN: Fogasztási szövetkezetek Finnországban, Szövetkezés – A Szövetkezeti Kutató Intézet Tudományos és Tájékoztató folyóirata, Budapest, 1999/2., XX. évfolyam. 18-25. o.

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, Egyetemi jegyzet, ELTE Eötvös Kiadó, 2010

RÉTI Mária: Az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetéről, Szövetkezés, 2012.1-2. szám 9-34.o.

Osuustoimintalaki, Helsinki Pellervo-Seura 1902, Osakeyhtiö Kauppapaino, 58.o.

http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/osuustoimintalaki_ohjeita_se_n_kayttamiseen.pdf

A quarter of a century of co-operation in Finland, published for the twenty-fifth anniversary of the Pellervo Society 2.X.1924.,Helsinki, 1924, Government Printing Office 25. o.

http://77.86.226.107/storage/digikirjasto/pellervo_quarter1924.pdf

(Az internetes források letöltése: 2014. június 30.)

Nagy Krisztina
Agrárjogi Tanszék
Témavezető: Réti Mária habil. egyetemi docens

Az új Polgári Törvénykönyv szövetkezeti vagyoni jogi szabályainak bemutatása a hatályos szövetkezeti törvény és az *Európai Szövetkezet Statútumáról* szóló 1435/2003/EK tanácsi rendelet tükrében

Az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépése több tekintetben hoz kardinális változást a szövetkezeti szabályozás rendszerében és tartalmában egyaránt. Az elmúlt évek kodifikációs munkálatainak eredményeként a szövetkezetekre vonatkozó anyagi jogi szabályrendszer jelentős része a gazdasági társaságokra vonatkozó joganyaghoz hasonlóan – az integráció szellemében – bekerült a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Ptk. vagy Kódex) jogi személyekről szóló Harmadik Könyvébe¹. Ugyanakkor az eredeti kodifikációs szándéktól eltérően, mely a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényt hatályon kívül kívánta helyezni, a szövetkezetek esetében az egyes speciális és ágazati rendelkezések továbbra is különálló törvényi szabályozás részét képezik². A szövetkezet, mint a jogi személyek alapvető működésbeli sajátosságokat érvényre juttató egyik típusának absztrakt keretszabályait 2014. március 15-től az új Ptk. tartalmazza, megalapozva ezzel az ágazati szabályozást a főbb – termelő, szolgáltató-, hitelintézeti tevékenységet folytató – szövetkezeti típusokra³.

¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény Harmadik Könyv, Negyedik Rész XVI. Cím alatt rendelkezik a szövetkezetről, mint a jogi személyek egyik típusáról. „A törvény a társasági anyagi jogi szabályok integrálása mellett döntött, és azokat az egyes jogi személyekre vonatkozó rendelkezések között, önálló Részben helyezi el. Ez a megoldás logikusan következik abból a koncepció kiindulópontból, hogy azokra a jogi személyekre, amelyeknek belső és külső kapcsolatai polgári jogi jogviszonyok keretében bonyolódnak, a törvénykönyv adjon teljes körű szabályozást, mivel a szabályozási tárgy és a szabályozás módszere illeszkedik a kódex jellegéhez.” – részlet a 2013. évi V. törvény indokolásából (IV. pont 2. alpontja)

² Ld. a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény 67. § d) pontját, valamint az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény 181. §-át.

³ Magyarországon a szövetkezetet, mint jogi személyt elsőként az 1875. évi XXXVII. törvény, az ún. Kereskedelmi Törvény nevesítette, amely a szövetkezetet – mint gazdasági célú személyegyesülést – kereskedelmi társaságnak minősítette. Emellett azonban már 1898-ban külön jogszabályt fogadtak el a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről (1899. évi XXIII. tv.), melyekre a Kereskedelmi Törvény, mint háttérjogszabály volt alkalmazandó. Majd kiemelve a szövetkezet egyéb kereskedelmi társaságoktól eltérő, alapvető sajátosságait, az első önálló szövetkezeti törvényünk megalkotására az 1947. évi XI. törvény kihirdetésével került sor. Az

Jelentős szabályozástechnikai újítás továbbá, hogy a Kódex a társasági és szövetkezeti jogban korábban alkalmazott kógens alapállás helyett az eltérést engedő, diszpozitív szabályozási kiindulópontot választja, mellyel lehetővé teszi, hogy a tagok igényeiknek megfelelően alakíthassák ki a jogi személy működési szabályait. A törvényi előírásoktól való eltérés lehetősége ugyanakkor természetesen nem lehet korlátlan, így az új Ptk. az egyes kógens szabályoknál rendelkezik az eltérés tilalmáról, melynek megszegése az eltérő rendelkezés érvénytelenségét, semmisségét vonja maga után. A jogalkalmazás során körültekintően kell azonban eljárni, hiszen az *expressis verbis* eltérési tilalmakon túl, a Ptk. generálklauzulaként ad meg bizonyos szempontokat, amelyek a jogszabálytól való eltérést a normában rögzített tilalom nélkül is tiltottá teszik. Ilyen szempont az, ha a jogi normától való eltérés a jogi személy létesítő okiratának megalkotásában részt nem vevő személyek mint a hitelezők vagy a jogi személy munkavállalóinak jogait vagy érdekeit sértené. A törvény védendő érdekként jelöli meg a kisebbség érdekeit is, s végül a törvény általánosságban tiltja az eltérést az olyan normáktól, amelyek a jogi személyek törvényes működését hivatottak biztosítani⁴.

A szövetkezet, mint jogi személy fogalmának meghatározásakor a Kódex a rochdale-i és manchesteri alapokon nyugvó szövetkezeti tradíciókból és elvekből⁵ indul ki, vagyis a szövetkezetet a tagok vagyoni

1959-ben elfogadott Polgári törvénykönyv a 2014 márciusában hatályba lépő Kódexhez hasonlóan a szövetkezeti normákat külön fejezetként beemelte a jogi személyekről szóló címbe, azonban a szövetkezetekről szóló 1971. III. törvényben a jogalkotó – figyelemmel a társulási forma kiemelkedő társadalmi és gazdasági jelentőségére – ismételten szükségét látta a szövetkezetekre vonatkozó részletszabályok külön normában történő önálló és komplex elhelyezését, ami alatt az egyes szövetkezeti típusokra vonatkozó rendelkezéseket számos alacsonyabb szintű norma egészített ki. Az önálló törvényben történő szabályozás módszere ezt követően napjainkig fennmaradt. A rendszerváltozás óta a szövetkezeti normarendszer több alkalommal megújult, így – az 1992. évi I. törvény és a 2000. évi CXVI. törvény után – jelenleg a 2006. évi X. törvény rögzíti a hatályos szövetkezeti modell jogi kereteit. A szabályozás történetére és specifikumaira ld. RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010. 99-174. o.

⁴ Az új szabályozás módszertanáról lásd az új Ptk. 3:4. § (2)- (3) bekezdéseiben foglaltakat, valamint a törvény indokolásának Harmadik könyv II. Cím I. Fejezetéhez fűzött magyarázatát.

⁵ Az angliai Rochdale-ben alakult meg 1844-ben az első fogyasztási szövetkezet, melynek tevékenysége nem csak tagjai gazdasági, szociális helyzetének javítása, de – amint az később bizonyosságot nyert – a szövetkezeti mozgalom egészének fejlődése szempontjából is rendkívül jelentőséggel bírt. E szövetkezet alapszabályában és határozataiban foglalt működési elvek az idők során tételes jogi előírásokká, majd a szövetkezeti intézmény általános alapelveivé szilárdultak. E rochdale-i szövetkezeti elvek: a nyitott tagság elve, demokratikus igazgatás, visszatérítés a vásárlás arányában elve, korlátozott tőkekamat elve, politikai és vallási semlegesség, készpénzre történő eladás, valamint szövetkezeti továbbképzés előmozdítása, melyek az első angol, német, osztrák és magyar szövetkezeti jogi szabályozásnak egyaránt részévé váltak, és azóta is a szövetkezeti joganyag gerincét képezik. Ezen elvek mibenlétéről és tartalmáról lásd KUNCZ Ödön: A Rochdalei elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása Budapest, 1935., valamint NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelve – székhelyi értekezés, MTA, 1906

A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége kodifikációs és jogharmonizációs törekvéseinek eredményeként, a rochdale-i alapokra építkezve 1995-ben került sor a jelenleg világszerte elfogadott és tételes jogi normákban is széles körben érvényre juttatott manchesteri szövetkezi elvek elfogadására, melyek a hatályos magyar és európai uniós szövetkezeti szabályozás zsinórmértékéül szolgálnak. Ezen elvek a következők: önkéntesség; nyitott tagság; demokratikus tagi ellenőrzés; a tagok gazdasági részvétele; az autonómia és függetlenség elve; oktatás,

hozzájárulásából álló tőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, a tagok gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítésére irányuló tevékenységet végző jogi személyként definiálja, amelynél a tag kötelezettsége a szövetkezettel szemben vagyoni hozzájárulásának szolgáltatására és az alapszabályban meghatározott személyes közreműködésre terjed ki⁶.

Ahogy arra az új Ptk. indokolása is utal, a szövetkezet jogi természetét tekintve alapvetően személyegyesítő társulási forma, mely elsősorban a tagok komplex szükségleteinek kielégítésére törekszik. A szövetkezet a tagok javára működik, nincs a tagságtól elkülönült célja.⁷ A tagokat autonómiájuk megtartása mellett „közös üzemben” egyesíti, melynek révén stabil gazdasági alap megteremtésével fokozza anyagi erejüket és piaci versenyképességüket az összefogás – vagy ahogyan a Kereskedelmi Törvény nyomán NAGY Ferencz hivatkozta: a „kölsönösség”⁸, illetve KUNCZ Ödön⁹ és NAVRATIL Ákos munkáiban a „kooperáció” – révén [gazdasági cél], majd az ebből eredő profitot a tagok saját gazdaságainak megerősítésére, valamint a tagok és hozzátartozóik szociális, kulturális, oktatási igényeinek kielégítésére fordítja [szociális cél]¹⁰. A tőke- és profitképzés tehát elengedhetetlen kelléke, de nem elsődleges célja a szövetkezet működésének¹¹. Lényegi rendeletetése az,

képzés és tájékoztatás; a szövetkezetek közötti együttműködés és a közösségi felelősség elve. [A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról (A szövetkezés nemzetközi alapelvei)]. Az elvek tartalmáról ld. RÉTI Mária: Szövetkezeti jog; ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010. 83-98. o., valamint BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban 2-6. o. és NAGY Krisztina: A szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai, Jogi ismeretek, Saldo Zrt. Budapest 2007. 50-54. o.

⁶ Új Ptk. 3:325. §, SÁRKÖZY Tamás (szerk.): Polgári jog - A jogi személy; HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest 2013. 364-368. o.

⁷ Ahogy ezt NAGY Ferencz A szövetkezetek alapelve – székfoglaló értekezésében (MTA, 1906) megfogalmazza: „...annyi kétségtelen, hogy a szövetkezeteknél a tagok körén túl való üzletkiterjesztés csak mint kivétel szerepel; szabály szerint és elvileg maguk a tagok azok, a kiknek közvetlen szolgálatában a szövetkezet áll. Ebben fekszik a szövetkezet tulajdonképpeni súlypontja, ez a főcriterium, mely a szövetkezeteket minden más társasági alaktól lényegesen megkülönbözteti.” 12. o.; Ld. még NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása, Budapest, 1913. 472-473. o.

⁸ A Kereskedelmi Törvény (1875. évi XXXVII. tv.) 223. §-a a kölsönösséget a szövetkezet fogalmi elemeként rögzíti, melynek nyomán NAGY Ferenc is ebben látja a szövetkezet egyik fő specifikumát. Ld. NAGY Ferenc: A szövetkezetek alapelve – székfoglaló értekezés, MTA, 1906. 8-9. o.

⁹ KUNCZ Ödön: A Rochdalei elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása Budapest, 1935. 37-40. o. és NAVRATIL Ákos: Közgazdaságtan I. kötet., Athenaeum Rt. nyomása, Gergely R. kiadása, Budapest, 1933. 221. o.

¹⁰ A szövetkezetelméleti kutatók ezt alapvetésként fogadják el, ahogyan erre a jelenkori elemzők közül VERES József: A szövetkezet jogi minősítése című átfogó munkájában is rámutat, Szövetkezés: 2002/1-2. 55-70. o.; A kettős motiváltság, mint különleges gazdasági és jogi tartalom okán nevezi a szövetkezetet RÉTI „Janus-arcú” jogintézménynek. „a szövetkezet kettős motiváltságú célokat hordoz tagjai irányába, számukra gazdasági előmenetelt és szociális felemelkedést is biztosít.” RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, Rejtjel Kiadó Budapest, 2002. I.4. alpont, 5. o.

¹¹ FRÁTER Béla: A gazdasági és ipari szövetkezetekre vonatkozó (1875: XXXVII T.-Cz. Kereskedelmi Törvény és 1898: XXIII. T.-Cz. A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről) törvények rendszeres egybeállítás és magyarázata, Politzer Zsigmond kiadása, Budapest 1899. 2-5. o.

hogy az önként társult tagokat egy szervezetbe összefogva, azok aktív személyes közreműködésével, az önszegély elvét megvalósítva, a tagok társadalmi előmenetelét szolgálja¹².

E kettős célkitűzés az, ami e több mint másfél évszázada prosperáló jogintézményt különlegessé teszi a vállalkozások körében, és alkalmassá teszi arra, hogy a gazdaság valamennyi szektorában – így különösen a mezőgazdaság, kereskedelem, pénzügyi szektor, szolgáltatások terén – megfelelő szervezeti kereteket nyújtson tagjai számára közös céljaik megvalósítására. E sokrétűséget az európai szövetkezettörténet másfél évszázada igazolja, melyet a témában született nemzetközi dokumentumok¹³, illetve a szövetkezetelméleti gondolkodók – így többek közt DOMÉ Györgyné és RÉTI Mária¹⁴ – is hangsúlyoznak.

A törvényi fogalom-meghatározás központi elemét képezi továbbá a – már a rochdale-i elvek között is első helyen rögzített, és azóta is valamennyi tételes szövetkezeti jogi norma szabályrendszerének fundamentumát képező – nyitott tagság és változó tőke elve, valamint a tagokat terhelő komplex kötelezettségek (vagyon hozzájárulás és személyes közreműködés) rögzítése, melyek részletes bemutatására a szerves összefüggés miatt a vagyonjogi rendelkezések ismertetésénél térünk ki.

A következőkben az új Ptk. szövetkezeti vagyonjogi rendelkezéseit a szövetkezetekről szóló, jelenleg hatályos 2006. évi X. törvény (a továbbiakban: Sztv.), valamint a Tanács az európai szövetkezet (SCE) statútumáról szóló 1435/2003/EK rendelete (a továbbiakban: Rendelet) szabályaival párhuzamba állítva vetjük összehasonlító elemzés alá¹⁵.

¹² A szövetkezet komplex, gazdasági és társadalmi rendeltetéséről ld. NAGY Krisztina: A szövetkezetek jogi minősítése és sajátosságai, figyelemmel a szociális gazdaság koncepciójára, Jogi Tanulmányok 2009. ELTE, Budapest 2009. 163-176. o.

¹³ Az Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról (A szövetkezés nemzetközi alapelvei); A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 193. sz. ajánlása a szövetkezetek támogatásáról. E dokumentumok részletes elemzéséről ld. PÁL József: Nemzetközi szervezetek szövetkezésre bátorítanak In: Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára, Szerk.: Vass János, ELTE Bibliotheca Iuridica Budapest 2003. 111-118. o., valamint Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on the promotion of co-operative societies in Europe (COM/2004/0018) 1.1. alpont

¹⁴ DOMÉ Györgyné - RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE ÁJK, Osiris Kft. Budapest, 1999.

¹⁵ Az Sztv. és a Rendelet vagyonjogi szabálynak részletes elemzéséről ld. NAGY Krisztina: Az európai szövetkezet statútumáról szóló tanácsi rendelet és a hatályos magyar szövetkezeti szabályozás vagyonjogi rendelkezéseinek összehasonlító jogi elemzése Themis ELTE Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola elektronikus folyóirata 2013. június 306-329. o.

I. Tőkeképzési szabályok

A szövetkezet, mint jogi személy, a tagjaitól elkülönült jogalany, amely saját kötelezettségeiért a saját vagyonával köteles helytállni. A jogi személy működéséhez szükséges vagyont alapításkor, illetve a későbbiekben történő tagsági jogviszony létesítéskor a tagok bocsátják rendelkezésre, ennek megfelelően a Kódex a szövetkezet definíciójában – az Sztv. és Rendelet tartalmával összhangban¹⁶ – a személyes közreműködés mellett a tag fő kötelezettségeként rögzíti a vagyoni hozzájárulás szolgáltatását is. A szövetkezet gazdasági lényegét is meghatározó többrétű tagi kötelezettségrendszer fogalmi elemként történő rögzítését lényegesnek és helyén valónak ítéljük, figyelemmel arra, hogy a törvény ezzel is hangsúlyozza a szövetkezet speciális, személyegyesítő jellegét és a szövetkezeti tagsági jogviszony komplex tartalmát.

A szövetkezeti tagokat tradicionálisan kettős kötelezettség terheli, egyrészt vagyoni hozzájárulás révén valamennyi leendő tagnak hozzá kell járulnia a szövetkezet tőkéjének gyarapításához, másrészt vállalnia kell, hogy személyes közreműködéssel aktívan részt vesz a szövetkezet tevékenységében. A szövetkezetnél a tag részéről a személyes közreműködés vállalása jogszabály által előírt kötelezettség, a tagsági jogviszony létesítése – a tőkeegyesítő jellegű gazdasági társaságokkal ellentétben – egy vagyoni és egy perszonális kötelezettség együttes teljesítését feltételezi, melynek következtében a tag kettős szerepet tölt be a szövetkezetben. Egyrészt tulajdonos, hiszen a szövetkezet működéséhez szükséges tőkét a tagok szolgáltatják és viselik a működés kockázatát, másrészt ügyfél, mert a személyes közreműködés, gazdasági együttműködés során a tag a szövetkezettel folyamatos ügyleti kapcsolatban áll, igénybe veszi a szövetkezet nyújtotta szolgáltatásokat.¹⁷ Mindezek alapján a tagok a szövetkezet működésében nem csak anyagilag, de közvetlenül személyükben is érdekeltek.

A fentiekén túl a Kódex – a korábbi szövetkezeti jogalkotási gyakorlattal egyezően – szintén definíciós tételként rögzíti a nyitott tagság elvét, melyet a világon elsőként alapított rochdale-i szövetkezet alapszabálya is alapvető működési elvként határozott meg¹⁸, és a későbbiekben elfogadott

¹⁶ Sztv. 42.§ (4), Rendelet Preambulum (10) pont 2. francia bekezdés

¹⁷ KUNCZ Ödön: A Rochdalei elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, Magyarországi Szövetkeztek Szövetsége kiadása Budapest, 1935. 38-49. o., valamint RÉTI Mária: A szövetkezet gazdasági lényege, Magyar jog 2001/2. szám 92-94. o.

¹⁸ A rochdale-i szövetkezet alapszabályának 13. pontja

szövetkezeti jogszabályok is a szövetkezet alapvető jellemvonását megjelenítő alaptételként írtak elő.¹⁹

Az SZNSZ által a manchesteri alapelvek között is első helyen nevesített nyitott tagság elvének lényege, hogy a szövetkezethez bárki csatlakozhat, aki megfelel a törvényben és az alapszabályban meghatározott feltételeknek, és a tagok által képviselt „közös érdeknek”. Mint látjuk, az alapelv nem abszolút módon érvényesül, hiszen a tagsági jogviszony létesítéséhez a jogszabályok és maguk a tagok is a szövetkezet alapszabályában korlátokat állapíthatnak meg, melyek azonban nem lehetnek diszkriminatívak. A feltételeket minden esetben az adott szövetkezet tevékenysége, gazdasági szerkezete, a tagok által magvalósítani kíván közös cél jellege, és a gazdasági ésszerűség kell, hogy indukálja. A nyitott tagság elve az önkéntes belépés mellett, annak mintegy kiegészítéseként, magában foglalja a szövetkezetből való kilépés lehetőségét is.

A nyitott tagság elve ugyanakkor szoros kapcsolatban áll a szövetkezetek másik alapvető jellegzetességével, a változó tőkével, mely szintén szerepel az új Ptk. által használt definícióban. Az összefüggés abban áll, hogy a szövetkezetbe belépő tag a belépéstől számított, alapszabályban meghatározott időtartamon belül a szövetkezet részére vagyoni hozzájárulást köteles teljesíteni, melynek aktuális értékét a tagsági jogviszony megszűnésekor a tag részére vissza kell szolgáltatni. Mindez pedig szövetkezet természetéből fakadóan, automatikusan a szövetkezet tőkéjének állandó mozgását eredményezi.²⁰

A fentiekkel összhangban a Rendelet is kiemeli, hogy az európai szövetkezet tagjainak száma és tőkéje változó lehet²¹. A tagok által teljesített vagyoni hozzájárulásokat magában foglaló részjegytőke nem stabil tőkeelem, hiszen az alapvető kapcsolatban áll a szövetkezeti tagság változásával. A Rendelet ezért – elsősorban hitelező védelmi megfontolásokból – előírja, hogy az alapszabályban meg kell határozni azt az összeget, amely alá a részjegytőke nem csökkenhet azon tagok

¹⁹ A nyitott tagság, mint a szövetkezet létrehozásának és a tagsági jogviszony keletkezésének alaptétele a magyar szövetkezeti jogi szabályozásban is kezdetektől fogva jelen van. A Kereskedelmi Törvény „meg nem határozott számú tagból álló” társaságként határozta meg a szövetkezetet. Ld. Kereskedelmi Törvény 223. §, valamint FRÁTER Béla: A gazdasági és ipari szövetkezetekre vonatkozó (1875: XXXVII T.-Cz. Kereskedelmi Törvény és 1898: XXIII. T.-Cz. A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről) törvények rendszeres egybeállítására és magyarázata, Politzer Zsigmond kiadása, Budapest 1899. 2. o.

²⁰ NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. kiadása, Budapest, 1913. 471. o., IHRIG Károly: Szövetkezetek a közgazdaságban, Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Budapest, 1937. 439. és 445-446. o., valamint KLUPATHY Antal: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Budapest, 1906. 424-425. o.

²¹ Rendelet 1. cikk (2) bekezdés. A Rendelet vagyonjogi szabályainak elemzése kapcsán, a tőkeképzés specifikumaira vonatkozóan ld. PRUGBERGER Tamás: Az „Európai szövetkezetekről” szóló rendelet a magyar szabályozás és a nyugat-európai szövetkezeti jogi szabályozás tükrében, Szövetkezés 2003/3. Budapest 55-76. o.

részjegyeinek visszafizetése következtében, akiknek megszűnik az SCE-ben fennálló tagsága. Ezen összeg nem lehet alacsonyabb a jegyzett tőke minimális összegénél, vagyis 30 000 eurónál. A stabil működés pénzügyi alapjának biztosítása érdekében a kilépő taggal való elszámolás mindaddig felfüggeszthető, míg a visszafizetés eredményeként a jegyzett tőke a megállapított összeghatár alá csökkenne²².

A közösségi normával ellentétben az új Ptk. – az Sztv-vel egyezően – nem fogalmaz meg összegszerű elvárást a szervezetek tőkéjével kapcsolatban, a diszpozitivitás jegyében az alapszabályban rendeli rögzíteni a vagyoni hozzájárulás azon mértékét, amelynek teljesítése minden tag számára kötelező. Az induló tőke összege tehát ennek köszönhetően – igazodva a szervezetek által folytatandó tevékenységhez – tetszőleges mértékű lehet²³. Az új Ptk. mellett is fennmaradnak azonban a fokozottan kockázatos tevékenységet folytató hitelszervezetekre és biztosító szervezetekre vonatkozó magas tőkeelvárások, melynek összege az új hitelintézeti törvény hatályba lépésével a szervezeti hitelintézetek esetében 250 millió forintról 300 millió forintra emelkedett, míg a biztosító szervezeteknél és a szervezeti formában működő pénzügyi vállalkozás esetében marad az 50 millió forintos minimum tőke előírás²⁴. A biztosítási szervezetek tekintetében a külön jogszabály a tőke összetételére és a pénzbeli hozzájárulások teljesítésére is tartalmaz megszorításokat [2003. évi LX. tv. 13-14.§]²⁵.

Míg a tőke mértékét illetően a Kódex nem tartalmaz megszorítást, a szervezetnek a definícióban is megjelenő célja, vagyis a tagság gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítése érdekében a törvény a tagság összetételével kapcsolatban korlátozásokat érvényesít²⁶, melyek egyben a szervezet személyegyesítő jellegnek garanciáját is képezik. A tagság személyes érdekeltiségének igényét fejezi ki továbbá az a szabály is, amely szerint tilos a tagokat nyilvános felhívás útján gyűjteni, vagyis a

²² Rendelet 4. cikk. A rendelet szervezetek alapításra és tőkeképzésre vonatkozó előírásainak körében ld. RÉTI Mária: „Az európai szervezetekről” szóló 2006. évi XLIX. törvényről, Szervezetek 2006/2., Budapest 56-60. o.

²³ Megjegyezzük ugyanakkor, hogy e kérdésben a magyar szervezeti szabályozás nem képviselt töretlen álláspontot, hiszen a 2001. január 1-jén hatályba lépett új szervezeti törvény (2000. évi CXLI tv.) a szervezetek esetében is minimum tőke előírást vezetett be, a természetes személy tagok által alapított szervezetek esetében 3 millió forint, másodlagos szervezeteknél 10 millió forint részjegytőkét követelt meg.

²⁴ A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény 12. §, valamint a biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény 66. §.

²⁵ A biztosító szervezetek tagjai által jegyzett, az alapításhoz minimálisan szükséges 50 millió forintos tőkén belül a pénzbeli hozzájárulásnak legalább 70 százalékot kell elérnie, a nem pénzbeli hozzájárulásban pedig nem szerepelhetnek a számviteli törvény szerinti immateriális javak. A biztosító szervezeteknek a cégjegyzékbe történő bejegyzésére kizárólag akkor kerülhet sor, ha a szervezeti vagyoni hozzájárulások pénzbeli hányadát teljes egészében befizették.

²⁶ Új Ptk. indoklása XVI. cím

szövetkezet nem lehet a személyes kapcsolatokat nélkülöző, tőkeegyesítő jogi személy²⁷.

A szövetkezet nem természetes személy tagjainak száma – az Sztv-ben rögzített 50%-kal szemben²⁸ – nem haladhatja meg a taglétszám 20%-át azzal, hogy a szövetkezetnek a szövetkezeti formában működő jogi személy tagjait a nem természetes személy tagok számítása során figyelmen kívül kell hagyni. A tőkeképzés szempontjából fontos korlátozás, hogy a szövetkezet egyes tagjainak vagyoni hozzájárulása nem haladhatja meg a tőke 15%-át, a nem természetes személy tagok vagyoni hozzájárulásának összege pedig nem haladhatja meg a tőke 1/3-át.

Az új Ptk. a Rendelethez és az Sztv-hez hasonlóan ismeri a tagsági jogviszony azon formáját, melyben a tag a szövetkezetben személyes közreműködést nem vállal, kizárólag vagyoni hozzájárulást teljesít. E személyeket az Sztv. befektető tagként aposztrofálja, és igazodva a szövetkezet személyegyesítő mivoltához, részvételüket szigorú korlátozásokkal teszi lehetővé²⁹. A befektető tagok felvételét mind a Rendelet, mind az Sztv. az általánosnál jóval szigorúbb eljárásjogi feltételhez köti, mely az előzetes alapszabályi felhatalmazásban, illetve a tagfelvétel minősített többségű közgyűlési jóváhagyásában testesül meg. Ezen felül az Sztv. további, részben vagyoni, részben létszám arányos korlátozást rögzít, mely szerint a befektető tagok száma nem haladhatja meg a szövetkezeti tagok 10%-át, a részükre kibocsátott befektetői részjegyek névértéke pedig nem lépheti túl a részjegytőke 30%-át³⁰. A Rendelet más módon közelít: közvetett módon, a befektető tagok által megszerezhető összes szavazatszám maximálása útján szab gátat a befektető tagok túlsúlyba kerülésének azzal, hogy e tagok legfeljebb az összes szavazatszám 25%-a felett rendelkezhetnek³¹. Az új Ptk. alapján azok a tagok, akik a szövetkezetben személyes közreműködést nem

²⁷ Új Ptk. 3:326. §

²⁸ Sztv. 10. § (3) bekezdés

²⁹ Mivel a befektető tagok jelenléte kétség kívül a szövetkezet személyegyesítő jellege ellen hat, és áttörést jelent a szövetkezet jogi tartalmát alapjaiban meghatározó elveken (mint a tagok személyes közreműködésének követelménye, nyereségfelosztás szabályai), a szövetkezet alapvető rendeltetésének védelme érdekében e tagi státusz bevezetését csak a szövetkezet személyegyesítő jellegének túlsúlyát biztosító garanciák mellett tartjuk elfogadhatónak. E tekintetben osztjuk PÁL József és RÉTI Mária alábbiakban kifejtett véleményét, és helyénvalónak tartjuk a törvényi korlátozások fenntartását: PÁL József: Nemzetközi szervezetek szövetkezésre bátorítanak, In: Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára, Szerk.: Vass János, ELTE Bibliotheca Iuridica Budapest 2003. 114. o.; RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010. 296. o.; a befektető tagi státuszra vonatkozó rendeletei szabályok részletes elemzését ld. RÉTI Mária: Az európai szövetkezet (SCE) státútumáról szóló tanácsi rendeletben foglalt általános jellemvonásokról és egyes előírásokról, figyelemmel a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényre, Európai Jog 2007/1. 37-40. o.

³⁰ Sztv. 60. § (3) bekezdés

³¹ Rendelet 59. cikk (3) bekezdés

vállalnak, pusztán vagyont fektetnek a szövetkezetbe, és ennek fejében a nyereségből kívánnak részesedni, csak kisebbséget alkothatnak a szövetkezeten belül, számuk nem haladhatja meg a taglétszám 1/4-ét.

A tőkeképzési előírások tekintetében a legszembeötlőbb változás, hogy az új Ptk. – bár a korlátolt felelősségű társaságoknál fenntartja a törzsbetét/üzletrész/törzstőke fogalmakat, a részvénytársaságnál pedig a részvény és alaptőke megjelölést – a szövetkezet esetében elhagyja a korábban alkalmazott speciális fogalom-meghatározásokat, mint *részjegytőke*, illetve szövetkezeti *részjegy*, és egyszerűen a „tőke”, a „*vagyon* *hozzájárulása*”³², illetve – a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény (a továbbiakban: Ptké.) által eszközölt módosítások alapján – a „*szövetkezeti részesedés*” kifejezéseket használja. Ennek megfelelően az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény (ún. „Ptk. saláta törvény”) a szövetkezeti részjegy helyett a szövetkezeti részesedés megjelölést valamennyi érintett jogszabályon következetesen átvezeti. Megszakad ezzel a korábbi tradíció, mely a tag vagyoni hozzájárulását, illetve az annak teljesítését igazoló, és egyben a szövetkezeti tag tagsági jogviszonyát megtestesítő jogintézményt 1875-1971-ig üzletrészként, majd az 1971. évi III. törvény fogalomváltását követően részjegyként nevesítette³³.

Az új Ptk. a fentiekkel összhangban az Sztv. által használt „befektetői részjegy” és „átalakított befektetői részjegy” fogalmakat is kiiktatja azzal, hogy a Ptké. rendelkezése szerint az Sztv. alapján létrejött átalakított befektetői részjegyre az Sztv. korábbi rendelkezései továbbra is megfelelően alkalmazandóak³⁴.

³² SÁRKÖZY Tamás (szerk.): Polgári jog - A jogi személy (HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest 2013.) 374. oldal

³³ Az üzletrész fogalom az 1989-ben megkezdett, majd 1992-ben kiteljesedett ún. vagyonnevesítési eljárás keretében ismét bekerült a magyar szövetkezeti szabályozásba, az elnevezés azonban megtévesztő, mert a korábban tagsági jogviszonyt megtestesítő üzletrésszel szemben az 1992. évi I. és II. törvény által használt üzletrész már nem a tagsági jogok megjelenítését célozza – hiszen ezt a funkciót az 1971. évi III. törvény óta a részjegy intézménye tölti be – hanem a tagot, üzletrész-tulajdonost a szövetkezet vagyonából megillető vagyoni hányad jelölésére szolgál. A két vagyoni jogi kategória jogi természetéről részletes összehasonlító elemzést ad: DOMÉ Mária: A szövetkezeti részjegy és üzletrész közös és eltérő vonásai, Jogtudományi Közöny, 1994. december, 473-481. o., valamint NAGY Krisztina: A szövetkezeti vagyoni jog egyes kérdései, különös tekintettel a részjegy intézményére, Jogi tanulmányok, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2005. 227-248. o.

³⁴ Ptké. 21. §

II. A vagyoni hozzájárulás teljesítésére és tartalmára vonatkozó előírások

A vagyoni hozzájárulás teljesítését az Sztv. részjegy jegyzés formájában szabályozta, a tag vagyoni hozzájárulását, illetve az erre vonatkozó kötelezettségvállalását, valamint a tagsági jogviszonyból eredő jogait és kötelezettségeit a részjegy jelenítette meg, az új Ptk. azonban figyelemmel arra, hogy a részjegy intézményét nem ismeri, a vagyoni hozzájárulás tekintetében csupán az alábbi részletszabályokat rögzíti.

Az új Ptk. jogi személyekre vonatkozó közös szabályai alapján, melyek a szövetkezetekre is megfelelően irányadóak, a tag által a jogi személy rendelkezésére bocsátott vagyon pénzből és nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásból állhat.

Nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásként főszabály szerint a jogi személyre dolog tulajdonjoga vagy vagyoni értékű jog ruházható át [új Ptk. 3:10. §], melyet a szövetkezetre vonatkozó speciális rendelkezések kiegészítenek azzal a 2006-ban hatályba lépett szövetkezeti törvényünk által bevezetett lehetőséggel, mely szerint nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásként követelés is szolgáltatatható, ha azt az adós elismerte, vagy az jogerős bírósági határozaton alapul [új Ptk. 3:332. § (1) bekezdés]. A vagyoni hozzájárulás teljesítése szempontjából az új Ptk. rögzíti továbbá azt az Sztv-ben is fellelhető szabályt, mely szerint a tag munkavégzésre, személyes közreműködésre vagy szolgáltatásra irányuló kötelezettségvállalása nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásként nem vehető figyelembe³⁵, illetve, hogy ha a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás rendelkezésre bocsátásakor fennálló értéke nem éri el a létesítő okiratban megjelölt értéket, a különbözet megfizetését a jogi személy az átruházástól számított öt éven belül követelheti a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulást szolgáltató személytől³⁶.

A pénzben teljesített vagyoni hozzájárulás a korábbi szövetkezeti gyakorlathoz³⁷ és a közösségi szabályozásban foglaltakhoz hasonlóan az új Kódex szerint is teljesíthető halasztottan, illetve részletekben. A vagyoni

³⁵ Ld. új Ptk. 3:332. § (1) bekezdés, illetve Sztv. 49. § (3) bekezdés. Az apport tárgyát, tartalmát illetően a Rendelet nem bocsátkozik részletszabályozásba, csupán azt írja elő, hogy az SCE tőkéje csak „gazdasági szempontból értékelhető eszközökből állhat”. [Rendelet 4. cikk (5) bekezdés]

³⁶ Új Ptk. 3:10. § (3) bekezdés, illetve Sztv. 49. § (4) bekezdés

³⁷ A vagyoni hozzájárulás halasztott teljesítésére már a Kereskedelmi Törvény is lehetőséget biztosított. Ahogyan arra FRÁTER Béla is rámutat, „a részvények névértékét a részvényesek rendszerint egészben, vagy legalább meghatározott nagyobb részeszegekben egyszerre kötelesek befizetni, ellenben az üzlet rész rendszerint fokozatosan képezetik.” FRÁTER Béla: A gazdasági és ipari szövetkezetekre vonatkozó (1875: XXXVII T.-Cz. Kereskedelmi Törvény és 1898: XXIII. T.-Cz. A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről) törvények rendszeres egybeállítása és magyarázata, Politzer Zsigmond kiadása, Budapest 1899. 49. o.

hozzájárulás készpénzben történő teljesítése esetén az ellenérték létesítő okiratban meghatározott hányadát (a Rendelet szerint minimum 25%-át, az Sztv., illetve az új Ptk. értelmében legalább 30%-át) a belépéskor (alapításkor a nyilvántartásba-vételi kérelem benyújtásáig) teljesíteni kell, a fennmaradó rész teljesítésének ütemezése pedig a szervezetzeti autonómia keretében rendezhető. A Rendelet legfeljebb 5 év alatt, a magyar szabályozás maximum 1 éven belül teszi kötelezővé a teljes pénzbeli vagyoni hozzájárulás rendelkezésre bocsátását³⁸. Nem alkalmazható azonban e kedvezmény szervezet működésében személyes közreműködést nem vállaló tagra, aki belépéskor a vagyoni hozzájárulásának egészét köteles szolgáltatni.³⁹ A nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás teljesítése tekintetében halasztás nem érvényesíthető, azt a belépéskor (alapításkor a nyilvántartásba-vételi kérelem benyújtásáig) szolgáltatni kell⁴⁰.

A vagyoni hozzájárulás teljesítése tekintetében lényegesnek tartjuk kiemelni, hogy a magyar szervezetzeti törvény 2013 májusától hatályos módosítása a hátrányos helyzetben lévő tagjai számára a munkafeltételek megteremtését megvalósító szociális szervezetek esetében lehetőséget biztosított arra, hogy szervezet alapszabályában foglaltak alapján a tagi munkavégzésre irányuló jogviszonyban álló személy a kötelező vagyoni hozzájárulásának – az érintett személyi kör szerény anyagi lehetőségeire figyelemmel – könnyített módon tegyen eleget. A törvénymódosítás a szociális szervezeteknél – a személyes közreműködés sajátos formájaként – bevezette a tagi munkavégzés fogalmát, mely nem más, mint a közös termelésben való tagsági viszonyon alapuló közvetlen közreműködés, melynek ellentételezése a megtermelt javakból is történhet, a tagi munkavégzésre vonatkozó kötelezettségvállalás azonban apportként továbbra sem vehető figyelembe.⁴¹ A tagi munkavégzésre irányuló jogviszonyban álló személy alapításkor, illetve belépéskor nem köteles vagyoni hozzájárulást szolgáltatni, hanem azt a tagsági jogviszonya keletkezésétől számított egy éven belül – az alapszabályban meghatározott időpontban és módon – részletfizetéssel, vagy a tag által a szervezetben történő munkavégzése során megtermelt javak szociális szervezet részére történő átadásával teljesítheti, megkönnyítve ezzel a hátrányos helyzetben lévők szociális szervezet taggá válását. A vagyoni

³⁸ Sztv. 50. § (2)-(3) bekezdései, új Ptk. 3:332. § (2)-(3) bekezdései, Rendelet 4 cikk (4) bekezdés

³⁹ Sztv. 60. § (7) bekezdés a) pontja, új Ptk. 3:332. § (2) bekezdés

⁴⁰ Sztv. 50. § (2) bekezdés, a Rendelet 4. cikk (5) bekezdés valamint új Ptk. 3:332. § (2) bekezdés

⁴¹ Tagi munkavégzésre irányuló jogviszonyt a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló törvény szerint regisztrált álláskereső, illetve a közfoglalkoztatási jogviszonyban lévő személy létesíthet és tarthat fenn. Ha a szociális szervezet tagi munkavégzési jogviszonyban lévő tagja munkavégzésre irányuló más jogviszonyt létesít vagy tart fenn, e más jogviszony fennállása alatt a tagi munkavégzési jogviszony szünetel. [Sztv. 56. § (2a)-(2d) pontjai, valamint 49. § (3) bekezdés]

hozzájárulás késleltetett megfizetése, részletekben történő teljesítése, illetve a megtermelt javak apportként történő átadása esetében könnyítést jelent továbbá, hogy a tagot előlegfizetési kötelezettség (a pénzbeli vagyoni hozzájárulás min. 30%-a) sem terheli.

A nem pénzbeli hozzájárulás esetében ez a rendelkezés akkor alkalmazható, ha az alapszabály értelmében a tag a nem pénzbeli hozzájárulást a szövetkezetben végzett munkavégzése során megtermelt és a tulajdonába kerülő javak szövetkezet részére történő átadásával teljesíti. A felsorolt jogszabályi lehetőségek közül a szövetkezet csak egyet választhat, melynek részleteit az alapszabályban kell rögzíteni.⁴²

A Ptk. e lehetőséget az Sztv. hatályon kívül helyezésével megszüntette volna⁴³, azonban a 2013 végén elfogadott, „Ptk. saláta törvény” a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény módosításával⁴⁴ továbbra is fenntartja e szabályt⁴⁵.

A vagyoni hozzájárulás belepéskor történő teljesítésének kötelezettsége alól kivételt jelenthet továbbá az az új Ptk. által is alkalmazott szabály, mely szerint a szövetkezetbe tagként belépni kívánó személy nem köteles vagyoni hozzájárulás teljesítésére annyiban, amennyiben más tag a szövetkezeti részesedését vagy annak egy hányadát rá átruházza⁴⁶.

⁴² Sztv. 50/A. §, valamint a szociális szövetkezetekkel összefüggésben egyes törvények, továbbá a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2013. évi XLI. törvény indokolása 5. §

⁴³ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény 67. § d) pontja

⁴⁴ Ptk. saláta törvény 181. §

⁴⁵ A Ptk. saláta törvény által módosított, 2014. március 15. napjától hatályos Sztv. 18. §. Megjegyezzük, hogy e törvény az iskolaszövetkezetet már nem a szociális szövetkezet altípusaként kezeli. A szociális szövetkezet célja a hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése, valamint szociális helyzetük javításának egyéb módon történő elősegítése. Ezen belül a foglalkoztatási szövetkezet annyiban speciális, hogy e minősítést olyan szociális szövetkezet szerezheti meg, amelynek legalább ötszáz természetes személy, és legalább egy országos nemzeti önkormányzat a tagja, és hátrányos helyzetben lévő tagjai számára a munkafeltételek megteremtését elsősorban munkaerő-kölcsönzés, valamint munkaközvetítő tevékenység útján valósítja meg. [Sztv. 14. § és 17. §] A szociális szövetkezetekre vonatkozó, a magyar szövetkezetektörténetben 2006-ban megjelenő, novumnak tekinthető szabályzásról, és különösen a szociális szövetkezetek vagyoni jogi szabályairól ld. RÉTI Mária: A szövetkezetekről, mint a szociális gazdaság legmeghatározóbb tényezőiről, In: Bobvos Pál (szerk.) Reformatio iuris kooperandi: tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2009., valamint RÉTI Mária: Mit biztosít ma a jogszabályi háttér Magyarországon a szociális szövetkezetekkel kapcsolatban? A közösségi fejlődés új lehetőségei: *"Nyilvános kommunikáció a szociális szövetkezetekről"* című 2007. november 5-én megtartott konferenciaanyag kibővített változata. <http://szoszov.hu/dr-reti-maria-mit-biztosit-ma-a-jogszabalyi-hatter-magyarorszagon-a-szocialis-szovetkezetekkel>, 2014. január 4.)

⁴⁶ Új Ptk. 3:354. § (4) bekezdés. A hivatkozott szakasz eredeti megszövegezését a szövetkezeti részesedés fogalmának bevezetésével a „Ptk. saláta törvény” egyszerűsítette le. Az eredeti szöveg szerint. „(4) A szövetkezetbe tagként belépni kívánó személy nem köteles vagyoni hozzájárulás teljesítésére annyiban, amennyiben a szövetkezetből kilépni szándékozó tag a szövetkezet vagyonából őt – a tagsági jogviszonya megszűnésére tekintettel – megillető hányad kiadását a belépni kívánó személlyel való megegyezés alapján nem igényli. Ebben az esetben a szövetkezetbe belépő tag a tagsági jogviszonyból fakadó vagyoni jogok és kötelezettségek tekintetében a kilépő tag helyébe lép. E rendelkezést megfelelően kell alkalmazni abban az esetben is, ha a tag a szövetkezetbe belépni kívánó személlyel abban egyezik meg, hogy a tag – a tagsági jogviszony létesítéséhez szükséges minimális vagyoni hozzájáruláson felül – vagyoni hozzájárulásához vagy

Hasonló esetben az Sztv. is mentesítette a szövetkezetbe tagként belépni kívánó személyt a részjegy jegyzési kötelezettség alól, amennyiben az a felvételi kérelmében más szövetkezeti tag részjegyének megvételi szándékáról nyilatkozott⁴⁷.

A vagyoni hozzájárulás teljesítése tehát a fenti kivételekkel valamennyi taggal szemben elvárás azzal, hogy az egyéni hozzájárulás kötelező, minimális összegét a szövetkezet alapszabályában szükséges rögzíteni. A vagyoni hozzájárulás minimumának meghatározásánál – a szövetkezeti autonómia keretében – a tagok szabad megfontolás alapján mérlegelhetnek, annak összegét a szövetkezet céljához, tevékenységének tőkeigényéhez, valamint a potenciális tagsági kör anyagi lehetőségeihez igazodóan célszerű meghatározni⁴⁸.

Ugyanakkor annak sincs akadálya, hogy a tag a kötelezően előírt mértéket meghaladó vagyoni befektetést eszközöljön, azzal, hogy a Kódex etekintetben felső határt szab: az egyes tagok vagyoni hozzájárulásának arányát a tőke 15 %-ában maximálja⁴⁹. Figyelembe véve azonban azt, hogy a jogi személyek szabályozásában főszabályként a diszpozitivitás érvényesül, és az eltérést a vagyoni hozzájárulás maximumát rögzítő szabálytól a törvény nem minősíti érvénytelennek, álláspontunk szerint nincs annak akadálya, hogy a szövetkezet alapszabálya 15%-nál magasabb arányban határozza meg a tagi tőke-hozzájárulás maximumát. Figyelemmel arra, hogy a szavazati jog tekintetében a rochdale-i hagyományokhoz híven az új Ptk. is az egy tag – egy szavazat (one persone one vote) elvét⁵⁰ érvényesíti, valamint a vagyoni hozzájárulás alapján történő nyereségrészesedést maximálja⁵¹, kisebbségi érdekek sérelme sem képezheti akadályát az eltérésnek. A kiugróan magas egyéni vagyoni hozzájárulás a nyitott tagság és a változó tőke elvei miatt hitelezővédelmi szempontból azonban aggályokat vethet fel, ami

annak egy részéhez kapcsolódó vagyoni jogai és kötelezettségei – felvétele esetén – a belépni kívánó személyt illetik meg, illetve terhelik.”

⁴⁷ Sztv. 43. § (2) bekezdés

⁴⁸ Korábban az Sztv. mellett mintegy lex speciálisként funkcionáló biztosítási törvényben arra is találhatunk példát, mikor törvény rögzíti az egy tag által teljesítendő vagyoni hozzájárulás (részjegy) kötelező minimális névértékét: a szövetkezeti formában működő, magyarországi biztosító szövetkezet részjegyei névértékének legalább 10 ezer forint összegűnek kellett lennie [2003. évi LX. tv. 14. § (1) bekezdés], e rendelkezést azonban a „Ptk. saláta törvény” 2014. március 15-ével ugyancsak hatályon kívül helyezte.

⁴⁹ Az Sztv. és a Rendelet a részjegy jegyzési kötelezettség tényének rögzítésén túl a vagyoni hozzájárulás minimumára, illetve maximumára nem állapít meg szabályt, ennek rendezését az alapszabály hatáskörébe utalja. [Sztv.14. § (2) bekezdés c) pontja, 49. § (1) bekezdése, 50. § (1) bekezdése, valamint a Rendelet 4. cikk (7) bekezdés]

⁵⁰ Új Ptk. 3:331. § (1) bekezdés

⁵¹ Új Ptk. 3:356. § (2) bekezdés

álláspontunk szerint egy esetleges perben az jogszabályi korlátozástól eltérő szabály érvénytelenségének megállapítását vonhatja maga után⁵².

A belepéskor teljesítendő kötelező vagyoni hozzájáruláson túl az új Ptk. a hatályos szövetkezeti törvényben foglaltakkal egyezően rendelkezik a pótbefizetés intézményéről. Pótbefizetés elrendelésére a közgyűlésnek – az alapszabály előzetes felhatalmazása alapján – kizárólag a szövetkezet veszteségeinek fedezése céljából, legfeljebb évente egy alkalommal van lehetősége azzal, hogy a pótbefizetési kötelezettség a tagokat vagyoni hozzájárulásuk arányában terheli, és a pótbefizetés mértéke alkalmanként nem haladhatja meg a tag vagyoni hozzájárulásának 30 %-át. A veszteség pótlásához nem szükséges pótbefizetéseket a tagok részére vissza kell fizetni, ennek azonban feltétele a vállalt vagyoni hozzájárulás teljes összegének szolgáltatása. A pótbefizetés felszólítás ellenére történő elmulasztása a jogszabály kógens előírása alapján a tagsági jogviszony megszűnését vonja maga után⁵³.

III. A szövetkezeti részesedés jogi természete

A fentiekén túl a vagyoni hozzájárulás, illetve a szövetkezeti részesedés jogi természetéről az új Ptk. nem tartalmaz részletes rendelkezéseket, figyelemmel arra is, hogy a szövetkezeti részesedés, mint jogintézmény csak a Ptké. révén került be a normaszövegbe. Az egyes részletszabályok alapján azonban a szövetkezeti részesedésről az alábbi megállapításokat tehetjük.

Mint ahogyan arra a Ptké. által bevezetett átruházási szabályból következtethetünk, a szövetkezeti részesedés a tagsági jogviszonyon alapuló jogok és kötelezettségek megtestesítésére szolgál⁵⁴. Ennek alapján – álláspontunk szerint – a vagyoni hozzájárulás és a szövetkezeti részesedés párhuzama a Kódexben a Kereskedelmi Törvény fogalomrendszerében alkalmazott megoldáshoz hasonlatosan, a tagok által rendelkezésre bocsátott ún. „törzsbetét” és a tagok mindenkorai vagyoni illetőségét megtestesítő „üzletrész” kettősségének felel meg⁵⁵. A

⁵² Ld. új Ptk. 3:4. § (2)-(3) bekezdéseiben

⁵³ Új Ptk. 3:357. §, Sztv. 54. §

⁵⁴ Új Ptk. 3:332. § (4) bekezdés

⁵⁵ „az üzletrész is rendszerint aránymértéke a társasági vagyonban való részesülésnek, az egyes tagoknak a társasági vagyonra vonatkozó követelésének.” NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. kiadása, Budapest, 1913. 489-490. o. Az üzletrész jogi természetének elemzése körében ld. GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog kézikönyve, Grill Könyvkiadó, Budapest 1901. 99. oldal, valamint RÉTI Mária: A szövetkezetek és az egyes gazdasági társaságok főbb jellemzői az 1948 előtti magyar jogi szabályozás alapján, In: Tanulmányok Dr. Domé Mária 70. születésnapjára, Duna-Mix

Kereskedelmi Törvény korabeli, XIX. századi fogalomhasználata szerint emellett a „részjegy” a tag tőkerészesedésének igazolására szolgált, általában a tagsági jogviszonyt igazolta, és megtestesítette mindazokat a jogokat, melyek a tagot mint résztulajdonost megillették. A részjegyről továbbá értékpapírt is kiállítottak abban az esetben, ha a tag a tagsági jogviszony megszűnésekor a vagyon aránylagos részét megkapta⁵⁶.

E dogmatikai megközelítés az 1889. május 1-jén elfogadott német szövetkezeti törvény megközelítését tükrözi vissza, mely szintén különbséget tett a kötelezően, illetve – a tag elhatározásától függően – fakultatív alapon jegyzett „üzletrészek”, valamint az azokra befizetett összeget megtestesítő „üzleti vagyoni illetőség” fogalma között⁵⁷.

A hatályos szövetkezeti törvény fogalomrendszere alapján a szövetkezeti részesedés jogi lényege az Sztv. által használt részjegynek⁵⁸ feleltethető meg, mely alapján a két jogintézmény között az alábbi párhuzamok vonhatóak.

Az új Ptk. – a hatályos szövetkezeti törvényben foglaltakkal egyezően⁵⁹ – rögzíti, hogy a szövetkezet működésének irányítása és ellenőrzése során a tagokat az általuk szolgáltatott vagyoni hozzájárulás mértékére tekintet nélkül, azonos jogok illetik meg⁶⁰, a vagyoni jellegű jogosítványok és kötelezettségek (pl. nyereségből való részesedés, elszámoláshoz való jog, vagy a pótbefizetés teljesítésének kötelezettsége) vonatkozásában azonban a vagyoni hozzájárulás/szövetkezeti részesedés mértéke is relevanciával bír⁶¹.

Mind a részjegy, mind a szövetkezeti vagyonrész korlátozottan forgalomképes annyiban, hogy az kizárólag a szövetkezet tagjára, illetve a szövetkezetbe tagként belépni kívánó személyre ruházható át⁶². A Kódex azonban a jogi személyekre vonatkozó általános rendelkezései között rögzíti, hogy „a részvénytársaság kivételével tagsági jogokról nem lehet

Nyomda Kft., Vác, 2003., 131-133. o. és RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok vagyoni jogi szabályairól, Jogtudományi Közlöny, 2005/3. 109-116. o. III. pont

⁵⁶ IHRIG Károly: Szövetkezetek a közgazdaságban, Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Budapest, 1937. 443. o.

⁵⁷ A hivatkozott német szövetkezeti törvény vagyoni jogi szabályainak részletes elemzéséről ld. RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010. 54-55. o., valamint BAK Klára: A szövetkezeti vagyoni jog alapkategóriáiról a magyar és a német szövetkezeti szabályozás alapján, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2012. 17-32. o.

⁵⁸ Sztv. 44. §

⁵⁹ Sztv. 46. § (2) bekezdés. A szövetkezeti tagsági jogviszony tartalmáról ld. NAGY Krisztina: A szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai, Jogi ismeretek, Saldo Zrt. Budapest 2007. 79-81. o., és NAGY Krisztina: Az európai szövetkezetre vonatkozó szabályozás bemutatása, különös tekintettel a tagsági jogviszony tartalmára és módoszataira, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2012. 107-119. o.

⁶⁰ Új Ptk. 3:356. § (1) bekezdés

⁶¹ Új Ptk. 3:356. § (1) bekezdés, 3:361. § valamint 3:357. §

⁶² Sztv. 51. § (1) bekezdés, Rendelet 4. cikk (11) bekezdés, új Ptk. 3:332. § (4) bekezdés

értékpapírt kibocsátani”, mely a szövetkezeti részesedésére is megfelelően irányadó⁶³.

Míg az Sztv. úgy rendelkezik, hogy a részjegyek csak azonos névértékűek lehetnek⁶⁴, a szövetkezeti részesedéssel kapcsolatban ilyen megkötést nem találunk a Kódexben. Az eltérő érték lehetőségét támasztja alá az a körülmény is, hogy a szövetkezeti részesedés részben is átruházható⁶⁵. E tekintetben az új szabályozás közelebb áll a Rendelet szabályozási logikájához, mely szerint az adott európai szövetkezet alapszabálya rendelkezhet különböző típusú részjegyek kibocsátásáról is oly módon, hogy az azonos típusba tartozó részjegyekhez azonos jogok és kötelezettségek társuljanak. A Rendeletben ez teremti meg az alapot többek között arra, hogy a szövetkezet tevékenységében nagyobb szerepet vállaló tagok nagyobb súllyal vehessenek részt a döntéshozatalban, illetve egyes tagok a nyereség felosztásában előnyt élvezzenek⁶⁶.

Bár az Sztv.-vel ellentétben az új Ptk. nem hivatkozik rá, de a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) vonatkozó, a Ptk. hatályba lépésével egyidejűleg módosuló rendelkezése továbbra is tartalmazza azt a szabályt, mely szerint a szövetkezeti tag szövetkezeti részesedése (korábban részjegye) mentes a végrehajtás alól⁶⁷.

A szövetkezeti részesedés által megtestesített vagyoni jogok az új Ptk. általános szabályai szerint örökölhetőek, ezért a szövetkezeti szabályozás erre szintén nem utal külön⁶⁸.

A szövetkezeti tagok a vagyoni hozzájárulásuk erejéig üzleti kockázatot viselnek a szövetkezet tartozásaiért, azon túl azonban a szövetkezet tartozásaiért saját vagyonukkal nem kell helytállniuk. Az alapszabályban foglaltak szerint kötelezően teljesítendő vagyoni hozzájáruláson felül a tag többlet anyagi felelősségvállalásra kötelezésére a törvény – ahogyan arra a korábbiakban utaltunk – kizárólag a szigorú feltételekhez és korlátozásokhoz kötött pótbefizetés keretében nyújt lehetőséget.

A vállalt vagyoni hozzájárulás teljesítésének elmulasztása az új Ptk. enyhítést nem engedő – az eljárási részletek tekintetében az Sztv. rendelkezéseinél⁶⁹ részletesebb – szabálya szerint a tagsági jogviszonyra nézve súlyos következményekkel jár, ugyanis ha a tag az alapszabályban

⁶³ Új Ptk. 3:11. §

⁶⁴ Sztv. 51. § (1) bekezdés

⁶⁵ Új Ptk. 3:332. § (4) bekezdés és Ptk. 3:354. § (4) bekezdése

⁶⁶ Rendelet 4. cikk (1) bekezdés

⁶⁷ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 94. § (4) bekezdése

⁶⁸ Új Ptk. Hetedik könyv

⁶⁹ Sztv. 61. § (1) bekezdés b) pontja

vagy a tagfelvételi kérelemben vállalt vagyoni hozzájárulását az előírt időpontig nem szolgáltatja, az ügyvezetés 30 napos határidő tűzésével és a jogkövetkezmények feltüntetésével köteles őt felszólítani a teljesítésre. A határidő eredménytelen elteltével a mulasztó tag tagsági jogviszonya a határidő lejáratát követő nappal megszűnik, és a volt tag a vagyoni hozzájárulás teljesítésének elmulasztásával a szövetkezetnek okozott kárért a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint felel⁷⁰.

A szövetkezeti részesedéshez is tapadó kulcsfontosságú tagi jogosítvány a szövetkezet nyereségéből való részesedés joga, melyet azonban külön cím alatt tárgyalunk, és ehelyütt a tagot megillető vagyoni jellegű jogosítványok közül még a tagsági jogviszony megszűnésekor esedékes elszámolás szabályaira térünk ki részletesen.

Az új Ptk. az elszámolás részletszabályait lényegében az Sztv. vonatkozó rendelkezéseivel egyezően rögzíti. A tagsági jogviszony megszűnése esetén a tagot vagy jogutódját a vagyoni hozzájárulásának értéke, valamint a tagsági jogviszony időtartama alatt keletkezett, a vagyoni hozzájárulásra jutó saját tőke – lekötött tartalékkal csökkentett – összege illeti meg, abban az esetben, ha azt nem használták fel a veszteség fedezésére. Az összeget a tagsági jogviszony megszűnését követő három hónapon belül kell kiadni; a három hónapnál hosszabb időtartamot előíró alapszabályi rendelkezés a nyolc évet meghaladó részében semmis.⁷¹

A volt tag által a szövetkezet használatába adott vagyontárgyat a tagsági jogviszony megszűnése esetén kérelmére a volt tag részére, vagy tagsági viszonyt nem létesítő jogutódja, örököse részére ki kell adni, ha a használatba adott vagyontárgy még a szövetkezet rendelkezésére áll. A kiadásra a Kódex fent idézett 3:361. § (1) bekezdése szerinti elszámolással egyidejűleg kerül sor. Ha azonban a használatba adott vagyontárgy elhasználódás folytán már nincs a szövetkezet birtokában, a szövetkezet ellenérték fizetésére nem köteles. A vagyontárgynak a tagsági jogviszony megszűnése utáni használata esetén a kiadásig terjedő időre a volt tag, illetve tagsági jogviszonyt nem létesítő jogutódja részére – a korábbi gyakorlattal egyezően – díjat kell fizetni⁷².

⁷⁰ Új Ptk. 3:333. §

⁷¹ Sztv. 51. (3) bekezdés, 20. § (2) bekezdés o) pontja, valamint az új Ptk. „Ptk. saláta törvény” által módosított 3:361. § (1) bekezdés

⁷² Sztv. 64. §, az új Ptk. „Ptk. saláta törvény” által módosított 3:361. § (2) bekezdés

Amennyiben a tagsági jogviszony megszűnésére a szövetkezet jogutód nélküli megszűnése miatt kerül sor, a taggal való elszámolásra a Kódex jogi személyekre vonatkozó általános rendelkezései megfelelően irányadóak. A hitelezők kielégítése után a jogutód nélkül megszűnt szövetkezet fennmaradt vagyona a szövetkezet tagjait az általuk teljesített vagyoni hozzájárulás arányában illeti meg azzal, hogy e tagok a felosztott vagyonból való részesedésük mértékéig kötelesek helytállni a megszűnt jogi személy ki nem elégített tartozásaiért⁷³.

IV. A nyereségből való részesedés rendje

A szövetkezeteknél a tagsági jogviszony komplex tartalma, a tagok kettős – a személyes közreműködést és a vagyoni hozzájárulást egyaránt magában foglaló – kötelezettségvállalása, a szövetkezet nyereségének, adózott eredményének felosztását illetően is sajátos rendező elvek kimunkálását tették szükségessé. Ennek kifejezéseként jelent meg már a rochdale-i szövetkezet alapszabályában is a „visszatérítés a vásárlás arányában” és a „korlátozott tőkekamat” elve⁷⁴, melyek együttesen, egymást kiegészítve alkotják a szövetkezet egyik fő specifikumát megtestesítő *szövetkezeti visszatérítési rendszer*, vagy más néven Rochdale-plan alapját⁷⁵.

E szövetkezeti alapelvek értelmében a tag által realizálható osztalék mértékét két tényező együttes figyelembe vételével állapítják meg. A *visszatérítés a vásárlás arányában elv* alapján a tag elsődlegesen a szövetkezet tevékenységében való személyes közreműködése, a szövetkezet által nyújtott szolgáltatások igénybevételének mértéke alapján részesül vagyoni előnyben. A személyes közreműködés módja és mértéke döntően meghatározza a tag vagyoni előmenetelét. Emellett befolyásolja az osztalék mértékét a tag által teljesített vagyoni hozzájárulás összege is, amely azonban a *korlátozott tőkekamat elvének* megfelelően csak másodlagos jelleggel vehető figyelembe, a tagoknak az általuk befektetett tőke összege alapján csak korlátozott mértékű osztalék juttatható. Ez utóbbi alapelv tulajdonképpen célja, hogy megóvja a

⁷³ Új Ptk. 3:48. § (2)-(3) bekezdései

⁷⁴ Ld. a rochdale-i szövetkezet alapszabályának 22. pontját

⁷⁵ NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. kiadása, Budapest, 1913. 492. o.

szövetkezet személyegyesítő jellegét, és a tagok ne csak tőkével járuljanak hozzá a szövetkezet tevékenységéhez.⁷⁶

A hatályos szövetkezeti törvényünk, a közösségi Rendelethez hasonló szabályozási módszert alkalmazva, a visszatérítési struktúra szabályait nem tartalmazza a fentiek szerinti részletezettséggel, a nyereségfelosztás fő szempontjainak rögzítése során azonban egyértelműen visszatükrözi az irányadónak tekintett szövetkezeti alapelvek tartalmát.

A Rendelet a fent bemutatott visszatérítési rendszer lényegét oly módon ragadja meg, hogy Preambulumában az európai szövetkezet működését meghatározó alapelvek egyikeként nevesíti azt, miszerint a működéssel elért nettó nyereséget méltányos alapon, az SCE érdekében végzett üzleti tevékenységnek megfelelően kell felosztani, vagy vissza kell tartani a tagok szükségleteinek kielégítése céljából.⁷⁷

A nyereségfelosztás rendjét a magyar szövetkezeti jogban meghatározó Sztv. 59. §-a a fentiekhez hasonló megközelítést követve – úgy rendelkezik, hogy a számviteli törvény szerinti beszámoló ismeretében, az igazgatóságnak a felügyelő bizottság véleményével együtt előterjesztett javaslata alapján a közgyűlés jogosult meghatározni a szövetkezet gazdasági tevékenységéből származó, adózás utáni eredmény felhasználásának tárgyévi részleteit, vagyis azt, hogy a szövetkezet adózott eredményének

- mekkora részét biztosítja a befektető tagok részére a befektetői részjegyek után;
- mekkora hányadát osztja szét a tagok között a szövetkezettel való gazdasági együttműködésük arányában;
- mekkora hányadát helyezi a lekötött tartalékon belül elkülönített közösségi alapba;
- mekkora hányadát osztja szét a tagok között a részjegyeik arányában;
- mekkora hányadát fordítja egyéb célra.

Kivételként rögzíti továbbá, hogy a közhasznú szervezeti jogállással rendelkező szociális szövetkezet adózás utáni eredménye a tagok között nem osztható fel, azt a közhasznú céljának megvalósítására kell fordítania.

⁷⁶ Az elvek tartalmának részletes bemutatását érintően ld. RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek, a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében, Szövetkezés 2002/1-2. 71-83. o.

⁷⁷ Ld. a Rendelet Preambulumának (7) és (10) bekezdéseit, valamint a Rendelet 66-67. cikkei

Az új Ptk. a nyereségből történő részesedés szabályait illetően – általunk nagyra becsülten – annyiban meghaladja a hatályos szövetkezeti szabályozásunkat, hogy kógens szabályként korlátozza a vagyoni hozzájárulás alapján szerorzhető nyereségrészesedést. A szövetkezet nyereségének legalább felét személyes közreműködésük arányában rendeli felosztani a tagok között, és semmisnek minősíti az alapszabály azon rendelkezését, amely a nyereség személyes közreműködés arányában felosztandó részét a nyereség felénél kisebb mértékben határozza meg⁷⁸.

V. Szövetkezeti tartalékképzés

A tartalékképzésre vonatkozó előírások, melyek már a rochdale-i szövetkezet alapszabálya is megfogalmazott, és mind a közösségi⁷⁹, mind a hatályos magyar szövetkezeti szabályozás részelemét képezik, alapvetően a szövetkezet tőkéjének változó jellegéből fakadnak, és részben a szervezet stabil működését, részben pedig a gazdasági tartalom mellett megvalósítandó szociális célkitűzések anyagi fedezetét hivatottak garantálni.

A tagok vagyonának visszatérítés és osztalék címén történő gyarapításán túl a szövetkezeti önsegély és szolidaritás elvét, valamint szociális rendeltetését erősíti az a tény, mely szerint a szövetkezet szociális, kulturális, oktatási és egyéb hasonló jellegű szolgáltatások nyújtása révén is igyekszik szolgálni a tagság támasztotta igények legteljesebb kielégítését. Ez utóbbi célok finanszírozása érdekében pedig a szövetkezetnek az adózott eredmény terhére tartalékot kell képeznie, melyet a hatályos magyar szövetkezeti törvényhez hasonlóan az új Ptk. is „közösségi alapként” nevesít.⁸⁰

A tartalékképzés tekintetében az Sztv. csupán a keretszabályok rögzítésére szorítkozik, előírva, hogy a szövetkezet adózott eredményének egy részét a beszámolót elfogadó közgyűlés döntése alapján minden évben ilyen célra kell elkülöníteni. A részletszabályok kidolgozását azonban az alapszabály illetve közgyűlési határozatok szintjén a

⁷⁸ Új Ptk. 3:356. § (4) bekezdés, Sárközy Tamás (szerk.): Polgári jog - A jogi személy (HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest 2013.) 368. és 391. oldal

⁷⁹ A Rendelet a tartalékképzést illetően meglehetősen szűkszavúan fogalmaz, az erre vonatkozó részletszabályokat az alapszabály rendelkezési körébe utalja azzal, hogy a 65. cikkben megfogalmazottak szerint a tartalékképzés a nyereség-felhasználás elsődleges formájának is minősíthető, vagyis az alapszabály rendelkezhet arról, hogy többlet esetén abból mindenekelőtt tartalékot kell képezni annak bármilyen felosztását megelőzően.

⁸⁰ Sztv. 57-58. §, 71. §, és az ezen szabályok helyébe lépő új Ptk. 3:334. §

szövetkezet tagjaira ruházza. Azt, hogy az adott évben a közösségi alap rendelkezésre álló állományának hány százalékáig lehet a tárgyévét követő évben támogatásokat teljesíteni, a tárgyévi beszámolót elfogadó közgyűlésnek kell meghatároznia. Eljárásjogi kellék azonban, hogy a beszámolónak a közgyűlés elé terjesztése előtt az alapból történő felhasználásra vonatkozó javaslatához a szövetkezet közgyűlése által felhatalmazott országos szövetkezeti szövetség nyilatkozatát is be kell szerezni. A jogszabályok⁸¹ szabta kereteken belül a támogatások és juttatások körét, valamint a felhasználás részletes szabályait is az alapszabályban kell meghatározni, a támogatandó célok és biztosítható szolgáltatások tekintetében az Sztv. csupán példálózó felsorolást tartalmaz⁸².

Az új Ptk. a tartalékképzés lehetőségének rögzítésén túl nem bocsátkozik további részletekbe, az alap felhasználását illetően azonban a hatályos szövetkezeti törvénnyel egyező korlátozásokat rögzít. A közösségi alap ennél fogva a szövetkezet tőkéjének legstabilabb részét képezi hiszen – bár viseli a szövetkezet működésének kockázatát – az alap összege mind a tagok nyereségből való részesedésénél, mind a taggal való elszámolásnál figyelmen kívül hagyandó, továbbá ezen szövetkezeti vagyonelem nem osztható fel a tagok között, kizárólag a közgyűlés által a tagoknak és a hozzátartozóknak nyújtott juttatások fedezése céljából hasznosítható. Rendeltetésével összhangban a közösségi alapot a szövetkezet gazdasági társasággá való átalakulása vagy jogutód nélküli megszűnése esetén is – a hitelezőkkel való elszámolást követően – az alapszabály rendelkezése szerinti szervezet részére kell átadni.

⁸¹ Ld. az Sztv. előző lábjegyzetben hivatkozott rendelkezéseit, valamint a szövetkezet által létrehozott közösségi alapból nyújtott támogatásokra vonatkozó részletes szabályokról szóló 124/2006. (V. 19.) Korm. rendeletet.

⁸² A közösségi alap terhére nyújtható szolgáltatások az Sztv.57. §-a szerint:

- szociális juttatások: szociális segély, lakásépítési támogatás, gyermekneveléshez, gyógyszervásárláshoz, betegápoláshoz nyújtott segély, keresőképtelenség esetén biztosított segély, temetési segély, étkezési hozzájárulás, nyugdíj-kiegészítés, üdülési támogatás;
- oktatási támogatások: képzési-továbbképzési támogatás, szakmai és nyelvtanfolyamokon való részvétel támogatása, ösztöndíj biztosítása;
- kulturális támogatások: amatőr kulturális csoportok, hagyományörző együttesek tagjainak támogatása, kulturális rendezvényeken való részvétel támogatása;
- közművelődési tevékenység támogatása: ismeretterjesztő előadások és kiadványok finanszírozása, szakmai célú rendezvényeken való részvétel finanszírozása;
- sporttevékenység támogatása: amatőr és tömegsport rendezvények támogatása;
- egyéb, a szövetkezet céljához igazodó támogatások és juttatások biztosítása.

VI. Következtetések

Elismerésként rögzíthetjük, hogy a Kódex a szövetkezet jogi minősítése és gazdasági tartalma tekintetében alapvetően az immár több mint másfél évszázada töretlenül érvényesülő rochdale-i és manchesteri tradíciókra épít, a nemzetközi szervezetek által is elfogadott szövetkezeti alapelvek rendre visszaköszönnek a szövetkezet fogalmában és a működés részletszabályaiban, mely szükség esetén a jogértelmezéshez is támpontul szolgálhat. Az új Ptk. a vagyoni jogi rendelkezések keretében is a szövetkezetek alapvető működési elveinek tartalmát juttatja érvényre, a részletszabályok a szövetkezet személyegyesítő jellege, valamint a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége által kimunkált elvek és értékek alapján meghatározott gazdasági és jogi tartalmat tükrözik.

A fenti elemzés alapján ugyanakkor megállapítható, hogy az új Polgári Törvénykönyv a szövetkezet vagyoni jogi szabályait a korábbi szabályozás relatíve részletes és kógens szabályozási rendszeréhez viszonyítva igen szűkszavúan és több ponton hiányosan rendezi, melyet a jogalkalmazás szemszögéből megítélve a diszpozitív jogalkotói megközelítés és a szövetkezeti szabályozási autonómia mellett is aggályosnak ítélnék. A jogviták megítélésekor a korábbinál is nagyobb szerep hárul a bírói jogértelmezésre, ami azonban az e tekintetben tapasztalt, sokszor egymásnak ellentmondó bírósági ítélezési gyakorlatot tekintve tovább erodálhatja a jogbiztonság érzetét.

Ahogy annak a „Ptk. saláta törvény” elfogadásával a Ptké. által korábban hatályon kívül helyezni szándékozott 2006. évi X. törvény új normatartalommal történő feltöltése is tanúságát adja, elengedhetetlen, hogy a részletszabályok tekintetében külön jogszabályok megalkotására kerüljön sor, ami azonban a szabályozás eddigiekben világos rendszerét indokolatlanul bonyolulttá, és különösen a jogalkalmazásban kevésbé jártas egyének számára nehezen követhetővé teszi.

Felhasznált irodalom

BAK Klára: A szövetkezeti vagyoni jog alapkategóriáiról a magyar és a német szövetkezeti szabályozás alapján, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2012. 17-32. o.

BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban

http://www.szovetkezetikutato.hu/letoltes/bak_klara.doc

DOMÉ Györgyné: A szövetkezeti részjegy és üzletrész közös és eltérő vonásai, Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1994. december 473-481. o.

DOMÉ Györgyné - RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE ÁJK, Osiris Kiadó Budapest, 1999.

FRÁTER Béla: A gazdasági és ipari szövetkezetekre vonatkozó (1875: XXXVII T.-Cz. Kereskedelmi Törvény és 1898: XXIII. T.-Cz. A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről) törvények rendszeres egybeállítása és magyarázata, Politzer Zsigmond kiadása, Budapest 1899.

GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog kézikönyve, Grill Könyvkiadó, Budapest 1901.

IHRIG Károly: Szövetkezetek a közgazdaságban, Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Budapest, 1937.

KLUPATHY Antal: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat, Budapest, 1906.

KUNCZ Ödön: A rochdale-i elvek, és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása Budapest, 1935.

KUNCZ Ödön: Küzdelem a gazdasági jogért II. kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941

NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelve székfoglaló értekezés, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1906.

NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I. kötet Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T., Budapest, 1913.)

NAGY Krisztina: A szövetkezeti vagyongazdaság egyes kérdései, különös tekintettel a részjegy intézményére, Jogi tanulmányok, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2005. 227-248. o.

NAGY Krisztina: A szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai, Jogi ismeretek, Saldo Zrt. Budapest 2007. 41-63. o.

NAGY Krisztina: A szövetkezetek jogi minősítése és sajátosságai, figyelemmel a szociális gazdaság koncepciójára, Jogi Tanulmányok 2009. ELTE, Budapest 2009. 163-176. o.

NAGY Krisztina: Az európai szövetkezetekre vonatkozó szabályozás bemutatása, különös tekintettel a tagsági jogviszony tartalmára és módoszataira, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2012. 107-119. o.

NAGY Krisztina: Az európai szövetkezet statútumáról szóló tanácsi rendelet és a hatályos magyar szövetkezeti szabályozás vagyoni jogi rendelkezéseinek összehasonító jogi elemzése Themis, ELTE Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola elektronikus folyóirata 2013. június 306-329. o. http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_jun.pdf

NAVRATIL Ákos: Közgazdaságtan I. kötet, Athenaeum Rt. nyomása, Gergely R. kiadása, Budapest, 1933

PÁL József: Nemzetközi szervezetek szövetkezésre bátorítanak In: Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára, Szerk.: Vass János, ELTE Bibliottheca Iuridica Budapest 2003. 111-118. o.

PRUGBERGER Tamás: Az „Európai szövetkezetekről” szóló rendelet a magyar szabályozás és a nyugat-európai szövetkezeti jogi szabályozás tükrében Szövetkezés 2003/3. 55-76. old.

Sárközy Tamás (szerk.): Polgári jog - A jogi személy (HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest 2013.) Szerzők: Boóc Ádám, Gadó Gábor, Gál Judit, Komáromi Gábor, Pázmándi Kinga, Sándor Tamás, Sárközy Tamás, Török Gábor, Zsohár András

RÉTI Mária: A szövetkezet gazdasági lényege, Magyar jog, 2001/2. 92-95. o.

RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek, a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében, Szövetkezés 2002/1-2. 71-83. o.

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, Rejtjel Kiadó Budapest, 2002.

RÉTI Mária: A szövetkezetek és az egyes gazdasági társaságok főbb jellemzői az 1948 előtti magyar jogi szabályozás alapján. In: Tanulmányok Dr. Domé Mária 70. születésnapjára, Duna-Mix Nyomda Kft., Vác, 2003. 125-138. o.

RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok vagyoni jogi szabályairól Jogtudományi Közlöny, 2005/3. 109-116. o.

Réti Mária: „Az európai szövetkezettről” szóló 2006. évi XLIX. törvényről (Szövetkezés 2006/2., Budapest) 52-71. oldal

RÉTI Mária: Az európai szövetkezet (SCE) statútumáról szóló tanácsi rendeletben foglalt általános jellemvonásokról és egyes előírásokról, figyelemmel a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényre, Európai Jog 2007/1. 33-40. o.

RÉTI Mária: Az Európai Unió Tanácsának „Az európai szövetkezet statútumának, a munkavállalói részvétel vonatkozásában történő kiegészítéséről” szóló 2003/72/EK irányelvének főbb jellemvonásairól In:

„Ünnepi tanulmányok” Prugberger Tamás egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora 70. születésnapjára, Lícium- Art Kiadó és Kereskedelmi Kft. Miskolc 2007. 343-353. o.

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010.

RÉTI Mária: A szövetkezetről, mint a szociális gazdaság legmeghatározóbb tényezőiről, In: Bobvos Pál (szerk.) Reformato iuris cooperandi: tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2009. 470-476.o.

RÉTI Mária: Mit biztosít ma a jogszabályi háttér Magyarországon a szociális szövetkezetekkel kapcsolatban? A közösségi fejlődés új lehetőségei: "Nyilvános kommunikáció a szociális szövetkezetről" című 2007. november 5-én megtartott konferenciaanyag kibővített változata. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2007.11.05 Magyar Népfőiskolai Társaság; <http://szoszov.hu/dr-reti-maria-mit-biztosit-ma-a-jogszabalyi-hatter-magyarorszagon-a-szocialis-szovetkezetekkel>

VERES József: A szövetkezet jogi minősítése, Szövetkezés: 2002/1-2. 55-70. o.

Az Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról (A szövetkezés nemzetközi alapelvei) [letölthető: http://misc.meh.hu/binary/5561_sznszallasfoglász_veidentitasrol.doc]

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 193. sz. ajánlása a szövetkezetek támogatásáról

[letölthető: <http://www.szmh.gov.hu/doc/upload/200803/193A.pdf>]

A Tanács 2003. július 22-i 1435/2003/EK rendelete az európai szövetkezet (SCE) státútumáról [letölthető: <http://eur-lex.europa.eu/;celex-szám: 32003R1435>]

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on the promotion of co-operative societies in Europe (COM/2004/0018) Celexszám: 52004DC0018

Nagy Krisztina
Agrárjogi Tanszék
Témavezető: Réti Mária habil. egyetemi docens

A lakásszövetkezetekre vonatkozó magyar szabályozás áttekintése, figyelemmel az új Ptk. hatályba lépésére

I. A lakásszövetkezet, mint speciális szövetkezeti forma

A lakásszövetkezet a szövetkezet különös formája, melyben a tagok arra szerveződnek, hogy az önsegély elve alapján, az összefogás előnyeit kihasználva teremtsenek otthont maguknak, a szövetkezet által biztosított szervezett keretek között valósítsák meg közös lakásépítési, lakásfenntartási, illetve lakásfelújítási céljaikat. A XIX. század közepén kialakult szövetkezeti forma a gazdaság számos szegmensében, így a korszak egyik legsürgetőbb megoldást igénylő szociális problémájára, a lakhatási gondok orvoslására is hatékony választ adott azzal, hogy miként lehetséges korlátozott anyagi lehetőséggel rendelkező személyek összefogásával, a szervezettség előnyeit kihasználva, jelentősebb tőkét igénylő célokat megvalósítani.

Az első lakásszövetkezeti szerveződés 1856-ban Koppenhágában jött létre, mely kezdetben a kevésbé vagyonos társadalmi rétegek (ipari munkásság, tisztviselők) lakáshoz jutását segítette elő, majd a későbbiekben a lakásszövetkezetek teljesítőképességük javulása következtében a magasabb társadalmi rétegek lakásigényeinek kielégítését is célul tűzték ki kényelmes és egészséges otthont biztosítva a tagok számára¹. A lakhatás megoldása mellett a nagyobb létszámmal működő szövetkezetek közös szolgáltatások biztosítására (pl. közös vagyon és balesetbiztosítások kötése), fogyasztási cikkek kollektív

¹ Az ún. „bérlakásszövetkezetekben” a tagok a bérlő helyzetében vannak, míg a „családiház szövetkezetekben”, illetve a „társasház, vagy öröklakás szövetkezetben” a tagok saját tulajdonú lakáshoz juthatnak. Emellett léteztek olyan házépítő takarékszövetkezetek is, melyek tagjaiknak lakás építéshez, vásárláshoz nyújtottak kölcsönt. IHRIG Károly: Szövetkezetek a közgazdaságban, Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Budapest, 1937. 98-100. o.

beszerzésére, valamint szociális feladatok ellátására is vállalkoztak (pl. könyvtárak, iskolák, óvodák felállítása)².

A szövetkezet alapvető jellemvonásai a lakásszövetkezetek esetében is tetten érhetőek annyiban, hogy ezen szervezeti forma is önkéntes társuláson alapul, a tagok vagyoni hozzájárulásából álló tőkével jön létre, s lényegi rendeltetése kettős természetében rejlik azáltal, hogy a gazdasági célokkal párhuzamosan a tagok szociális törekvéseinek megvalósítására is törekszik. A szövetkezeti tagok kötelezettség vállalásában is megnyilvánuló kettősség, mely szerint a tagsági jogviszony létesítésének feltétele a vagyoni betét szolgáltatásán túl a személyes közreműködés vállalása, tükröződik a szövetkezet eredményének felosztásakor is, mert a tag a személyes közreműködésével arányos visszatérítés mellett, a vagyoni hozzájárulása után korlátozott mértékű osztalékra jogosult³. Más piaci szereplőkkel kötött, ún. „külső” ügyleteiben a gazdasági társaságokhoz hasonlóan a szövetkezet is gazdasági előny realizálására törekszik, ugyanakkor a saját tagjaival kötött „belső” ügyletekben a nyereségorientáltság helyett altruizmus valósul meg. A szövetkezet saját tagjaival szemben nem törekszik nyereség elérésére, sőt a külső ügyletek során szerzett nyereség jelentős részét is tagjainak juttatja vissza a szövetkezettel megvalósított gazdasági együttműködés arányában⁴. A szövetkezet tehát alapvetően ebben különbözik más kereskedelmi társaságoktól, melyek üzletköre független a tagságtól, és célja tisztán abban áll, hogy a tagok a társaság nyereségében részesüljenek. Ugyanakkor a szövetkezet eltér azon egyesületektől is, akik nem saját tagjaik, hanem más „osztályok” érdekeit támogatják.⁵ Ahogyan arra *„A magyar szövetkezeti jog kézikönyve”* című munkájában GALOVITS Zoltán is rámutat, ahhoz, hogy egy társulás szövetkezetnek tekinthető legyen, *„megkívántatik”, hogy célja „saját tagjai keresetének vagy gazdálkodásának előmozdítására irányuljon”*⁶.

Alapvetően tehát ezeket a sajátosságokat kell érvényre juttatnia a jogi szabályozásnak és jogalkalmazásnak a lakásszövetkezet alapításának, szervezetének, működésének, valamint a lakásszövetkezeti tagsági jogviszony létesítésének és tartalmának rendezésekor is.

² IHRIG Károly: Szövetkezetek a közgazdaságban, Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Budapest, 1937. 113. o.

³ A tagsági jogviszony tartalmáról lásd részletesen: NAGY Krisztina: Az európai szövetkezetekre vonatkozó szabályozás bemutatása, különös tekintettel a tagsági jogviszony tartalmára és módoszataira, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2012. 107-119. o.

⁴ Az altruizmus, mint egyik fő szövetkezeti elv tartalmáról IHRIG Károly ad részletes elemzést: im. 433-439. o.

⁵ NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Athenaeum irodalmi és nyomdai R.-T., Budapest 1913. 473. o.

⁶ Galovits Zoltán: A magyar szövetkezeti jog kézikönyve, Grill Könyvkiadó, Budapest 1901. 32. o.

A lakásszövetkezet szövetkezeti típusok közötti rendszertani elhelyezését tekintve megállapítható, hogy az egyes szövetkezeti gondolkodók eltérő megközelítést képviseltek. Míg IHRIG Károly a lakásszövetkezeteket a fogyasztási szövetkezetek egy altípusaként kezeli, addig NAGY László szövetkezetelméleti munkájában a lakásszövetkezeteket formai sokszínűségük miatt (lakásépítő, lakásfenntartó, nyugdíjasházi, üdülő, és garázsszövetkezetek) ún. „kommunális szövetkezetként” elkülönült típusba sorolja. Véleménye szerint a fogyasztási szövetkezet gyakorlatilag kereskedelmi szövetkezet, tehát a forgalom szférájában tevékenykedik, ezzel szemben a kommunális szövetkezet a felhalmozás szférájában helyezkedik el. Míg a fogyasztási szövetkezet a kereskedelem szervezeti formája, a lakásszövetkezet *„a lakásgazdálkodásnak egyik szervezeti képződménye”*. A lakásszövetkezők célja, hogy elsősorban önerejükre és öntevékenyséjükre támaszkodva *„közös összefogással, saját otthont teremtsenek, tagjaik részére tartós lakáshasználati – illetőleg tulajdonosi – jogot biztosítsanak, s ezzel összefüggésben a szövetkezet keretében oldják meg a lakóház kezelésével, karbantartásával, felújításával, a lakásokat illető szolgáltatásokkal, a társas együttéléssel összefüggő teendőket. A tevékenység céljának középpontjában tehát nem a valakik által már megtermelt javak elosztása, hanem egy még meg nem lévő érték előállítására, annak elosztására és fenntartására irányuló törekvés van.”* A kommunális szövetkezet és tagja közötti kapcsolat meghatározott célú vagyontömeg tartós létrehozására és működtetésére irányuló közösségi-személyi kooperáció és ehhez kapcsolódó korlátozott vagyonegyesítés.⁷ GALOVITS Zoltán a lakásszövetkezeteket – a hitelszövetkezetek, fogyasztási szövetkezetek mellett – az ún. „disztributív szövetkezetek” közé sorolja, melyek tagjaik kiadásainak csökkentésével azok anyagi jólétének előmozdítására törekcsenek⁸.

II. A lakásszövetkezetek szabályozásának története Magyarországon

A szövetkezetet, mint az állam által is elismert jogi személy formát Magyarországon életre hívó Kereskedelmi Törvény a szövetkezet lehetséges tevékenységi köreinek meghatározásakor elsődlegesen a tagok *„hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának”* elősegítését emelte ki.

⁷ NAGY László: Szövetkezetelmélet – szövetkezetpolitika – szövetkezeti jog, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest 1986. 108-110. o.

⁸ GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog kézikönyve, Grill Könyvkiadó, Budapest 1901. 45-51. o.

Ugyanakkor a szövetkezet egyik formájaként nevesítette az ún. lakásépítő társaságokat⁹, melyek olcsó házakat építenek és azokat tagjaiknak rendszerint részletfizetés mellett eladják, vagy bérbe adják¹⁰, vagy pedig tőkéjük, hitelük segítségével a tagoknak házhelyek, házak vételét vagy ezek építését teszik lehetővé¹¹. Megállapíthatjuk tehát, hogy a lakásszövetkezet, mint a szövetkezeti működési egyik altípusa hazánkban az általános szövetkezeti szabályozással egyidős.

A szövetkezeti szabályokat elsőként önálló jogszabályba foglaló 1947. évi XI. törvény a szövetkezetet előre meg nem határozott számú kis gazdasági egyedek társaságaként határozta meg, mely tagjai egyéni és közös gazdasági érdekét, valamint társadalmi felemelkedését a kölcsönösség alapján hivatott előmozdítani. A tagok személyes közreműködésükkel vagy a szövetkezet igénybevételével, valamint vagyoni szolgáltatással vesznek részt a társaságban¹². E törvény nem szabályozta a lakásszövetkezetet, mint önálló szövetkezeti típust, ugyanakkor az átmeneti és vegyes rendelkezések¹³ között utalt arra, hogy az általános szövetkezeti normákat, előírásokat az ún. „különleges céllal alakult szövetkezetekre” is megfelelően alkalmazni kell, s itt nevesítette a „Falusi Kislakásépítési Szövetkezetet”, valamint az „Országos Lakásépítő Hitelszövetkezetet”¹⁴. Ez utóbbi közszolgálati alkalmazottak (nyugdíjasok, özvegyek), valamint más építtetők részére családi házak, illetve társasházak építésének céljaira, továbbá az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezetnek hitelek nyújtására folyósított kölcsönöket, majd az ebből eredő követeléseit alapján kötvényeket bocsátott ki, illetőleg bizonyos feltételekkel öröklakások létesítése céljából alakult szövetkezetnek is folyósíthatott kölcsönt¹⁵.

Az 1947. évi törvényt a szintén „a szövetkezetekről” címet viselő 1971. évi III. törvény váltotta, mely a lakásszövetkezetek tekintetében a

⁹ 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a Kereskedelmi Törvény 223. §: Szövetkezetnek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett illetőleg a kölcsönösség alapján előmozdítására alakul.

Ide tartoznak nevezetesen:

- az előlegezési és hitelegyletek;
- a nyersanyag közös beszerzésére, közös raktár tartására, vagy közös termelésre alakult egyletek;
- a fogyasztási egyletek;
- a laképítő társaságok;
- a kölcsönös biztosító társaságok.

¹⁰ NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Athenaeum irodalmi és nyomdai R.-T., Budapest 1913. 476-477. o.

¹¹ KLUPATHY Antal: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat, Budapest, 1906. 430. o.

¹² A szövetkezetekről szóló 1947. évi XI. törvény 1. §

¹³ A szövetkezetekről szóló 1947. évi XI. törvény 186. § (1) bekezdés

¹⁴ 26.600/1927. F. M. rendelet

¹⁵ 1930. évi XLI. törvénycikk 2. § (1) bekezdés

gazdálkodás formájára, a tagsági viszony keletkezésére, a vagyoni hozzájárulásra, a belső szabályzatok alkotására, a szavazatok számbavétele módjára, a tagsági viták eldöntésére és megszűnés esetében a vagyon felosztására vonatkozó sajátos szabályok megállapítását – az egyéb szövetkezeti típusok részletszabályainak megalkotásával egyezően – külön szövetkezeti ágazati jogszabályra bízta. A szövetkezeti szabályozás ekkor rendszerét tekintve piramis jellegűt mutatott, csúcsán az általános normákat rögzítő 1971. évi III. törvénnyel, melynek felhatalmazása alapján született meg más szövetkezeti normák¹⁶ mellett a lakásépítő és a lakásfenntartó szövetkezetekre irányadó speciális szabályozás, az 1977. évi 12. törvényerejű rendelet. A lakásszövetkezet célját e jogszabály akként határozta meg, hogy annak *„keretében az állampolgárok – a szövetkezésben rejlő előnyök felhasználásával – közös összefogással, személyes közreműködéssel és anyagi hozzájárulással gondoskodjanak a lakásszükségletük kielégítését szolgáló épületek és az ezek rendeltetésszerű használatát elősegítő, továbbá a lakásszövetkezet célját szolgáló más létesítmények (a továbbiakban együtt: lakóházak) felépítéséről, illetőleg fenntartásáról. A lakásszövetkezet a céljának megvalósítását szolgáló gazdálkodó tevékenységet folytat; ennek során – a jogszabályok keretei között – a lakóházakkal és a lakásokkal összefüggő lakossági szolgáltatásokat is szervezhet és nyújthat, illetőleg vehet igénybe.”* A lakásszövetkezet, mint gyűjtőfogalom alatt külön-külön fejezetekbe rendezve taglalta az egyes altípusokra vonatkozó eltérő előírásokat:

- a lakásépítő szövetkezet: célja a lakóházak felépítése, az ezzel kapcsolatos építetési feladatok ellátása, illetve az előtakarékosság szervezése¹⁷.
- a lakásfenntartó szövetkezet: a tevékenységi körében gondoskodik a lakóházak fenntartásáról és hasznosításáról, továbbá – elsősorban a tagjai részére – a lakóházakkal és a lakásokkal összefüggő szolgáltatások szervezéséről és nyújtásáról¹⁸.
- üdülőszövetkezet: amely állampolgárok üdülési, pihenési igényeinek kielégítésére legalább 12 üdülőegység építésére, illetőleg fenntartására hozható létre¹⁹.

¹⁶ Ld. a takarékszövetkezetekről szóló 1978. évi 22. tvr., a fogyasztási, értékesítő és beszerző szövetkezetekről szóló 1971. évi 35. tvr., az ipai szövetkezetekről szóló 1971. évi 32. tvr.

¹⁷ A lakásszövetkezetekről szóló 1977. évi 12. tvr. 25. §

¹⁸ A lakásszövetkezetekről szóló 1977. évi 12. tvr. 29. §

¹⁹ A lakásszövetkezetekről szóló 1977. évi 12. tvr. 33. §

- garázsszövetkezet: legalább 12 állampolgár garázsigényének a kielégítésére alapítható²⁰.

Az 1965-1985. közötti időszakban létrejött mintegy 300 ezer lakást magában foglaló lakásszövetkezetek²¹ működésének, gazdálkodásának, az ilyen épületek fenntartásának, és a lakásszövetkezeti tagok jogainak, kötelezettségeinek jogszabályi kereteit a rendszerváltásig az említett törvényerejű rendelet rögzítette, egészen a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatályba lépéséig, mely a többszintű szabályozást megszüntette, s az általános, valamennyi szövetkezetre irányadó normák mellett a lakásszövetkezetekre vonatkozó különös előírásokat is magába olvasztotta. Megjegyezzük, hogy a takarékszövetkezetek és a rendszerváltást követően újonnan szerveződő biztosító szövetkezetek (korábban a biztosítás állami monopólium volt) működésére a szövetkezeti törvény – a ma hatályos szabályozás rendjéhez hasonlóan – a banktörvényt és biztosítási törvényt is alkalmazni rendelte. E törvény a lakásszövetkezetet közhasznú tevékenységet ellátó kommunális szervezetként aposztrofálta, s ez alatt kezelte a lakás-, a nyugdíjasházi, az üdülő-, a személygépkocsi-tároló, a műhely vagy üzlethelyiség-építő és fenntartó szövetkezeteket egyaránt, az általános szövetkezeti működéstől eltérő szabályokat pedig a lakásszövetkezeti tagsági jogviszonyra, a tulajdonviszonyokra, a gazdálkodásra és egy-két szervezeti-működési előírássra fogalmazott meg²².

A kronológiai rendben soron következő új szövetkezeti törvényünk a 2000. évi CXLI. törvény a lakásszövetkezetek szabályozását ismét külön jogszabály tárgykörébe utalta²³, mely struktúrát a 2006. évi X. törvényünk is fenntartotta²⁴, s az általános és különös norma szegregálása oly mértékben megvalósult, hogy a 2004-ben elfogadott, önálló lakásszövetkezeti törvény háttér-jogszabályaként nem az általános szövetkezeti jogi normákat tartalmazó szövetkezeti törvények, hanem az azoknál jóval stabilabb tartalommal bíró polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény szolgált.

A lakásszövetkezeti társulási forma gazdasági-társadalmi jelentőségét jól mutatja, hogy e szervezetek működése a hazai lakásállomány mintegy 7,5%-ában élő, közel egymillió ember életkörülményeire van kihatással²⁵. Ezért a közelmúltban számos alkalommal módosult szövetkezeti

²⁰ A lakásszövetkezetekről szóló 1977. évi 12. tvr. 38. §

²¹ A lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. törvény általános indokolása

²² A szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény X. fejezet

²³ Az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény 1. § (4) bekezdés

²⁴ A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény 2. § (2) bekezdés

²⁵ A lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. törvény általános indokolása

szabályozás miatt a jogalkotó a lakásszövetkezeti tagok jogbiztonsága érdekében indokoltnak látta egy, a lakásszövetkezeteket részletesen szabályozó önálló törvény megalkotását. A lakásszövetkezet alapítására, fenntartására, szervezetére, működésére, gazdálkodására, továbbá a lakásszövetkezet és tagjai közötti jogviszonyra, a lakásszövetkezet szervezeti átalakulásaira és megszűnésére, valamint a lakásszövetkezeti érdekképviselő sajátos szabályaira vonatkozó alapvető rendelkezéseket a lakásszövetkezetekről szóló, jelenleg is hatályos 2004. évi CXV. törvény (a továbbiakban: lakásszövetkezeti törvény, illetve Lsztv.) tartalmazza. E törvény a lakásszövetkezet megjelölést gyűjtőfogalomként használja, annak előírásait – ha a törvény másként nem rendelkezik – a nyugdíjasházakra, a bennük lévő lakásokra, az üdülő-, a személygépkocsitároló, illetőleg a műhely, vagy üzlethelyiség építését és fenntartását végző szövetkezetekre, valamint az ilyen épületekben lévő önálló, nem lakás céljára szolgáló helyiségekre is megfelelően alkalmazni kell.

A hatályos szövetkezeti törvény értelmében a lakásszövetkezet alaptevékenysége a lakásépítés, illetőleg fenntartás, melyet a saját részére, tagjai, továbbá a nem tag tulajdonosok részére végez, s amellyel kapcsolatban nyereségszerzésre nem törekszik. A lakásszövetkezet e tevékenységének pénzügyi fedezetét a tagok építéssel, a tagok és nem tag tulajdonosok fenntartással (üzemeltetés, karbantartás és felújítás) kapcsolatos befizetései és a lakásszövetkezet egyéb bevételei szolgáltatják. A lakásszövetkezet a saját vagyonával felel a tevékenységéből eredő tartozásaiért. Ha a lakásszövetkezet vagyona a tartozások fedezésére nem elegendő, a közgyűlés a tagokat és a nem tag tulajdonosokat pótbefizetésre kötelezheti²⁶.

A lakásszövetkezet emellett főtevékenységének ellátása céljából vállalkozási tevékenységet is folytathat, melyből eredő adózott eredményét felhasználhatja az építés és a fenntartás feladatainak ellátására. A vállalkozási tevékenységből eredő veszteség esetén a nem tag tulajdonos pótbefizetésre nem kötelezhető, a tagok azonban csak akkor mentesülnek a pótbefizetés kötelezettsége alól, ha a vállalkozásból eredő kötelezettségek fedezésére a vállalkozással arányban álló vagyonrészt az alapszabályban elkülönítenek. Ebben az esetben a vállalkozásból eredő kötelezettségeikért a lakásszövetkezet az elkülönített vagyonával felel²⁷.

²⁶ Lsztv. 2. § (5) bekezdés és 46. § (1) bekezdés

²⁷ Lsztv. 2. § (6) bekezdés és 46. § (2) bekezdés

A társasházzal szemben – ahol a lakások a tagok külön tulajdonában, a közös használatú helyiségek pedig a tagok közös tulajdonában állnak²⁸ – a lakásszövetkezetben az épület közös részei és a telek a lakásszövetkezet, mint jogi személy tulajdonát képezik, míg a lakások a tagok tulajdonában, vagy a lakásszövetkezet tulajdonában és a nem tulajdonos tag állandó használatában állnak. Az állandó használat joga forgalomképes, visszterhes átruházás esetén azonban a lakásszövetkezetet elővásárlási jog illeti meg, amellyel ha nem kíván élni, akkor a tag használati jogát olyan személyre ruházhatja át, aki a tagsági feltételeknek megfelel. E személy tagfelvételi kérelme – a szövetkezet egyik alapvető működési elvét képező nyitott tagsággal összhangban – nem utasítható el²⁹.

A lakásszövetkezeti törvény a lakásszövetkezet altípusaiként szabályozott nyugdíjasházban, illetve üdülőszövetkezetben lévő lakások illetve üdülő egységek tulajdonlására, használati jogára speciális előírásokat rögzít. A nyugdíjasházban lévő lakásra a tagot minden esetben kizárólag az állandó használat joga, míg üdülőszövetkezet esetében az időleges használat joga illeti meg. Ez két eltérés az általános szabályoktól, ezeknél tehát a lakás, illetőleg az üdülőegység is kizárólag a lakásszövetkezet tulajdonában van³⁰.

A lakásszövetkezet tulajdonában álló épület- és földrészletre a tagot megilleti a használat joga, amely azonban nem járhat a többiek jogának, jogos érdekének sérelmével. Ennek kapcsán a társasházi törvény mintájára a lakásszövetkezetnél is a házirend szabályozza – többek között – a közös használatú helyiségek igénybe vételének rendjét, illetve a zajjal járó más tevékenységek (építési-szerelési munka) végzésének szabályait³¹.

III. Az új Polgári Törvénykönyv hatása a lakásszövetkezeti szabályozásra

Az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépésével 2014. március 15-től a szövetkezetekre vonatkozó szabályrendszer jelentős része – az integráció szellemében – a gazdasági társaságokra vonatkozó joganyaghoz hasonlóan beépült a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Ptk., illetve Kódex) jogi személyekről szóló Harmadik

²⁸ A társasházakról szól 2003. évi CXXXIII. törvény 1. §

²⁹ Lsztv. 10-12. §

³⁰ Lsztv. 40/A-D. §

³¹ Lsztv. 14. §

Könyvébe³². A lakásszövetkezeti joganyag azonban a kódex jellegű, valamennyi jogi személyre irányadó anyagi jogi előírás egy jogszabályba foglalására irányuló törekvések ellenére megőrizte önállóságát, ami egyértelműen a lakásszövetkezeti működés alapjaiban eltérő sajátosságainak tudható be.

A szabályozás struktúrája annyiban változatlan maradt, hogy az új polgárjogi kódex rendelkezései a 2004. évi CXV. törvényben nem rendezett kérdésekben továbbra is a lakásszövetkezeti működés háttéréül szolgálnak. Az új Ptk. szabályozásának sajátosságai azonban a lakásszövetkezetek esetében is merőben új helyzetet teremtenek, mely nem csekély kihívást jelent még a korábbi szabályozásban jártas szakemberek számára is. A jogalkalmazási nehézségek elsődleges forrása, hogy az általános szövetkezeti szabályok beépítésével a korábban jól elkülönülő általános szövetkezeti előírások is a háttér joganyag részévé váltak, így az egyedi jogkérdések eldöntése szempontjából a jövőben ezeket is szükséges bevonni az elemzés körébe, s mérlegelni azt, hogy az adott kérdésben a Ptk. szövetkezeti szabályai irányadóak-e, s ha igen, milyen módon és mértékben.

Ezen túlmenően az új Polgári Törvénykönyv merőben új szabályozási logikája által generált jogalkalmazási nehézségek a lakásszövetkezetek működésére is automatikusan kihatnak. E körben elsődlegesen utalunk a Kódex által a társasági jogi szabályozás tekintetében – a korábbi imperatív szemlélettel szemben – főszabállyá tett diszpozitivitás elvére, mely alapján a tagok igényeiknek megfelelően, közös akarattal, szabadon alakíthatják ki az egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyuk, valamint a jogi személy szervezeti és működési szabályait, így a létesítő okiratban a Ptk. jogi személyekre vonatkozó szabályaitól eltérhetnek³³. A törvényi előírásoktól való eltérés lehetősége ugyanakkor természetesen nem lehet korlátlan így, a Kódex az egyes kógens szabályoknál egyértelműen rendelkezik az eltérés tilalmáról, melynek megszegése az eltérő rendelkezés érvénytelenségét, semmisségét vonja maga után. A jogalkalmazás során körültekintően kell azonban eljárni, hiszen az *expressis verbis* eltérési tilalmakon túl, a Ptk. az eltérés korlátjaként bizonyos szempontokat generálklauzulaként ad meg³⁴, amelyek a jogszabálytól való eltérést a normában rögzített tilalom nélkül is érvénytelenné teszik. Tilos az adott előírástól való eltérés, ha az a jogi

³² A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény Harmadik Könyv, Negyedik Rész XVI. Cím alatt rendelkezik a szövetkezetéről.

³³ SÁRKÖZY Tamás (szerk.): Gazdasági társaságok – Cégtörvény, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest 2014. 27-29. o.

³⁴ Ptk. 3:4.§

személy létesítő okiratának megalkotásában részt nem vevő személyek (hitelezők, illetve a jogi személy munkavállalói) vagy a kisebbség jogait nyilvánvalóan sértené, illetőleg a törvény általánosságban tiltja az eltérést az olyan normáktól, amelyek a jogi személyek törvényes működését hivatottak biztosítani³⁵.

Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a diszpozitív szemlélet a lakásszövetkezeti törvényben nem érvényesül, annak előírásai alapvetően kógensek, eltérés csak ott lehetséges, olyan módon és mértékben, ahol azt a jogszabály maga lehetővé teszi.

Továbbá bonyolítja a jogalkalmazók helyzetét a Jogi személy Könyv felépítéséből fakadó azon párhuzamosság is, mely szerint az egyes jogi személyekre vonatkozó speciális rendelkezések mellett a *„Jogi személyek általános szabályai”* valamennyi jogi személyre irányadóak. A szövetkezetek tekintetében tehát a Harmadik Könyv Negyedik részének és Első részének előírásai egyaránt alkalmazandóak. Ebből fakadóan egy-egy jogintézmény részletszabályainak felkutatása, illetve jogkérdés eldöntése kapcsán a lakásszövetkezeti törvény, a Ptk. szövetkezetekre vonatkozó szabályozása, illetve a jogi személy általános rész egyaránt vizsgálandó, míg az ott nem rendezett kérdésekben, mint például a kártérítési szabályok, jogutódlás, dologi, illetve kötelmi szabályozási tárgykörök a Kódex további hét könyvében foglalt rendelkezéseket is szükséges bevonni az irányadó anyagi jogi normák elemzése körébe.

A következőkben a lakásszövetkezet alapításának és szervezeti működésének részletszabályai, valamint a tagsági jogviszony tartalmának bemutatásával igyekszünk rávilágítani a többszörösen párhuzamossá vált szabályozás okozta jogalkalmazási problémákra.

IV. A lakásszövetkezet alapítása, szervezete

A lakásszövetkezet alapítását a 2004. évi CXV. törvény részletesen tárgyalja, kitérve annak személyi és a vagyoni feltételeire, a szervezeti és formai előírásokra valamint a kapcsolódó alapvető eljárásjogi szabályokra.

Az alapítás személyi feltételeit illetően rögzítendő, hogy a szövetkezet, mint társulási forma, alapvető jellemzője az ún. nyitott tagság elve³⁶,

³⁵ VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Kiadó Budapest 2013. 85-87. o.

³⁶ A nyitott tagság elve egyike azon nemzetközileg is elfogadott működési elveknek, melyeket a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége a szövetkezeti intézmény általános alapelveiként nevesített a demokratikus igazgatás, a tagok gazdasági részvétele, az autonómia és függetlenség, az oktatás, képzés és tájékoztatás, a szövetkezetek közötti együttműködés, valamint a közösségi felelősség elvei mellett. A nemzetközi és nemzeti jogi

melyet a szövetkezet fogalmában a Ptk. is definíciós elemként rögzít³⁷, s amelyre a tagsági jogviszony részletszabályainak tárgyalása körében a lakásszövetkezeti törvény³⁸ is rámutat. Ennek értelmében a szövetkezethez bárki csatlakozhat, aki megfelel a jogszabályban és az alapszabályban meghatározott feltételeknek, és a tagok által képviselt „közös érdeknek”, mely a lakásszövetkezet esetében a tagok lakhatási feltételeinek megoldása, a lakásszövetkezeti lakások építése, fenntartása. Az alapszabályban támasztott feltételeket minden esetben az adott szövetkezet tevékenysége, a tagok által magvalósítani kívánt közös cél jellege, és az ehhez igazodó gazdasági ésszerűség indukálja, a feltételek meghatározásakor tekintettel kell lenni a diszkrimináció általános tilalmára³⁹. Ennek megfelelően a lakásszövetkezetnek természetes és jogi személyek is tagjai lehetnek, és külföldi személy is csatlakozhat akkor, ha a lakás tulajdonjogát, vagy az állandó, illetőleg az időleges használati jogot a rá irányadó szabályok szerint megszerezte. A jogszabály a fentiekkel összhangban a szövetkezeti tagságot nem korlátozza, az alapítás feltételéül azonban minimális létszámot ír elő, melyet – az általános szövetkezeti szabályokkal egyezően (a korábbi tíz fő helyett) – hét főben határoz meg⁴⁰. Figyelemmel arra, hogy a tagság összetételére vonatkozó szabályokat a lakásszövetkezeti törvény bizonyos tekintetben a Ptk-tól eltérően⁴¹, részletesen szabályozza, e tekintetben a polgári törvénykönyv rendelkezéseinek alkalmazására szűk körben nyílhat lehetőség. Kérdés ugyanakkor, hogy a lakásszövetkezetek esetében van-e lehetőség ún. befektető tag felvételére, akik nem vállalnak személyes közreműködést a szövetkezet tevékenységében. Bár az Európai Unió szövetkezeti szabályozásának⁴² mintájára 2006 óta a magyar tételes szövetkezeti jog is ismeri és alkalmazza ezt a speciális tagi státuszt, tekintettel arra, hogy a 2006. évi X. törvény előírásai a lakásszövetkezetekre nem voltak alkalmazandók, a befektető tagság

szabályozások általános érvénnyel fogadják el, hogy kizárólag az ezen ún. manchesteri elvek szerint működő társulás tekinthető valódi szövetkezetnek. Az egyes elvek részletes tartalmáról lásd: A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról (A szövetkezés nemzetközi alapelvei) [letölthető: http://misc.meh.hu/binary/5561_sznszallasfoglalsz_veidentitasrol.doc]; KUNCZ Ödön: A rochdale-i elvek, és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, Magyarországi Szövetkeztek Szövetsége kiadása Budapest, 1935.; NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelvei székfoglaló értekezés, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1906.; DOMÉ Györgyné - RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE ÁJK, Osiris Kiadó Budapest, 1999. 35-48. o.; RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010. 85-98. o.; BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban (letölthető: http://www.szovetkezetikutato.hu/letoltes/bak_klara.doc); NAGY Krisztina: A szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai, Jogi ismeretek, Saldo Zrt. Budapest 2007. 50-54. o.

³⁷ Ptk. 3:325. §

³⁸ Lsztv. 34. § (2) bekezdés

³⁹ Lsztv. 34. § (2) bekezdés

⁴⁰ Lsztv. 3. § (1) bekezdés

⁴¹ A minimális taglétszámot például a Ptk. 7 főben rögzíti [Ptk. 3:331. §]

⁴² Az európai szövetkezet (SCE) statútumáról 1435/2003/EK tanácsi rendelet 14. cikk

létrehozására korábban a lakásszövetkezeteknél nem volt lehetőség. Jelenleg azonban, mivel a Ptk. szövetkezeti jogi normái is a háttérjogi szabályozás részét képezik, álláspontunk szerint a lakásszövetkezetek esetében is mód van – az ott meghatározott feltételekkel – személyes közreműködést nem vállaló tagok felvételére. A befektető tagok számát a Ptk. a tagság egynegyedében maximálja⁴³, figyelemmel azonban arra, hogy az ettől való eltérésre tételes tilalmat nem rögzít, kérdéses, hogy van-e lehetőség ennél nagyobb arányban befektető tagok felvételére.

Az alapítás vagyoni feltételei tekintetében a lakásszövetkezeti törvény – a Ptk. szövetkezeti szabályaihoz hasonlóan – nem állít tételes korlátot, ugyanakkor a szövetkezet jogi személy minőségéből fakadóan tagjaitól elkülönült jogalany, amely saját kötelezettségeiért a saját vagyonával köteles helytállni⁴⁴, ezért szükséges, hogy alapításkor a lakásszövetkezet is rendelkezzen a működés megkezdéséhez szükséges minimális vagyonnal. Mindkét jogszabály az alapszabályban rendeli rögzíteni a vagyoni hozzájárulás azon mértékét, amelynek teljesítése minden tag számára kötelező. A tagok által rendelkezésre bocsátott induló tőke összege ez alapján – igazodva lakásszövetkezet által folytatandó tevékenység tőkeigényéhez – tetszőleges mértékű lehet. A vagyoni hozzájárulás teljesítése szempontjából elsődlegesen a Ptk. jogi személyekről szóló könyve nyújt iránymutatást, mely szerint a tag erre vonatkozó kötelezettségét pénzbeli vagyon rendelkezésre bocsátásával, avagy apportálás keretében is teljesítheti⁴⁵. A Kódex szövetkezeti szabályai ezt azzal egészítik ki, hogy lehetőséget adnak a hozzájárulás részletekben történő teljesítésére illetve rögzíti a tag vagyoni részesedésének átruházhatóságát, valamint a vagyoni hozzájárulás nemteljesítésének jogkövetkezményeit⁴⁶.

A lakásszövetkezet alapításának formai feltételeként a lakásszövetkezeti törvény az összes alapító tag részvételével tartott ún. alakuló közgyűlés tartását írja elő. Megjegyezzük, hogy a Ptk. a jogi személyek közgyűlésének első ülését ily módon nem nevesíti, bár az alapításnak kétség kívül feltétele annak összehívása. A lakásszövetkezet alapító tagjai az alakuló közgyűlésen döntenek a lakásszövetkezet megalakulásáról, elfogadják a lakásszövetkezet alapszabályát, megválasztják a szövetkezet testületi szerveit, tisztségviselőit, elfogadják az alapító vagyon összegét, illetőleg megállapítja a tagok építéssel és fenntartással kapcsolatos

⁴³ Ptk. 3:326. § (2) bekezdés

⁴⁴ SÁRKÓZY Tamás (szerk.): Gazdasági társaságok – Cégtörvény, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest 2014. 26. o.

⁴⁵ Ptk. 3:9-11. §

⁴⁶ Ptk. 3:332-333. §

befizetéseinek feltételeit, és döntenek az alakuló közgyűlésig, az ún. előszövetkezeti működés során, a lakásszövetkezet javára megkötött szerződések jóváhagyásáról. Az alakuló közgyűlésen történtek igazolásaként jegyzőkönyvet szükséges felvenni és jelenléti ívet kell készíteni, melyeket a cégbejegyzési kérelemhez mellékelni szükséges.

Az alakuló közgyűlés a határozatait nyílt szavazással, egyszerű szótöbbséggel hozza, mely alól a lakásszövetkezeti törvény két esetben tesz kivételt: az alapszabály elfogadásához az alapító tagok szavazatainak kétharmados szótöbbsége szükséges, illetve a tisztségviselők megválasztása titkos szavazással történik⁴⁷.

Figyelemmel arra, hogy a szövetkezetnek, mint jogi személynek, a tagjaitól elkülönült szervezete van, az alapítás keretében szükséges megválasztani a szövetkezet első testületeit (igazgatóság, felügyelőbizottság) és tisztségviselőit. Ezek létrehozása, szabályozása, működése tekintetében a lakásszövetkezetben is érvényre juttatandó általános szövetkezeti alapelv a demokratikus igazgatás, demokratikus tagi ellenőrzés elve⁴⁸. A testületek összetételét, feladat- és hatáskörét a lakásszövetkezeti törvény kiemelt részletességgel tárgyalja. Az egyes lakásszövetkezetek esetében az egyedi szervezet kialakítása e jogszabályi keretek között az alapszabály, illetve egyéb belső szabályzatok (például a szervezeti és működési szabályzat, a testületek ügyrendje) hatáskörébe tartozik.

A lakásszövetkezet legfőbb döntéshozó szerve a közgyűlés, melynek hatáskörébe tartozik – többek között – az alapszabály megállapítása, módosítása, a testületi szervek tagjainak és elnökének, illetőleg az ügyvezető elnöknek a megválasztása, felmentése, a beszámoló és a költségvetés elfogadása, döntés az adózott eredmény felhasználásáról és a pótbefizetés elrendeléséről, a lakásszövetkezet státuszváltozásaival kapcsolatos döntések, döntés a lakásszövetkezet gazdálkodásának alapvető szabályairól, a lakásszövetkezet tulajdonában álló épületrészek hasznosításának módjáról, és minden olyan egyéb kérdésről, melyeket az alapszabály a közgyűlés hatáskörébe utal⁴⁹. A közgyűlés a demokratikus öngazgatás megvalósításának legfőbb fóruma, ahol a részvétel, valamint az ott gyakorolható tanácskozási, indítványtételi és szavazati jog valamennyi tag alapvető joga. Etekintetben a lakásszövetkezet

⁴⁷ Lsztv. 3. § (3) bekezdés és 29. § (2) bekezdés

⁴⁸ Az alapelv részletes tartalmáról és tételes jogi érvényesüléséről lásd: BAK Klára: A „Demokratikus tagi ellenőrzés” elvéről és annak érvényesüléséről a rendszerváltást követő magyar szövetkezeti jogban, valamint az Európai Unió szövetkezeti jogában, Themis, Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata 2013. december 4-27. o.

⁴⁹ Lsztv. 15. §

specialitása, hogy a közgyűlésen lakásonként (használati egységenként) csak egy-egy szavazatot lehet figyelembe venni, s ha a lakás több tag tulajdonában (használatában) áll, a lakáson belüli ellentétes szavazatok figyelembevételének módját az alapszabályban szükséges rendezni⁵⁰. A szavazati jog írásbeli meghatalmazással, képviselő útján is gyakorolható. A közgyűlést főszabály szerint az igazgatóság hívja össze szükség szerinti gyakorisággal, de legalább évente egyszer, s ha e törvény, az alapszabály vagy a közgyűlés másként nem rendelkezik, a közgyűlés a határozatait a jelen lévő tagok több mint felének szavazatával és nyílt szavazással hozza.

A lakásszövetkezeti törvény a Ptk-hoz hasonlóan a közgyűlést helyettesítő intézményként ismeri a részközgyűlést, illetve a küldöttgyűlést, de létrehozását és működését annál jóval részletesebben szabályozza. A nagyobb kiterjedésű, több épületegységből álló lakásszövetkezetek esetében az alapszabály a közgyűlés megtartásának módját részközgyűlések formájában is lehetővé teheti, megállapítva a részközgyűlési körzeteket. A részközgyűléseket azonos napirenddel kell megtartani, és a szavazatokat össze kell számítani. A részközgyűlések az adott körzet belső ügyeiben önálló döntési jogkörrel is felruházhatóak. Küldöttgyűlés létrehozásáról az alapszabály kizárólag a legalább 100 lakást, használati egységet magában foglaló lakásszövetkezet esetében rendelkezhet, meghatározva a küldöttek taglétszámhoz viszonyított arányát, megválasztásuk módját, időtartamát azzal, hogy a küldöttek létszáma 30-nál kevesebb nem lehet. A küldöttgyűlésen – a közvetett demokrácia megnyilvánulásaként – a tagok által választott küldöttek rendelkeznek szavazati joggal, a tagok az ülésen tanácskozási joggal vehetnek részt. A küldöttgyűlés – a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozó ügyek kivételével – minden ügyben dönthet. A közgyűlést pótló intézmények eljárására egyebekben a közgyűlési szabályok irányadóak azzal, hogy megismételt küldöttgyűlés nem tartható⁵¹.

Alapításkor szükséges döntést hozni a lakásszövetkezet ügyvezető szervének létrehozásáról, mely az alapszabály, illetve a közgyűlés határozatainak megfelelően ellátja a lakásszövetkezet operatív irányítását, képviseletét és minden olyan kérdésben döntést hozhat, melyet a jogszabály vagy az alapszabály nem utal más testületi szerv (a közgyűlés vagy a felügyelőbizottság) döntési kompetenciájába. Amennyiben testületi ügyvezetés felállításáról dönt a közgyűlés, az igazgatóság főszabály szerint legalább 3 tagból áll, akik – ha az alapszabály eltérően nem

⁵⁰ Lsztv. 18. §

⁵¹ Lsztv. 20-24. §

rendelkezik – csak a lakásszövetkezeti tagok közül választhatók, és megbízatásuk maximum 5 évre szól. Az alapszabály ugyanakkor igazgatóság helyett az ügyvezetői feladatokat egyszemélyben ellátó ügyvezető elnök megválasztásáról is dönthet⁵². Az igazgatóság, illetve ügyvezető elnök kialakítja és irányítja a lakásszövetkezet munkaszervezetét, gyakorolja az alapszabály által hatáskörébe utalt munkáltatói jogokat, és alkalmazza a lakásszövetkezet ügyvezető igazgatóját, ha az alapszabály ilyen tisztséget rendszeresített. Az ügyvezetés az alapszabályban meghatározott időközönként, de évente legalább egyszer köteles beszámolni a közgyűlésnek az igazgatóság tevékenységéről, a lakásszövetkezet vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről, a rezsicsökkentések eredményeként jelentkező megtakarítások összegéről, de a szövetkezet működésével kapcsolatosan a tag kérésére is köteles felvilágosítás adni. Bár a szervezeti kérdések tekintetében a lakásszövetkezeti törvény részletekbe menő szabályozást ad, s így a Ptk. alkalmazásának szükségessége korlátozott, mégsem zárható ki. Így például a tag felvilágosítás kérés jogának gyakorlásakor irányadó lehet a jogi személyek általános szabályai közül a titoktartási és felvilágosítási kötelezettségre vonatkozó szakasz, mely szerint megtagadható a felvilágosítás és az iratokba való betekintés, ha ez a szövetkezet üzleti titkát sértené, ha a felvilágosítást kérő a jogát visszaélészerűen gyakorolja, vagy felhívás ellenére nem tesz titoktartási nyilatkozatot⁵³.

A lakásszövetkezet, mint jogi személy képviselőjére vonatkozó szabályokat a lakásszövetkezeti törvény a Ptk. jogi személyekre irányadó általános szabályaival összhangban rendezi. A lakásszövetkezet törvényes képviselőjét az igazgatóság elnöke, az ügyvezető elnök, az ügyvezető igazgató, illetve a közgyűlés által képviselői joggal felruházott igazgatósági tag önállóan látja el⁵⁴. E személyek képviselői joga a közgyűlés által korlátozható ugyan (például meghatározott ügykörökre, kötelezettségvállalási értékhatárookra), a korlátozás azonban – a Ptk. jogi személyek képviselőjére vonatkozó általános előírásai alapján – harmadik személyekkel szemben csak abban az esetben érvényes, ha a harmadik személy a korlátozásról vagy a feltétel bekövetkeztének vagy a jóváhagyásnak a szükségességéről és annak hiányáról tudott vagy tudnia kellett volna⁵⁵. A szövetkezet köteles helytállni a hatáskörét túllépve eljáró

⁵² A Ptk. az egyszemélyi ügyvezetést csak a 15 főnél kisebb taglétszámú szövetkezetek esetében teszi lehetővé, és az igazgató elnök megjelölést használja. [Ptk. 3:345. §]

⁵³ Ptk. 3:23. §

⁵⁴ Lsztv. 7. §

⁵⁵ Ptk. 3:29-31. §, VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Kiadó Kft., Budapest 2013. 100-102. o.

képviselő jóhiszemű harmadik személy javára vállalt kötelezettségért, a tisztségviselőt pedig a szövetkezet kérheti számon. Más tag vagy alkalmazott a képviseleti joggal rendelkező tisztségviselő írásbeli felhatalmazása alapján képviselheti a lakásszövetkezetet (szervezeti képviselet), akik esetében legalább két tag vagy alkalmazott együttes felhatalmazása, cégjegyzésnél együttes aláírása szükséges.

A felügyelőbizottság a lakásszövetkezet esetében is kötelezően létrehozandó szervezeti egység, mely őrködik afelett, hogy az ügyvezetés és a szövetkezet egyéb szervei feladatkörüket a jogszabályok és a belső szabályzatok szabta keretek között, a tagok és az alkalmazottak érdekeit szem előtt tartva lássák el. A lakásszövetkezeteknél legalább háromtagú felügyelőbizottság megválasztása és működése kötelező, a közgyűlés által választott tagok megbízása legfeljebb 5 évre szólhat. A felügyelőbizottság tagjainak a lakásszövetkezettől függetlennek kell lenniük, a szövetkezet velük munkaviszonyt nem létesíthet. Az alapszabály azonban az ügyvezetői feladatok ellátáshoz hasonlóan azt is előírhatja, hogy felügyelőbizottság helyett a lakásszövetkezet egyik tagja látja el a felügyelőbizottság feladatait, aki e tisztségében a szövetkezet tisztségviselőjének minősül. A felügyelőbizottság tevékenységéről a közgyűlésnek legalább évente egyszer beszámol⁵⁶.

Az igazgatóság elnökét és tagjait, illetőleg az ügyvezető elnököt, továbbá a felügyelőbizottság elnökét és tagjait, illetőleg a felügyelőbizottság feladatainak ellátásával megbízott személyt, valamint – ha az alapszabály így rendelkezik – az ügyvezető igazgatót a lakásszövetkezeti törvény a lakásszövetkezet tisztségviselőiként kezeli⁵⁷, akikkel szemben kizáró okokat, illetve összeférhetetlenségi szabályokat rögzít, melyekre a megválasztás során figyelemmel kell lenni. Nem lehet tisztségviselő aki:

- nem tagja a lakásszövetkezetnek, kivéve, ha az alapszabály szerint a tisztség betöltéséhez tagsági viszony nem szükséges;
- büntetett előéletű;
- foglalkozástól eltiltás hatálya alatt áll, az ítéletben megjelölt tevékenységet folytató szövetkezetnél;
- lakásszövetkezetnél folytatott tevékenységével összefüggő fizetési kötelezettségének nem tett eleget;
- az alapszabályban előírt szakmai követelményeknek nem felel meg.

⁵⁶ Lsztv. 25-28. §

⁵⁷ Az alapszabály további tisztségeket is rendszeresíthet: Lsztv. 29-33. §,

Közeli hozzátartozók és élettársak nem lehetnek ugyanannak a lakásszövetkezetnek tisztségviselői, valamint a lakásszövetkezet igazgatóságának elnöke és tagja, az ügyvezető elnök, illetőleg az ügyvezető igazgató, továbbá az alapszabályban rendszeresített más tisztségviselő nem választható a felügyelőbizottság tagjává. Ha az alapszabály megengedi, egy személy több lakásszövetkezetnél is megválasztható tisztségviselővé, a jelölt azonban a jelöléséről az érdekelt lakásszövetkezeteket előzetesen – írásban – köteles tájékoztatni⁵⁸.

A tisztségviselők az ilyen tisztséget betöltő személyektől általában elvárható gondossággal kötelesek eljárni, e kötelezettségeik megszegésével a lakásszövetkezetnek okozott kárért a polgári jog általános szabályai szerint egyetemlegesen felelősek. Nem terheli felelősség azt a tisztségviselőt, aki a határozat ellen szavazott, vagy az intézkedés ellen tiltakozott és tiltakozását a felügyelőbizottságnak – írásban – bejelentette⁵⁹. A vezető tisztségviselők felelősségére a Ptk. a szerződésszegéssel okozott kárért való, ún. kontraktuális felelősség szabályait rendeli alkalmazni, mely szerint, aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. A kimentési okokat az új Ptk. igen szigorúan határozza meg. A vezető tisztségviselő kizárólag akkor mentesül a felelősség alól, ha a következő három feltétel együttes fennállását bizonyítja: a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa. A kártérítés mértékére a Kódex a szolgáltatás tárgyában keletkezett kár megtérítését írja elő, a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt azonban csak olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt. Szándékos szerződésszegés esetén a jogosult teljes kárát meg kell téríteni⁶⁰.

A lakásszövetkezet alapításának nélkülözhetetlen lépése az alakuló közgyűlésen az alapszabály elfogadása, mely a szövetkezet szervezetének, működésének és gazdálkodásának alapokmánya. Az alapszabály az adott lakásszövetkezet céljának, tevékenységének, egyedi sajátosságainak figyelembe vételével a törvény rendelkezéseit

⁵⁸ Lsztv. 31. § (4) bekezdés

⁵⁹ Lsztv. 32. §

⁶⁰ Ptk. 3:24.§ és 6:142-143.§, a vezető tisztségviselői felelősségi szabályok részletes bemutatásáról lásd: VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Kiadó Kft., Budapest 2013. 98-99. o. és 603-615. o.; valamint SÁRKÖZY Tamás (szerk.): Gazdasági társaságok – Cégtörvény, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest 2014. 59. o. és 227-250. o.

kiegészítheti, illetőleg ahol a törvény megengedően rendelkezik, ott el is térhet az általános szabályoktól. A dokumentum leglényegesebb tartalmi elemeit a törvény tételesen rögzíti. Ezek között vannak kötelező tartalmi elemek, melyeket minden esetben szerepeltetni szükséges az alapszabályban, illetve emellett a törvény ún. szükség szerinti tartalmi elemeket is meghatároz, melyek közé azok a kérdések tartoznak, amelyekről a tagoknak nem kötelező határozniuk, viszont amennyiben rendelkezni kívánnak róluk, azt csak az alapszabály keretei között tehetik meg. Az alapszabály kötelező tartalmi elemeit a lakásszövetkezeti törvény a Ptk. szabályozásához képest jóval részletesebben rögzíti. E szerint a tagoknak az alapszabályban kell rendelkezniük:

- a lakásszövetkezet nevééről, székhelyéről, tevékenységének céljáról és tevékenységi köreiről;
- a lakásszövetkezet szervezetére és szerveinek működésére vonatkozó szabályokról;
- a lakásszövetkezet testületi szerveinek hatásköréről, feladatairól, tagjainak számáról;
- a lakásszövetkezet tisztségviselőiről, a szakmai követelményekről, a megbíztatás időtartamáról, ideértve az időközi megválasztásra vonatkozó eljárási szabályokat;
- a tisztségviselővel szembeni kizáró okokról, összeférhetetlenségi körülményekről;
- a közgyűlés vagy – ha az alapszabály e testületeket rendszeresíti – a részközgyűlés, a küldöttgyűlés összehívásának módjáról, hatásköréről és eljárási szabályokról;
- a tagok jogairól és kötelezettségeiről;
- az építési és a fenntartási költségek viselésének módjáról, mely főszabály szerint a lakások teljes alapterületének nagyságához igazodik;
- a költséghátralék megfizetése érdekében az igazgatóság feladatairól (felszólítás, fizetési meghagyás kibocsátása, legalább 3 havi hátralék esetén jelzálogjog bejegyzés);
- a tagfelvételi és a tagkizárási eljárásról;
- a lakásszövetkezet képviselőjének részletes szabályairól;
- a használati jog gyakorlásának és átruházásának feltételeiről;

- az állandó vagy az időleges használati jog megszerzéséhez szükséges vagyoni hozzájárulás mértékéről és megfizetésének módjáról;
- a tagsági jogviszony megszűnésekor a taggal/örökösével való elszámolás módjáról;
- a lakásszövetkezet házirendjéről, vagy az alapszabályon kívüli, a házirend és más belső szabályzat megalkotásának lehetőségéről, (cím, tárgy, alapvető szabályok, továbbá a megalkotására jogosult testület megjelölése);
- az írásbeli közgyűlési szavazásra előterjeszthető napirendekről, az eljárás részletes szabályairól;

A fentieken túl az alapszabály rendelkezik a törvény által előírt vagy a közgyűlés által szükségesnek tartott minden egyéb kérdésről⁶¹. Az alapszabályban való rendezést a lakásszövetkezeti törvény az egyes jogintézmények részletszabályainál írja elő. Az alapszabály szükség szerinti tartalmi elemként rögzítheti többek között a szövetkezet működésének időtartamát, a közgyűlés hirdetményi úton történő összehívásának szabályit, a pótbefizetés rendjét stb.

A tartalmi előírásokon túl a törvény az alapszabályra speciális formai kellékeket is meghatároz. Elfogadásához, mint azt korábban említettük, az alapító tagok kétharmados egyetértő döntésére van szükség, és az alapszabályt (illetőleg későbbi módosításait) közokiratba vagy ügyvéd (jogtanácsos) által ellenjegyzett okiratba kell foglalni. Az alapszabály módosításához a jelenlévő tagok kétharmadának egyetértése szükséges⁶².

Amennyiben a lakásszövetkezet alapító tagjai a lakásszövetkezet létrehozásáról a fentiek szerint döntést hoztak, a lakásszövetkezet, mint jogi személy állami elismerése érdekében 30 napon belül kérelmet szükséges benyújtaniuk a szövetkezet székhelye szerint illetékes cégbíróshoz. A bejegyzési eljárás részleteire a cégtörvény előírásai irányadóak⁶³. A lakásszövetkezet bejegyzéssel jön létre, törvényes működését a cégbíróság felügyeli.

⁶¹ Lsztv. 4. §

⁶² Lsztv. 4. § (5) bekezdés

⁶³ A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény

V. A lakásszövetkezeti tagsági jogviszony tartalma

A lakásszövetkezeti törvény a tagsági jogviszony létesítésének szabályait és a jogviszony tartalmát a nemzetközi szövetkezeti alapelvekkel összhangban külön fejezetekben rendezi. A tagsági jogviszony létesítésénél ismételten *expressis verbis* hivatkozik az alapítás körében taglalt nyitott tagság elvére, ugyanakkor megjegyezzük, hogy a lakásszövetkezet esetében a szabad belépés elve természetesen korlátozott⁶⁴, hiszen a tagsági jogviszony feltétele, hogy a belépni kívánó személy az adott épületben, ingatlanban tulajdonnal, illetve használati joggal rendelkezzen. A belépés feltétele továbbá, hogy a leendő tag írásbeli nyilatkozatban az alapszabályt magára nézve kötelezőnek elismerje el, és vállalja, a lakásszövetkezet céljának megfelelően előírt fizetési és más kötelezettségeket teljesítését. A lakásszövetkezeti épületegységben lévő lakás tulajdonjogával, illetőleg az állandó vagy az időleges használati jogával rendelkező személy tagfelvételi kérelme, amennyiben az érintett a fenti feltételeknek is megfelel, nem utasítható el, a tagfelvétel során az egyenlő bánásmód elvei szerint kell eljárni⁶⁵.

A lakásszövetkezetben természetes személy tagok és jogi személyek egyaránt részt vehetnek, s e két személyi kör tagságon belüli arányára a lakásszövetkezeti törvény nem tartalmaz korlátozást. A Ptk. szövetkezeti szabályainak általános része azonban a nem természetes személy tagok számát – a korábbi 50%-kal szemben⁶⁶ – a taglétszám 20%-ában maximálja, ami véleményünk szerint a lakásszövetkezetek esetében is irányadó háttérnorma⁶⁷.

A nyugdíjasházi szövetkezet tevékenységéből okszerűen fakadó, lényeges különleges korlátozás, hogy nyugdíjasházi szövetkezetbe tagként csak az vehető fel, aki nyugdíjas vagy külön jogszabályban meghatározott nyugdíjszerű ellátásban részesül, vagy az öregségi nyugdíjkorhatárt elérte, és e tag a lakásba is csak ezen feltételeknek megfelelő személyt fogadhat be.⁶⁸ Más személy befogadása a tagsági viszonyt megszünteti, kivéve, ha a befogadott személy a tag házastársa. A nyugdíjasházi szövetkezet tagjának halála esetén az örökös a lakást csak akkor használhatja, ha a fent írt feltételeknek megfelel, és – kérelmére – a

⁶⁴ A lakásszövetkezetek esetében a „szabad be- és kilépés” elvének korlátozott voltára IHRIG Károly is rámutatott: Szövetkezetek a közgazdaságban, Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Budapest, 1937. 439-440. o.

⁶⁵ Lsztv. 34. §

⁶⁶ A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény 10. § (3) bekezdés

⁶⁷ Ptk. 3:326. § (1) bekezdés

⁶⁸ Lsztv. 40/B. §

szövetkezetbe tagként felveszik. Ha az örökös nem felel meg az előírt feltételeknek, vagy tagfelvételét nem kéri, az állandó használat jogát a teljes hatályú hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedésétől számított hat hónapon belül a feltételeknek megfelelő személyre nem ruházza át, a nyugdíjasházi szövetkezetet további hat hónapig az állandó használati jogra a forgalmi értéken a Ptk.-ban meghatározott vételi jogra vonatkozó szabályok szerinti jog illeti meg⁶⁹.

A tagfelvételi eljárást a lakásszövetkezeti törvény a Ptk. általános szövetkezeti szabályaival egyező logika mentén, de az eljárásjogi szabályok tekintetében némiképp részletesebben szabályozza. A tagfelvételtől a közgyűlés vagy az alapszabályban meghatározott testületi szerv (jellemzően igazgatóság) határoz a felvételi kérelem benyújtását követő legközelebbi ülésen, de legfeljebb 3 hónapon belül. A tagsági viszony – eltérő alapszabályi rendelkezés hiányában – a felvételi kérelem időpontjára visszamenő hatállyal jön létre. A tagfelvétel elutasítása esetén az esetleges jogvita eldöntése a bíróság hatáskörébe tartozik⁷⁰.

A tag kötelezettsége a lakásszövetkezettel szemben kettős: egyrészt a vagyoni hozzájárulás szolgáltatására, másrészt az alapszabályban meghatározott személyes közreműködésre terjed ki, azonban – mint ahogyan arra korábban utaltunk – a Ptk. 3:326. § (2) bekezdésében foglaltak alapján a lakásszövetkezet esetében is lehetőséget látunk a szövetkezetben személyes közreműködést nem vállaló tagok felvételére.

A szövetkezet kötelezettségeiért a tag nem köteles helytállni. A tag vállalkozásának megfelelően részt vesz a lakásszövetkezet szerveinek tevékenységében, a lakásában tervezett építkezésről értesíteni köteles az igazgatóságot, valamint köteles lehetővé tenni, illetve tűrni, hogy ellenőrzés, rendkívüli káresemény vagy veszélyhelyzet fennállása esetén lakásába a lakásszövetkezet tisztségviselője bejuthasson a tag, illetve a bentlakó szükségtelen háborítása nélkül⁷¹.

A tag alapvető joga, hogy részt vegyen a lakásszövetkezet tevékenységében és személyes közreműködésének, vagyoni hozzájárulásának megfelelően részesedjen a lakásszövetkezet gazdálkodásának eredményéből, igénybe vegye a lakásszövetkezet szolgáltatásait, tanácskozási és szavazati joggal részt vegyen a közgyűlésen, tisztséget viseljen, a tisztségviselőktől tájékoztatást kérjen, a szövetkezet irataiba betekintszen, azokról másolatot kérjen⁷².

⁶⁹ Lsztv. 40/B. § és Ptk. 6:225. §

⁷⁰ Lsztv. 36. § és Ptk. 3:354. §

⁷¹ Lsztv. 42. §

⁷² Lsztv. 41. §

A tagsági jogok közül kiemelést érdemel a lakásszövetkezet gazdálkodásának eredményéből való részesedés joga⁷³, mert bár a lakásszövetkezeti törvény erről részletszabályokat nem rögzít, a Ptk. a „visszatérítés a vásárlás arányában” és a „korlátozott tőkekamat”⁷⁴ elvének megfelelően a szövetkezet nyereségének a felét a tagok között személyes közreműködésük arányában rendeli felosztani azzal, hogy semmis az alapszabály azon rendelkezése, amely a nyereség személyes közreműködés arányában felosztandó részét a nyereség felénél kisebb mértékben határozza meg⁷⁵. Álláspontunk szerint a nemzetközi szövetkezeti elvekkel összhangban a háttérjogszabályként szolgáló Ptk. ezen rendelkezése a lakásszövetkezetekre is megfelelően irányadó.

A lakásszövetkezet bármely tagját és nem tag tulajdonosát, továbbá az állandó (időleges) használati joggal rendelkező személyt megilleti a lakásszövetkezeti határozatok bírósági felülvizsgálatának kezdeményezési joga. Az érintett személy az erre irányuló bírósági keresetben kérheti a lakásszövetkezet vagy bármely szerve által hozott határozat hatályon kívül helyezését, ha az jogszabályba, a lakásszövetkezet alapszabályába vagy más belső szabályzatába ütközik. Bármely tag vagy nem tag tulajdonos, továbbá az állandó (időleges) használati jog jogosultja keresettel kérheti a bíróságtól a határozat hatályon kívül helyezését akkor is, ha a közgyűlés határozata a kisebbség jogos érdekeinek lényeges sérelmével jár. Ez a jog érvényesen nem zárható ki, ám csak az érintett határozat közlését követő 60. napon belül gyakorolható. A határidő a 4/2003. PJE számú polgári jogegységi határozatban foglaltak szerint anyagi jogi határidő, melynek elmulasztása esetén nincs helye igazolási kérelem benyújtásának. A keresetlevélnek a határidő utolsó napjáig be kell érkeznie az illetékes törvényszékre, ellenkező esetben azt idézés kibocsátása nélkül elutasítják.⁷⁶

⁷³ Lsztv. 41. § a) pontja

⁷⁴ Az itt hivatkozott két rochdale-i elvet a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége a szövetkezetek tekintetében kötelező jelleggel érvényre juttatandó működési elvként rögzítette. A visszatérítés a vásárlás arányában elv szerint a tag elsődlegesen a szövetkezet tevékenységében való személyes közreműködése alapján részesül vagyoni előnyben, a személyes közreműködés módja és mértéke döntően meghatározza a tag vagyoni előmenetelét, míg a korlátozott tőkekamat elvének megfelelően befolyásolja az osztalék mértékét a tag által teljesített vagyoni hozzájárulás összege is, amely azonban csak másodlagos jelleggel vehető figyelembe, a tagoknak az általuk befektetett tőke összege alapján csak korlátozott mértékű osztalék juttatható. Ezen elvek elemzéséről lásd részletesen: RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek, a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében, Szövetkezés 2002/1-2. 71-83. o.; RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010. 89-90. o.; NAGY Krisztina: A szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai, Jogi ismeretek, SaldoZrt. Budapest 2007. 52-53. o.

⁷⁵ Ptk. 3:356. § (2)

⁷⁶ A szövetkezeti jogviták egyes típusairól és az eljárás részletszabályairól lásd: HORVÁTH László: A szövetkezeti jogviták rendezésének kérdései az új Ptk.-ban, Céghírnök XXIV. évfolyam, 2014. május 10-14. o.

A tagsági viszony megszűnésének eseteit a lakásszövetkezeti törvény a polgári jogi kódexszel részben azonosan rendezi. Megszűnik a lakásszövetkezeti tagsági jogviszony, ha a tag meghal, vagy a nem természetes személy tag jogutód nélkül megszűnik; a lakásszövetkezet jogutód nélkül megszűnik; a tag a lakásszövetkezetből kilép; a tagot kizárják, és akkor is, ha a tagnak a lakásra vagy más helyiségre vonatkozó tulajdonjoga vagy állandó, illetőleg időleges használati joga megszűnik. A tagsági jogviszony megszűnésénél a leglényegesebb eltérés a kizárásról szóló döntést meghozni jogosult fórum. Míg a Ptk a szövetkezeti tagsági jogviszony kizárással történő megszüntetésének rendjét az e tárgyú társasági jogi szabályokhoz közelíti, így a szövetkezeti tag kizárására – a közgyűlés határozata alapján 2014. március 15. után benyújtott keresetre indult ügyekben – kizárólag a bíróság jogosult⁷⁷, addig a lakásszövetkezetek esetében fennmarad a korábbi szabályozás, mely szerint a lakásszövetkezeti tagot az alapszabályban meghatározott szövetkezeti testületi szerv zárhatja ki abban az esetben, ha írásbeli felszólítás ellenére sem teljesíti a jogszabálynak és az alapszabálynak megfelelően megállapított építési, fenntartási költségekhez történő hozzájárulás megfizetésére, illetőleg a pótbefizetés teljesítésére vonatkozó kötelezettségét. A kizárásról hozott határozat ellen a tag bírósághoz fordulhat⁷⁸.

Figyelemmel arra, hogy a lakásszövetkezet esetében a lakások nem tagok tulajdonában, illetve használatában is állhatnak, a lakásszövetkezeti törvény szükség szerint rendelkezik e személyek jogairól és kötelezettségeiről. A nem tag tulajdonost ugyanazon jogok illetik meg és terhelik mindazok a kötelezettségek, amelyek a tag tulajdonost, a lakásszövetkezet által a tagnak nyújtott szolgáltatásokat, a lakásszövetkezet vállalkozási bevételeit, illetőleg az ezekkel kapcsolatos költségeket kivéve. A közgyűlésen a nem tag tulajdonost csak a lakásával kapcsolatos fizetési kötelezettségek előírására és teljesítésére vonatkozó tárgyévi költségvetés és beszámoló megvitatása során illeti meg szavazati jog.

⁷⁷ Ptk. 3:360.§, SÁRKÖZY Tamás (szerk.): Gazdasági társaságok – Cégtörvény, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest 2014. 393. o.; VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Kiadó Kft.. Budapest 2013. 217. o.

⁷⁸ Lsztv. 38. §

Összegzés

A fenti elemzésben törekedtünk rávilágítani arra, hogy álláspontunk szerint a 2004. évi CXV. törvény a nemzetközi szövetkezeti elvekkel összhangban, s egyidejűleg a magyarországi sajátosságokra is tekintettel szabályozza az egyes lakásszövetkezeti típusok szervezetének, működésének, tevékenységének, gazdálkodásának, tagságának alapvető szabályait. Helyesnek ítéljük azt a jogalkotói döntést, melynek eredményeként a lakásszövetkezeti joganyag az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépését követően is megtartotta önállóságát. Ez koherenciát mutat azzal a jövőbeni szándékkal, mely szerint a polgári jogi kódex jogi személyekről szóló Harmadik Könyve csupán a szövetkezet, mint a jogi személyek egy alapvető működésbeli sajátosságokat érvényre juttató típusának absztrakt keretszabályait tartalmazza, megalapozva ezzel az ágazati szabályozást az egyes speciális – termelő-, szolgáltató-, pénzügyi tevékenységet folytató – szövetkezeti típusokra. A Ptk. bázis szabályai mentén az egyes szövetkezeti típusok, mint az agrárgazdasági szövetkezet, szociális szövetkezet, foglalkoztatási szövetkezet, iskola szövetkezet⁷⁹, szövetkezeti hitelintézet⁸⁰, biztosító szövetkezet⁸¹ és a lakásszövetkezet részletszabályait külön törvények szabályozzák.

Felhasznált irodalom

BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban

(letölthető: http://www.szovetkezetikutato.hu/letoltes/bak_klara.doc)

BAK Klára: A „Demokratikus tagi ellenőrzés” elvéről és annak érvényesüléséről a rendszerváltást követő magyar szövetkezeti jogban, valamint az Európai Unió szövetkezeti jogában, Themis, az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata 2013. december 4-27. o. (letölthető: http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_dec.pdf)

DOMÉ Györgyné - RÉTI Mária: Szövetkezeti jog ELTE ÁJK, Osiris Kiadó Budapest, 1999.

⁷⁹ Aszövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény 2104. március 15. napjától hatályos szövege szerint

⁸⁰ A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény, valamint a szövetkezeti hitelintézetek integrációjáról és egyes gazdasági tárgyú jogszabályok módosításáról szóló 2013. évi CXXXV. törvény

⁸¹ A biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény

GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog kézikönyve, Grill Könyvkiadó, Budapest 1901.

HORVÁTH László: A szövetkezeti jogviták rendezésének kérdései az új Ptk.-ban, Céghírnök XXIV. évfolyam, 2014. május 10-14. o.

IHRIG Károly: Szövetkezetek a közgazdaságban, Első Kecskeméti Nyomda és Hírlapkiadó Rt. Budapest, 1937.

KLUPATHY Antal: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat, Budapest, 1906.

KUNCZ Ödön: A rochdale-i elvek, és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása Budapest, 1935.

NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelve székfoglaló értekezés, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1906.

NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest 1913.

NAGY László: Szövetkezetelmélet – szövetkezetpolitika – szövetkezeti jog, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest 1986.

NAGY Krisztina: A szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai, Jogi ismeretek, SaldoZrt. Budapest 2007. 41-63. o.

NAGY Krisztina: Az európai szövetkezetekre vonatkozó szabályozás bemutatása, különös tekintettel a tagsági jogviszony tartalmára és módoszataira, Jogi tanulmányok I. kötet, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2012. 107-119. o.

RÉTI Mária: A szövetkezet gazdasági lényege, Magyar Jog, 2001/2. 92-95. o.

RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek, a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében, Szövetkezés 2002/1-2. 71-83. o.

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, Rejtjel Kiadó Budapest, 2002.

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog (ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2010.)

SÁRKÖZY Tamás (szerk.): Gazdasági társaságok – Cégtörvény, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest 2014. Szerzők: Boóc Ádám, Gadó Gábor, Gál Judit, Komáromi Gábor, Pázmándi Kinga, Sándor Tamás, Sárközy Tamás, Török Gábor, Zsuhár András

SÁRKÖZY Tamás (szerk.): Polgári jog - A jogi személy, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest 2013.; Szerzők: Gadó Gábor, Gál Judit,

Pázmándi Kinga, Sándor Tamás, Sárközy Tamás, Vezekényi Ursula, Wellmann György

VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Kiadó Kft.. Budapest 2013.; szerzőtársa Gárdos Péter

Az Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról (A szövetkezés nemzetközi alapelvei) [letölthető: http://misc.meh.hu/binary/5561_sznszallasfoglász_veidentitasrol.doc]

Nánási Gábor

Büntetőeljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

Témavezető: Hack Péter, habil egyetemi docens

Gondolatok a büntetőeljárás nyomozati és vadelőkészítési szakaszában igénybe vehető panaszjogról

1. Bevezetés

Minden eljárásjog szerves részét képezi – az Alaptörvény által alapjogként deklarált – jogorvoslathoz való jog, amely a büntetőeljárás nyomozási és vadelőkészítési szakaszában is jelentős, garanciális funkcióval bír. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) által a nyomozás és a vadelőkészítés során biztosított jogorvoslatok körében, különösen a panasz esetében a közelmúltban több jelentősebb jogszabály módosítás is történt.¹

Dolgozatomban – a jogorvoslati jogosultság általános jellemzése mellett, annak alkotmányjogi alapjainak az ismertetésével – igyekszem bemutatni a nyomozás és a vadelőkészítés során igénybe vehető panasz jogintézményét.

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy hogyan értékelhető, továbbá milyen gyakorlati problémákat idézhet elő a Be. nyomozási, valamint vadelőkészítési szakaszában a panaszjog hatályos rendszere? Vajon a módosított rendelkezések mennyire felelnek meg az alkotmányossági követelményeknek? A sorozatos törvénymódosítások révén csorbult-e érdemben a panaszjog?

E kérdések körbejárása előtt azonban szükséges még kitérni a jogorvoslati joggal kapcsolatos alkotmányos, illetve nemzetközi jogi kötelezettségek rövidebb bemutatására is.

¹ Az utóbbi néhány évben négy érdemi törvénymódosítás is érintette a Be.-nek a jogorvoslatokra vonatkozó szabályait. Ezek a következők: az egyes büntető vonatkozású törvények módosításáról szóló 2011. évi CL. törvény, az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi LXXXIX. törvény, az egyes törvényeknek a kormányzati ellenőrzéssel összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CLXXXIX. törvény, valamint az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény.

2. A jogorvoslati jog alkotmányos alapjai és a nemzetközi egyezmények rendelkezései

A jogorvoslati jog olyan alapjog, amely a büntetőeljárás egészét meghatározza, és amely számos más joggal, így például a személyi szabadsághoz való joggal vagy a védelemhez való joggal, azokkal gyakran összeütközve *„sajátos hálót alkot, mely meghatározza az alkotmányos büntetőeljárás gerincét”*.²

A jogorvoslati jog alkotmányos alapjait Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban: Alaptörvény) Szabadság és Felelősség fejezetének XXVIII. cikke tartalmazza, az úgynevezett alkotmányos büntetőjogra vonatkozó további előírásokkal együtt. E cikk (7) bekezdése rögzíti, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.

Az Alaptörvény I. cikkének (3) bekezdése pedig kimondja, hogy az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Az Alaptörvény ugyanezen cikke alapján valamely alapvető jogot más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával lehet korlátozni.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogorvoslat alatt azt a jogot érti, amelyet – jelenleg – az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdése szabályoz.³ Az eljárási jogokra épülő jogtudományokban jogorvoslatnak nevezett eszközök az elnevezés formai azonosságán túl tartalmilag azonban nem feltétlenül azonosak az alapvető jogi értelemben vett jogorvoslattal.⁴

A dolgozatom jelen fejezetében elsősorban az utóbbival, az alapjogi értelemben vett jogorvoslattal foglalkozom. Mit ért tehát az Alkotmánybíróság jogorvoslat alatt?

² BODONY István: A hatályos büntetőeljárás törvény jogorvoslati rendszere az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében, Acta Humana, 2001/44-45., 5. o.

³ Az Alkotmánybíróság a jogorvoslatokkal kapcsolatos elvi jellegű megállapításait még az Alkotmány alapján fejtette ki, mely döntések azonban az Alaptörvény negyedik módosítása következtében 2013. április 1-jével hatályukat veszítették. Az Alaptörvény Záró és vegyes rendelkezései 5. pontjának 2. mondata alapján azonban az e határozatokkal kifejtett joghatások érvényesek maradnak. Így mivel az Alkotmánybíróság 2013. április 1-je óta a korábbi, témát érintő kérdésekben eltérő döntést nem hozott, az azokban kifejtett elvek továbbra is irányadónak tekintendők.

⁴ 22/1995. (III. 31.) AB határozat

A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) 57. § (5) bekezdésében és az Alaptörvény XXVIII. cikkében is szereplő „mindenki” alatt csak azok értendők, akiknek jogát vagy jogos érdekét a döntés sértheti, így akinek még elvben sincs olyan joga vagy jogos, – a jog által védett és elismert érdeke –, amelynek a sérelmét állíthatná, nem tartozik a „mindenki” fogalma alá.⁵ Ennek megfelelően a jogalkotó az egyes eljárási törvényekben pontosítja azon személyi kört, akinek joga vagy jogos érdeke az eljárás során sérülhetett, „azaz megjelöli a jogorvoslatra jogosultak körét”.⁶ A jog vagy jogos érdek sérelme az Alkotmánybíróság felfogásában a kifogásolhatóságot, míg a „sérti” azt jelenti, hogy a jogorvoslat szabályainak azt kell a fél számára lehetővé és a jogorvoslati fórumra nézve kötelezővé tennie, hogy az orvoslásra irányuló kérelmet a döntés hibás, törvénysértő, megalapozatlan volta esetén teljesítsék. Az előbbinek, a kifogásolhatóságnak és így a jogorvoslat igénybevételének továbbá nem előfeltétele a tényleges sérelem igazolása, elég az erre való hivatkozás. A jogorvoslattal élő személynek ugyanis ahhoz van joga, hogy állítsa a döntés jogot vagy jogos érdekét sértő voltát. Alkotmányjogi értelemben nem jogorvoslat tehát az az orvoslási eszköz, melynek nem feltétele az ilyen állítás.⁷ A jogorvoslathoz való jog a tárgyat tekintve pedig a bírói, illetve a hatósági döntésekre terjed ki.⁸

Az alapjog lényegi tartalma a jogalkotótól csak azt követeli meg, hogy a hatóságok érdemi, ügydöntő határozatai tekintetében tegye lehetővé a valamely más szervhez, vagy ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetőségét. A *nem ügydöntő, nem érdemi* határozat esetében ilyen felülvizsgálatot ugyanakkor nem kötelező biztosítani.⁹ Ezzel kapcsolatban szükséges kiemelni azt is, hogy minden jogorvoslat lényegi, immanens eleme a jogorvoslás lehetősége, azaz a jogorvoslat formailag és szubsztanciálisan tartalmazza a jogsérelem orvosolhatóságát.¹⁰ További követelmény, hogy a jogorvoslati fórum döntési helyzetben legyen.¹¹

Korábban az Alkotmány, jelenleg pedig az Alaptörvény is az egyes eljárásokra vonatkozó törvényi szabályozásra bízta a jogorvoslati formák megjelölését, a jogorvoslatot elbíráló fórumok megállapítását, továbbá annak meghatározását, hogy hány fokú jogorvoslati rendszer

⁵ 22/1995. (III. 31.) AB határozat

⁶ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok, Osiris Kiadó, Budapest, 2003., 717.o.

⁷ 22/1995. (III. 31.) AB határozat

⁸ 166/2011. (XII. 20.) AB határozat

⁹ 5/1992. (I. 30.) AB határozat

¹⁰ 23/1998. (VI. 9.) AB határozat

¹¹ 22/1995. (III. 31.) AB határozat

érvényesülhet.¹² Alkotmányosnak tekinthető már az egyfokú jogorvoslat biztosítása is.¹³ Azt pedig szintén az eljárási törvények határozhatják meg – az Alaptörvény indoklásában foglaltak alapján –, mely jogorvoslatok bírnak az eredeti döntésekre halasztó hatállyal.

A jogorvoslathoz való jogot kizárólag a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan korlátozhatja a törvényhozó.¹⁴ A büntetőeljárás szabályozásával szemben ugyanis a jogállamiság normatív tartalmából és a tisztességes eljáráshoz való alkotmányos alapjogból levezetethető alkotmányos követelmény az érvényesített büntetőigény megfelelő időn belüli elbírálása.¹⁵ Ez az alkotmányos követelmény összhangban áll a vállalt nemzetközi kötelezettségekkel, így például az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságok Védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 6. cikkének 1. pontjában foglaltakkal, amely az ügyek ésszerű időn belüli eldöntéséhez való jogot az egyének által különböző fórumokon érvényesíthető politikai, emberi jogként határozza meg.¹⁶

Felvetődik a kérdés, hogy a jogorvoslati jog az egyes nemzetközi jogi egyezményekben milyen helyet foglal el? A magyar alkotmányos követelmények ismertetését követően ezért ezekre is szükséges röviden kitérni.

Az Egyezmény eredeti szövegében, a 13. cikkében már nevesítette a hatékony jogorvoslathoz való jogot. Ennek alapján, akinek az Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje akkor is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: Egyezségokmány) is tartalmaz a jogorvoslattal kapcsolatos előírásokat.¹⁷ Az Egyezségokmány 3. cikke egyrészt szintén a hatékony jogorvoslat biztosítására kötelezi a részes államokat, amikor előírja, hogy azt mindenkinek biztosítani kell, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek. Másrészt e cikk előírja azt is, hogy a jogorvoslattal élő személy jogai tekintetében az illetékes bírói,

¹² Ld. ezzel kapcsolatban az 1437/B/1990. AB határozatot.

¹³ 22/1995. (III. 31.) AB határozat

¹⁴ 166/2011. (XII. 20.) AB határozat

¹⁵ 49/1998. (XI. 27.) AB határozat. A jogállamiság normatív tartalma az Alkotmány 2. §-ából (az Alaptörvény B. cikkének (1) bekezdéséből), míg a tisztességes eljáráshoz való jog az Alkotmány 57. § (1) bekezdéséből (Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből) vezethető le.

¹⁶ Az Egyezményt Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki.

¹⁷ Az Egyezségokmányt Magyarországon az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet hirdette ki.

államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság hozzon határozatot, és fejlessze a bírói jogorvoslat lehetőségeit; valamint, hogy az illetékes hatóságok a helytállónak elismert jogorvoslatnak érvényt szerezzenek.

Általános, az egész büntetőeljárást meghatározó alapelvként a Be. 3. § (3) bekezdése deklarálja a jogorvoslati jogot. Ennek alapján a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság határozatai, valamint az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedései ellen, illetve a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedésének elmulasztása miatt – a törvényben meghatározottak szerint – jogorvoslatnak van helye. A jogorvoslati jog alapelvének előbbi meghatározása már magában hordozza a korlátozás lehetőségét. Az alapelvek között ugyanakkor *expressis verbis* csak a 3. § (4) bekezdése rögzít kizáró szabályt, melynek alapján a Kúria határozatai ellen rendes jogorvoslatnak nincs helye.

A Be. megfogalmazása alapján adódik a kérdés, hogy *„a törvényben meghatározottak szerint fordulat”* hogyan értelmezhető a büntetőeljárás nyomozási, illetve vádelőkészítési szakaszában? E kérdés megválaszolása előtt azonban szükségesnek tartom még a jogtudományban kialakult jogorvoslat fogalmak bemutatását.

3. A jogorvoslat fogalmával kapcsolatos alapvetések és csoportosításuk

A jogorvoslat gyűjtőfogalom, amely alatt az eljárás valamennyi szakaszában szabályozott, különböző elnevezésű eszközöket, így a nyomozás során előterjeszthető panaszt és egyéb jogorvoslatokat, valamint a büntetőeljárás bírósági szakaszában érvényesíthető perorvoslatokat, például a fellebbezést és a felülvizsgálati indítványt értjük.

Mivel a jogorvoslat fogalmát többen is többféleképpen meghatározták, így a terjedelmi korlátokra is figyelemmel csak néhányat emelek ki azok közül.

Szabóné Nagy Teréz meghatározása alapján a *„jogorvoslati jogosultság az eljárásban nem ügydöntő minőségben részt vevő alany joga arra, hogy az eljáró hatóság intézkedésének, illetőleg határozatának törvényességét*

és megalapozottságát vitassa, vagy az elmulasztott intézkedést sérelmezze”.¹⁸

Cséka Ervin a jogorvoslatok fogalmát tágabb, illetve szűkebb körben is meghatározta. Tágabb értelemben a jogorvoslás különböző eszközeinek tekintette azokat az eljárási cselekményeket, így például a kérelmet, indítványt, észrevételt, előterjesztést, stb., amelyek *„által az eljárás valamelyik résztvevője, az eljárás bármely szakában, adott eljárási helyzetének kedvezőbbé tételén, jogainak és érdekeinek teljesebb érvényesítésén, való vagy vélt eljárási hátrányainak kiküszöbölésén fáradozik”*.¹⁹ Cséka professzor a szűkebb értelemben vett jogorvoslatokat is kétféleképpen határozta meg. Az egyik alatt többnyire az eljárás arra jogosított résztvevőjének kérelmét, indítványát, ritkábban a hatóság hivatalból végzett eljárási cselekményét értette, amely arra irányul, hogy *„a hatóság téves, törvénysértő határozata”,* intézkedése, illetve *„az eljárás résztvevőjének mulasztása, hibája által előidézett vagy annak vélt joghátrány elháruljon, rendszerint ilyen fogyatékoktól mentes, újabb hatósági határozat”,* illetve intézkedés meghozatalával.²⁰ A másik meghatározása szerint a jogorvoslat jogorvoslás, amely egyenlő magával az újabb, hibátlan és törvényes határozattal, illetve intézkedéssel, amelyben *„a hatóság a jogsérelmet ténylegesen orvosolja, a jogi normával ellentétben álló hátrányos jogkövetkezményeket vagy azok veszélyét elhárítja”*.²¹

Király Tibor meghatározása alapján *„a jogorvoslat az eljárásban részt vevő alanyok (magánszemélyek és felek) számára biztosított jogi eszköz a hatóság határozataiban vagy intézkedéseiben előforduló ténybeli vagy jogi tévedések, törvénysértések kijavításának indítványozására”*.²² A jogorvoslat tartalma alapján tehát olyan indítvány, melynek célja a tévedések, törvénysértések kijavítása és következményeinek megszüntetése, míg annak címzettje rendszerint a határozatot hozó hatóság vagy bíróság felettes, illetve felügyelő fóruma.²³

Király Tibor meghatározáshoz hasonlít Tremmel Flórián jogorvoslat fogalma. Tremmel meghatározásában a jogorvoslat *„az eljáró hatóságok valódi vagy vélt, súlyos vagy kevésbé súlyos, ténybeli (error in facto) vagy*

¹⁸ SZABÓNÉ NAGY Teréz (szerk.): Magyar büntető eljárási jog I., Tankönyvkiadó, Budapest, 1982., 103. o.

¹⁹ CSÉKA Ervin: A büntető jogorvoslatok alaptanai, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1985., 31. o. A tágabb értelemben felfogott jogorvoslat fogalomról azonban Cséka Ervin is elismerte, hogy a jogorvoslás fogalmával csak távoli összefüggést mutat. Ld. erről: CSÉKA idézett mű: 32. o

²⁰ CSÉKA i.m. 33. o.

²¹ Uo.

²² KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárási jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2008., 511. o.

²³ KIRÁLY: uo.

*jogi (error in iure) vagy eljárási (error in procedendo) hibájának a kiküszöbölésére, orvoslására irányul”.*²⁴

Mivel a legszélesebb körben Cséka Ervin határozta meg a jogorvoslat fogalmát, a többi szerző idézett fogalmának lényege az ő meghatározásaiban fellelhető, így az általa megalkotott meghatározások révén mutatom be a nyomozás és a vádelőkészítés során igénybe vehető jogorvoslatok körét, megemlítve a Cséka professzor által a jogorvoslatokhoz sorolt egyéb eljárásjogi jogintézményeket is.

Cséka Ervin a nyomozás során igénybe vehető jogorvoslatok közé sorolta a panaszt, a nyomozás törvényessége feletti ügyészi felügyeletet, valamint egyes speciális, a tulajdonképpeni jogorvoslatok fogalomkörével mindenképpen érintkező jogintézményeket: így az igazolási kérelmet, a határozat, valamint a jegyzőkönyv kijavítását, illetve kiegészítését.²⁵

Annak ellenére, hogy a panasz jogintézményét az utóbbi években számos esetben módosította a jogalkotó, az továbbra is általános jogorvoslatnak mondható.²⁶ A panaszjog megváltozott szabályaira tekintettel ugyanakkor érdemes részletesebben is foglalkozni a nyomozás törvényessége feletti ügyészi felügyelet kérdésével. Ennek a jogorvoslatok közé sorolása, ahogy már Cséka Ervin jogorvoslat fogalma alapján látható volt, a korábbi évtizedekben általánosnak volt nevezhető.²⁷ A jogintézménynek a jogorvoslatok közé sorolását, azok a büntetőeljárásról szóló 1973. évi. I. törvény (a továbbiakban: régi Be.) 18. § (1) és (2) bekezdésében rögzített szabályok adták, melyek lényege alapján az ügyész, mint jogorvoslati fórum a nyomozó hatóság határozatait jóváhagyhatta, megváltoztathatta, hatályon kívül helyezhette. E rendelkezések alapján az ügyész tehát jogorvoslati ténykedést fejthetett ki hivatalból is, nem csak az eljárásban részt vevő személyek panaszai folytán járhatott el. Úgy gondolom azonban, hogy a régi Be. 18. § (1) és (2) bekezdésében foglaltak, valamint a hatályos Be. 28. § (4) bekezdésében megfogalmazott nyomozás törvényessége feletti ügyészi felügyelet csak tág értelemben vett *jogorvoslásnak* és nem pedig jogorvoslatnak tekintendő, tekintettel arra, hogy a jogorvoslat fogalmi

²⁴ TREMMEL Flórián: Elmélkedések és álmélkodások a Be. jogorvoslati rendszerén, Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére (szerk.: Nagy Ferenc), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007., 164. o.

²⁵ CSÉKA i.m.: 41-53. o. Mivel az utóbbiak részletes meghatározása kívül esik a dolgozat témáján, így azok részletesebb bemutatásától eltekintek.

²⁶ A panasszal kapcsolatos, tételes jogi rendelkezésekre a későbbiekben még visszatérek.

²⁷ Ezzel összefüggésben ld. még SLÉDER Judit: Jogorvoslatok a magyar büntetőeljárás nyomozási szakaszában című írását, In: PhD. Tanulmányok 4., Tanulmányok Finszter Géza 60. születésnapjára (szerk.: Korinek László), Pécsi Tudományegyetem Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2005., 220-222. o.

kellékének gondolom, hogy az „kívülről”, az eljárásban résztvevőktől származó kezdeményezés lehet.

A jelenlegi jogalkalmazás során ugyanakkor figyelemmel kell még lenni az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (a továbbiakban: Ütv.) 20. §-ában foglaltakra is. Az Ütv. 20. § (1) és (2) bekezdései rögzítik, hogy a Be. eltérő rendelkezése hiányában az ügyész a határozatot vagy intézkedést a bűncselekményre a Büntető Törvénykönyvben meghatározott elévülési időn belül hivatalból is felülvizsgálhatja. Az Ütv. alapján a hivatalból történő felülvizsgálat különösen akkor indokolt, ha a felülvizsgálandó határozat vagy intézkedés megalapozatlan vagy törvénysértő, illetve a felmerült új tény vagy körülmény vádemelést eredményezhet.²⁸ Az Ütv. rendelkezése tehát olyan ügyészi hatáskört állapít meg, amely ugyan nem minősül jogorvoslatnak, azonban mégis lehetőséget ad az ügyész, illetve felettes ügyész számára a sérelmes helyzetek orvoslására.

A jogorvoslat fogalmának meghatározásával szorosan összefügg annak felosztása, csoportosítása. A jogorvoslatok feloszthatók szűkebb és tágabb értelemben vett, rendes és rendkívüli, devolutív és nem devolutív, szuszpenzív és nem szuszpenzív jogorvoslatokra.²⁹

Szűkebb értelemben a panasz, a felülbírálati indítvány, a nyomozás folytatása iránti kérelem és a nyomozási bíró határozata elleni fellebbezés minősül jogorvoslatnak.³⁰ Tágabb értelemben idesorolható továbbá a határozatnak az indítványra, kérelem alapján történő kijavítása, valamint a jegyzőkönyv kijavítása vagy kiegészítése is.

A nyomozás, valamint a vádelőkészítés során igénybe vehető valamennyi jogorvoslat rendes jogorvoslatnak minősül. A felülbírálati indítvány azonban rendkívüli jogorvoslati jelleggel bír, tekintettel arra, hogy – a törvényben meghatározott esetekben – a kétszeres ügyészi értékelést, panasz elutasítást követően *„átszármaztatja a döntést a bűnüldöző hatóságoktól a bírósághoz”*.³¹

²⁸ Ennek oka, hogy a nyomozás során hozott határozatoknak csak alaki „jogereje” van.

²⁹ A Be. által nevesített jogorvoslati formákat a következőkben csoportosítom, azonban a bevezetésben foglaltaknak megfelelően részletesebben csak a panaszjoggal foglalkozom. A panasszal való szoros összefüggésére tekintettel ugyanakkor a pótmagánvádról, mint az ügyészi vádmonopólium korrektívumának egyik formájáról szintén indokolt néhány szót ejteni a jogorvoslatok körében.

³⁰ A nyomozás és a vádelőkészítés során igénybe vehető jogorvoslatok körének előbbi, négyes felosztása ugyanakkor nem tekinthető általánosnak. Herke Csongor ahhoz sorolja az igazolási kérelmet és a Be. 133. §-a szerinti szabadlábra helyezés iránti indítványt, míg a Büntető eljárásjog „kapcsos” kommentárja a panaszjoggal való szoros összefüggés folytán idesorolja a pótmagánvádlóként történő fellépést is. Ld. HERKE Csongor: Büntető eljárásjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2010., 202. o., valamint BELEGI József (szerk.): Büntetőeljárásjog I. – Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 21. pótlás 560/100/2. o.

³¹ SLÉDER i.m.: 227. o. Hasonló álláspont olvasható FENYVESI – HERKE – TREMMEL i.m.: Új magyar

A nyomozó hatóság döntése, intézkedése, illetve utóbbi elmulasztása miatt bejelentett jogorvoslatot az ennek szervezeti rendszerén kívüli ügyész a felügyeleti jogkörében, az ügyész határozata, valamint intézkedései, intézkedéseinek elmulasztása következtében bejelentett jogorvoslatot a magasabb szintű ügyész, illetve a bíróság, míg a bíróság határozatai elleni jogorvoslatot annak következő szervezeti szintje bírálja el. A jogorvoslatok jelentős része, így például a nyomozási bíró határozata elleni fellebbezés és a felülbírálati indítvány tehát devolutív hatályú. A határozat kijavítása, illetve jegyzőkönyv kijavítása vagy kiegészítése ugyanakkor nem devolutív hatályú jogorvoslat, tekintettel arra, hogy azt a döntést hozó, jegyzőkönyvet készítő ügyész, illetve a nyomozó hatóság eljáró tagja maga végzi el.³² A legszélesebb körben igénybe vehető panasz, ugyanakkor „féldevolutív” hatályúnak nevezhető, tekintettel arra, hogy a határozat, intézkedés, illetve intézkedés elmulasztása miatt bejelentett panaszoknak a döntést hozó maga is helyt adhat.³³ Ellenkező esetben ugyanakkor köteles azt elbírálás végett az ügyészhez, illetve a felettes ügyészhez felterjeszteni.

A nyomozás és a vádelőkészítés során bejelentett panasznak az esetek többségében nincs halasztó hatálya. Kivételesen, egyes határozatok esetében azonban szuszpenzív hatályú panaszokról rendelkezik a Be., egyébként pedig a nyomozó hatóság, illetve ügyész élhet azzal a lehetőséggel is, hogy a panasz elbírálásáig a határozat végrehajtását felfüggeszti.³⁴ A nyomozási bíró határozata elleni fellebbezés pedig annyiban sajátos, hogy a személyi szabadságot elvonó vagy korlátozó kényszerintézkedések elrendelése fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtható, valamint azok megszüntetése esetén bejelentett ügyészi fellebbezés – szűk kivételtől eltekintve – halasztó hatályú.³⁵

4. A panaszról, mint általános jogorvoslati eszközzel

A panasz a nyomozás és a vádelőkészítés során a leggyakrabban előforduló rendes jogorvoslat. Mind a nyomozás (Be. 195. §) és az ügyészi, közbenső eljárás során hozott (Be. 228. §) határozatokkal szemben, mind pedig a nyomozó hatóság (Be. 196. §), illetve az ügyész intézkedéseivel, illetve azok elmulasztásával (Be. 228/A. §) kapcsolatban

büntetőeljárás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2004., 420. o.

³² Ld. a Be. 169. (5) és a 166. § (7) bekezdéseit.

³³ TREMMEL i.m.: 168. oldal és a Be. 195. § (4), 196. § (6) és 228. § (2) bekezdései.

³⁴ Előbbire ld. például a Be. 94. §-át, utóbbi kapcsán pedig a 195. § (3) bekezdését.

³⁵ Be. 215. § (5) bekezdés

előterjeszthető. A Legfőbb Ügyészség Ig.404/2009. Legf. Ü. szám Emlékeztetője a Be. alkalmazásának egyes kérdéseiről (a továbbiakban: Emlékeztető) a 340. pontjában rögzíti, hogy a Be. a jogorvoslat rendjét ahhoz igazodóan – eltérően – szabályozza, hogy a panaszolt határozatot a nyomozás vagy a vádemelés szakában hozták meg, és ennek alapján a nyomozás során hozott határozatok elleni panaszok elbírálására a Be. IX. Fejezetének IV. Címében írtak, míg a vádemelés szakában hozott ügyészi határozatok, intézkedések vagy az intézkedések elmulasztása miatti jogorvoslatok elbírálására mindig a Be. 228–228/A. §-aiban foglaltak az irányadóak.

Az a határozat, intézkedés, illetve utóbbi elmulasztása a jogorvoslat tárgya, amelyet a jogosítottak sérelmeznek, támadnak. A panasz előterjesztésének általános jellemzője a gyorsaság, a kevés formai előírás és a garanciák.³⁶

Annak érdekében, hogy a jogosultak értesüljenek az őket megillető jogorvoslati lehetőségekről, a határozatok esetében a nyomozás során a Be. 169. §-a, míg a vádelőkészítés során a Be. 216. § (5) bekezdése olyan általános rendelkezéseket tartalmaznak, amelyek a jogorvoslati jog gyakorlásához feltétlenül szükségesek. A Be. 169. § (1) bekezdése részletes, példálózó felsorolásban azokat a döntéseket rögzíti, melyeket a nyomozás során határozati formában kell meghozni. A Be. 216. § (5) bekezdése pedig a vádelőkészítés során kötelezően határozati formában meghozandó döntéseket rögzíti.³⁷ A Be. 169. §-a másrészt a (2) bekezdés

³⁶ CSÉKA i.m.: 171. o.

³⁷ A Be. 169. § (1) bekezdése alapján az ügyész, illetve a nyomozó hatóság a kizárásról (32. §, 39. §), a védőnek a kirendelés alóli felmentéséről és a kirendelt védő díjának megállapításáról [48. § (6) és (9) bekezdés], a védő kirendelésének visszavonásáról, ha annak oka megszűnt [49. § (2) bekezdés], az igazolási kérelem elbírálásáról (66. §), a mulasztással és a meg nem jelenéssel okozott költség viselésére kötelezésről (69. §), a másolat kiadásának megtagadásáról [70/B. § (8) bekezdés], az ügyek egyesítéséről, elkülönítéséről, áttételéről (72. §), a bünyügyi költség megállapításáról [74. § (2) bekezdés], a személyes költségmentességről, illetve az okozott költség viselésére kötelezésről [74. § (3)-(4) bekezdés], a tanú és a szakértő mentességre történt hivatkozásának el nem fogadásáról [94. §, 113. § (3) bekezdés], a szakértő kirendeléséről (100. §, 111. §), kizárásáról (103. §), felmentéséről (104. §), díjának megállapításáról [105. § (6) bekezdés], a tolmács kirendeléséről, kizárásáról, felmentéséről, díjának megállapításáról (114. §), a kényszerintézkedésekről (VIII. Fejezet) - kivéve a testi kényszer alkalmazását (163. §) -, a határozat kijavításáról [169. § (5) bekezdés], a feljelentés elutasításáról (174. §), az eljárás felfüggesztéséről (188. §), a felfüggesztett nyomozást követően az eljárás folytatásáról (188. §), a nyomozás megszüntetéséről (190. §, 192. §), a megszüntetett nyomozást követően az eljárás folytatásáról (191. §); az ügyész a szakértő bevonásáról (112. §), a nyomozás határidejének meghosszabbításáról (176. §), a nyomozás részbeni mellőzéséről (187. §) és a panasz elbírálásáról [195. § (4) bekezdés], a halaszthatatlan nyomozási cselekmény elleni jogorvoslat elbírálásáról [195. § (7) bekezdés] határozatot hoz. Az ügyész, illetve a nyomozó hatóság más intézkedéseit is határozatba foglalhatja.

A Be. 216. § (5) bekezdése alapján az ügyész a vádemelés részbeni mellőzéséről (220. §), a közvetítői eljárásra utalásról vagy annak megtagadásáról [221/A. § (4) bekezdés], a vádemelés elhalasztásáról (222. §), a pártfogói vélemény beszerzéséről [224. § (1) bekezdés], valamint a Be. X. fejezete szerinti ügyészi határozatok elleni jogorvoslat elbírálásáról is [228. § (3) bekezdés] határozatot hoz.

A Be. 538. § (1) bekezdése a tárgyalásról lemondás esetén írja elő az ügyésznek a kötelező határozati formát, amennyiben a terhelt tárgyalásról lemondó kezdeményezésével egyetért.

A fentiekén túl határozatba kell foglalni az igazolás kérelemnek helyt adó döntést követően a megismételt

d) pontjában előírja a jogorvoslat lehetőségéről való kioktatás kötelező elemeit, így a határozatnak tartalmazni kell, hogy az ellen van-e helye jogorvoslatnak, azt milyen határidőn belül, melyik nyomozó hatósághoz, ügyészséghez, illetőleg bírósághoz kell benyújtani. E rendelkezésekből, a Be. 3. § (3) bekezdéséből, valamint a Be.-nek a panaszra vonatkozó rendelkezéseiből következik, hogy a határozat rendelkező részében név szerint, az eljárási jogállás feltüntetésével (például gyanúsított, védő, sértett) meg kell jelölni azokat a személyeket, akik a határozat ellen panasszal élhetnek. Abban az esetben viszont, ha a határozatot kizárólag olyan személlyel kell közölni, akinek nincs panaszjoga (például feljelentők egy része), akkor a határozatban utalni kell a panasz kizártságára is.³⁸

5. Jogorvoslatok a nyomozás során

A nyomozás során előterjesztett panaszokkal kapcsolatos szabályt tartalmaz az Ütv. 17. § (3) bekezdésének c) pontja, valamint a Be. 28. § (4) bekezdésének c) pontja is. Előbbi rendelkezés alapján az ügyész elbírálja a nyomozás során előterjesztett, a feladatkörébe tartozó jogorvoslati kérelmeket. Az eljárási törvény rendelkezése pedig az előbbieket mintegy kiegészítve rögzíti, hogy az ügyész a nyomozó hatóság határozatát megváltoztathatja, vagy hatályon kívül helyezheti, a nyomozó hatóság határozata, intézkedése ellen, illetve intézkedésének elmulasztása miatt a hozzá megküldött panaszokat elbírálja.

5.1. Panasz a nyomozás során határozatokkal szemben

A nyomozás során bejelenthető panaszok körében alapvető változásokat eredményezett az utóbbi időszak jogalkotása, ugyanis az elmúlt közel három évben négy, a Be. vonatkozó rendelkezéseit is érintő módosítás révén megváltoztak a panaszjogra vonatkozó rendelkezések. Előbb az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi LXXXIX. törvény módosította 2011. július 13-ától a Be. 195. § (1) és (2) bekezdéseit, majd 2012. január 1. napjától hatályosan az egyes büntető vonatkozású törvények módosításáról szóló

eljárási cselekmény eredményéhez képest a határozat hatályban tartásáról, teljes vagy részleges hatályon kívül helyezéséről [Be. 66. § (3) bekezdés], a körözés és elfogatóparancs kibocsátásáról [Be. 73. § (9) bekezdés] rendelkező döntést is.

³⁸ A Be. 228. § (6) bekezdése alapján az ügyész határozataira a Be. 169. § (2)-(5) bekezdéseiben foglalt rendelkezések értelemszerűen irányadóak.

2011. évi CL. törvénnyel részben módosultak, kiegészültek a panaszjog szabályai. Ezt a módosítást az egyes törvényeknek a kormányzati ellenőrzéssel összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CLXXXIX. törvény követte, amely szintén új, (2a) bekezdést iktatott be a 195. § rendelkezései közé 2012. december 15. napjával. Végül 2014. január 1-jétől az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény módosította a Be. 195. §-át és ezáltal részben a panaszjog rendszerét is.

Szembeötlő, hogy rövid idő alatt hányszor módosította az Országgyűlés az eljárási kódexet, amelynek fő indokai az előbbi két jogszabály esetében az eljárás gyorsítása és az ügyészek munkaterhének csökkentése volt.³⁹

A módosítások következtében a Be. 195. § (1), (2) és (2a) bekezdései jelenleg úgy rendelkeznek, hogy akire nézve az ügyész vagy a nyomozó hatóság határozata *közvetlen* rendelkezést tartalmaz – ha a Be. kivételt nem tesz –, a határozat ellen a közléstől számított nyolc napon belül panasszal élhet. A feljelentő viszont csak akkor élhet panasszal a feljelentés elutasítása miatt, ha a bűncselekménynek a sértettje. A (2a) bekezdés azonban az utóbbi rendelkezés alól kivételt engedve rögzíti, hogyha a feljelentő központi államigazgatási szerv, az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak a feljelentés elutasításáról, a nyomozás részbeni mellőzéséről, felfüggesztéséről, illetve megszüntetéséről szóló határozata ellen a közléstől számított nyolc napon belül panasszal élhet.

A jogalkotó az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvénnyel részben visszatért a 2011. július 13. előtti szabályozáshoz, hiszen a korábbi, közel teljes taxációt felváltotta a jelenleg hatályos rendelkezés, mely alapján ismét bővült a joghatályos panasszal támadható határozatok köre.⁴⁰ Erre tekintettel a jogorvoslati jogosultság majdnem általános, kivéve, ha azt a törvény kifejezetten kizárja, továbbá figyelemmel a normaszövegben szereplő „*közvetlen*” fordulatra, az továbbra is szűkebbre szabottan érvényesül.⁴¹

³⁹ Ld. ezzel kapcsolatban az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi LXXXIX. törvény 6. és 7. §-ához, valamint az egyes büntető vonatkozású törvények módosításáról szóló 2011. évi CL. törvény 54. §-ához fűzött indokolásokat.

⁴⁰ 2013. december 31-ig a Be. 195. § (1) bekezdése alapján a feljelentés elutasításáról, a nyomozás részbeni mellőzéséről, felfüggesztéséről, illetve megszüntetéséről, kényszerintézkedés elrendeléséről (Be. VIII. Fejezet), továbbá vagyoni jogok vagy érdekek korlátozásáról, valamint vagyoni jellegű kötelezettségek megállapításáról hozott határozatok ellen volt helye panasznak. A Be. 195. § (1) bekezdése azonban nem tartalmazta a panasszal támadható határozatok teljes körét, ugyanis az eljárási törvény több helyen is biztosította még a panasz lehetőségét. Ebbe az egyéb csoportba voltak sorolhatók például a tanúzási mentesség meg nem adásáról hozott, valamint a szabadlábban lévő terhelt elmeállapotának megfigyelését elrendelő határozatok. Ld. a Be. 94. §-át, a Nyor. 18. § (3) bekezdését, a Be. 107. § (2) bekezdéseinek a rendelkezéseit!

⁴¹ Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI.

2014. január 1-je előtt a törvény megfogalmazása alapján nem volt helye panasznak például az ügyek áttételéről, egyesítéséről rendelkező vagy a fogva lévő terhelt kapcsolattartási kérelmét elutasító határozatokkal szemben. A felsorolt példák jelenleg részben eltérő megítélés alá esnek. Továbbra sincs ugyan helye panasznak az eljárásban részt vevő személyek eljárási jogosítványait csak *közvetetten* érintő, az ügyek áttételéről, egyesítéséről rendelkező határozatokkal szemben. Ezzel szemben a fogva lévő terhelt kapcsolattartási kérelmét elutasító határozattal szemben joghatályosan terjeszthet elő panaszt a gyanúsított, hiszen az elutasító határozat az eljárási jogosítványait *közvetlenül* is érinti.⁴²

Mit értünk tehát a „*közvetlen*” fordulat alatt?

Közvetlen jogsérelmet vagy érdeksérelmet elszenvedő személy lehet ugyan magánszemély, jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet is, a panasz előterjesztésére való jogosultságát az teremti meg, hogy a büntetőeljárás során valamelyik eljárási pozícióban részt vesz, további feltétel, hogy a határozat őt az eljárási jogainak, jogosítványainak a gyakorlásában közvetlenül is érintse. A panaszra való jogosultságot tehát az alapozza meg, hogy a hatósági akarat-kijelentésnek legyen olyan címzettje, akinek a kérdéses jogviszonyaiban az nyomban, újabb egyedi aktust nem igénylő, kedvezőtlen vagy kedvező tartalmú állapotváltozást okoz, illetve számára követendő magatartást ír elő.⁴³ Így például panaszjog illeti meg a terheltet, a védőt, a sértettet, a képviselőt, bizonyos körben az egyéb érdekeltet és a fiatakorúak elleni eljárás során a törvényes képviselőt. A nyomozó hatóság tagjainak, illetve az ügyészeknek tehát jelenleg esetről-esetre kell megvizsgálniuk, hogy a döntésük érint-e közvetlen eljárási jogosítványt, avagy sem.

A közvetlen érintettség azonban a sértett kapcsán további kérdéseket is felvet, különösen, ha figyelembe vesszük a Be. 195. §-ának a (2) bekezdését, amely egyrészt jelentősen szűkíti a panaszra jogosultak körét, másrészt a törvényi megfogalmazás a panasszal támadható határozatokat illetően nem feltétlenül egyértelmű. Felmerülhet a kérdés, hogy a Be. megfogalmazása nem sérti-e a normavilágosság követelményét? A Be. ugyanis csak a feljelentés elutasítása ellen zárja ki kifejezetten a feljelentő számára a panasz bejelentését, ha nem sértettje a bűncselekménynek.

törvénynek a Be. 195. § (1) bekezdéséhez fűzött indokolása szerint a módosítást a gyakorlat, illetve a jogalkalmazók részéről érkezett egyre több javaslat, valamint az uniós jogi kötelezettségeink indokolták.

⁴² Ld. a Be. 43. § b) pontját!

⁴³ Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály NF.3346/2013/31-V. számú leiratának III/3.) pontja.

Az ezzel kapcsolatos, a jogalkalmazás körében felmerülő bizonytalanságok tisztázása érdekében a Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztályának NF.4348/2011/22. számú iránymutatása (a továbbiakban: Iránymutatás) rögzíti ugyanakkor, hogy ha a feljelentőre nézve még az a határozat sem tartalmaz közvetlen rendelkezést, amelynek egyedüli tartalma az ő, eljárás megindítását célzó igényének az elutasítása, akkor a feljelentő közvetlen érintettsége a büntetőeljárás későbbi szakaszában hozott, nyomozást felfüggesztő, megszüntető határozatok kapcsán sem merülhet fel.

E rendelkezés az Iránymutatásban foglalt értelmezés alapján tehát megfelel a normavilágosság követelményének. Az Alkotmánybíróság ugyanis már a 26/1992. (IV. 30.) határozatában kifejtett értelmezésében rámutatott arra, hogy a világos, érthető és megfelelően értelmezhető normatartalom a normaszöveggel szemben alkotmányos követelmény, a jogbiztonság pedig, mint a jogállamiság fogalmi eleme megköveteli, hogy a jogszabály szövege értelmes és világos, a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzon. Annak ellenére, hogy a Be. fenti rendelkezése az Iránymutatás alapján, a jogalkalmazás során nem jelent nehézséget és azt a normavilágosság szempontjából a 166/2011. (XII. 20.) AB határozat is alkotmányosnak találta, mégis szerencsésebb megoldásnak tartanám, ha a Be. 195. § (2) bekezdése nem tartalmazná, hogy csak a feljelentés elutasítása ellen nem élhet panasszal a sértett. A megváltozott jogszabályi környezetre tekintettel ugyanis a törvény jelenlegi megfogalmazása meghaladottá vált. Figyelemmel a Be. 195. § (1) bekezdésében foglaltakra, ezért azt a megoldást tartanám megfelelőnek, ha a Be. 195. § (2) bekezdése úgy rendelkezne, hogy a feljelentő nem élhet panasszal, ha a bűncselekménynek nem a sértettje.

Az eddigiek alapján arra is szükséges kitérni, hogy a jogorvoslat szempontjából egy adott ügyben kit tekintünk sértettnek. Egyrészt amennyiben a sértett bejelentett panaszát az ügyész, illetve a felettes ügyész nem találja alaposnak, azt a Be. 199. § (1) bekezdésének b) pontja alapján elutasítja, egyben tájékoztatja a sértettet a pótmagánvádlóként való fellépés lehetőségéről. Másrészt a panaszjogra jogosultak körének szűkítése előtérbe helyezi annak vizsgálatát is, hogy kit tekintünk az adott cselekmény sértettjének.

A Be. 51. § (1) bekezdése alapján sértett az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette. A sértett személyének meghatározásakor figyelemmel kell lenni a Kúriának – még Legfelsőbb Bíróság néven meghozott, – a pótmagánvádas eljárás gyakorlati tapasztalatai alapján felmerült egyes jogértelmezést igénylő

kérdésekről szóló 90/2010. BK véleményére (a továbbiakban: 90. BKv.), amely a II/1. pontjában rögzíti, hogy a sértett – pótmagánvádlóként – büntetőjogi igényét általában akkor érvényesítheti, ha passzív alanya a közvádra üldözendő bűncselekménynek, vagy a tényállás eredményt tartalmaz. A 90. BKv. további megállapítása szerint általában kizárt a pótmagánvád, ha az adott bűncselekmény alapvetően az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet sérti vagy veszélyezteti, s a természetes vagy jogi személyt érintő jogsérelem csupán áttételesen következik be. A 90. BKv. alapján tehát, ha a törvényi tényállás passzív alanyt vagy eredményt tartalmaz, akkor a passzív alanyt ért sérelem, illetve eredmény esetén annak fennállása már önmagában is megalapozza, illetve megalapozhatja az eljárásjogi sértetti jogosultságot. A vélemény rögzíti azt is, hogy körültekintően kell vizsgálni, különösen akkor, ha a tényállás eredményt tartalmaz, hogy a sértetti igény alapja a személyében való érintettség nélkül csupán egyszerű károsulti, vagyoni jogi érdek, avagy az adott, bűncselekménnyé nyilvánításban megtestesülő, büntetőjogi érdekhez szorosan kötődő, abban gyökerező olyan jog- vagy jogos érdekbeli sérelem, illetve veszélyeztetettség, amely az adott (természetes vagy jogi személy) sértettre konkretizált és közvetlen.

A sértett fogalmának előbbi értelmezésével a 90. BKv. és az annak alapján kialakult bírói joggyakorlat ugyanakkor egyes bűncselekmények esetében szinte kizárta teszi a panasz – vagy adott esetben a pótmagánvádlóként való fellépés – lehetőségét. Elég, ha e körben például a hamis vád kapcsán kialakult joggyakorlatra gondolunk.⁴⁴ A hamis vád kapcsán kialakult, erősen vitatható joggyakorlattal szemben ugyanakkor könnyű belátni, hogy a hamis vádolás az igazságszolgáltatás zavartalan működése mellett a megvádolt személy becsületét, jó hírnevét és adott esetben a szabadságjogait az előbbi jogvédte érdeknél jelentősebben sérti. Így, akit hamis vád folytán büntetőeljárás alá vonnak, meggyanúsítják az általa el nem követett cselekménnyel, valamint ezen túlmenően akár személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedést is alkalmaznak vele szemben (például előállítják), vagy akár el is ítélik, erősen kérdésessé teszi, hogy akkor miért is nem tekintjük e személyt sértettnek?

Egyetértek ezért Fázsi László azon véleményével, mely szerint „*a Be. definíciója nem >>határolja el a közvetlen és a közvetett sértettet<< (...).*”

⁴⁴ A hamis vád körében a pótmagánvádlói fellépés és így a sértett fogalmával például az EBH 2011.2301. eseti döntés foglalkozik. Az előbbivel azonos a joggyakorlat a hamis tanúzás (EBH 2010.2125) és a hivatali visszaélés (BH 2011.246) kapcsán is.

Az ilyen különbségtétel lehetőségét (...) csak a bírói gyakorlat magyarázza bele a törvényi fogalomba”.⁴⁵

Az Alkotmánybíróság a Be. 195. §-ának (1)-(2), valamint a 196. § (1) bekezdéseit is a 166/2011. (XII. 20.) AB határozatában alkotmányos vizsgálat tárgyává tette, melynek során a támadott rendelkezéseket alkotmányosnak találta. Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint a hatályos szabályozás ugyan egyértelműen szűkíti a nyomozás során hozott határozatokkal szemben benyújtható panaszok körét, de változatlanul biztosítja a panasz lehetőségét annak, akinek jogát vagy jogos érdekét érdemben érinti a nyomozó hatóság határozata, intézkedése, illetve intézkedésének az elmulasztása.

A Be. 195. § (2a) bekezdés ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a nem sértett feljelentő központi államigazgatási szerv az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak a feljelentés elutasításáról, a nyomozás részbeni mellőzéséről, felfüggesztéséről, illetve megszüntetéséről szóló határozata ellen a közléstől számított nyolc napon belül panasszal éljen. Mi indokolhatta a módosítást? Mit értünk továbbá központi államigazgatási szerv alatt?

Az egyes törvényeknek a kormányzati ellenőrzéssel összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CLXXXIX. törvényből a módosítás szükségszerűsége, annak indokoltsága, hogy miért csak a központi államigazgatási szervek élhetnek panasszal, nem állapítható meg. Az eljárási kódexet módosító jogszabály ugyanis csak annyit tartalmaz, hogy a módosítás célja mindazokban az esetekben, amikor a feljelentő központi államigazgatási szerv, a sértett pedig – akár közvetetten – a Magyar Állam, az *állami érdekek képviseletében* eljáró szervek is rendelkezhessenek panaszjoggal.⁴⁶ Az indokolásból akár olyan következtetés is levonható, hogy az állami érdekek jelenleg nincsenek érvényesítve a nyomozás során, mintha a nyomozó hatóság és az ügyész végső soron nem az állami érdekeket képviselné, ezért külön fel kell jogosítani egyes központi szerveket a jogorvoslat lehetőségére. Kérdéses az is, hogy vajon a megyei, fővárosi kormányhivatalok és a járási hivatalok a Be. 195. § (2a) bekezdés alapján élhetnek-e panasszal?

⁴⁵ FÁZSI László: A sértett fogalmának dilemmái, Magyar Jog, 2012/5., 298. o.

Ismert azonban olyan vélemény is, mely szerint nem értelmezhető kiterjesztően a Be. 51. §-a szerinti sértett fogalom, és így nem élhet panasszal a feljelentő, valamint panaszának az ügyész, illetve felettes ügyész által történt elutasítását követően pótmagánvádlóként sem léphet fel, ha a bűncselekmény a jogát vagy jogos érdekét pusztán közvetve sértette, vagy veszélyeztette. Ld. ezzel kapcsolatban CSÁK Zsolt: Találgható-e a jogalkotó akarata? Gondolatok a pótmagánvád köréből című írását, In: Örökség és büntetőjog. Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére (szerk.: Belovics Ervin – Tamási Erzsébet – Varga Zoltán), PPKE JÁK, Budapest, 2011., 134.o.

⁴⁶ Ld. az egyes törvényeknek a kormányzati ellenőrzéssel összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CLXXXIX. törvény 7. §-ához fűzött indokolást!

A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény (a továbbiakban: Ksztv.) 1. §-ának (2) bekezdése szerint a központi államigazgatási szerv gyűjtőfogalom alá tartoznak a Kormány, a kormánybizottság, a Miniszterelnökség, a minisztérium, az autonóm államigazgatási szerv, a kormányhivatal, a központi hivatal, a rendvédelmi szerv és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, valamint az önálló szabályozó szervek. Ugyanezen § (3)-(6) bekezdései taxatívén meghatározzák az autonóm államigazgatási szervek, a kormányhivatalok, a rendvédelmi szervek, valamint az önálló szabályozó szervek körét. Ennek alapján autonóm államigazgatási szerv a Közbiztonsági Hatóság, az Egyenlő Bánásmód Hatóság, a Gazdasági Versenyhivatal, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság és a Nemzeti Választási Iroda. Kormányhivatal a Központi Statisztikai Hivatal, az Országos Atomenergia Hivatal, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal; míg rendvédelmi szerv a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok. Az önálló szabályozó szervek pedig a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, valamint a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal.

A Ksztv. helyes értelmezésének az tűnik, ha a kormányhivatal fogalma alatt csak az 1. § (4) bekezdésében foglaltakat értjük, így abba nem tartoznak bele a megyei, fővárosi kormányhivatalok és a járási (kerületi) hivatalok⁴⁷ Ennek alapján azokat nem illeti meg panaszjog.

A Be. e rendelkezésével kapcsolatos a Legfőbb Ügyészség Kiemelt és Katonai Ügyek Főosztályának KF.7702/2012/2-6-I. szám alatti állásfoglalása (a továbbiakban: Állásfoglalás). Az Állásfoglalás a Ksztv. 5. §-ának (3) bekezdésére hivatkozva kifejti, hogy a központi államigazgatási szerv szervezeti és működési szabályzata a szerv vezetőjének hatáskörébe tartozó egyes ügyekben a kiadmányozási jogot a szervvel állami vezetői szolgálati jogviszonyban vagy állami vezetőként betöltött jogviszonyban, illetve vezetői munkakörrel rendelkező kormányzati szolgálati jogviszonyban álló személyre ruházhatja, aki a döntés meghozatala során a szerv vezetőjének a nevében jár el. Az Állásfoglalás alapján a feljelentőnek tekinthető központi államigazgatási

⁴⁷ A fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok kialakításával és a területi integrációval összefüggő törvénymódosításokról szóló 2010. évi CXXVI. törvény alapján a fővárosi, megyei kormányhivatalok a Kormány általános hatáskörű területi szerveiként a területi államigazgatás meghatározó szervei. A járási (kerületi) hivatalok pedig a megyei és fővárosi kormányhivatalok önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező szervezeti egységei. HOFFMAN István: A területi államigazgatás rendszere, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi Tanszék (egyetemi jegyzet), Budapest, 2013. január, 19. és 25. o.

szervek részéről a Be. 195. §-a (1) bekezdésében megjelölt határozatok elleni joghatályos panasz előterjesztésére jogosult személyi, illetve szervezeti kört *a Ksztv., valamint az érintett hatóságok szervezeti és működési szabályzatának együttes alkalmazásával* lehet meghatározni. Ezért az Állásfoglalás alapján, amennyiben a panaszra való jogosultság kérdésében a jogszabály alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni, a jogorvoslati kérelem előterjesztőjét, az e körben fennálló kiadmányozási jogköre alapjának megjelölésére, illetve annak igazolására kell felhívni.

Valamennyi területi államigazgatási szerv – az államigazgatási alrendszerben érvényesülő centralizáció és dekoncentráció elvei alapján – végső soron valóban a Kormány, mint központi államigazgatási szerv irányítása alá tartozik. Az egyes területi államigazgatási szerveket illetően azonban ez az irányítás közvetett, mivel a Kormány az irányítási hatáskörei többségét valamely miniszter útján gyakorolja.⁴⁸

Véleményem szerint a panaszos jogorvoslati joga önmagából az iratokból, illetve a panaszából megállapítható kell, hogy legyen, ezért nem értek egyet azzal, hogy az ügyész feladata legyen, hogy adott esetben külön igazolásra hívja fel a panaszost. Az Állásfoglalás alapján továbbá a panasz elbírálásra fordítható tizenöt, illetve harminc napos határidők adott esetben nehezen tarthatóak, ha a például egy minisztérium osztályával, főosztályával vagy a járási hivattal kellene leveleznie az ügyésznek annak érdekében, hogy először csak annyit állapíthasson meg, hogy a panasz egyáltalán jogosulttól származik-e vagy sem.

Figyelemmel továbbá a Be. fenti rendelkezésére, kérdésesnek tartom, hogy vajon egy önkormányzat vagy például garázdaság, esetleg magánokirat-hamisítás miatt feljelentéssel élő természetes személy miért nem élhet joghatályos panasszal? Vagy vajon az a személy, akit hamisan vádoltak meg bűncselekmény elkövetésével, miért is nem élhet a panasszal? Kérdéses továbbá, hogy a tárgyalt rendelkezés kiállná-e az alkotmányosság próbáját?

A hatályos szabályozást az Alaptörvény XV. cikkének (1) bekezdése szempontjából, mely rögzíti, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő, aggályosnak tartom. Ezen alkotmányos *„elv alapján a jog mindenkit egyformán kötelez, mindenkire egyformán alkalmazandó. Az egyenlőség elve azt is megköveteli, hogy az egymással összehasonlítható helyzetben lévőket egyformán kezelje a jog (...)”*.⁴⁹ Alkotmányjogi szempontból az állam megsérti az egyenlő bánásmód követelményét, ha valamely szabály megalkotása vagy intézkedés végrehajtása során olyan személyek között

⁴⁸ HOFFMAN i.m. 11. o.

⁴⁹ HALMAI–TÓTH i.m. 366. o.

tesz különbséget, akik ugyanolyan helyzetben vannak.⁵⁰ A Be. módosításával a jogalkotó nem adta ésszerű indokát annak, hogy miért emelte ki a központi államigazgatási szerveket a jogorvoslatra jogosultak köréből. Úgy gondolom ezért, hogy a Be. 195. § (2a) bekezdését az Alkotmánybíróságnak tüzetesen meg kellene vizsgálnia.

A panaszt írásban vagy szóban a határozatot hozó, az intézkedést foganatosító, illetőleg az intézkedést elmulasztó nyomozó szervnél lehet, illetve célszerű előterjeszteni. A szóban előterjesztett panaszt jegyzőkönyvbe kell foglalni.⁵¹

Ami a panasznak a határozat végrehajtására vonatkozó hatását illeti, a Be. 195. § (3) bekezdése rögzíti, hogy a panasznak a Be.-ben pontosan meghatározott kivételektől eltekintve nincs halasztó hatálya, kivételesen indokolt esetben azonban a határozatot hozó, illetőleg a panaszt elbíráló a határozat végrehajtását a panasz elbírálásáig felfüggesztheti. A törvényben meghatározott kivételt szabályoz a Be. például a szakértői és a tolmácsi mentesség meg nem adása tárgyában hozott vagy a rendbíróság kiszabásáról rendelkező határozattal szemben bejelentett panasz esetében.⁵²

A Be. 195. § (4) bekezdése következtében tekinthető a panasz féldevolutív jogorvoslatnak. Ha ugyanis a határozatot hozó a panasznak három napon belül nem ad helyt, köteles azt haladéktalanul felterjeszteni az elbírálásra jogosulthoz. Ezzel kapcsolatos garanciális szabályt rögzít az Emlékeztető 326. pontja, melynek alapján az ügyész kifejezett utasítására vagy rendelkezése alapján a nyomozó hatóság vagy az alárendelt ügyész által hozott határozat vagy intézkedés elleni panasz elbírálására a felettes ügyész jogosult. Ha pedig a megpanaszolt határozatot az ügyész hozta és a panaszt alaptalannak tartja, a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás (a továbbiakban: VNYUt.) 45. § (3) bekezdése alapján azt a panaszban írt új tényekre, illetve jogi okfejtésre vonatkozó véleményével együtt felterjeszti a felettes ügyészhez. E rendelkezések biztosítják a panaszos számára a hatékony jogorvoslathoz való jogot. Az ügyész határozata elleni panaszt a felettes ügyész, a nyomozó hatóság határozata elleni panaszt az ügyész a hozzá érkezésétől számított tizenöt, megszüntető határozat esetén harminc napon belül határozattal bírálja el.⁵³

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Nyor. 140. és 141. §

⁵² Ld. a Be. 113. § (3), a 114. § (3), valamint a 161. § (4) bekezdéseit.

⁵³ Be. 195. § (4) bekezdésének 2. mondata. A panasz elbírálására rendelkezésre álló határidő

Az ügyész, illetve a felettes ügyész a határozatot megváltoztathatja, azt hatályon kívül helyezheti, valamint a panaszt elutasíthatja. Amennyiben az ügyész a panaszt alaposnak találja, a nyomozó hatóság határozatát hatályon kívül helyezi és azzal egyidejűleg a Be. 199. § (1) bekezdésének a) pontja alapján dönt a nyomozás elrendeléséről, annak folytatásáról, illetve a vádemelésről.

A Be. 195. § (5) bekezdése alapján a panasz elutasításáról csak a panaszt tevőt, míg a panasz egyéb módon történt elbírálásáról mindazokat értesíteni kell, akikkel az alaphatározatot közölték. A panaszt elbíráló határozat ellen a felülbírálati indítvánnyal támadható határozatok körén kívül további jogorvoslatnak nincs helye, melyről a panaszost a határozatban tájékoztatni kell. Ha a jogorvoslat lehetőségének hiánya ellenére ismételt panaszt terjesztenek elő, a változatlan tartalommal előterjesztett panaszt válaszadás nélkül irattárba kell helyezni.⁵⁴ A panasz elbírálása során a VNyUt. 45. §-ának (1) bekezdése előírja az ügyész számára, hogy amennyiben több személy ugyanazt a határozatot panaszolja, a panaszokat egy határozattal kell elbírálni. Ugyanezen § (2) bekezdése lehetővé teszi az ügyész számára, hogy amennyiben egy személy azonos ügyben hozott több határozatra vonatkozó panaszt terjeszt elő, a panaszokat az ügyész egy határozatban is elbírálhatja. Az elbíráló határozat indokolásában két kötelezően előírt elemnek mindenképp szerepelnie kell a VNyUt. 45. § (4) bekezdése alapján: annak tartalmaznia kell a panaszolt tényeket, illetve a panaszban olvasható jogi okfejtést. A jogorvoslati jogosultság elve ugyanis kizárólag csak az előbbiek megvalósulása esetén érvényesülhet.⁵⁵

A panasz elutasítását követően azonban a sértett számára megnyílik a pótmagánvádlóként való fellépés lehetősége, ha a feljelentést a 174. § (1) bekezdésének a) vagy c) pontja alapján utasították el, illetve, ha a nyomozást a 190. § (1) bekezdésének a)-d) vagy f) pontja alapján szüntették meg.⁵⁶ Az, hogy az ügyész vagy a nyomozó hatóság a

meghosszabbítására nincs törvényes lehetőség. Ld. ezzel kapcsolatban az Emlékeztető 331. pontját!

⁵⁴ Ld. a VNyUt. 45. §-ának (5) bekezdését.

⁵⁵ Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztályának NF.3005/2012/1. szám alatti, XII. számú Összeállítás (a továbbiakban: XII. Összeállítás) 126. pont

⁵⁶ Ld. a Be. 199. § (2) bekezdését.

A Be. 174. § (1) bekezdésének a) és c) pontjai szerint a feljelentés elutasítása körében szabályozott okok, ha a cselekmény nem bűncselekmény, illetve, ha büntethetőséget kizáró ok állapítható meg, kivéve a gyermekkor, a kóros elmeállapot, a magánindítvány, a feljelentés, a kívánat hiánya.

A Be. 190. § (1) bekezdésének a) -d) és f) pontjai alapján a nyomozás megszüntetése körében szabályozott okok, ha a cselekmény nem bűncselekmény; ha nem bizonyítható, hogy a cselekmény bűncselekmény; ha nem a gyanúsított követte el a bűncselekményt, illetve ha nem bizonyítható, hogy a bűncselekményt a gyanúsított követte el; ha büntethetőséget kizáró ok állapítható meg, kivéve a gyermekkor, a kóros elmeállapot, a magánindítvány, a feljelentés, a kívánat hiánya; illetve a Btk.-ban meghatározott egyéb büntethetőséget megszüntető ok (például kísérletnél önkéntes elállás, eredmény-elhárítás).

feljelentést elutasította vagy a nyomozást megszüntette, a sértett pótmagánvádlóként való jogérvényesítésének önmagában még nem elégséges alapja. Annak ugyanis további feltétele, hogy a feljelentést elutasító, nyomozást megszüntető határozat ellen a törvényes határidőn belül a sértett a nyomozás, illetve az eljárás folytatásának elrendelése érdekében panasszal éljen, amelyet az ügyész, illetve a felettes ügyész elutasítása követ. Amennyiben a panasz elkésett, illetve törvényben kizárt, úgy joghatás kiváltására nem alkalmas, ezért a panasz előterjesztőjét nem lehet törvényesen a pótmagánvádlókénti fellépés lehetőségéről tájékoztatni.⁵⁷ A panasznak elkésettség okából való elutasítása esetén a sértett nem merítette ki a számára rendelkezésére álló panaszt, ezért ezt követően pótmagánvádlóként sem léphet fel, azaz nem nyújthat be vádindítványt sem.⁵⁸ Ha azonban az ügyész a bejelentett panaszt elutasító határozatban elmulasztotta felhívni a sértett figyelmét a pótmagánvádlói fellépés lehetőségére, a határozatot ki kell egészíteni.⁵⁹

A Be. 195. §-ának (8) bekezdése a panasz elbírásának három, a törvény erejénél fogva kötelező esetét határozza meg, melynek alapján indokolás nélkül el kell utasítani a törvényben kizárt, az elkésett és a nem jogosulttól származó panaszt. A panasz elutasítása során ugyanakkor az ügyésznek, illetve a felettes ügyésznek nevesítenie kell, hogy a törvényben meghatározott három ok közül, melyik a döntésének az indoka.⁶⁰

A Be. ezen rendelkezése alapján törvényben kizárt panasznak minősül például az áttételt, az ügyek egyesítését, elkülönítését elrendelő határozat. A panasz a határozat kézbesítésétől számított 9. napon minősül elkésettnek, míg nem jogosulttól származó panasz lehet, ha a bűncselekmény miatt feljelentéssel élő, nem sértett személy terjeszt elő jogorvoslatot. Az ügyész, illetve a felettes ügyész a panaszt az előbbi három ok alapján el kell, hogy utasítsa, azonban a panaszban, mint beadványban foglaltakat ilyenkor is felülvizsgálja.

A panaszjog megújult szabályaira tekintettel a Be. 28. § (4) bekezdésének c) pontja, valamint az Ütv. az ügyészi felülvizsgálat kapcsán kiemelkedően fontos rendelkezéseket tartalmaznak, hiszen, ha a panaszt a Be.-nek a panaszjogra vonatkozó rendelkezései alapján el is kell

A Be. 199. § (3) bekezdése negatív feltételként határozza meg a gyermekkort, a kóros elmeállapotot és az elkövető halálát.

⁵⁷ Ld. a Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztályának NF.1531/2011/3., I–XI. számú Összeállításának (a továbbiakban: I–XI. Összeállítás) 79. pontját! A pontos sértetti tájékoztatással kapcsolatban ld. CSÁK i.m.: 135. o.

⁵⁸ 90. BKv. 3 pont

⁵⁹ Emlékeztető 358. pont

⁶⁰ Emlékeztető 344/b. pont

utasítani az ügyésznek, e rendelkezések mégis olyan jogi lehetőséget adnak, amelyek alkalmasak a sérelmes helyzetek orvoslására. Abban az esetben tehát, ha a Be. 195. § (8) bekezdésére figyelemmel a panaszt az ügyésznek el kell utasítani, de megalapozatlan vagy törvénysértő nyomozó hatósági döntést észlel (például nyomozás megszüntetése esetén a tényállás nincs teljesen felderítve vagy törvénysértően került sor a feljelentés elutasítására) vagy a beadványban új tényt és körülményt említ a panaszos, az ügyész, illetve a felettes ügyész a következőket teheti meg.⁶¹ Amennyiben például a feljelentést elutasító határozat elleni „panaszban” foglaltakkal egyébként egyetért, az ügyész a nyomozó hatóság határozatát hatályon kívül helyezi és a Be. 170. §-a alapján a nyomozás elrendeléséről határoz, míg a felettes ügyész ugyanebben az esetben a határozatot hatályon kívül helyezi, és a helyi ügyészség hatáskörébe tartozó cselekmény esetén nyomozás elrendelésére utasítja a szervezeti hierarchiában alatta lévő ügyészt. Amennyiben pedig például a nyomozást megszüntető határozat ellen jelentettek be „panaszt”, az ügyész szintén hatályon kívül helyezi a megszüntető határozatot, és a nyomozás tovább folytatásáról határoz.⁶²

Az előbbi ügyészi jogosítványokra tekintettel sem látom megalapozottnak a 166/2011. (XII. 20.) AB határozathoz dr. Lévy Miklós által megfogalmazott különvéleményben foglaltakat.⁶³ Úgy gondolom tehát, hogy ugyan az Alkotmánybíróság a 166/2011. (XII. 20.) határozatában nem hivatkozott sem a Be. 28. § (4) bekezdésének c) pontjára, sem az Ütv.-re, de a Be. 195. § (1) és (2) bekezdésének alkotmányossága részben e rendelkezésekre vezethető vissza.⁶⁴

A Be. 195. § (6a) bekezdése a panasz „elbírálásának” speciális esetét tartalmazza, melynek alapján az őrizetbe vételt elrendelő határozat ellen bejelentett panasz elbírását mellőzni kell, ha az ügyész a terhelt előzetes letartóztatásának elrendelésére indítványt tesz a bírósághoz. A Be. e rendelkezését beiktató, az egyes büntető tárgyú törvények módosításáról szóló 2011. évi CL. törvény indokolása szerint az előzetes letartóztatás iránti ügyészi indítvány indokoltságáról való döntés feltétele az őrizetbe vétel törvényességének és megalapozottságának vizsgálata. Ezáltal az

⁶¹ A VNyUt. 11. § (3) bekezdése alapján az ügyész a beadványt nem megnevezése, hanem annak tartalma szerint bírálja el.

⁶² Ld. ezzel kapcsolatban a XII. Összeállítás 127. pontját.

⁶³ Eszerint olyan érdemi határozatok (például egyesítés elkülönítés, ügyész kizárása) esetében szűnt meg az ügyészi, illetve felettes ügyészi felülvizsgálat kötelezettsége, amelyeknél a jogorvoslathoz való alapjog lényege a más szervhez vagy a magasabb fórumhoz fordulás lehetősége. A különvéleményhez még dr. Kiss László és dr. Holló András csatlakozott.

⁶⁴ Az Ütv. 20. §-a összefügg az Alaptörvény 29. cikk (2) bekezdésének a) pontjában foglaltakkal, mely szerint a legfőbb ügyész és az ügyészség törvényben meghatározottak szerint jogokat gyakorol a nyomozással összefüggésben.

előzetes letartóztatás elrendelése iránti indítvány esetén szükségtelen külön határozatot hozni az őrizetbe vételről szóló határozat elleni panasz elutasításáról. Az előzetes letartóztatás indítványozása esetén a panasz elbírálásnak mellőzése az ügyész szempontjából egy határozattól való eltekintést tesz lehetővé, ugyanakkor a döntés hiánya nem jelent sérelmet a gyanúsított számára, hiszen az ügyészi indítványról, annak megalapozottságáról majd a nyomozási bíró dönt. Abban az esetben viszont, ha az őrizetbe vétel miatt jogorvoslattal éltek és az ügyész az azt elrendelő határozat, valamint szükség esetén az iratok megvizsgálását követően megállapítja, hogy a kényszerintézkedésnek a Be. 126. § (2) bekezdésében rögzített feltételei nem álltak fenn, vagy azok időközben megszűntek, a jogorvoslat elbírálásával teljesíti az őrizetbe vétel megszüntetésével kapcsolatban rá háruló kötelezettségét.⁶⁵

E rendelkezés kapcsán ugyanakkor kérdéses lehet, hogy mi a követendő eljárás ügyészségi nyomozás esetén, figyelemmel arra, hogy a panaszt a felettes főügyészség ügyésze bírálja el, miközben a kényszerintézkedés elrendelésére irányuló indítványt a nyomozó ügyész maga terjeszti elő?

Az egyes büntető tárgyú törvények módosításáról szóló 2011. évi CL. törvény 57. §-ához fűzött indokolásból megállapítható, hogy a jogalkotó a panasz elbírálását azért tekintette mellőzendőnek, mert abból indult ki, hogy az indítványt tevő ügyész azonos a panasz elbírálására jogosulttal. A nyomozó ügyész esetében azonban a panasz elbírálására jogosult személye elválik az indítványt előterjesztőtől, ezért – figyelemmel a szabályozási célokra, valamint a terhelti jogok legteljesebb körű érvényesülésének biztosítására – a nyomozó ügyész eljárása esetén a panasz elbírálása, a Be. kötelező megfogalmazása ellenére, nem mellőzhető. Ha azonban az ügyészségi nyomozás kizárólagos hatáskörébe tartozó ügyben a nyomozó hatóság rendeli el a terhelt őrizetbe vételét, az emiatt bejelentett panaszt már a nyomozó ügyészség bírálja el, ezért ebben az esetben Be. 195. §-ának (6a) bekezdésében foglalt szabály érvényesülésének már nincs akadálya.⁶⁶

⁶⁵ VNyUt. 20. § (1)-(3) bekezdései

⁶⁶ Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály NF.6112/2013/28. számú körlevelének III/6.) pontja

5.2. Panasz a nyomozás során tett intézkedésekkel, illetve azok elmulasztásával szemben

A Be. a nyomozás során megtett intézkedésekkel, illetve azok elmulasztásával kapcsolatban is biztosítja a panaszjogot, mégpedig oly módon, hogy amennyiben az intézkedések, illetve azok elmulasztására vonatkozó, 196. §-ban található rendelkezések eltérően nem rendelkeznek, a határozatok elleni panaszra vonatkozó, 195. § szerinti szabályok tekintendők irányadónak.⁶⁷

A Be. 196. § (1) bekezdése meghatározza az intézkedések, illetve azok elmulasztása miatt előterjeszthető panaszok körét, melynek alapján, akinek az ügyész vagy a nyomozó hatóság intézkedése vagy intézkedésének elmulasztása a jogait vagy érdekeit közvetlenül sérti, az a tudomásszerzéstől számított nyolc napon belül panasszal élhet. Ugyanezen § (2) bekezdése alapján pedig, ha a Be. az ügyész vagy a nyomozó hatóság részére intézkedés megtételére határidőt állapított meg, akkor lehet panasszal élni az intézkedés elmulasztása miatt, ha a határidő eredménytelenül telt el.

A panaszra okot adó körülmény sokféle lehet, így jogorvoslat terjeszthető elő az intézkedés elrendelése, annak végrehajtása, azok elmulasztása, s utóbbin belül – ha a Be. ilyet meghatároz –, az intézkedés megtételére előírt határidő elmulasztása miatt is. Intézkedés elrendelése és végrehajtása elleni jogorvoslat például a gyanúsítás ellen biztosított panasz, valamint a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet (a továbbiakban: Nyor.) 25. § (2) bekezdése szerinti, a tanú személyi adatainak zárt kezelésére irányuló kérelem elutasítása elleni panasz. Intézkedés elmulasztása elleni panasz terjeszthető elő, ha például a fiatakorú terhelt szabadítására úgy kerül sor, hogy nem a Nyor. 159. §-ában foglalt szerveknek adja át a nyomozó hatóság, míg az intézkedés megtételére előírt határidő elmulasztása miatt jelenthető be panasz például a Be. 48. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés megsértése esetén, ha a fogva lévő terhelt első kihallgatásáig nem rendelnek ki védőt a számára.⁶⁸

⁶⁷ Ld. a Be. 196. § (6) bekezdését.

⁶⁸ A Nyor. 159. §-a úgy rendelkezik, hogy az őrizetbe vett, illetve az előzetes letartóztatásban levő fiatakorút a szabadlábra helyezésekor törvényes képviselőjének (gondozójának); javítóintézetben, gyermekotthonban, bentlakásos intézményben nevelt fiatakorút az intézmény megbízottjának, illetőleg meg nem jelenésük esetén –

Mivel a tudomásszerzés időpontjának a meghatározása nem feltétlenül egyértelmű, ezért az Emlékeztető 355/a. pontja rögzíti, hogy azt az érintett nyilatkozata, az iratok tartalma és a hatóság közlése alapján helyes tisztázni, ha pedig az érintett erre vonatkozó közlése kétségtelenül nem cáfolható, azt irányadónak kell tekinteni.

A Be. a panaszjogot egyrészt szintén a korábban jellemzett közvetlen jog- és érdeksérelemhez köti, másrészt a 196. § (3) bekezdésében a panasz előterjesztésének törvényben kizárt eseteit is tételesen felsorolja. Ennek alapján kizárt a panasz lehetősége a Be. VII. Fejezet VII. Címe szerinti bizonyítási eljárások, a nyomozás [170. § (2) bekezdés] és a feljelentés kiegészítésének elrendelése (172/A. §), a nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenysége során végzett eljárási cselekmények (178. §, 178/A. §), a tanú kihallgatása [79. § (1) bekezdés, 181. §], a szaktanácsadó közreműködése (182. §), valamint a bűnözés megelőzésére és más eljárás kezdeményezésére irányuló tájékoztatással kapcsolatban bejelentett panasz [Be. 63/A. § (5) bekezdés] miatt. A fenti felsorolás alapján megállapítható, hogy a Be. csak olyan esetekben zárja ki a jogorvoslat lehetőségét, ahol a panasz ellehetetlenítené a nyomozást, illetve hátráltatná a bűnmegelőzést.

A Be. VII. Fejezet VII. Címében található bizonyítási eljárások a szemle, a helyszíni kihallgatás, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a szembesítés és a szakértők párhuzamos meghallgatása. A bizonyítási eljárásokkal összefüggő panaszjogra vonatkozó szabályok megoszlanak a Be. 195. § (7) bekezdése és a Be. 196. § (3) bekezdése között. Amennyiben a szemlét, a bizonyítási kísérletet és a felismerésre bemutatást halaszthatatlan nyomozási cselekményként fogatosítja a nyomozó hatóság, azokkal szemben a 195. § (7) bekezdése alapján panasznak van helye, melynek elbírálására a Be. 195. § (1)-(4) bekezdéseit kell alkalmazni. A 196. § viszont a Be. VII. Fejezet VII. Címében található valamennyi bizonyítási eljárás *elrendelésével* kapcsolatban zárja ki a panaszt, ha azonban az említett *eljárások során* a hatóság jogsértően jár el, azt az érintett már törvényesen panaszolhatja.⁶⁹ A halaszthatatlan nyomozási cselekményekről a Be. 169. §-a alapján nem kötelező határozati formában rendelkezni, ráadásul azokat a gyakorlatban jegyzőkönyvi formában készíti el a nyomozó hatóság. A fenti

ideiglenes jelleggel – a helyileg illetékes területi gyermekvédelmi szakszolgálatnak vagy az általa megjelölt gyermekotthonnak kell átadni. A törvényes képviselő (gondozó) távolmaradása a szabadításnak nem akadálya.

⁶⁹ Ez következik a Nyor. 79. § j) pontjából, valamint a 85. §-ából is. E rendelkezések alapján a halaszthatatlan nyomozási cselekményként fogatosított házkutatás, lefoglalás és motozás során, továbbá a számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés végrehajtása során, az azokról készült jegyzőkönyveknek tartalmaznia kell, hogy az arra jogosult, illetve megbízottja, képviselője a nyomozási cselekmény *ténye, illetve lefolytatásának módja* miatt él-e panasszal.

rendelkezőknek a gyakorlatban történő helyes értelmezése ezért csak az lehet, hogy bár halaszthatatlan nyomozási cselekményként fogatosítja a nyomozó hatóság, illetve az ügyész a szemlét, a bizonyítási kísérletet és a felismerésre bemutatást, azok elrendelésével szemben nem lehet panaszt előterjeszteni. Szükségesnek tartanám ezért annak a Be. 195. § (7) bekezdésében történő rögzítését, hogy csak a halaszthatatlan nyomozási cselekményként fogatosított – egyébként határozati formát igénylő – kényszerintézkedésekkel szemben van helye panasznak.

A panasz elbírálása során a Be. 195. § (4) bekezdését, illetve a 196. § (5)-(6) bekezdéseit kell alkalmazni. Amennyiben a panaszt az intézkedést tevő vagy az intézkedést elmulasztó, illetve a panaszt elbíráló alaposnak tartja, a panasszal sérelmezett helyzet megszüntetése érdekében három napon belül a szükséges és indokolt intézkedést megteszi, s erről a panaszt tevőt határozat meghozatala nélkül értesíti. Amennyiben a panasznak az érintett ügyész, illetve nyomozó hatóság három napon belül nem ad helyt, az iratokat az elutasításra vonatkozó véleményével együtt felterjeszti az elbírálásra jogosulthoz. Amennyiben pedig az ügyész, illetve a felettes ügyész a panaszt alaposnak tartja, a panaszos átiratban történő egyidejű értesítése mellett az eljáró ügyészt vagy nyomozó hatóságot a megfelelő intézkedésre utasítja. Ha azonban az ügyész, illetve a felettes ügyész a panasz elutasításáról határoz, azt minden esetben határozattal kell megtennie, amellyel szemben további jogorvoslatnak nincs helye.⁷⁰

Az intézkedések, illetve azok elmulasztása elleni panasz esetében, ha az törvényben kizárt vagy elkésett, emiatt azt nem lehet indokolás nélkül elutasítani.⁷¹ Mivel a Be. 196. §-a a nem jogosulttól származó panaszra nem tartalmaz külön rendelkezést, ezért a Be. 195. § (8) bekezdése tekintendő irányadónak. Ebben az esetben azonban kérdéses, hogy indokolás nélkül vagy indokolással kell elutasítani a panaszt? Ha a Be. 196. § (4) bekezdéséből indulunk ki, úgy gondolom, hogy szükséges megindokolni a jogorvoslattal élő személy számára a panaszának az elutasítását. Megfelelőbb megoldásnak tartanám ezért, ha a Be. 196. § (4) bekezdése tartalmazná a nem jogosulttól származó kitélt is.

⁷⁰ Emlékeztető 355/d) pont

⁷¹ Be. 196. § (4) bekezdés

6. Jogorvoslatok a vádelőkészítés során

A nyomozás iratainak a gyanúsított (védő) általi megismerését követően a büntetőeljárás a vádelőkészítési szakaszba kerül, melynek során az ügyész a Be. 216. § (1) bekezdése alapján – többek között – dönthet a nyomozás felfüggesztéséről, megszüntetéséről, az ügy közvetítői eljárásra utalásáról, illetve a vádemelés elhalasztásáról vagy pedig vádat emel, és határozhat a vádemelés részbeni mellőzéséről is.

Az eljárás e szakaszában a nyomozás szakhoz hasonlóan a Be. szintén a határozatok, illetve az ügyészi intézkedések, illetve azok elmulasztása ellen teszi lehetővé a panasz előterjesztését.

6.1. Az ügyészi határozatok elleni panaszok

A Be. 228. § (1) bekezdése előírja, hogy akire nézve az ügyész vádelőkészítési szakaszban hozott határozata közvetlen rendelkezést tartalmaz, a határozat ellen a közléstől számított nyolc napon belül panasszal élhet. A Be. e rendelkezése összecseng a Be. 195. § (1) bekezdésében foglaltakkal, hiszen az ügyész által a törvényben meghatározottak szerint meghozható határozatokkal szemben van helye panasznak, amennyiben azok az érintettre nézve közvetlen rendelkezést tartalmaznak. A „közvetlen” kitétel beiktatásával a jogalkotó összhangba kívánta hozni a Be. 228. és 228/A. §-ait a nyomozás során előterjeszthető panaszokkal, annak érdekében, hogy gyorsítsa az eljárást.⁷²

E szakban a Be. 228. §-a külön nem rendelkezik a feljelentőt megillető panaszjogról, mégis úgy gondolom, hogy az Iránymutatásban foglaltak irányadónak tekintendők az ügyészi határozatokkal szembeni jogorvoslatok esetében is: így, ha az eljárás során más eljárási minőségben, például sértettként nem vesz részt, nem élhet panasszal a határozat ellen.

A feljelentéssel élő központi államigazgatási szervekre vonatkozó speciális szabályt a 228. §-ában nem találunk és álláspontom szerint abból nem is vonhatunk le olyan következtetést, hogy a központi államigazgatási szervek jogorvoslattal élhetnének. Amennyiben a központi államigazgatási szervek jogorvoslati jogát el is fogadnánk, kérdéses, hogy pontosan milyen határozatokkal szemben illetné meg azokat a panaszjog?

⁷² Ld. ennek kapcsán az egyes büntető vonatkozású törvények módosításáról szóló 2011. évi CL. törvény 56-57. §-aihoz fűzött indokolást.

Vajon a vádemelés elhalasztása esetén élhetne azzal a központi államigazgatási szerv? Jelenleg ezek mind olyan kérdések, amelyekre a hatályos Be. alapján nem lehet egyértelmű választ adni.

Az ügyészi határozat elleni panasz általában szintén féldevolutív jogorvoslat, ugyanis a határozatot hozó három napon belül maga is helyt adhat a panasznak, ha azonban az ügyész a határozata ellen irányuló panaszt alaptalannak tartja, azt a panaszban írt új tényekre, illetve jogi okfejtésre vonatkozó véleményével együtt haladéktalanul felterjeszti a felettes ügyészhez.⁷³ Az ügyész ugyanakkor a vádemelés elhalasztásáról hozott határozata ellen a Be. 227. § (1) bekezdés a) pontja alapján bejelentett panasznak nem adhat helyt, annak elbírálása a felettes ügyész hatáskörébe tartozik.⁷⁴ E tekintetben a panasz tehát devolutív jogorvoslat, melynek indoka az lehet, hogy eltérően a Be. 227. § (1) bekezdésében meghatározott további vádemelést eredményező októl, a gyanúsított az eljárás során hozott érdemi döntést sérelmezi és nem valamely más ok vezet vádemelésre. Az Emlékeztető 441. pontja ezzel összefüggésben arról rendelkezik, hogyha az ügyben a Be. 227. § (1) bekezdésében írt okból vádat kell emelni, a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatot hatályon kívül helyező indokolt határozatot kell hozni, amely ellen – a 227. § (1) bekezdésének a) pontja kivételével – jogorvoslatnak is helye van, és az ügyész csak a határozat jogerőre emelkedését követően emel vádat.

A vádemelés elhalasztásának körében, a panasz elbírálása során, ha az ügyész különböző sértettek sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt halasztja el a vádemelést, egy sértett panaszára a döntést rendszerint nem helyes megváltoztatni. Ha a panaszt a felettes ügyész megalapozottnak látja és vádemelésről intézkedik, célszerű ugyanakkor, ha valamennyi cselekmény tekintetében így dönt.⁷⁵ A beadványok tartalom szerinti megítélésével függ össze a VNyUt. 64. §-ának az a rendelkezése, hogy a vádemelés részbeni mellőzése esetén a sértettnek a vádemelésre irányuló indítványát panaszként kell elintézni.

A Be. 228. § (3) bekezdése alapján a felettes ügyész a panaszt a hozzáérkezésétől számított tizenöt napon belül határozattal bírálja el. A Be. tehát nem tesz különbséget annak alapján, hogy milyen határozattal szemben jelentettek be panaszt.⁷⁶ A határidő meghosszabbítására

⁷³ Ld. a Be. 228. § (2) bekezdését és a VNyUt. 45. § (3) bekezdését.

⁷⁴ Ld. ezzel kapcsolatban az Emlékeztető 440. pontját. A Be. 227. § (1) bekezdésének a) pontja alapján az ügyész vádat emel, ha a gyanúsított a határozat ellen panasszal él, és a nyomozás megszüntetésének feltételei nincsenek meg.

⁷⁵ Emlékeztető 437. pont

⁷⁶ Vess össze a Be. 195. § (4) bekezdésével!

azonban az eljárás ezen szakaszában sincs törvényes lehetőség.⁷⁷ Ha a panaszt a felettes ügyész alaposnak találja, a határozatot megváltoztathatja, vagy azt hatályon kívül helyezheti és a határozatot hozó ügyészt új határozat hozatalára utasíthatja, ellenkező esetben pedig a panaszt elutasítja. A panasz elbírálásáról értesíteni kell a panaszt tevőt, ha pedig a határozatot a felettes ügyész hatályon kívül helyezte, illetőleg megváltoztatta, azokat is értesíteni kell, akikkel az alaphatározatot közölték. A panaszt elbíráló határozat ellen további panasznak nincs helye, melyre a határozatban utalni kell.⁷⁸

A Be. a panasz elutasításának két, a törvény erejénél fogva kötelező esetét határozza meg, melynek alapján a panaszt – a Be. 195. § (8) bekezdéséhez hasonlóan – el kell utasítani, ha az elkésett vagy nem jogosulttól származik. Arra azonban már sem a Be., sem a VNyUt. és az Emlékeztető sem tartalmaz rendelkezést, hogy ezen esetekben meg kell-e indokolni a panaszt elutasító határozatot. Mivel a Be. 228. §-a erre vonatkozó kifejezett rendelkezést – vélhetően jogalkotói mulasztás miatt nem tartalmaz – álláspontom szerint a panaszt indokolással ellátott határozatban kell elutasítani.⁷⁹ Ha azonban a panasz elkésett vagy az nem jogosulttól származik, de érdemben alapos, az ügyész, illetve a felettes ügyész az Ütv. 20. §-ában foglalt rendelkezéseknek megfelelően hivatalból megteszi a törvényes intézkedéseket.⁸⁰

A vádelőkészítési szakaszban két esetben is a törvényben kizárt a panasz lehetősége. A Be. 228. § (5) bekezdése alapján a vádemelés miatt, míg a Be. 221/A. § szerint az eljárást felfüggesztő és a közvetítői eljárást elrendelő határozat ellen nincs helye jogorvoslatnak. Előbbi kizártságával kapcsolatban a mai napig felhozható az a megállapítás, mely szerint a *„vádemelés az ügyész intézkedése, amelyet a bírósági eljárás követ. A bírói eljárásnak”* pedig éppen az a feladata, hogy a vád megalapozottságát és törvényességét megvizsgálja. A *panasz megengedése ezért az eljárás indokolatlan megakasztását eredményezné*.⁸¹ Az eljárást felfüggesztő és a közvetítői eljárást elrendelő határozat elleni jogorvoslat kizárása egyértelműen az eljárás gyorsítását szolgálja. A Be. 221/A. § (4) bekezdésének megfogalmazásából viszont az is következik, hogy a közvetítői eljárás kezdeményezését megtagadó határozattal szemben panasznak van helye.

⁷⁷ Emlékeztető 333. pont

⁷⁸ Be. 228. § (3) és (4) bekezdései és 169. § (2) bekezdés d) pont

⁷⁹ Érdekes, hogy az ügyészi intézkedések, illetve azok elmulasztása elleni panasz esetén a Be. 228/A. § (3) bekezdése viszont rögzíti, hogy a törvényben kizárt vagy elkésett panaszt nem lehet indoklás nélkül elutasítani.

⁸⁰ Ld. továbbá az Emlékeztető 344. pontját is.

⁸¹ SZABÓNÉ NAGY Teréz (szerk.): Magyar büntető eljárási jog II., Tankönyvkiadó, Budapest, 1984., 60-61. o.

A Be. 224. § (4) bekezdése szerinti, pártfogói vélemény beszerzéséről rendelkező határozattal szemben véleményem szerint nincs helye jogorvoslatnak, hiszen annak beszerzésére a közvetítői eljárásra utalás feltételeinek vizsgálata céljából kerül sor és, az arról rendelkező határozat nem tartalmaz közvetlen rendelkezést az eljárás résztvevőire. Amennyiben pedig a pártfogói vélemény beszerzését követően az ügyész a közvetítői eljárásra vonatkozó kezdeményezést mégis elutasítaná, a jogosultat megilleti a panaszjog. Az érdeminek tekinthető döntés ellen tehát biztosított a jogorvoslat lehetősége.

A Be. hasonló megoldást alkalmaz a vádemelés elhalasztása esetén, amikor az érdemi, vádemelést elhalasztó döntés ellen biztosít panaszjogot egyrészt a Be. 228. § (1) bekezdése alapján például a gyanúsított és a védő, míg a 225. § (5) bekezdése alapján a sértett számára. Amennyiben a vádemelés elhalasztása ellen a jogosultak nem éltek jogorvoslattal, utóbb az eljárás megszüntetése ellen már nem élhetnek panasszal. A Be. 226. § (1) bekezdése alapján ugyanis az ügyész az eljárást a vádemelés elhalasztásának lejártától számított harminc napon belül határozat meghozatala nélkül, a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatra írt, a megszüntetés tényét rögzítő feljegyzéssel megszünteti, ha a vádemelés elhalasztásának tartama *eredményesen* telt el. 2011. július hó 13. előtt az ügyész ilyenkor is határozatot hozott, amellyel szemben panasznak volt helye. A rendelkezést módosító, az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi LXXXIX. törvény 13. §-ához fűzött indoklás a módosítás indokát abban jelölte meg, hogy a vádemelés adminisztratív terhei csökkenthetők az új szabályokkal, így pedig növelhetővé válik annak alkalmazási köre. Ismert azonban olyan vélemény, amely szerint a panaszjog a módosítás következtében csorbult és az új szabály nem állja ki a „*garanciális követelmény próbáját*”.⁸² Álláspontom szerint a hatályos szabályozás nem jelenti a jogorvoslati jog sérelmét, hiszen az ügyész érdemi döntését a jogosultak panasszal továbbra is sérelmezhetik. Másrészt eleve csak akkor kerülhet sor az eljárás megszüntetésére, ha a vádemelés elhalasztásának tartama eredményesen telt el, így gyakorlatilag nem lehet olyan személy, akinek joga vagy jogos érdeke fűződne az eljárás folytatásához.

⁸² KISS Anna – MÉSZÁROS Ádám: A nyomozások időszerezése, a nyomozás gyorsítása, http://www.bmtt.hu/cuccok/letolt/rendtudtar/be_gyorsitas_kutjel_meszaros_kiss_2011%20doc.pdf (letöltés: 2013. január 29.), 26. és 28. o.

6.2. Az ügyészi intézkedések, illetve azok elmulasztása elleni panaszok

A Be. 228/A. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy akinek az ügyész vádelőkészítés során tett intézkedése vagy intézkedésének elmulasztása a jogait vagy érdekeit közvetlenül sérti, a tudomásszerzéstől számított nyolc napon belül panasszal élhet, melynek elintézésére az említett § mellett a 228. § rendelkezéseit is alkalmazni kell.⁸³ A "közvetlen" fordulat beiktatásával a jogalkotó az ügyészi intézkedések, illetve azok elmulasztása elleni panaszok esetében is – a korábban kifejtetteknek megfelelően – szűkítette a jogorvoslatra jogosultak körét. A Be. 228/A. § (2) bekezdése továbbá hasonlóan a Be. 196. § (2) bekezdésében foglaltakhoz rögzíti, hogy ha a Be. az ügyész részére intézkedés megtételére határidőt állapít meg, például a Be. 216. § (1), illetve (3) bekezdései alapján, az intézkedés elmulasztása miatt akkor lehet panasszal élni, ha a határidő eredménytelenül telt el. Ha az ügyész a panaszt alaposnak tartja, annak három napon belül helyt adhat, ellenkező esetben azt fel kell terjesztenie a felettes ügyészhez.⁸⁴ Ha a panaszt az ügyész, illetve a felettes ügyész alaposnak tartja, azt a hozzá érkezésétől számított tizenöt napon belül, a panasszal sérelmezett helyzet megszüntetése érdekében szükséges és indokolt intézkedések megtételével orvosolja, s erről a panaszt tevőt határozat hozatala nélkül értesíti.⁸⁵ Ha azonban az ügyész, illetve a felettes ügyész a panaszt alaptalannak tartja, figyelemmel a Be. 228. § (3) és (4) bekezdéseire, azt további jogorvoslattal nem támadható határozatában elutasítja.

Az ügyész intézkedésének elmulasztása miatt tett, a törvényben kizárt vagy elkésett panaszt emiatt indokolás nélkül nem lehet elutasítani.⁸⁶ A vádelőkészítési szakaszban tett ügyészi intézkedés például a Be. 216. § (1) bekezdésének a) pontja szerinti, további nyomozási cselekmények elvégzéséről rendelkező ügyészi döntés, amellyel szemben a Be. nem zárja ki kifejezetten a panasz lehetőségét. Ez viszont abszurd helyzetet eredményezhet, hiszen mivel semmi sem zárja ki a jogorvoslat lehetőségét, az ellen a Be. 228/A. §-a szerinti normaszöveg alapján lehetséges panaszt bejelenteni. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy sem a nyomozás elrendelése, sem pedig a nyomozás határidejének meghosszabbításáról rendelkező határozat ellen nincs helye panasznak, nyilvánvalóan következik, hogy a további nyomozási cselekmények

⁸³ Ld. ezzel kapcsolatban a Be. 228/A. § (5) bekezdését!

⁸⁴ A Be. 228/A. § (5) bekezdése alapján ld. a Be. 228. § (3) bekezdését!

⁸⁵ Be. 228/A. § (4) és a 228. § (3) bekezdései

⁸⁶ Be. 228/A. § (3) bekezdés

elvégzéséről rendelkező ügyészi döntés ellen sem lehet helye jogorvoslatnak. Szerencsésebb megoldásnak tartanám ezért, ha a Be. 228/A. §-a kiegészülne egy, a Be. 196. § (3) bekezdésében foglaltakhoz hasonló szabállyal, hiszen csak akkor lenne tényleges értelme a Be. 228/A. § (3) bekezdésében foglaltaknak, ha a törvény meghatározná azt is, hogy mely ügyészi intézkedések ellen nem biztosít panaszjogot.

7. Összegzés

A dolgozat elején felvetett kérdések kapcsán megállapítható, hogy a nyomozás és a vádelőkészítés során előterjeszthető panaszok számos alkotmányos és gyakorlati kérdést, illetve problémát vetnek, illetve vethetnek fel, a kevésbé koherens, esetleg hiányos szabályozás miatt.

Az utóbbi években először egyértelműen szűkült a panaszra jogosultak köre, majd e rendelkezéseket hamarosan elkezdte tágítani a jogalkotó. A módosítások alkalmával viszont nem helyeztek kellő hangsúlyt a nyomozás, illetve a vádelőkészítés során igénybe vehető panaszokra vonatkozó rendelkezések összehangolására. Alapvető követelmény lenne ezért egy koherens, a nyomozás, illetve a vádelőkészítés során is lényegében azonos szabályozás kialakítása.

A panaszjog szűkítésével előtérbe kerül ugyanakkor az ügyésznek, illetve a felettes ügyésznek a Be.-ben, illetve az Ütv.-ben biztosított felülvizsgálati jogköre, melynek keretében az ügyésznek a nem jogosulttól származó, de érdemben alapos beadványban foglaltakat ki kell vizsgálnia, illetve vizsgáltatnia, hiszen erre kötelezi őt az alaptörvényi feladata, az állam büntetőjogi igényének az érvényesítése.⁸⁷

A jogorvoslati jogra vonatkozó rendelkezések alapvetően megfelelnek az alkotmányossági kritériumoknak, a Be. 195. § (2a) bekezdése azonban az alkotmányossági kérdések mellett jogalkalmazási kérdéseket is felvet. A központi államigazgatási szervek kiemelése a panaszjogra jogosultak köréből indokolhatatlan, ezért a legjobb megoldás az lenne, ha azt hatályon kívül helyezné a jogalkotó.

Az azonban megállapítható, hogy amikor érdemben érinti a nyomozó hatóság és az ügyész határozata az eljárásban részt vevő személyt, biztosított számára a jogorvoslat lehetősége. Érvényesül tehát Cséka Ervinnek az a megállapítása, mely szerint a *„büntető eljárásban a jogorvoslati jogosultság eljárási alapelvének megfelelően – szűk körű*

⁸⁷ Alaptörvény 29. cikk (1) bekezdés

törvényi kivételektől, csakis olyan esetektől eltekintve, amikor eljárási jogosítványokat érdemlegesen nem sértettek – minden hatósági határozat, intézkedés vagy azok elmulasztása miatt” lehetséges a jogorvoslat igénybevétele.⁸⁸

Felhasznált irodalom és joganyag

BELEGI József (szerk.): Büntetőeljárásjog I. – Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010.

BODONY István: A hatályos büntetőeljárási törvény jogorvoslati rendszere az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében, Acta Humana, 2001/44-45., 5-29. o.

CSÁK Zsolt: Találgható-e a jogalkotó akarata? Gondolatok a pótmagánvád köréből. Örökség és büntetőjog. Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére (szerk.: Belovics Ervin – Tamási Erzsébet – Varga Zoltán), PPKE JÁK, Budapest, 2011., 123-139.o.

CSÉKA Ervin: A büntető jogorvoslatok alaptanai, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1985.

CSÉKA Ervin: A jogorvoslatok szabályozásának alternatívái a büntető eljárásban, Magyar Jog, Budapest, 1991/6., 321-325. o.

FÁZSI László: A sértett fogalmának dilemmái, Magyar Jog, 2012/5., 292-301. o.

FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: Új magyar büntetőeljárás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2004.

HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

HERKE Csongor: Büntető eljárásjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2010.

HOFFMAN István: A területi államigazgatás rendszere, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi Tanszék (egyetemi jegyzet), Budapest, 2013. január

KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárási jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

SLÉDER Judit: Jogorvoslatok a magyar büntetőeljárás nyomozási szakaszában, In PhD. Tanulmányok 4., Tanulmányok Finszter Géza 60.

⁸⁸ CSÉKA Ervin: A jogorvoslatok szabályozásának alternatívái a büntető eljárásban, Magyar Jog, Budapest, 1991/6., 325. o.

születésnapjára (szerk.: Korinek László), Pécsi Tudományegyetem Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2005., 217-230. o.

SZABÓNÉ NAGY Teréz (szerk.): Magyar büntető eljárási jog I., Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.

SZABÓNÉ NAGY TERÉZ (szerk.): Magyar büntető eljárási jog II., Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.

TREMME FLÓRIÁN: Elmélkedések és álmélkodások a Be. jogorvoslati rendszerén, In: Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére (szerk.: Nagy Ferenc), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007., 163-174. o.

http://www.bmtt.hu/cuccok/letolt/rendtudtar/be_gyorsitas_kutjel_meszaros_kiss_2011%20doc.pdf (letöltés: 2013. január 29.)

Magyarország Alaptörvénye

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény

Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény

A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény

A büntetőeljárásról szóló 1973. évi. I. törvény

Az egyes büntető vonatkozású törvények módosításáról szóló 2011. évi CL. törvény és annak indokolása

Az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi LXXXIX. törvény és annak indokolása

Egyes törvényeknek a kormányzati ellenőrzéssel összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CLXXXIX. törvény és annak indokolása

Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény

A belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet

5/1992. (I. 30.) AB határozat

26/1992. (IV. 30.) AB határozat

22/1995. (III. 31.) AB határozat

49/1998. (XI. 27.) AB határozat

19/1999. (VI. 25.) AB határozat

42/2005. (XI. 14.) AB határozat

62/2006. (XI. 23.) AB határozat

166/2011. (XII. 20.) AB határozat

22/2012. (V. 11.) AB határozat

A pótmagánvádas eljárás gyakorlati tapasztalatai alapján felmerült egyes jogértelmezést igénylő kérdésekről szóló 90/2010. BK vélemény

EBH 2010.2125

EBH 2011.2301

BH 2011.246

A vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás

Legfőbb Ügyészség Ig.404/2009. Legf. Ü. szám. Emlékeztető a Be. alkalmazásainak egyes kérdéseiről, 2009. augusztus

Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztályának NF.1531/2011/3. szám alatti I–XI. számú Összeállítása, 2012. június

Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztályának NF.3005/2012/1. szám alatti XII. számú Összeállítása, 2012. június

Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztályának NF.4348/2011/22. számú iránymutatása

Legfőbb Ügyészség Kiemelt és Katonai Ügyek Főosztályának KF.7702/2012/2-6-I. számú állásfoglalása

Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály
NF.3346/2013/31-V. számú leirata

Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály
NF.6112/2013/28. számú körlevele